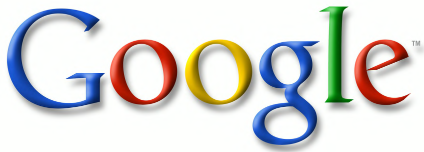

IGIENA ȚĔRANULUĬ ROMÂN.

IGIENA

ŢĔRANULUI ROMÂN

LOCUINŢA, INCĂLŢĂMINTEA ŞI IMBRĂCĂMINTEA.

ALIMENTAŢIUNEA IN DIFERITE REGIUNI ALE ŢĔRII ŞI IN DIFERITE TIMPURI ALE ANULUI

DE

Dr. GHEORGHE CRĂINICEANU

Omenirea se rĕscumpĕră prin igienă de bóle şi de mórte prematură.

SCRIERE PREMIATĂ ŞI TIPĂRITĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ.

BUCURESCI
LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL
16, STRADA DÓMNEI, 16.
1895.

PREFAȚĂ.

Cea dintâiŭ datorie a unuĭ cetățén
este ca să-șĭ cunóscă țéra.

Aurelian.

Tendința omeniriĭ este de a se perfecționà în tóte direcțiunile și în prima linie, fie conscient saŭ inconscient, în aceea a viețeĭ și sănătățiĭ sale, carĭ ambele sunt punctele cardinale ale igieneĭ. Și cum igiena merge mână în mână cu cultura și avuția, ast-fel și poporul nostru și-o va însușì treptat cu acestea, carĭ, sper, că nu vor maĭ rĕmâné mult timp înstrăinate de poporul românesc. Comitele rus *Demidoff*, călĕtorind prin țéra nóstră, scrià acum patru-ḑecĭ de anĭ ast-fel: «Póte vre-odată vor fi folositóre aceste impresiunĭ fugitive vre-unuĭ observator, care, studiând din trecut istoria progresuluĭ uneĭ națiunĭ fericite și bogate, se va mirà de a regăsì aceste începuturĭ modeste drept basă a uneĭ prosperitățĭ întinse și puternice». Dacă acest om de bine, străin de țéra nóstră, exprimà un fel de presimțire nouĕ favorabilă, noĭ suntem datorĭ a muncì spre a realisà visurile frumóse, pe carĭ și străiniĭ le aŭ despre noĭ. Apoĭ ca să-șĭ însușéscă poporul nostru maĭ repede și în mod conscient principiile de igienă, de carĭ are nevoe chiar în mod reciproc, adecă ca și

[illegible] a ajunge la
[illegible] năm și în [illegible]
[illegible] Secedarul [illegible]
[illegible] a executa [illegible]
[illegible] unea pe [illegible]
[illegible] are s'a [illegible]
[illegible]

[illegible] ată de [illegible]
[illegible] nostră și [illegible]
[illegible] după cum
[illegible] nostru, [illegible]
[illegible] seamă despre
[illegible]

[illegible] escă desce
[illegible] locurĭ
[illegible] mas înderĕt [illegible]
[illegible] acestor [illegible]
[illegible]
[illegible] munos. Aŭ [illegible]
[illegible] văĭ de [illegible]
[illegible] bună și cea
[illegible] prin carĭ
[illegible] pe cal; la
[illegible] undeaŭ de-
[illegible] ast-fel
[illegible] este și adĭ
[illegible] n fine la
[illegible] în ore în
[illegible]

[illegible] atat de
[illegible] cu o așa
[illegible] avidia; cere
[illegible] sănătății să de
[illegible] ar fi

›ine să putem da unele dovedĭ, că maĭ păstrăm în noĭ ›ărticele din făptura de Roman.

În timpul de faţă vom face bine a ne inspirà de către ›ractica şi gospodina Anglia, care dintre tóte naţiunile exceléză maĭ mult pe vastul teren al igieneĭ.

Am simţit o vie mulţumire vědênd decisiunea înalțuluĭ nostru areopag de învěţaţĭ, Academia Română, de a da impulsiune la studiul igieneĭ ţěranuluĭ român, pe care cunoscêndu-l ast-fel maĭ bine, vom puté maĭ uşor face îndreptările necesare. M'am devotat cu tragere de inimă acestor obositóre şi în acelaşĭ timp plăcute studiĭ, carĭ de se vor primì numaĭ cu o parte din plăcerea cu care le-am lucrat şi de vor aduce şi numaĭ o parte din serviciile la carĭ mě aştept, voiŭ fi destul de satisfăcut.

Cu privire la greutăţile ce-am întîmpinat, este uşor de înţeles că dacă starea igienico-socială a unor ţěrĭ maĭ înaintate în cultură este greŭ de desbătut, cu atât maĭ greŭ este a ţěriĭ nóstre saŭ a întreguluĭ nostru neam vrednic de luat în sémă. Dar spre a ajunge la un resultat maĭ bun m'am silit a studià cestiunea din maĭ multe puncte de vedere, şi anume din cel istoric, din al experienţeĭ propriĭ, din al diferitelor descrierĭ şi din al psichologieĭ însăşĭ a poporuluĭ nostru.

Profesorul de igienă *Dr. Layet*, care întâiul a scris un valoros tractat despre igiena ţěranuluĭ, maĭ cu sémă a celuĭ frances, dice că «numaĭ istoriograful şi igienistul cunosc maĭ bine miseria din trecut şi aŭ chemarea de a o îndreptà pe cea din present». Am credut şi eŭ de folos a scotocì prin trecutul vieţeĭ ţěranuluĭ nostru, ca să putem maĭ uşor comparà trecutul cu presentul şi cu viitorul.

Trecênd însumĭ prin fasele vieţeĭ de ţéră, înainte de a ajunge la viéţa aşà dis maĭ plăcută de orăşan, cunosc în mare parte viéţa ţěranuluĭ din experienţă. Apoĭ am

maĭ călĕtorit prin Ţéra-Românéscă şi prin diferite părţĭ locuite de Românĭ, ce e drept fără a face popasurĭ atât de continue cum le-a făcut d. e. scriitórea folkloristă *E. D. Sevastos*; dar când te întrebĭ ce însemnéză asemenea călĕtoriĭ, le poţĭ comparà cu brazde singuratice de-alungul saŭ latul uneĭ câmpiĭ, pe carĭ puţin poţĭ sĕmĕnà şi culege.

Dacă mediciĭ inspectorĭ sanitarĭ, cu tótă autoritatea oficială creată prin legea sanitară din 1885, în călĕtoriile lor prin întréga ţéră, n'aŭ putut culege date desăvîrşite relativ la igiena ţĕranuluĭ român, şi prin urmare unele din rapórtele lor, publicate prin «*Monitorul Oficial*» saŭ şi deosebit, ating totalitatea cestiunilor igienice, altele aŭ o desvoltare maĭ mare în privinţa salubrităţiĭ comunelor şi a locuinţelor, iar altele în statistică şi în fine unele cuprind prea puţin din tóte acestea, cu atât maĭ greŭ este pentru un simplu observator de a culege şi străbate pe tóte cărările atât de neumblate ale igieneĭ poporuluĭ nostru. Cu cele ḑise acì însă nu voiŭ a detrage câtuşĭ de puţin din meritul inspectorilor sanitarĭ, cărora totuşĭ igiena rurală le datoresce mult, căcĭ pe lângă atribuţiunea lor de a controlà aplicarea legiĭ sanitare, s'aŭ maĭ ocupat şi de asemenea cestiunĭ, completându-se până la un punct uniĭ pe alţiĭ, după cum s'aŭ succedat la circumscripţiunĭ şi după cum uniĭ preferiaŭ una saŭ altă ramură a igieneĭ.

M'am servit decĭ în parte de rapórtele amintite, apoĭ de ale medicilor primarĭ de judeţe şi maĭ rar de ale celor de oraşe, în fine de unele lucrărĭ de geografie, cum şi de igiene de ale medicilor noştri şi străinĭ, oprindu-mĕ, după tóte acestea, la vederile poporuluĭ cu privire la cestiunile de carĭ mĕ ocup, adecă studiându-ĭ psichologia sa cu privire la igienă, pe basa proverbelor şi poesieĭ poporale. Am dat un teren maĭ larg vederilor medicilor noştri, de óre-ce

cred că frămîntările lor de creer în ale igieneĭ îșĭ aŭ valórea lor și nu pot fi trecute cu vederea, chiar și nepotrivindu-se în tóte cu practica dilnică, adecă neputêndu-se pune în aplicare. Mie însă mi-aŭ dat aceste vederĭ un bun stimul de discuțiune și de apreciarea cestiunilor din maĭ multe puncte de vedere.

În privința limbeĭ în care am scris, m'am silit pe cât s'a putut a întrebuință terminĭ poporalĭ și românescĭ, avênd dejà óre-care deprindere din scrierĭ publicate în reviste saŭ foĭ românescĭ cu conținut maĭ mult enciclopedic; dar cum nu mĕ pot aștepta ca lucrarea mea de față să ajungă și prin mânile celor cu puțină sciință de carte, ast-fel și intențiunea mea cu alegerea terminilor cât maĭ românescĭ a fost maĭ mult ca să arăt că ar trebuì ca să ne ocupăm și de limba nóstră medicală. Un studiŭ frumos ar fi și studiarea terminologieĭ din medicina poporală, și maĭ cu sémă când vedem cât e de săracă limba nóstră în terminĭ sciințificĭ, ceea ce a relevat și filologul nostru *Tictin* în o monografie tipărită la Strasburg în 1886.

Propusesem odinióră Societățiĭ de medicĭ și naturalișțĭ din Iașĭ (v. *Buletinul* eĭ pe 1887, p. 43) și acésta luase decisiunea de a se compune un dicționar român de terminĭ medicalĭ, ba uniĭ din membriĭ eĭ se și puseseră pe lucru; dar în urmă s'a întîmplat cu acest dicționar ca și cu al II-lea Congres de medicĭ românĭ, adecă n'a ajuns la îndeplinire.

Prin câte-va exemple voiŭ arătà rătăcirile și neajunsurile terminologieĭ nóstre medicale. Pun față în față terminiĭ întrebuințațĭ și ceĭ ce ar trebuì să-ĭ înlocuéscă: Amendat = îndreptat, bosă = cucuiŭ, case = casurĭ, cerebru = creer, cord = inimă, cochelușă = tusă măgăréscă, cracmente = scârțiiturĭ, crampe = cârceĭ, crosă = cârjă, ecleraj = iluminat; edemațiat = buhăit; entorsă = sucitură; fantă = deschidĕtură, fard = dres, frisóne = fiorĭ, gambă = gionată,

grisatru=suriŭ, gută=picătură, lacat=dat cu lac, lavaj = spĕlăturĭ, luș=încrucișat, marecaj=mocirlă, palat = cerul guriĭ, periaj=periere, purtură=circuit, ratatinat=sbîrcit, șetiv=jigărit, suplu=mlădios, surfața=suprafață, vițiat (aer)=stricat.

Ințeles apropiat saŭ prin perifrasă va trebui să dăm unor terminĭ ca: badijonez, bandaj, cataplasmă, comprese, cristalin, curbură, debridare, ebluisment, fomentațiunĭ, grefă, insolațiune, lamă, lamboŭ, mat, pansament, preconisez, repèr, trusă, stenahorie, vid, etc.

Abreviațiunĭ, afară de cele obicĭnuite și ușor de ințeles, ca: N. S. E. V. pagină, tom saŭ volum, edițiune, vedĭ, op saŭ loc citat, d. e. etc., am maĭ scris încă cu inițialele lor și «*Monitor Oficial*» cu data când a apărut, precum și județ, plasă, etc.

In fine pentru a mĕ conformà raportuluĭ comisiuniĭ asupra lucrărilor presentate la concurs și pentru a reduce din volumul lucrăriĭ, am omis părțile semnalate ca eșite din cadrele programuluĭ, adecă istoricul igieneĭ cu representanțiĭ eĭ (doctoriĭ) după date istorice și în urmă causa principalelor bóle de carĭ sufere țĕranul român; în schimb însă, pentru facerea maĭ evidentă a unor date numerice, am cerut voe să adaug unele charte figurate ale țĕriĭ și câte-va cuvinte despre vasele Românuluĭ.

AUTORUL

CONSIDERAŢIUNI GENERALE.

I. Inrîuririle din afară asupra omuluĭ. Pămîntul. Atmosfera.
II. Inceputurile igieneĭ în înţeles modern şi literatura eĭ la Românĭ.

I.

Fericit este pămîntul carele ţine pe trupul sĕŭ ómenĭ bunĭ, lucrătorĭ şi harnicĭ economĭ! Fericit este şi Némul acela carele are credincioşĭ patrioţĭ şi ómenĭ întru sciinţe luminaţĭ!

Lazăr.

Este înnăscut omuluĭ instinctul de conservare şi de ferire de orĭ-ce înrîurire, care i-ar puté vătĕmà sănătatea şi viéţa; dar cum o mare parte din asemenea înrîurirĭ sunt ascunse priviriĭ directe a omuluĭ, ast-fel şi cunoscinţele necesare pentru prevenirea lor trebue să reiasă din învĕţăturĭ, din lumina ce trebue să o arunce sciinţa asupra acelor înrîurirĭ. S'a observat chiar, că o mare pedecă de care se isbesce igiena este nesciinţa, superstiţiunile, fatalismul şi cerbicia, ce îĭ face pe mulţĭ, chiar şi dintre ceĭ maĭ cu carte, a ţiné morţiş la lucrurile apucate din moşĭ-strămoşĭ.

Una din fericitele însuşirĭ ale poporuluĭ nostru este rîvna luĭ

spre învĕțătură, după cum aŭ remarcat acéstа și observatorĭ străinĭ umblațĭ prin țéra nóstră; dar în acest scop trebuesc mijlóce și îndemn, fie dela de-aprópele sĕŭ maĭ rĕsărit în cultură, fie și numaĭ prin exemplele ce le vede la ceĭ ce aŭ apucat a învĕțà ceva carte.

Cu acéstă însușire a Românuluĭ putem sperà că se va scuturà de relele sale năravurĭ, că nu va rĕmâné nepăsător și în cestiunĭ de viéță, că nu se va mângâià numaĭ cu cuvintele: «Ce-o vré Dumnedeŭ!»

Din amintitele înrîurirĭ ce s'aŭ împotrivit igieneĭ în țéra nóstră, unele din fericire aŭ dispărut, precum prigonirile și apăsările de către barbarĭ. Liniștea și siguranța pe avut îĭ daŭ omuluĭ puterea de a introduce îmbunătățirĭ și în traiul sĕŭ și în igienă.

Cercetând maĭ departe seria înrîuririlor contrare igieneĭ, observăm că unele din ele sunt prin firea lor așà, că omul nu le póte de-adreptul înfrânge, d. e. clima, cursul apelor marĭ etc., dar se póte apĕrà în contra lor d. e. prin haine și locuințe bune, prin canalisărĭ etc., cu alte cuvinte prin manopere de capacitatea individuluĭ singuratic saŭ prin puterĭ unite a maĭ multor persóne, după cum este și mărimea lucrăriĭ impuse de igienă. Dar tocmaĭ cu privire la punctul din urmă, adese-orĭ se întîmplă că unora le par asemenea lucrărĭ maĭ marĭ de ceva supĕrător și jignitor a libertățiĭ individuale și a intereselor unor particularĭ, și cu greŭ înțeleg folosul real ce sciința îl prevede, ba chiar la rĕstimpurĭ anumite îl póte probà cu fapte și maĭ ales cu date statistice.

Limitele dintre prescriptele igieneĭ de domeniul individuluĭ singuratic și dintre cele referitóre la mulțimea de indivịdĭ neputêndu-se ușor demarcà, ast-fel clasificarea de igienă privată și igienă publică nu se póte urmà, maĭ cu sémă nu într'o scriere de genul lucrăriĭ de față cu subiectul fixat. Ba dacă am urmà curentuluĭ actual, ar

trebuì să negligem igiena privată, care a dispărut în operele din urmă (v. Rochard, *Hygiène sociale,* 1888).

Inainte de a studià însă locuința țĕranuluĭ nostru, trebue să luăm în considerare, cel puțin în mod general, pămîntul pe care zace casa sa și care îl pórtă și hrănesce și pe dînsul și la care el ține nespus de mult; apoĭ, înainte de a-ĭ studià hainele, carĭ aŭ de scop a-l ferì de agențiĭ vătĕmătorĭ din afară, vom face bine a face cunoscință cu aceștĭ agențĭ. Cu un cuvînt să studiăm mediul în care trăesce țĕranul și care este de domeniul geologieĭ și al meteorologieĭ.

* * *

Pămîntul. — Din timpurĭ memorabile omul a cunoscut marea legătură dintre sine și pămînt, căcĭ și Scriptura ḑice: «Din pămînt eștĭ și în pămînt te veĭ întórce». Pe lângă binele cel mare însă, și în locul prim hrana, ce are omul de la pămînt, acesta póte să-ĭ fie și dăunător prin conținere de unele materiĭ vătĕmătóre sănătățiĭ și viețeĭ omuluĭ, cum sunt unele gazurĭ, ape necurate și materiĭ organice descompuse, maĭ cu sémă microbĭ. De acì se vede dar însemnătatea *chimieĭ*, *idrologieĭ* și maĭ ales a *bacteriologieĭ* în raport cu igiena. Maĭ este apoĭ *alcătuirea*, *configurațiunea* și *îmbrăcămintea* pămîntuluĭ, ce de asemenea nu sunt indiferente pentru ființele ce viețuesc pe el. Ultimele douĕ puncte pot fi tractate și ca cestiunĭ de geologie și de climatologie.

Intr'o privire fugitivă numaĭ vom semnalà, că alcătuirea geologică a pămîntuluĭ țĕriĭ nóstre cuprinde tóte patru grupurile ce se obicĭnuesce a se distinge în geologie, pentru că are munțĭ giganticĭ, délurĭ și câmpiĭ cu straturĭ de formațiune maĭ nouĕ. Pe igienist îl interesézá maĭ mult stratul superficial, arabil, până la adîncime de jumătate de metru, și care la câmpie constă, chiar până la

adîncime de un metru, din pămînt negru compus din argilă și materiĭ organice și fertil cum, afară de țéra nóstră, numaĭ în Rusia se maĭ găsesce. Vom vedé însă îndată întru cât și cele-lalte grupurĭ geologice pot avé relațiunĭ cu bună starea orĭ înbolnăvirĭ ale omuluĭ (1).

Tărîmurile secundare și terțiare sunt maĭ sănătóse, căcĭ sunt și maĭ puțin conținĕtóre de materiĭ putreḑite și ape subterane; apoĭ nicĭ pe tărîmurĭ cretacee și pe nisipurĭ nu sunt *bóle palustre*, dar în schimb pe aceste locurĭ lipsesce belșugul aprópe cu desăvîrșire, și acésta este causa locuințelor resfirate prin părțile muntóse, unde câmpul rodesce puțin.

Gușațiĭ locuesc pe tărîmurĭ dolomitice, și se crede că apele văróse sunt un factor principal al suferințeĭ lor; iar când eĭ maĭ trăesc închișĭ și de văĭ adîncĭ, atuncĭ ajung a fi și cretinĭ.

Sciința nu și-a dat încă cel din urmă cuvînt în lămurirea factorilor pricinuitorĭ aĭ numiteĭ bóle, cum arată acésta și delegatul nostru *Dr. Felix* în al VI-lea Congres internațional de igienă din Viena (v. broșura sa din 1888, p. 8) și nicĭ nu scim dacă geologieĭ, chimieĭ biologice orĭ microbiologieĭ îĭ vom datorì deslușirile cuvenite (2).

Unele *însușirĭ fisice* ale pămîntuluĭ jócă rol destul de însemnat asupra omuluĭ. Așà căldura luĭ până la adîncime de un metru stă în legătură cu a atmosfereĭ, dar de acì în jos este de sine stătătóre, în cât în bordeiŭ saŭ piv-

(1) *Geologia* este obiect. de studiŭ în maĭ multe Facultățĭ străine. Până și la Școla de medicină din Turcia se învață (*Progresul medical*, 1893, p. 566). La noĭ aŭ scris despre geologia Bucurescilor și împrejurime profesorul *Dr. Măldărescu* în tesa sa publicată la Paris la 1865 și *Licherdopol* într'o descriere la 1889.

(2) Date statistice despre gușațiĭ și cretiniĭ din țéra nóstră se găsesc în: *Statistica* de Marțian pe 1859; *Incercărĭ de demografie* de Dr. Dănescu, 1886; Rapórtele Ministeriuluĭ de răsboiŭ despre recrutare pe maĭ mulțĭ anĭ; apoĭ *Monitorul Oficial* din 23 Iunie 1895, etc.

niță maĭ adîncă, vara și iarna este óre-care uniformitate în temperatură. A se culcà pe pămîntul rece saŭ în mijlocul veriĭ în pivniță póte pricinuì omuluĭ marĭ răcelĭ. Insușirea pămîntuluĭ maĭ adînc cu privire la căldură aŭ apreciat'o prea bine și soldațiĭ noștri în răsboiul independențeĭ, căcĭ îșĭ făcuse bordee în pămînt pentru ca să resiste geruluĭ mare. *Porositatea* și *permeabilitatea* pămîntuluĭ influențéză pătrunderea unor gazurĭ ca acidul carbonic, vaporĭ de apă și aer, apoĭ a apeĭ în sol. Vînturile însă curăță nu numaĭ aerul de-asupra pămîntuluĭ, ci și pe cel din pămînt, preschimbând încă și acidul carbonic subteran. Profesoriĭ *Pettenkofer* și *Fodor* aŭ arătat însemnătatea acestor curențĭ în pămînt. Cel din urmă a dovedit că aerul subteran pătrunde în anumite condițiunĭ și în locuințe, pe carĭ astfel le și ventiléză în parte; iar primul autor a fixat un principiŭ aprópe ca o lege în privința stăriĭ aciduluĭ carbonic din pămînt. Asfixierile cu acest gaz în pivnițe unde fierbe vin saŭ în gropĭ adîncĭ ne sunt cunoscute din o mulțime de întîmplărĭ.

Cu privire la studiarea mersuluĭ de curențĭ în pămînt *Drouineau* propune în Igiena sa rurală (1) ca statele să înființeze stațiunĭ de *climatologie telurică*.

Apa telurică îșĭ are însemnătatea eĭ maĭ cu sémă la bólele palustre, precum vom vedé maĭ pe larg într'un capitol deosebit. Apele de plóie, reținute la adîncime de jumătate până la un metru, fac mocirle și sunt nesănătóse; dar de la un metru în jos nu sunt nesănătóse. Uniĭ autorĭ, între carĭ și susnumițiĭ *Pettenkofer* și *Fodor*, cred a fi observat că seceta în asemenea ape stă în raport direct cu înmulțirea casurilor de febră tifoidă, și acéstă convingere o aŭ și mulțĭ medicĭ militarĭ superiorĭ de aĭ noștri, pe

(1) Rochard, *Encyclopédie d'hygiène et de médecine publique*, t. IV, Paris, 1892, p. 390.

când *Brouardel*, *Chantemesse* și alții cred că nu numaĭ apa telurică, ci și alțĭ factorĭ contribuesc la înmulțirea casurilor acestora. Tot așà și *cholera* se ḑice că stă în legătură cu apa telurică. Profesorul de bacteriologie *Dr. Babeș* ne spune, în conferința sa din 10 Martie 1893, că microbul cholereĭ nu se póte înmulțì decât la umiditate.

Cu privire la *cimitire*, apa din ploĭ ar puté, pe tărîmurĭ costișe și ușor de străbătut, duce necurățeniĭ în fântânĭ; dar de obiceiŭ multe puțurĭ cu apa cea maĭ bună se pot găsì chiar în mijlocul cimitiruluĭ. In timpul actual se dă de causă a necesitățiĭ de a depărtà cimitirele din comune pietatea și lipsa de liniște a visitatorilor lor, regularitatea prin comune, care cere ca circulațiunea și planurile de clădire să nu sufere, apoĭ estetica, fiind mulțĭ carĭ nu pot suferì a li se aduce mereŭ aminte de ale morțiĭ.

In stratele superficiale ale pămîntuluĭ maĭ sunt bacilul *tetanusuluĭ*, al *edemuluĭ*, al *cărbuneluĭ* (antrax), al *malarieĭ* și al *disenterieĭ*, în fine câțĭ-va parasițĭ carĭ pot fi înghițițĭ de om și cu unele plante, precum arată profesorul *Babeș* în susnumita conferință, arătând tot odată și cum să ne ferim de eĭ.

E bine a ne ferì de aceștĭ microbĭ din pămînt, dar și înțelépta creațiune a îngrijit ca pămîntul însușĭ să pótă distruge materiile organice din interiorul sĕŭ și să se curețe de diferite spurcăciunĭ, și o face acésta prin *procesul chimic* numit *nitrificațiune*, pentru care scop există chiar fermentul nitric. Profunḑimea în pămînt, până unde se maĭ găsesc microbĭ, este după *Cornil* și *Babeș* până la 3 m.; dar din legiunile de microbĭ numaĭ câțĭ-va sunt patogenĭ. Și apa de bĕut din profunḑime însemnată e lipsită de microbĭ.

Ca cestiunĭ intermediare de geologie și climatologie sunt *împădurirea* saŭ *plantațiunea*, *mutarea locuitorilor de la munte la câmpie* și *aclimatisarea omuluĭ*.

Plantarea saŭ *împădurirea* unor localităţĭ le însănătoşéză împreună cu atmosfera lor şi întreţine isvóre bune. Pădurile ţin umedé'ă, extremele de temperatură nu sunt prea marĭ în pădure, şi se produce o vegetaţiune puternică, reţinênd şi apele de a se scurge prea repede, prin ceea ce se împedică inundaţiunĭ, ce aduc cu sine o mulţime de bóle. Plantaţiunĭ sunt însă necesare maĭ cu sémă pe câmpiile nisipóse şi mlăştinóse. Ministeriul Domeniilor a şi decis plantarea cu viĭ a câmpiilor de pe lângă Dunăre, ceea ce este fórte nimerit, şi celebrul igienist *Bouchardat* chiar arată (*Revue scientifique*, 1881 Octobre 22) că viţa de vie este cea maĭ bună plantă pentru a goni în Africa febrele intermitente. In Germania se protestéză chiar şi în contra arderiĭ mooruluĭ, aceluĭ teren umed-băltos, care şi în timpurĭ de secetă dă prea puţin fîn (*Illustrirtes Familienblatt*, 1893, No. 21). Şi la noĭ s'aŭ combătut despăduririle (1).

Poporarea câmpiilor cu locuitorĭ dela munte s'a încercat a o face fostul prefect al Rîmniculuĭ-Sărat Sergiŭ Candiano, dar n'a reuşit (*Romănul*, 1882 Iunie 28), căcĭ Românul prea ţine la ce a apucat din moşĭ-strămoşĭ şi la petecul de pămînt unde s'a născut; la el nu se prea observă fenomenul arătat de igiena modernă (Dr. Rochard, *Encyclopédie d'hygiene*, t. IV, p. 407) că emigrarea spre câmpie este adese-orĭ necesară pentru a se ferì de asprimele iernĭĭ şi de chinurile fómeĭ. Contrariul dela ţinuta Românuluĭ este a Evreuluĭ, căcĭ emigréză şi se aclimatiséză în orĭ-ce parte a lumeĭ; dar e uşor acésta pentru dînsul, trăind în oraşe, ferindu-se de extremităţile temperatureĭ şi de orĭ-ce in-

(1) Mihailic de Hodocin, *Despre lucrarea minelor de metal şi observaţiĭ asupra pădurilor din valea Bistriţeĭ*, Iaşĭ 1842; I. Ionescu, *Agricultura jud. Mehedinţĭ*, Bucurescĭ. 1868, p. 128; Antonescu-Remuşĭ, *Revista sciinţifică*, 1878, No. 17; Baum, *Schimbarea climeĭ*, Bucurescĭ 1882, şi alţiĭ.

temperiĭ (Bordier, *La Géographie médicale*, Paris 1884, p. 631).

* * *

Atmosfera, ce împresóră pămîntul nostru până la o înălțime de 80 km., este compusă din *aer* și *gazurĭ*, ca *acid carbonic*, *vaporĭ de apă*, etc., și maĭ póte conține praf organic și neorganic, microbĭ și alte materiĭ priitóre saŭ nepriitóre sănătățiĭ omuluĭ. *Meteorologia* se ocupă cu schimbările aeruluĭ, ca variațiunĭ brusce și extreme ale temperatureĭ, umiditate, plóie, senin, norĭ, vînt și electricitate; tóte acestea studiate în anumite regiunĭ, saŭ cum crede *Arnould* (*Igiena*, Paris 1881, p. 342) că este maĭ bine, în fie-care localitate, alcătuesc *clima* aceleĭ regiunĭ saŭ localitățĭ. Concepțiunea de climă erà în vechime maĭ largă, cuprindênd și solul și apele. In ḑilele de aḑĭ, maĭ mult datele meteorologice relativ la temperatură preocupă pe igieniștĭ, de óre ce extremele marĭ ale acesteia daŭ de obiceiŭ nascere la cele maĭ multe bóle.

Cu privire la țéra nóstră am consultat diferițĭ scriitorĭ carĭ s'aŭ ocupat și cu clima eĭ, apreciând tot odată și valórea opiniunilor lor; după aceea am recurs la câte-va date ale stațiunilor nóstre meteorologice, făcênd pe basa acestora apreciările cuvenite și cercetând apoĭ și părerea țĕranuluĭ în ale climatologieĭ (timpuluĭ).

Antonescu (1), *Bauer* (2), *Cantemir* (3), *Carra* (4), *Hasdeŭ* (5), *Suțu* (6), *Vârnav* (7), *Wilkinson* (8) atribuesc atmosfereĭ din

(1) *Revista sciințifică*, Bucurescĭ 1875, No. 17.

(2) *Mémoires hist. et géogr. sur la Valachie*, Neuchatel 1781, p. 210.

(3) *Descrierea Moldoveĭ*, Iașĭ 1851, p. 7.

(4) *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Neuchatel 1781, p. 151.

(5) *Istoria critică a Românilor*, Bucurescĭ 1887, p. 220.

(6) *Notițe statistice asupra Moldoveĭ*, Iașĭ 1852, p. 16, saŭ în originalul frances, 1849, p. 5.

(7) *Rudimentum Physiographiae Moldaviae*, Budae 1836, p. 12.

(8) *An accont of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, London 1820, p. 126.

climatul nostru óre-care înrîurire nesănătósă asupra organismuluĭ uman, fie din causa lipseĭ de pădurĭ, maĭ cu sémă în părţile mlăştinóse şi expuse vînturilor, fie din causa nopţilor recĭ în timpul veriĭ saŭ din umeḑéla primăveriĭ, prin ceea ce se nasc frigurĭ, pleuresiĭ, rĕcelĭ, catar, reumatism saŭ chiar epidemiĭ. *Reider* (1) vorbesce despre miasme băltóse. Despre epidemiile amintite în opul luĭ *Suţu,* precum şi despre constituţiunea epidemică ce atribue *Witt* (2) atmosfereĭ, cred că putem să ne îndoim. *Sulzer* (3) şi *Raicevici* (4) spun contrariul, cum că aerul ţĕriĭ nóstre e fórte bun.

De alt-fel impresiunile climeĭ asupra scriitorilor variază şi după originea lor. Aşà d. e. *Ovidiŭ* (5), *Paul de Aleppo* (6) şi *Raicevich* o găsesc prea rece, iar *Bauer* şi *Demidoff* (7) nu aşà aspră ca clima de nord, pe când *Witt* şi *Reider* ḑic că întrece pe a Germanieĭ (de nord).

Despre *extremele* climeĭ în comparaţiune cu alte ţĕrĭ vorbesc *Aurelian* (8), *Carra, Obedenaru* (9) şi *Ubicini* (10). După grade vedem notat frig până la 25 şi 30° sub zero; iar căldură până la 37° şi 40°, în cât crapă pămîntul de căldură mare ca şi de gerul mare, cel din urmă făcênd a îngheţà pétra şi chiar marmora, vinul, untul-de-lemn, puţurĭ adîncĭ, etc.

(1) *Die Sumpfgewässer in Rumänien*, Leipzig 1829.

(2) *Ueber die Eigenthümlichkeiten des Klima's der Walachei u. Moldaŭ*, Leipzig-Dorpat 1844, p. 240.

(3) *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien 1781, I, p. 40.

(4) *Osservazioni . . . intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli 1788, p. 41.

(5) *Triste, II*, vers 189 şi 195.

(6) *Archiva istorică* de Hasdeŭ, I, 2, p. 95.

(7) *Voyage . . . . par la Valachie et Moldavie*. Paris-Breslau 1854, p. 102.

(8) *Notice sur la Roumanie*, Paris 1868, p. 46; *Ţera nóstră*. Bucurescĭ, 1875, p. 26.

(9) *La Roumanie économique*, Paris 1876, p. 60.

(10) *Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bessarabie*, Paris 1856, p. 6.

Despre *frig* maĭ mare *la munte* tractéză *Aurelian, Bauer*, *Bellanger* (1) şi *Cantemir*, iar despre contrariŭ, adecă frig maĭ mare la câmpie, vorbesc *Antonescu* şi *Sulzer*. Asemenea diferinţă găsim şi despre clima Munteniei, pe care *Demidoff, Gretzmüller* (2), *Neigebauer* (3) şi *Raicevich* o cred maĭ stîmpĕrată, pe când *Sulzer* şi *Witt* credo acésta despre Moldova faţă de clima Munteniei.

Cu privire la ano-timpurĭ, mulţĭ autorĭ scriŭ că iernele sunt lungĭ, primăvara scurtă saŭ de loc, adecă vara urmând deodată iernei; uniĭ află că şi primăvara e frumósă, *Wolf* (4) numind luna luĭ Maiŭ de cea maĭ plăcută; însă despre tómnă maĭ toţĭ vorbesc cu laudă, precum sunt toţĭ de acord şi despre aceea că avem căldurĭ tropicale şi frig aprópe polar.

În privinţa ploilor de asemenea variază mult opiniunile autorilor, carĭ numesc ploiόse când unele lunĭ ale veriĭ, când altele. *Samuelson* (5) arată că ḑilele de plóie sunt în România 74 pe an, în Germania 141, în Francia de vest 152, iar în Anglia 172. *Recordon* (6) spune că vîntul în Muntenia este adesea fórte violent, pe când *Allard* (7) arată că vîntul de mare se isbesce de acel de uscat, făcĕnd o trecere repede de la căldură la frig. *Suţu* şi *Witt* observă că vijeliile sunt maĭ mult la munte. *Reissenberger* (8) descrie clima Transilvaniei, spunĕnd că temperatura de acolo este maĭ scăḑută decât cum s'ar cuveni după situaţiunea sa geografică, însă posiţiunea ţĕriĭ e maĭ înaltă, în al căreĭ mijloc e clima destul de

(1) *Le Kéroutza*, Paris 1846, t. I, p. 82.
(2) *Topogr. hystor. Beschreibung der beyden Fürstenthümer*, Wien 1810, p. 9.
(3) *Beschreibung der Moldau u. Walachei*, Breslau 1854, p. 86.
(4) *Historisch-statist. Beschreibung der Moldau*, Hermanstadt 1805, I, p. 22.
(5) *Roumania, Past and Present*, London 1882, p. 28.
(6) *Lettres sur la Valachie*, Paris 1821, p. 11.
(7) *Mission médicale dans la Tatarie-Dobroutcha*, Paris 1857, p. 21.
(8) *Siebenbürgen*, Wien 1881, p 23.

dulce. Despre Dobrogea scrie *Bergner* (1) că de câţĭ-va anĭ încóce ar maĭ fi cedat asprimea iorneĭ.

Analisând maĭ de aprópe părerile scriitorilor, putem admite că *Ovidiŭ* a scris cu licenţă de poet şi că exilul sĕŭ l'a făcut să simtă maĭ mult contrastul dintre clima dulceĭ Italiĭ şi a cam părăsiteĭ Dobrogea. De altmintrelea în sensul luĭ *Bergner* se întrébă şi meteorologiĭ: nu cum-va clima se póte schimbà în cursul secolelor? Dar dacă este adevĕrat că în rĕstimpurĭ marĭ sórele maĭ rĕcesce, în acest cas şi clima ar deveni maĭ aspră. Impădurirĭ saŭ alte schimbărĭ însemnate ce ar fi putut avé de resultat îndulcirea climeĭ în Dobrogea încă nu putem indicà. Despre cele descrise de *Ovidiŭ* se îndoesce şi *Dr. Obedenaru*; zăpeḍĭ netopite de câte doĭ anĭ, cum versifică *Ovidiŭ*, maĭ nu se găsesc nicĭ în văgăunile dintre piscurile Carpaţilor. *Aurelian* (2) combate apoĭ aserţiunea luĭ *Raicevich* despre îngheţarea puţurilor.

In genere, regularitate tipică în mersul climeĭ din an în an nu posede maĭ nicĭ o ţéră; de aceea şi la noĭ variaţiunile observate de autorĭ nu pot servì de regulă şi nu sunt de o potrivă pentru fie-care an, şi maĭ cu sémă în ţéra nóstră cu atât maĭ puţin cu cât aceste schimbărĭ marĭ de climă întrec pe ale altor ţĕrĭ cu posiţiune geografică la fel cu a nóstră, adecă cu lăţime între 43—49° de nord şi lungime 20—27° de rĕsărit. Chiar în Rusia, de unde ne vin cele maĭ aspre fenomene climatice, transiţiunile în atmosferă sunt maĭ pretutindenĭ treptate şi nesimţitóre, pentru că ridicăturile tărîmurilor din câmpiile rusescĭ sunt cu mult maĭ scunde decât ca să pótă pricinuì o schimbare repede a climeĭ (3). La o perturbare

(1) *Rumänien*, Breslau 1887, p. 261.

(2) *Schiţe asupra stăriĭ economice a Românieĭ în secolul XVIII*, Bucurescĭ 1882, p. 52.

(3) *Meyer's-Conversations-Lexicon*, 1889, XIV, p. 61.

maĭ slabă decât la noĭ în clima Rusieĭ póte contribui şi vîntul de sud siroco, care acolo ajunge maĭ rĕcit decât la noĭ şi deci în contrast maĭ puţin pronunţat faţă cu vînturile de nord.

Staţiunile nóstre de meteorologie, înfiinţate maĭ mult în localĭtăţile unde s'aŭ găsit ómenĭ carĭ puteaŭ a se îndeletnici cu ele, decât în acele unde cerinţele firiĭ le-ar fi impus, aŭ început abià în timpiĭ din urmă cu adunarea datelor maĭ precise, carĭ la un timp dat să pótă servì şi igieniştilor pentru deducţiunile lor sciinţifice. Nu maĭ de mult decât la 1886 exprimà directorul Institutuluĭ nostru de meteorologie (*Anale*, t. I, 2, p. 129) următórele cuvinte: «Că regiunea Câmpulunguluĭ, spre exemplu, este maĭ rece decât aceea a Bărăganuluĭ ne închipuim; nimenĭ însă nu va puté arătà cifre spre a o dovedi».

Pentru extremele temperatureĭ la noĭ vom împrumutà câte-va date de ale Institutuluĭ meteorologic în timpul maĭ recent.

In vara anuluĭ 1892, vedem căldurĭ tropicale încă pe la mijlocul luneĭ Maiŭ, precum la 17 erà la Giurgiu 36°, la Focşanĭ şi Brăila 35°, la Slatina, Caracal şi Iaşĭ 34°, la Craiova 33°, la Câmpulung 31° etc.; pe când în aceeaşĭ ḑi erà la Sinaia (noros) 28°, la Sulina şi Constanţa 27°. La 18 Maiŭ se face şi la Giurgiu şi Turnu-Măgurele 36°, iar la Bucurescĭ 35°, care temperatură stă la aceste staţiunĭ aprópe de aceste cifre şi în ḑilele de 19 şi 24 Maiŭ, 12 şi 28 Iunie, 2 Iulie, 20 şi 21 August. Temperatură aşa de urcată maĭ găsim şi la alte staţiunĭ de lângă Dunăre, cum este Caracal, Sulina şi Turnu-Severin, la acésta din urmă fiind la 7 August chiar 37°.

La 1893, vedem în primele dimineţĭ ale luneĭ Maiŭ o temperatură acì sub +10°, acì peste +20°. La 2 şi 3 Iulie maxima în Turnu-Măgurele şi Giurgiu este +37°, în

Bucurescĭ și Buzĕŭ +35°, în Păncescĭ-Dragomirescĭ și Călimănescĭ +29°, în Câmpulung+28°, în Sinaia+26°, în Sulina +25°, în Constanța +24°. La 17 și 18 Iulie erà la majoritatea stațiunilor între 30° și 35°, la Sulina 29°, la Sinaia 26°. La 13—14 August aveà Giurgiu 35°, Turnu-Măgurele 34°, Bucurescĭ 33°, Caracal și Turnu-Severin 32°.

Frigul extrem în iarna anuluĭ 1893 — până la 35° sub zero la Păncescĭ-Dragomirescĭ și 35°6′ la Strihareț — este descris pe larg de directorul Institutuluĭ meteorologic (1). Causa erà, după distinsul nostru meteorolog, presiunea mare a atmosfereĭ, adecă 761_2 mm. Și zăpadă căḑuse în acéstă iarnă relativ fórte de timpuriŭ, dejà la începutul luneĭ Novembre 1892; dar în schimb frigul mare din Ianuarie, cu înghețurile gróse ale rîurilor, n'a fost de prea lungă durată, de óre-ce la începutul luĭ Februarie s'a urcat temperatura și numaĭ câte puțin a maĭ scăḑut apoĭ și pentru puțin timp. Erà chiar temere de inundare din causa topiriĭ repede a zăpeḑilor. Pe când frigul extrem, arătat maĭ sus, cuprinsese tótă țéra, tot atuncĭ pe lângă mare și în munțĭ temperatura a fost maĭ moderată, la Sulina —21°, iar la Sinaia —24°.

Institutul nostru meteorologic a avut prevederea de a notà alăturĭ de stațiunile nóstre și pe aceea din Atena, și ast-fel putem comparà și vedé cum se asémĕnă căldurile nóstre maxime cu ale Grecieĭ; deosebirea este numaĭ la minimele acelorașĭ ḑile căldurose, carĭ acolo nu scad atât de mult ca la noĭ. Frigul de la noĭ nu difere de acela din regiunile fórte înaintate ale Rusieĭ *(St. Hepites)*.

Clima uneĭ țĕrĭ expusă spre N și NE este în general frigurósă, iar a aceleĭ spre E este agreabilă și maĭ cu sémă când rĕsare sórele, dar vînturile de E sunt recĭ și cam

(1) *Buletinul Societăţiĭ de sciinţe fisice*, Bucurescĭ 1893, p. 66, și ședința Academieĭ Române de la 12 (24) Martie 1893.

secĭ; clima țĕriĭ expuse spre N și NV este rece și umedă, iar a celeĭ spre S e maĭ uniformă, deși vînturile sunt tot cam umede. Cu privire la configurațiunea țĕriĭ, la dealurĭ temperatura e schimbăciósă și numaĭ pădurile maĭ moie extremele eĭ, maĭ reţin umiditate și daŭ nascere la isvóre maĭ îmbelșugate. La *munte* atmosfera este adese-orĭ uscată și schimbările de temperatură sunt subite; ast-fel dar ceĭ ce trăiesc aci trebue să aibă o constituțiune robustă. Tot așà și ceĭ ce trăesc în apropierea măriĭ, unde presiunea atmosfereĭ este mare și sunt curente multe, carĭ de altmintrelea curăță aerul; aci și temperatura este maĭ uniformă, dar adese-orĭ bălțile daŭ nascere la evaporațiunĭ pricinuitóre de bóle palustre. Despre clima *Olteniei* se dice că este relativ maĭ dulce decât a restuluĭ Românieĭ, că acolo se găsesc pădurĭ de castanĭ dulcĭ. Despre clima bună dela Văleniĭ-de-munte (Prahova) pomenià deja *Dr. Episcopescu*; clima dulce de la Câmpulung se laudă mereŭ (*Monitorul Oficial*, 23 Iunie 1895). Stațiunĭ climaterice sunt prin munte unele localitățĭ și mănăstirĭ de la pólele munților, maĭ mult pentru aerul *aseptic (Arnould)* și căldurile maĭ moderate ale veriĭ.

Să vedem întru cât intemperiile climeĭ jignesc sănătatea saŭ viéța omuluĭ (1). *Obedenaru* (l. c.) arată că aŭ murit prin fulger, pétră, îngheț saŭ înnecare, la 1865, 175; la 1866, 15; la 1867, 36; la 1868, 52; și la 1869, 39 persóne. *Fulgerul* nu pare a face atâtea victime în téra nóstră ca în alte țĕrĭ, cu tóte că la noĭ paratonerul este prea puțin întrebuințat. In legătură cu electricitatea aeruluĭ se crede că stă și *ozonul*, care cu însușirea sa ardĕtóre (oxidantă) distruge materiĭ organice stricate și însănăto-

(1) Onomatopoețiĭ, ca să arate cum clima influențéză delicatul organ al vorbiriĭ și cum încetul cu încetul a tot schimbat limba originară, dic: «plóia alt-cum sună pe pămîntul arinos, alt-cum în pădure, alt-cum pe pétră, alt-cum pe iarbă etc., cum nu va influențà dar întregul organism omenesc!»

şéză aerul, şi acésta la ţéră maĭ mult decât prin oraşe; iată dar şi o însuşire bună a electricităţiĭ aeruluĭ Se scie câtă spaimă aŭ uniĭ de fulger şi trăsnet, şi închiderea uşilor şi ferestrelor, ca prin curenţĭ să nu fie atras ful gerul în casă, îşĭ are raţiunea sa. Ferirea de a se adă postì omul afară sub copacĭ înalţĭ saŭ alte obiecte marĭ, şi de metal o învaţă şi copiĭ la şcólă. Obiceiul ca primăvara la prima audire a tunetuluĭ să-şĭ atingă Românul fruntea cu un fer óre-care şi să dică «să fiŭ tare ca ferul peste tot anul» este o pură superstiţiune. Cum că asupra nervilor omuluĭ póte înrîurì electricitatea atmosfereĭ este uşor de credut.

Vînturile (1) se pot împărţi în localnice şi cardinale. Adevĕratul siroco, ce suflă fórte tare primăvara şi tómna 36 — 40 ore, iar încet 2 — 3 sĕptĕmânĭ, are înrîurire vătĕmătóre şi asupra vieţeĭ animalice şi aceleĭ vegetale. La noĭ, ţéra fiind lipsită de adăpost spre N, crivĕţul, viscolul cu zăpadă, cotropesce ómenĭ şi întregĭ turme de oĭ, ca d. e. în Ianuarie 1893 în judeţele Ialomiţa şi Rîmnicul-Sărat. Dar şi la munte sunt furtunĭ, maĭ cu sémă prin văgăunĭ, carĭ adese-orĭ sunt maĭ isbitóre şi decât cele de câmp. Intre vîntul de N şi cel de S este la noĭ luptă puternică. Prin curentele de prin văile munţilor se maĭ curăţă aerul acelor văĭ, şi originea acestor vînturĭ de la munte se póte explicà ast-fel, că la munte fiind solul maĭ rece, este şi aerul de-asupra luĭ maĭ rece şi maĭ greŭ, decĭ se lasă în vale, maĭ cu sémă nóptea. Minimele barometrice causéză furtunĭ, iar starea enorm de urcată a barometruluĭ se dice că are urmărĭ de aprin-

(1) *Episcopescu* numià la 1824 vîntul de sud «bălténu», care astădĭ se numesce băltăreţ; pe acel de vest îl numesce poporul «sărăcilă», care aduce secetă saŭ «traistă gólă» (*Revista sciinţifică*, 1875), (No. 17) Intrebând pe uniĭ ţĕranĭ din Moldova despre vînturĭ, numaĭ de crivĕţ aŭ sciut; eĭ numesc vînturile după direcţiune: «de sus», «de jos», «de la Rĕsărit», «de la Apus».

derĭ ale plămânilor. Despre vînturile recĭ şi uscate se ḑice că pot pricinui «rĕcelĭ». La noĭ se scie povestea Ţiganuluĭ, care nu se teme atâta de frigul mare, cât se teme de frigul cu vînt (1). Vîntul maĭ póte fi stricăcios prin praful şi materiile necurate ce póte aduce cu sine.

Ploĭ avem, în comparaţiune cu alte ţĕrĭ, puţine. Ele sunt maĭ torenţiale la munte, unde şi ruperĭ de norĭ se observă maĭ des, şi pot strică prin inundărĭ şi formare de bălţĭ, care după un óre-care timp pot da nascere la bóle palustre. Seninătatea saŭ înnorirea ceruluĭ înrîuréză voia bună orĭ rea a omuluĭ şi la uniĭ pricinuesce şi bóle. Se scie că pentru uniĭ d. e. reumatismul este ca un fel de barometru; apoĭ se maĭ ivesc nevralgiĭ, durerĭ de măsele, guturae, etc.

Afară de umeḑélă maĭ este şi *frigul,* care supĕră fórte mult pe reumaticĭ, şi el maĭ causéză şi bronchite, pleuresiĭ, îngheţărĭ, etc. *Căldura* mare provócă insolaţiune (2), congestiunĭ pulmonare şi cerebrale, bóle de ficat, diarea şi alte bóle de felul acesta. Roşaţa la pelagroşĭ se ivesce de odată cu sórele cald al primăveriĭ. Frigul şi căldura maĭ aŭ înrîurire însemnată şi asupra îmbolnăviriĭ şi morţiĭ, cel dintâiŭ asupra celor bĕtrânĭ şi cea de a doua asupra pruncilor micĭ. Despre ofticoşĭ există şi în popor credinţa, că timpul aspru de tómnă saŭ şi de primăvară îĭ seceră.

In terminĭ maĭ generalĭ vom schiţă acì *compurtarea poporuluĭ nostru faţă de intemperiile climatice,* pe carĭ pe de o parte le învinge, pe de alta le încunjură. Omuluĭ este dată însuşirea, ce nicĭ o altă fiinţă vieţuitóre nu o posede în aşà mĕsură, de a suportà deósebirile marĭ de tempe-

---

(1) Veḑĭ despre acest punct Dr. Assmann, *Das Klima,* Iena 1894.

(2) Şăinénu numesce insolaţiunea «sóre sec», «indisóre» *(Dicţionar),* dar acest termin poporal corespunde impaludismuluĭ, cum s'ar ḑice în Roma «Ave Maria», adecă la 6 óre séra, când aerul malaric este maĭ rĕŭ.

ratură, și prin urmare se deprinde cu marĭ schimbărĭ ale timpuluĭ. Românul pare a fi neîntrecut în acéstă privință; iarna și vara îl vedĭ cu peptul descheiat, pe care sórele, vîntul și frigul se întrec a-l colorà cât maĭ arămiŭ, și prea bine a dis poetul ginteĭ latine: «Românul are șépte vieţĭ în peptul sĕŭ de-aramă».

Dar nicĭ înfruntarea intemperiilor acestora nu trebue să fie nesocotită, cum pĕcătuesce adese-orĭ tineretul și copiiĭ în acéstă privință. Iĭ vedĭ umblând desculţĭ și ușor îmbrăcaţĭ și pe aceia carĭ aŭ cu ce se îmbrăcà, saŭ cu capul gol în arșiţa sóreluĭ. Fetele tinere umblă desculţe prin zăpadă din fudulie, când li se roșesc piciórele în urma reacţiuniĭ la frig, care póte pricinuì multe bóle. Umblarea cu capul gol după mort ca semn de cernire (doliŭ), saŭ a preoţilor în gerul Bobotezeĭ, ca și în cele maĭ marĭ căldurĭ, daŭ nascere la maĭ multe suferinţe. Beţiviĭ cred a se apĕrà de frig bĕnd cantităţĭ marĭ de spirtóse și chiar atuncĭ înghéţă maĭ ușor prin trăsurĭ.

Mulţĭ străbătuţĭ de plóie nu caută a-șĭ schimbà albiturile cât se póte maĭ curînd cu altele uscate, lucru ce adese-orĭ știrbesce sănătatea respectivuluĭ. Botezul se maĭ face în bisericĭ recĭ în apă aprópe îngheţată, de care fapt un om mare ar fugì ca de o tortură. In Transilvania cel ce se botéză nu se cufundă în apă, ci i se tórnă apă în cap, și botezul valoréză tot așà de mult ca și cel cu cufundare.

Nu vom nesocotì însă nicĭ mult chibzuitele regule, ce poporul nostru și-a format, basat pe experienţe seculare, în privinţa timpuluĭ. El obicĭnuit scie din presemne când are să plouă, cunósce vîntul care aduce plóia; ast-fel dice: «Când bate Băltăreţu, iea-ţĭ toiagu și săculeţu», și maĭ dice: «Când se lasă céţa jos, este semn de timp frumos»; saŭ în Moldova: «Când se vede Ceahlăul nu maĭ plóie». Se scie și anecdota hazlie cu porcul astronom, care pre-

vestesce plóie venind de la câmp cu paiŭ în gură. Cu tóte acestea, basat pe proverbul «paza bună trece primejdia rea», ḑice: «Vara iea cu tine şuba şi iarna mâncare», saŭ: «iarna de veĭ luà şuba, de nu, dar vara trage-o de o mânecă după tine».

Pentru scăldat are regula: «Să te scalḑĭ după ce aĭ mâncat caş şi puĭ de pasĕre (de pădure)».

Patru-ḑecĭ de mucenicĭ e o ḑi însemnată în climatologia poporuluĭ. Ciobaniĭ bat cu ciomegele în pămînt, ḑicênd: «Intră frig şi eşĭ căldură». Atuncĭ se ard şi gunóiele de prin ogrăḑĭ; fac uniĭ chiar câte 40 de grămăjióre şi le daŭ foc. Se crede că acesta este un instinct de igienă, dar sémĕnă maĭ mult a mitologie, ca şi focul de Joĭ-Marĭ cu boz (Sambucus ebulus) făcut de copiĭ dis-de-diminéţă.

La Rusaliĭ, schimbările de temperatură, de apĕsare ale atmosfereĭ şi umidităţiĭ, influenţând asupra nervilor, produc bóle nervóse, numite de popor «pociturĭ din Rusale», saŭ pe scurt bolnav «din Rusale», contra cărora beaŭ şi pórtă la brîŭ «pelin» (*Dr. Vasiliu,* Roman).

Ḑicerea «De la St. Mărie se spurcă câniĭ în pălărie» însemnéză că omul să-şĭ pregătéscă cojocul şi căciula.

Căldurile marĭ ale veriĭ, lipsite de ploĭ, ce face să sece multe puţurĭ, îĭ aduc chiar suferinţe Românuluĭ prin chinurile seteĭ, şi sunt casurĭ că omul este silit a bé apă necurată din urma copiteĭ vitelor. La cale maĭ lungă căruşul îşĭ iea o rogojină saŭ obadă de cójă de teiŭ, spre a se adăpostì prin ea de arşiţa sóreluĭ saŭ de plóie. Este bine ca în căldurĭ înăbuşitóre să se întrerupă pentru câte-va ore călĕtoria saŭ munca de sub cerul liber, căcĭ nu este de glumit ce are muncitorul a suferì în acele ore; norocul este că adese-orĭ la câmp adie vînt, şi atuncĭ când prin oraşe şi comune aerul e liniştit.

Gerurile ierneĭ le caracteriséză Românul cu cuvintele: «ger de crapă lemnele, petrele saŭ ouĕle corbuluĭ»; în rea-

litate de frig mare cad și păsĕrĭ mórte din copacĭ. Uneorĭ în ḑilele babelor, 1—9 Martie, este frig mare, și cum spune legenda, baba Dochia a înghețat a noua ḑi, după ce se îmbrăcase ḑilnic cu câte un cojoc maĭ mult. Si despre Aprilie se ḑice: «Prierul orĭ priesce, orĭ belesce».

Mijlócele prin carĭ omul se apĕră de extremele temperatureĭ și de alte jignirĭ din partea pămîntuluĭ și a atmosfereĭ, adecă clădirile, hainele și nutrimentul, potrivit ano-timpurilor, vor formà obiectele de studiŭ ale părțiĭ principale ce urméză în lucrarea acésta.

II.

> Când e vorba de mărirea şi importanţa uneĭ naţiunĭ, preceptele igieneĭ trebuesc luate în considerare în prima linie.
>
> *Beaconsfield.*

Literatura română de igienă nu este nicĭ prea bogată nicĭ de origine veche, pentru că nicĭ literatura nóstră de medicină nu-şĭ are începutul decât din capĕtul secoluluĭ curent, după cum arăt acésta maĭ pe larg în lucrarea mea *Biografiĭ şi bibliografiĭ medicale române.* Chiar şi la cele-lalte popóre europene igiena începe a se desvoltà maĭ mult abià pe la sfîrşitul secoluluĭ trecut, cu tóte că în geniala Franciă primele tese cardinale cu subiect de igienă îşĭ ieaŭ originea dejà de la 1468 la Facultatea de medicină din Paris (v. *Revue scientifique,* 1882, p. 533); însă catedra de igienă s'a creat abià la 1794, şi primul profesor a fost *Hallé* la numita facultate.

La noĭ s'a introdus igiena ca obiect de studiŭ în învĕţămîntul primar prin legea Instrucţiuniĭ publice din 1864; pe când în legea din 1850 a Principeluĭ *Gr. Ghica* din Moldova, publicată în franţuzesce şi românesce, nu se vorbesce de igienă, ci se ḑice numaĭ că se va face un manual, care să cuprindă tóte cunoscinţele folositóre buneĭ stărĭ a locuitorilor. Cartea de cetire *Prietenul tinerimiĭ,* tipărită în Bucurescĭ, încă are unele capitole de igienă.

Pentru seminariĭ prevede legea din 1864 noţiunĭ de medicină poporală; dar sunt de părere că preoţimea, maĭ cu sémă în timpurile actuale, face bine dacă se ocupă maĭ mult de igienă decât de medicina aşà ḑisă «a babelor».

Igienistuluĭ *Wiel* din Zürich, care a scris şi *Igiena bolnavilor de stomac*, i se pare că igiena a devenit acum o sciinţă de modă, ceea ce mi-ar păré bine să fie şi la noĭ; şi maĭ cu sémă în clasele gimnasiale maĭ inferióre, ar trebui să se predé acésta, pentru că mare parte din eleviĭ acestor clase trec apoĭ la funcţionarism, în care calitate li se dă ocasiune a propagà principiile igieneĭ.

In literatura nóstră găsim prima dată cuvîntul «Igienă» la 1831 în broşura doctoruluĭ *Tavernier*: *Amĕnunturĭ apĕrătóre şi higienice pentru mizerere saŭ holera morbus*, în care an a scris şi *Vasicĭ «Dietetica»* sa. *Dr. Cantemir* susţine tesa sa inaugurală la 1842 în Viena sub titlul *Hygiène*.

Publicaţiunile nóstre de igienă se pot grupà în maĭ multe categoriĭ, după cum ele sunt făcute pentru una saŭ altă clasă de cetitorĭ.

1) Pentru **învĕţămîntul superior** avem un singur op, care din tóte şi este cel maĭ valoros, anume: *Tratat de igienă publică şi poliţie sanitară* de Dr. **I. Felix**, t. I, Bucurescĭ 1870, in-8°, 458. p.; t. II, 1889, in-8°, 592 p.

2) Pentru **seminariŭ** saŭ **şcóla normală**: *Igienă publică şi privată* de Dr. **N. Negură**, Bucurescĭ 1873, in-8°, 210 p.; *Igiena privată şi publică* de Dr. **D. Almogen**, Iaşĭ 1880, 135 p.; *Elemente de igienă individuală şi cosmică* de Dr. **N. Popescu-Takeanu**, Galaţĭ 1881, 346 p.; *Igiena* de Dr. **Urechiă**, Bucurescĭ 1893, 240 p.

3) Pentru **şcólele secundare**: *Curs de igienă publică şi privată* de dr. **G. Iuliano**, Ed. I, Iaşĭ 1869; Ed. II, 1877, 73 p; *Curs elementar de igienă* după H. Perrussel, tradus de **C. S. N.**, Bucurescĭ 1878, in-8° mic, 134 p.; *Elemente de igienă publică şi privată* de Dr. **Ch. Păunescu**, Ploescĭ 1879, 171 p.; *Compendiŭ de igienă generală şi aplicată* de Dr. **C. C. Codrescu**, Ed. I, Bîrlad 1880, in-8° mare,

255 p.; Ed. II, 1885, 304 p.; *Manual de igienă* de Dr. **I. Lebell**, Iașĭ 1892, in-8° mic, 156 p.

4) Pentru **școlele elementare**: *Catechism sanitar* al D-luluĭ Faust, tradus de **Parascheva Crainic**, Bucurescĭ 1867, in-8°, 115 p.; *Catechismul sănătățiĭ (Igiena, Dietetica)* de Dr. **P. Vasicĭ**, Temișóra 1870, in 8° mic, 69 p.; *Noțiunĭ de igienă privată* de **D. R. Cordescu** institutor, Bucurescĭ 1875, 43 p.; *Noțiunĭ de igienă* pentru școlele primare de **Un amic al copiilor**, Bucurescĭ 1876, in-16°, 93 p.; *Manual de igienă* de **I. C. Lerescu** profesor, Ed. I, Brăila-Constanța 1877, 64 p.; ed. VIII, 1880, 96 p.; *Igiena populară* cu privire la sătĕnul român de Dr. **G. Vuia**, Ed. I, Arad 1884; Ed. II, Orșova 1888, 154 p.; *Manual elementar de igienă* de Dr. **I. Felix**, Bucurescĭ 1885, 76 p.; *Prescurtare de igienă și de medicină populară* de Dr. **E. Rizu**, Iașĭ 1885, 198 p.; *Resumat din cursul de igienă pentru usul claselor elementare,* Din franțuzesce, de Dr. **I. Atanasescu**, Craiova 1886, in-12°, 16 p.; *Noțiunĭ de igienă* de **Bravicénu**, Craiova 1889.

5) Pentru **familie** saŭ **țĕran**: *Curs de igienă populară* de Dr. **I. Baraș**, Bucurescĭ 1857, in-8° mic, 194 p.; *Consiliĭ igenice pentru crescerea copiilor* de Dr. **D. Cantemir**, Pétra 1877, 127 p; *Maternologie (Educațiune, Igienă)* de Dr. **I. C. Drăgescu**, Constanța 1880, 223 p.; *L'hygiène dans la famille*, par Catherine M. Buckton, traduit par **Flora Carnegie**, Galatz 1881, 269 p.; *Crescerea igienică a copiilor*, *Instrucțiunĭ populare pentru mume,* de Dr. **I. Felix**, Bucurescĭ 1882, in-16°, 52 p.; *Călăuza pentru mamele tinere spre crescerea copiilor* de Dr. **Mawr**, Bucurescĭ 1883, 110 p.; *Cartea țĕranuluĭ*, *Igienă poporană*, de Dr. **I. C. Drăgescu**, Constanța 1886, 240 p.

6) Pentru **militarĭ**: *Igiena soldatuluĭ* de Dr. **N. Popescu-Zorilénu**, 1882; *Curs de fisiologie și igienă militară* de Dr. **Georgescu-Dima**, **V. Popescu** și **Z. Petrescu**, Bucurescĭ 1876 (litografiat); *Igiena elementară* de Dr. **Thiron**, 1889; *Conferință asupra igieneĭ în armată* de Dr. **I. Șerbănescu**, 1891; *Câte-va cestiunĭ de igienă militară* de **Constantinescu**, Focșanĭ 1889, 30 p.

7) **Publicațiunĭ maĭ vechĭ**: *Dietetica* de Dr. **Vasicĭ**, 1831; *Macrobiotica*, tradusă de **Albineț**, 1838, și cea tradusă de Dr. **Vasicĭ**, 1844 și 1845.

8) Pe **basă maĭ largă** aŭ fost croite: *Proiectul de organisarea poliției sanitare în România* de Dr. **A. Fetu**, Iașĭ 1863, in-8°, 362 p.; și *Tratatul de igienă* de Dr. **C. S. Antonescu-Remușĭ**, fascicula I, Bucurescĭ 1890, in-8° mare, 315 p.

9) **Rapórte** *despre congrese de igienă* a publicat Dr. **Felix** la 1883, 384, 1887, 1888 și 1890; iar Dr. **Z. Petrescu** la 1882 și 1883; ɔoĭ asupra *igieneĭ publice* a capitaleĭ Dr. **Felix** la 1868, 1869, 1875, 376, 1877, 1879, 1881, 1883, 1886, 1887, 1890, 1891 și 1892; iar e 1892—1894 Dr. **N. Georgescu**; în Ieșĭ pe 1875, 1876, 1877, 1878, 379 și 1880 Dr. **G. Flaișlen**, și pe 1882, 1884, 1885 și 1886 Dr. 'ilipescu. Asemenea raport despre *Regatul român* a publicat pe 887 și 1888 Dr. **Sergiu**; iar pe 1892 și 1893 Dr. **Felix**.

S'aŭ maĭ publicat apoĭ rapórte și asupra igieneĭ altor ›rașe, fie în broșurĭ, fie în *Monitorul Oficial*, ceea ce și nspectorul sanitar Dr. **Fotino** a făcut cu unele din valo·ósele sale rapórte.

10) **Publicațiunĭ periodice** cu conținut maĭ mult orĭ maĭ puțin le igienă avem: *Povățuitorul sănătățiĭ* de Dr. **Vĕrnav**, Ieșĭ 1844; *Hygiena și școla* de Dr. **Vasicĭ**, Gherla 1877—1881; *Igienistul* de Dr. **Wertheimer**, Bucurescĭ 1885; *Medicina populară* de Dr. **Grün**, Brăila 1885; *Apĕrătorul sănătățiĭ* de Dr. **Manolescu**, Bucurescĭ 1891—1895.

11) **Tese de igienă:**

Dr. **Agappi**, *Cercetărĭ demografice asupra populațiuneĭ Românieĭ și în special a districtuluĭ și orașuluĭ Ieșĭ*, Bucurescĭ 1876, 56 p.

Dr. **Anastasescu**, *Câte-va cuvinte asupra mĕsurilor sanitare profilactice contra varioleĭ*, Bucurescĭ 1881, 75 p.

Dr. **Atanasescu**, *Câte-va considerațiunĭ asupra stăriĭ neigienice a țĕranuluĭ român și în special la plasa Mostiștea*, Bucurescĭ 1881, 95 p.

Dr. **Bianu**, *Igiena orașuluĭ Bucurescĭ*, Bucurescĭ 1881, 292 p.

Dr. **Bobulescu**, *Note din igiena primeĭ copilăriĭ*, Bucurescĭ 1892, 106 p.

Dr. **Capeleanu**, *Studiŭ asupra valóreĭ igienice a examinăriĭ sistematice a apelor potabile, cu aplicarea eĭ la trebuințele orașuluĭ Bucurescĭ*, Bucurescĭ 1889, 89 p.

Dr. **Chrissochefal**, *Alimentațiunea copiilor noŭ-născuțĭ ca una din causele principale ale descresceriĭ populațiuniĭ*, Ieșĭ 1887, 39 p.

Dr. **Cruceanu**, *Despre alimentațiune în genere*, Bucurescĭ 1879, 36 p.

Dr. **Dănescu**, *Incercărĭ de demografie și geografie medicală*, Bucurescĭ 1886, in-4°, 48 p.

Dr. Ştefănescu, *Consideraţiunĭ asupra igieneĭ şi demografieĭ ju* *Ilfov*, Bucurescĭ 1894, 116 p.

Dr. Valiano, *Raport asupra igieneĭ şi serv. san. al jud. Roman* Roman 1888, 31 p.

Dr. Sergiu, *Raport general asupra serviciuluĭ sanitar*, Bucuresci 1887, 62 p. şi 1889, 88 p.; *Legea sanitară*, Bucurescĭ 1885, 43 p.; *Regulament pentru prevenţiunea bólelor molipsitóre*, Bucurescĭ 1891, 17 p.

Dr. Felix, *Jahresbericht des Gesundheitsamtes der Stadt Bucarest* für das Jahr 1881, 14 p.; *Die sanitären Zustände Rumänien's*, Berlin 1883, 37 p ; *Despre mişcarea populaţiuneĭ Românieĭ*, Bucurescĭ 1880, in-4°, 66 p.; *Sur la prophylaxie de la pellagre*, Genève 1882, 52 p.; *Despre progresele igieneĭ din ceĭ din urmă anĭ*, Bucurescĭ 1885, 44 p; *Despre prevenirea tuberculoseĭ*, Bucurescĭ 1889, 39 p.; *Sur la nécessité et l'installation des hôpitaux d'isolement*, Wien 1887, 48 p.

PARTEA I.

I. LOCUINȚA. II. ÎNCĂLȚĂMINTEA. III. ÎMBRĂCĂMINTEA.

Fie pânea cât de négră, locuința cât de sărăcăciósă și haina cât de ordinară, tot maĭ pot primì îmbunătățirĭ pentru a se îndreptà sórta sărăcimiĭ.

Wiel.

I.

Istoric. Statistică. Descriere. Cum să fie locuința igienică. Mĕsurĭ de îndreptare.

A. **Locuința** destăinuesce în modul cel maĭ neprefăcut, cu cât se dă omul mulțumit după vremĭ în traiul sĕŭ. Dacă am cunósce întru cât-va **istoricul locuințelor** dela venirea coloniilor romane în Dacia și până astădĭ, am avé cea maĭ vorbitóre icónă despre bunul saŭ rĕul traiŭ al moșĭ-strămoșilor noștri. De altmintrelea și din lipsa urmelor de clădirĭ trainice din partea urmașilor coloniștilor romanĭ putem óre-cum deduce, că viéța acestor urmașĭ nu a prea fost ticnită; și în general putem dice, că mărirea némuluĭ roman cu clădirile sale fórte anevoe mistuite de timp, iar de altă parte sbuciumările coloniilor sale părăsite de ocrotirea Imperiuluĭ domnitor, cu locuințe slabe, aŭ stat în legătură strînsă una cu alta.

Pe când a venit marele Traian cu legiunile sale în Dacia s'aŭ maĭ găsit aci locuințe lacustre (pe parĭ), după cum arată cele 2—3 bas-reliefurĭ cu asemene locuințe de pe Columna luĭ Traian (1).

In Germania aŭ existat locuințe lacustre până la trecerea epoceĭ de pétră în acea de bronz (2).

Firesce că pe locurĭ uscate ómeniĭ n'aveaŭ trebuință de locuințe lacustre, precum și istoria ne spune că casele Geto-Dacilor eraŭ de lemn saŭ de gard de nuiele căptușit cu lut, saŭ de lut apăsat între doĭ părețĭ de scândurĭ și apoĭ ars; rar întrebuințaŭ pétra fără var saŭ ciment. Căramida le erà necunoscută ca și Germanilor (3).

Cât de solid zidiaŭ legionariĭ romanĭ, se póte deduce după ruinele ce maĭ ḑilnic es la ivélă de sub cója pămîntuluĭ și în special cărămiḑile legionare, ce se găsesc prin cele maĭ multe părțĭ locuite de Românĭ. Dar desgropările de până aḑĭ ne daŭ lămurirĭ maĭ mult despre neînvinsele lagăre ale legionarilor romanĭ, despre temple, amfiteatre și băĭ grandióse, maĭ departe despre apeducte abundente, șosele trainice și în fine rĕmășițele unuĭ pod spĕlat de Dunăre timp de 18 secole; pe când despre casele particulare ale coloniștilor romanĭ nu prea avem mărturiĭ, afară de unele fragmente sculpturale. Sperăm că maĭ timpuriŭ orĭ maĭ târḑiŭ vom dobândì lămurirĭ și în acéstă privință. In lagăre eraŭ numaĭ căsuțe pentru

---

(1) Hasdeŭ, *Istoria critică*, p. 232. Tot acì arată autorul, cu perspicacitatea sa cunoscută, că acele locuințe sunt tóte în Temișana și nicĭ una în Oltenia, de óre ce bălțile Dunăriĭ, maĭ cu sémă dela Ialomița în jos, eraŭ omorîtóre la culme, pe când cele din Temișana eraŭ maĭ inofensive.

(2) *Germania, Zwei Jahrtausende deutschen Lebens*, de *J. Scherr*, Stuttgart, ed. III, p. 1. Tot acì, la p. 14, se arată că în Germania veche nu eraŭ orașe, decât unde comerciul roman le înjghebà. Germaniĭ credeaŭ lucru puțin bărbătesc și moleșitor de a locuì printre zidurile orășene.

(3) Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, I, Iașĭ 1888, p. 76.

egionarĭ (1), ba *Titu Liviu* (XLIV, 39) ḑice că legionariĭ ;rebuiaŭ să se mulţuméscă şi numaĭ cu corturĭ.

Invinsu-s'a maĭ apoĭ vitejia romană, trecut-aŭ cârdurĭ de barbarĭ prin aceste locurĭ, carĭ, unde puteaŭ, ardeaŭ şi distrugeaŭ ce găsiaŭ în calea lor; şi odată începutul făcut, dintele a-tot-roḑĕtor al timpuluĭ a completat opera ştergeriĭ şi ascunderiĭ maĭ tuturor urmelor de statornicia unuĭ popor mare în aceste locurĭ. Ce valóre maĭ aveà acì bogăţia pentru ceĭ cu dare de mână în asemenea timpurĭ, şi unde maĭ puteà pretinde calicimea *panem et circenses!* Nestabilitatea locuitorilor a avut drept consecinţă construire de locuinţe şubrede. Probabil este că aŭ înrîurit asupra feluluĭ de construire şi locuinţele găsite în Dacia de legiunile romane, carĭ numaĭ trainice n'aŭ putut fi. Daciĭ construiaŭ şi bordee, cum se vede unul şi pe columna luĭ Traian (v. *Hasdeŭ*, l. c.) şi de carĭ existaŭ şi pe timpul luĭ *Ovidiŭ*. *Strabone*, scriind în primul secol al ereĭ creştine, numià pe locuitoriĭ bordeelor *troglodiţĭ* saŭ *locuitorĭ în găurĭ săpate în pămînt*, iar motivul de a face bordee erà după dînsul frigul, ceea ce se reduce la motivul luĭ *Vitruviu*, care este lipsa de lemne, pe când *Avril* (1639) crede că ferirea de inamic le-a impus locuitorilor.

Locuinţele Geto-Dacilor şi aceste bordee nu diferă mult, în trăsurĭ generale, de construcţiunile ordinare ale timpurilor şi ţĕriĭ nóstre; prin urmare, pentru secolele când n'avem nicĭ un indiciŭ epigrafic saŭ istoric de felul locuinţelor, trebue să admitem că ele aŭ fost de acelaşĭ soiŭ cu anteriórele şi posteriórele lor. Până la un punct órecare, adecă abstrăgênd de timpiĭ glorioşĭ aĭ stăpâniriĭ romane în Dacia, se póte admite părerea *D-ruluĭ Antoniu* (2),

(1) Tocilescu, *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, I, Bucurescĭ 1883, p. 102.

(2) *Cercetărĭ asupra stăriĭ ţĕranuluĭ român*, Bîrlad 1881, p. 11.

că prin bordeiŭ s'aŭ legat de pămîntul strămoşesc coloniile romane aduse de Traian (1).

După ce a încetat furia de năvălirĭ barbare şi timpurile s'aŭ maĭ liniştit, poporaţiunea adăpostită spre munţĭ a început a se coborî spre câmpie şi începură a se forma şi state cu domnitoriĭ lor. Câmpia ţĕriĭ nóstre s'a maĭ poporat şi când aŭ năvălit Turciĭ pe la 1320 în Tracia în cât mulţĭ Românĭ din Mesiĭ eraŭ siliţĭ a trece dincóce şi a împoporà câmpia; dar cum ne spune *Bălcescu* (2), n'aŭ trecut cu pretenţiunĭ marĭ, ci orĭ-când gata de a servì la clacă proprietarilor şi a devenì cu timpul *robĭ aĭ pămîntuluĭ*.

Impĕratul sêrbesc Duşan face la 1348 o lege pentru Românĭ (preste Dunăre) ca să dea de la fie-care *bordeiŭ* câte un miel (3).

Alexandru Vodă cel Bun hărăzesce la 1428 mănăstiriĭ Bistriţa 31 *sălaşe* de Ţiganĭ şi 12 *bordee* de Tătarĭ (4).

In Transilvania existà la 1514 legea fundamentală «Rusticus praeter mercedem laboris nihil habet», aşà că poporul n'aveà loc propriŭ şi erà silit să-şĭ «înfigă parul» în pămînt străin, unde-l lăsà şi pe cât timp îl suferià domnul pămîntuluĭ. In condiţiunĭ de acestea iobagiĭ nu-şĭ maĭ făceaŭ *case* din material solid, bună-óră cum sunt ale Saşilor, carĭ de-a lungul secolelor eraŭ purtaţĭ pe braţe de regĭ (5).

---

(1) *Scherr* (op. cit., pag. 14 şi 62) arată că în Germania veche casa erà jumătate de-asupra şi jumătate în pămînt, cu pereţĭ de gard orĭ de lemn, acoperiş de trestie (stuh), paie carĭ se înteţiaŭ iarna de băligar; de coş saŭ ferestre nicĭ nu se pomenià. Dar sub Carol-cel-Mare (771—814) coliba se preface în casă şi conacul ómenilor se separă de al vitelor. Cu tóte acestea, şi pe la mijlocul secoluluĭ nostru, maĭ scrie *Riehl* (in *Meyer's Geschichts-Bibliothek*, IV, 2, p. 188): «Goniţĭ din casa ţĕranuluĭ găinele, gàscile, câniĭ şi pisicele şi i-aţĭ distrus căsnicia».

(2) *Istoria Românilor sub Michaiŭ Vodă Vitézul*, Bucurescĭ 1878, p. 301.

(3) *Archiva istorică*, III, p. 121.

(4) *Archiva istorică*, I, 1, p. 121.

(5) *Părţĭ alese din Istoria Transilvaniei* de G. Bariţiu. I, 1889, p. 113.

Olandesul *Dousa*, călĕtorind la 1599 spre Ismail, a fost suprins vĕḑênd maĭ multe sate, în carĭ ómeniĭ locuiaŭ în *peşţere sub pămînt*, ceea ce nu erà în partea de sus a Moldoveĭ (1).

P. Avril (2) scrie la 1639 că casele eraŭ în Muntenia maĭ adese-orĭ *bordee* subterane, iar în Moldova din păreţĭ de nuiele lipite cu lut, fără gardurĭ, fără puţurĭ, fără grădinĭ.

Despre *casele* din Moldova scrie *Paul de Aleppo* la 1650—1660, că sunt de lemn şi de vălătuce, cu acopereminte înalte şi oblice ca spatele cămileĭ, în cât ninsórea nu se póte ţiné pe ele. In năuntru, laviţele sunt aşezate în jur şi o masă în mijloc, ca în casele Francilor. In fie-care casă este câte o sobă, vatră saŭ cămin, un fel de pătrat de lut verde saŭ roşu iar în casele celor bogaţĭ, de olane lustruite, sprijinită cu doĭ stîlpĭ şi avênd un capac de fer în vîrf. Casele ómenilor sunt acì maĭ calde iérna decât băile la noĭ (3).

De o «*crîcĭma*» saŭ «*cantina sotterranea*» pomenesce *del Chiaro* la 1718 şi ḑice că este o plăcere nespusă când intră omul în camerele caseĭ românescĭ, prin carĭ sunt împrăştiate tot felul de erburĭ mirositóre şi sănătóse (4).

La 1764, chiar în Iaşĭ eraŭ casele cea maĭ mare parte nisce *bordee* acoperite cu paie, puţin diferind de acelea de prin sate (5).

Despre *locuinţele* poporaţiuniĭ române din *Oltenia* scrià la 1720 deputaţiunea administrativă ast-fel: Ţĕranul nu locuesce în sate, ci în 3, 4, 5 case rele, departe de drumurile ţĕriĭ, pe coline apropiate de pădurĭ saŭ munţĭ, şi sunt de nuiele împletite şi lipite cu băligar; dacă vede de

(1) Hasdeŭ, *Istoria critică*, p. 234.
(2) *Voyage en divers Etats d'Europe et d'Asie*, Paris 1639, p. 2892.
(3) *Archiva istorică*, I, 2, pag. 59.
(4) *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Venezia 1718, p. 24.
(5) *Archiva istorică*, I, 1, p. 183.

departe că vine vre-un străin, e gata de fugă; alții însă locuesc prin pădurĭ în găurĭ subterane, fiind fórte depărtațĭ de locurile lor de arătură. De aceea s'a dat ordin ca toțĭ locuitoriĭ de la țéră să iasă la ivélă și să se stabiléscă la un loc, căcĭ alt-fel perd tot ce posedă și chiar se pedepsesc la corp și viéță; ultimul termin pentru mutare li s'a fixat pe Martie anul viitor (1).

Generalul *Enzenberg* scrià la 1786 din Bucovina, că tóte *casele* sunt de lemn și numaĭ ale comercianților de pétră, și în părțile muntóse sunt maĭ tóte acoperite cu șindrilă, în colo cu trestie și paie; coșurile sunt numaĭ până sub stréșină orĭ lipsesc de tot; sobele sunt nepotrivite și în ele se gătesc și bucatele. Casele sunt cam friguróse. Țĕraniĭ încă iubesc curățenia (2).

La 1788 se exprimà *Raicevich* (op. cit.) ast-fel: «Satele de la câmp sunt în general fórte próste și înfățișéză un tabloŭ de desolațiune și miserie. Casele, carĭ se pot numì maĭ cu drept vizuinĭ, sunt construite sub pămînt și se chémă *bordee*. Din depărtare nu se póte vedé decât fumul ce ese pe coșurĭ, iar de aprópe numaĭ acoperișul, care este prea puțin înălțat de la pămînt, ast-fel că érba cresce pe de-asupra. Locuitoriĭ fug de drumurile marĭ și caută pentru așezarea satelor vre-o vale saŭ loc înfundat, spre a nu fi vĕduțĭ de trecĕtorĭ și spre a se ferì de prădărĭ și de încălcărĭ. Satele de munte sunt maĭ vesele, casele înălțate de la pămînt și îndestul de comode, avênd staule și magasine pentru păstrarea provisiunilor».

Cât sunt de precare aceste date istorice despre locuința țĕranuluĭ român în timpiĭ trecuțĭ, totușĭ ne daŭ órecarĭ îndegetărĭ și motive de a ne închipuì starea lor de pe atuncĭ.

(1) Hurmuzaki, *Documente privitóre la istoria Românilor*, VI, 1878, p. 310.
(2) Ibidem, p. 459.

B. **Statistica** din 1859 din Muntenia, făcută sub direcţiunea zelosuluĭ Marţian, ne dă date numerice despre materialul întrebuinţat la clădirĭ, însă acestea sunt amestecate ţĕrănescĭ cu orăşenescĭ, locuinţe omenescĭ cu alte clădirĭ pe lângă casă, şi numaĭ bordeele sunt grupate deosebit. Cu tóte acestea, pentru óre-care comparaţiune cu datele timpuluĭ actual, daŭ aci tabela acelor cifre:

JUDEŢELE	Suma clădirilor după material			Bordee	
	De zid	De lemn	De pămînt	Orăşene	Rurale
Rîmnicul-Sărat .	815	18.259	22.256	26	2.554
Buzĕŭ	2.067	10.771	46.698	75	2.321
Dîmboviţa . . .	2.112	65.025	1.070	44	1.026
Prahova	7.005	41.432	40.728	68	1.265
Muscel	1.025	35.181	905	21	767
Argeş	1.569	83.629	1.678	63	1.446
Vîlcea	1.557	75.962	4.817	16	831
Gorj	363	100.013	604	10	586
Mehedinţĭ . . .	901	128.063	683	17	5 623
Brăila	2.951	13.733	3.431	334	1.435
Ialomiţa	417	4.069	30.527	46	1 733
Ilfov	17.308	3.646	62.389	49	2.052
Vlaşca	1.618	46.047	3.757	244	3.513
Telcorman . . .	1.510	23.831	39.897	1.274	17.695
Olt	1.196	50.891	5 827	28	4.198
Romanaţĭ	4.098	51.676	25.381	394	15.121
Dolj	8.805	77.991	37.763	588	22.832
Suma . . .	55 320	830.219	328 411	3.297	84 998

Date numerice cu privire la locuinţe maĭ publică uniĭ medicĭ primarĭ de judeţe în *Monitorul Oficial* din aniĭ din urmă, ceea ce voiŭ notà în colóna de observaţiunĭ a tablouluĭ următor, pe care l'am compus din tabelele statistice pe comune, făcute de mediciĭ de plăşĭ din tóte judeţele şi pe carĭ le-am consultat la Direcţiunea generală a serviciuluĭ sanitar superior.

JUDEȚUL	Numĕrul locuințelor rurale după material. De zid.	De lemn.	De nuiele (pămînt)	Bordee	OBSERVAȚIUNI
Argeș . .	3.305	22 639	10.729	192	
Bacăŭ . .	314	21.377	13.721	1.949	
Botoșanĭ .	359	1.836	20.610	1.486	V. și *Monitorul Oficial* 11 Septembre 1891.
Brăila . .	208	430	15.566	196	
Buzĕŭ . .	832	2.953	30.090	1.468	
Constanța.	1.546	2.038	11.087	1.277	
Covurluiŭ.	1.104	—	14.888	224	
Dîmbovița	4.102	9.782	22.868	690	
Dolj . . .	13 834	24.588	15.009	6.128	
Dorohoiŭ.	244	2.815	24.911	752	
Fălciŭ . .	317	634	15.922	464	
Gorj . . .	3.725	29.512	1.947	25	
Ialomița. .	1.140	594	23.772	1.940	
Iașĭ. . . .	1.587	3.603	17.005	1.240	V. și *Monitorul Oficial* 22 Iulie 1894; *Dicționar geograf.* 1892 și *Rap. Dr-luĭ Ștefănescu* 1894.
Ilfov. . .	3.622	6	47.739	786	
Mehedințĭ.	943	32.630	9.345	415	
Muscel . .	4.100	12.216	5.016	144	V. și *Monitorul Oficial* 23 Ianuarie 1886 și 23 Iunie 1895.
Némțul .	2.001	16.300	7.081	1.096	
Olt. . . .	453	16.692	6.488	1.593	
Prahova.	2.943	9.028	34.001	646	
Putna . .	1.290	5.638	14.167	378	
R.-Sărat .	210	1.876	19.084	376	V. și *Monitorul Oficial* 13 Ianuarie 1890.
Roman . .	1.171	1.669	16.452	1.328	
Romanațĭ.	6.033	6.213	10.574	13 357	V. și *Dicționar geografic* 1889.
Sucéva. .	1.704	14.393	7.421	1.662	V. și *Monitorul Oficial* 28 Septembre 1889.
Tecucĭ . .	684	7.875	15.229	822	V. și *Monitorul Oficial* 15 Novembre 1889; 23 Novembre 1890 și 20 Novembre 1893.
Teleorman	8.186	3.284	15.256	8.049	
Tulcea . .	5.133	5	8.409	316	
Tutova. .	308	9.050	10.145	2.258	
Vasluiŭ .	993	7.103	14.157	1.535	
Vîlcea . .	1.573	29.388	2.968	155	
Vlașca . .	692	43	31.650	1.825	

Aceste date, pe cât am putut observà, sunt scrise în unele plăşĭ în mod aproximativ, şi din comparaţiunĭ am putut constatà că sunt ceva maĭ micĭ în locurile respective decât cifra reală a locuinţelor; cu tóte acestea însă, proporţiunea între locuinţele de diferite soïurĭ de material trebue să corespundă realităţiĭ, şi de aceea am calculat şi proporţiunea între locuitorĭ şi locuinţe; iar spre a face maĭ evidentă desimea saŭ rărimea celor patru felurĭ de locuinţe, exprim resultatul numituluĭ calcul prin alăturatele charte figurate.

Incă pe când culegeam datele de maĭ sus, directorul Statisticeĭ generale, d-l *Krupenski*, îmĭ pomenià de greutăţile cu privire la statistica locuinţelor. Disonanţă am găsit în acéstă privinţă şi în alte publicaţiunĭ, d. e. în enumerarea bordeelor din ţéră de către Direcţiunea generală a serviciuluĭ sanitar şi în *Monitorul Oficial* şi unele Dicţionare geografice.

La 1892 maĭ erà în tótă ţéra aproximativ 57.000 de bordee, şi anume: Dolj 15.762, Teleorman 10.965, Romanaţĭ 5.467, Olt 3.637, Bacăŭ 2.038, Sucéva 1.708, Roman 1.588, Vlaşca 1.571, Tutova 1.588 etc. (1).

In judeţul Teleorman eraŭ, după *Monitorul Oficial* citat maĭ sus, la 1889, locuinţe 38.911, din carĭ 8.600 case bune, 14.271 mediocre, 3.616 rele, 12.163 bordee şi 261 case sistem noŭ; la 1890, eraŭ 39.976 locuinţe, dintre carĭ 6.819 case bune, 14.658 mediocre, 4.578 rele, 13.570 bordee şi 371 case sistem noŭ; iar la 1893 eraŭ 43.404 locuinţe, dintre carĭ 12.442 case bune, 12.810 mediocre, 5.120 rele, 957 sistem noŭ şi 12.075 bordee.

In Romanaţĭ eraŭ, la 1889, după *Dicţionarul geografic* de Locusteanu, 17.882 de bordee, adecă maĭ multe decât înainte de 30 de anĭ.

---

(1) Dr. I Felix, *Raport de igiena Regatuluĭ*, 1893, p. 90.

Dicționarul geografic de Alessandrescu despre Ilfov spune că la recensemîntul din 1885 eraŭ 706 bordee, iar la 1889 se înmulțise cu 39, fiind 745, și locuințe 41.231; iar la 1894 eraŭ 47.794 locuințe și 786 bordee.

Din tóte acestea sunt sigur că proporțiunile exprimate în charte daŭ cel maĭ nimerit conspect despre distribuirea locuințelor rurale în tótă țéra.

C. **Descrierea locuințelor** în present am făcut-o basat pe datele de prin *Monitorul Oficial* din ultimiĭ dece anĭ, 1885—1895, și după uniĭ autorĭ, la carĭ se adaug și scrierile autoruluĭ presenteĭ lucrărĭ. Adunarea a II-a a medicilor românĭ, ce erà să se țină la Iașĭ, încă îșĭ propusese culegerea prin un cestionar a datelor relative la locuință, dar congresul nu s'a ținut și nicĭ datele n'aŭ incurs măcar la comitetul de organisare; apoĭ acele cestiunĭ nu se interesaŭ de alte puncte despre locuință decât de bălțĭ, plantațiunĭ (malaria) și de materialul de construcțiune.

Datele resfirate prin *Monitorul Oficial* trebuiaŭ să fie odată adunate și apreciate la un loc, prin ceea ce ele se ridică la adevĕrata lor valóre. Acestea ne vor arătà starea locuințelor, bună rea cum se găsesce, și ne vor da direcțiunea în care trebue să lucrăm spre a îndreptà neajunsurile locuințelor țĕrănescĭ; ne vor arătà ce aŭ întrelăsat saŭ ce aŭ a face singuraticiĭ, societățile saŭ autoritățile. Nu mĕ îndoesc, că ceĭ ce aŭ descris în mod defavorabil starea igieneĭ de prin județe aŭ făcut'o tot cu scopul de a da impulsiune la îmbunătățirĭ și la aducerea satelor românescĭ într'o stare maĭ înfloritóre.

Observ că descrierile despre câte-va județe nu sunt îndestulătóre; dar pentru ca totușĭ să ne lămurim și despre starea acestora, trebue să vedem descrierea din județele învecinate, carĭ, mult puțin, trebue să se asemene. Pe acest motiv erà póte maĭ nimerit de a urmà în descriere posițiunea geografică a județelor, dar pentru că este maĭ ușor

la rĕsfoire a găsì judeţele, când sunt în ordine alfabetică, am urmat ordinea acésta.

a) Locuinţa ţĕranuluĭ în fie-care judeţ din ţéră.

Judeţul Argeş (1). Salubritatea satelor şi a locuinţelor în genere lasă fórte mult de dorit. Cea maĭ mare parte din comune sunt rĕŭ întocmite; cele dela munte sunt divisate în cătune risipite pe posiţiunĭ dificile, iar case isolate se află pe o întindere de 4—5 kilometri depărtare. Curţile sunt cu băligarurĭ. Cele maĭ multe din casele ţĕrănescĭ aŭ o construcţiune primitivă, fiind micĭ, dărăpănate, plouând într'însele şi suflând vîntul prin tóte părţile. Şi cele maĭ bunicele aŭ o singură cameră, saŭ cel mult aŭ şi o tindă îngustă, în care se află vatra; sunt nevăruite înăuntru şi pe dinafară. In casă ţin şi animale domestice ca porcĭ, viţeĭ, oĭ, closcĭ, gândacĭ de mătase etc. Trebue începută fără întârḑiere concentrarea mulţimiĭ de cătune (6—7) în comune unice, regulate şi la linie (*Monitorul Oficial*, 5 August 1886, 21 Iunie şi 27 Novembre 1887, 27 Iulie 1888 şi 15 Novembre 1889).

(1) *Analele economice* din 1860, p. 20, scriŭ despre acest judeţ: «Locuinţele sunt împrăştiate şi în mare parte de grinḑĭ cu o singură lipélă de pămînt; de regulă aŭ câte 2 încăperĭ, dintre carĭ una de locuit, iar cea-laltă «celar» pentru productele agricole, alimentare, saŭ în cas că sunt la casă junĭ căsătoriţĭ, atuncĭ locuesc eĭ acì. Casele sunt fără paturĭ, fiind în locul lor nisce laviţe de câte o scândură maĭ lată; sub acésta se păstréză adese-orĭ dovlecĭ, iar pe laviţă staŭ óle de lapte, vase, lingurĭ, vadra de apă de bĕut cu căuş. Se maĭ află în casă o culme, care este o prăjină (pălugă) de lemn ce spânzură cu capetele pe două frânghiĭ, şi pe acéstă culme se ţin hainele. Împrejurul caseĭ se maĭ află câte o pătulă mică şi încă o casă mică de-asupra pămîntuluĭ, numită pivniţă. Arare-orĭ veḑĭ coşare pentru vite; pentru omul păzitor de vite este o aşà numită şurlă din scândurĭ aşezate în formă conică; adesea veḑĭ numaĭ câte un copil într'însa, îmbrăcat în cămaşă de pânză grósă, încins cu o făşie de brîŭ şi de-asupra o zeghe. La munte, maĭ cu sémă în comunele moştenescĭ, locuesc miĭ de familiĭ câte 8 — 9 suflete într'un singur bordeiŭ».

Județul Bacăŭ. Locuințele țĕranilor în genere nu presintă aspect satisfăcĕtor, căcĭ maĭ în tóte comunele sunt rĕŭ construite, fără nicĭ un sistem, insalubre, rĕŭ întreținute, curțile necurate (*Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1887). Consiliul de igienă a luat decisiunea de a da în judecată pe locuitoriĭ carĭ nu aplică regulamentul de salubritate, curățenie etc. (*Monitorul Oficial*, 23 Iunie 1887). La 1893 (*Monitorul Oficial* 16 Novembre) locuința țĕranuluĭ e în aceeașĭ stare rea ca maĭ înainte, avĕnd în mare parte o singură cameră și o tindă, fiind puțin luminósă, neaerisită și cuprinḑĕnd iarna mulțĭ membri aĭ familieĭ. Regulamentul făcut de Consiliul sanitar nu se aplică. La 1894 (*Monitorul Oficial*, 7 Aprilie) se arată de asemenea că locuințele sunt rĕŭ construite, lipite cu pămînt și băligar, înguste, cu ferestre fixe, lipite uneorĭ cu hârtie. Casele abiă de 2 orĭ pe an se văruesc. Stradele sunt rĕŭ întreținute.

Județul Botoșanĭ. Un numĕr mare de case nu sunt decât o celulă, și dacă alăturĭ de acésta există încă o cameră maĭ spațiósă, acésta nu este locuită iarna, fiind neîncălḑită (*Monitorul Oficial*, 8 August 1886). Numaĭ pe icĭ pe colo se póte observà câte un mic progres în privința locuințelor, căcĭ țĕraniĭ maĭ cu dare de mână, și maĭ ales foștiĭ militarĭ, obicĭnuițĭ cu o viéță maĭ confortabilă decât a consătenilor lor, îșĭ clădesc case spațióse, cu ferestre maĭ marĭ, și grijesc maĭ mult de curățenie (*Monitorul Oficial*, 1 Iulie 1886). In plasa Siret, în unele comune, sunt regulamente de salubritale alcătuite de consiliul comunal și executate cu seriositate, dar și în cele-lalte plășĭ se vede icĭ și colo un mic progres; este însă regretabil că săteniĭ numaĭ rare-orĭ îșĭ fac coșare pentru vite (*Monitorul Oficial*, 28 Maiŭ 1887 și 3 Martie 1888) După modelul Direcțiuniĭ generale a serviciuluĭ sanitar se construesce de ocamdată numaĭ în casurĭ excepționale (*Monitorul Oficial*, 4 August 1890). Stradele, ca și locuințele sătescĭ, în cea maĭ mare parte sunt mediocre (*Monitorul*

Oficial, 11 Septembre 1891). La 1893 (*Monitorul Oficial*, 2 Noverabre) şi 1894 (*Monitorul Oficial*, 20 Iulie) locuinţele sătenilor tot aşà lasă de dorit ca maĭ înainte, căcĭ din 2 camere cea maĭ mare este reservată ca cameră curată, dar adese-orĭ există numaĭ una singură. Regulamentul de construcţiune nu se aplică, şi construesc defectuos, nu atâta din causa săracieĭ, cât a ignoranţeĭ. Ocolul de vite este în apropierea caseĭ, adesea în acelaşĭ perete cu al caseĭ, în cât materiĭ organice se infiltréză în solul caseĭ, pe lângă care staŭ şi băligare. Latrine nu sunt. Unele sate sunt aşezate în apropiere de lacurĭ.

Judeţul Brăila. Locuinţele sătenilor, maĭ cu sémă în comunele noue, sunt în bune condiţiunĭ igienice, fiind bine expuse, încăpĕtóre şi ţinute cu îngrijire; o parte din ele sunt în stare de mijloc; cea maĭ mare parte însă sunt neigienice, vechĭ, rĕŭ construite, nu după regulamentul Consiliuluĭ sanitar superior, ci după placul sătenilor, şi numaĭ construcţiunile noue se execută după planul Ministeriuluĭ. De regulă se fac de gard lipit cu pămînt; scumpetea materialuluĭ însă face ca maĭ tóte casele să nu fie pardosite cu scândurĭ. Se compun din 2—3 camere în rînd, avênd şi o tindă la mijlocul corpuluĭ caseĭ, şi sunt în genere destul de înalte, cu destulă lumină, dar aŭ inconvenientul în lipsa de aerare, pentru că tóte casele aŭ ferestrele lipite şi sobe înfundate, carĭ se încăldesc din sală, şi acésta din causa natureĭ combustibiluluĭ. In lipsa totală de pădurĭ, se întrebuinţéză la ardere trestie, paie şi alte buruienĭ, dar maĭ cu sémă tezic, care se face în curte dinaintea caseĭ, din care causă curăţenia prin curţĭ lasă de dorit, căcĭ băligarul, ce se întrebuinţéză la facerea teziculuĭ, şéde în neregulă prin curte şi împrejurul caselor. Multe din curţĭ nicĭ nu sunt împrejmuite şi se simte şi lipsa de priveghiare a alinieriĭ stradelor. Ar fi de dorit ca plantaţiunea să iea o desvoltare maĭ mare şi în acest judeţ. Acoperĕmîntul caselor este la satele noue de fer saŭ

de scândurĭ şi prea rar de trestie, iar în satele vechĭ în majoritate sunt de trestie, puţine de fer saŭ de scândurĭ şi maĭ puţine de cocenĭ.

Lipsa totală de retirade se înlocuesce prin şanţurile de îngrădire din jurul curţiĭ, carĭ sunt fórte obicĭnuite în acest judeţ. Ante-igienic este, că vitele se cresc în curte saŭ pe stradă; un alt inconvenient şi gropile de prin curte saŭ strade pentru producte agricole. (*Monitorul Oficial*, 9 August 1886, 26 Iunie 1887, 13 Februarie şi 30 Iulie 1888, 10 Octobre 1889, 22 Septembre şi 18 Novembre 1890, 11 Septembre 1891 şi 3 Iunie 1895) (1).

Judeţul Buzĕŭ. Locuinţele, nicĭ a cincea parte din ju-

---

(1) Aspect avut şi frumos aŭ: *Filipescĭ*, cu locuinţe bune, sănătóse, strade regulate, dar cu băligare; tot aşà şi *Ianca* şi *Ciória-Radu-Vodă; Cazasu* pe câmpie, cu strade bine întreţinute; *Tudor Vladimirescu*, cu plantaţiunĭ ca un sat model; *Movila-Mirescĭ*, pe câmpie, *Suţescĭ*, pe un platoŭ, case de construcţiune simplă, dar sănătóse, strade neregulate, rĕŭ întreţinute; *Filiu*, pe valea Călmăţuiuluĭ, cu case în mare parte bune şi sănătóse şi strade regulate, curate; *Ulmu*, pe dél, strade neregulate, dar curate. Lângă *Cécâru* se construesce un sat model de Ministeriul Domeniilor.

Comune insalubre sunt: *Viziru*, deşi cu case în mare parte bune, sănătóse, strade largĭ, dar neregulate şi rĕŭ întreţinute, cu băligare şi ape stagnante; *Ionescĭ-Berlescĭ*, *Perişoru* şi maĭ tóte cătunele, în numĕr de 60, cu curţĭ şi strade necurate.

Aspect sărac şi nesănătos aŭ comunele: *Gropenĭ*, pe marginea Dunăriĭ, cu locuinţe rele, strade neregulate, băltóse şi cu băligare, cu gropĭ pentru păstrarea bucatelor în mare parte făcute pe strade; *Tătaru*, cu strade neregulate, cu băligare, ca şi prin curţĭ, dar are şi multe case bune, sănătóse; *Dedulescĭ*, cu locuinţe în genere rele şi strade cu ape stagnante şi băligare; *Ruşeţu*, numaĭ cu puţine case bune, restul rele, ca şi stradele; *Jugurénu*, pe teren băltos, locuinţe rele, nesănătóse, strade neregulate, cu băligare; tot aşà *Surdila-Grecĭ*, *Scorţaru-Vechiŭ*, *Bordeiu-Verde*, pe câmpie, case în mare parte nesănătóse, dar strade regulate, bine întreţinute; *Batogu*, pe câmpie lângă un lac, case nesănătóse, strade neregulate, neîngrijite, ca şi curţile sătenilor; *Slujitori-Albotescĭ* pe lunca Călmăţuiuluĭ, cu case în mare parte rele, strade neregulate, neîngrijite; *Dudescu*, pe câmpie, case nesănătóse, strade regulate, bine întreţinute, curţile în parte îngrijite; *Fléşca*, pe malul stâng al Călmăţuiuluĭ, case în mare parte nesănătóse, strade neregulate, cu băligare, ca şi curţile locuitorilor. In *Islazu*, lipit de Brăila, şi lângă docurĭ, casele de gard sunt pe teren mlăştinos, şi o mahala a oraşuluĭ s'a aşezat prin insulele uneĭ bălţĭ (*Monitorul Oficial* citat maĭ sus şi 11 Iunie 1887, apoĭ 19 Ianuarie 1889 şi 6 Octobre 1892).

deţ, nu întrunesc condiţiunile igienice; căminurile ţĕrănescĭ, fiind nisce celule infecte, chiar la ceĭ avuţĭ acestea lasă fórte mult de dorit, de óre-ce şi eĭ se mărginesc a dormì maĭ mulţĭ inşĭ într'o singură celulă neventilată, şi premenindu-şĭ hainele fórte rar, îĭ maĭ consumă şi parasitele. Ar trebuì să nu se permită construirea de case ţĕrănescĭ decât numaĭ după model, apoĭ a nu se încălḑi sobele cu tezic, ci a duce gunoiul la câmp; trebue plantaţiunĭ pentru comunele câmpene, iar fabricanţiĭ de rachiŭ să nu depună borhoturĭ în comună (*Monitorul Oficial*, 10 August 1886, 27 Septembre 1887, 31 Iulie 1888, 14 Martie şi 3 Novembre 1893, 20 Maiŭ 1894 şi 18 Maiŭ 1895).

Judeţul Constanţa. Satele din Dobrogea maĭ de curînd înfiinţate pot servì de model, aşà d. e. cele făcute de la 1879 încóce de Româniĭ ardelenĭ. Satul românesc se cunósce de departe şi se póte deosebì de cel tătăresc, căcĭ tóte satele creştine aŭ o mulţime de arborĭ, iar în cele tătărescĭ, dacă sunt arborĭ la casă, se póte scì că a locuit saŭ locuesce un turc, dar maĭ ales creştin. Unele sate sunt fără nicĭ o rînduială, cu locuinţe în starea cea maĭ primitivă, lipsite de plantaţiunĭ şi de pădurĭ. In centrul judeţuluĭ, comunele sunt fórte depărtate unele de altele, iar pe malul Dunăriĭ sunt fórte aprópe şi lipsesc şosele bune.

Ar trebuì să se interḑică construcţiunea caselor cu tezic, iar statul să le înlesnéscă locuitorilor lemne de construcţiune din pădurile sale. Emigrarea Tătarilor din plasa Mangalia a fost colosală şi a rĕmas în urma lor multă pétră de la îngrădirea curţilor şi ariilor. Acéstă pétră ar ajunge pentru construirea tuturor caselor Românilor stabiliţĭ acì, şi statul, rĕmânênd proprietar al acestuĭ petriş, să nu se maĭ încerce a se vinde prin licitaţiune, la care nu se presintă cumpĕrătorĭ, ci să se dea cu chibzuinţă coloniştilor ce vin a-şĭ face acì case.

Tătarul clădesce şubred, locuinţe miserabile, micĭ în raport cu numĕrul locuitorilor, feréstra nu se deschide, e de tot mică şi lipită cu hârtie orĭ ţiplă, rar cu geam. Soba se deschide adese-orĭ afară, iar Musulmaniĭ întrebuinţéză une-orĭ mangalul, care este un isvor bogat de a produce oxid carbonic; altă dată ard tezic în loc de lemne, şi cum tezicul e băligar uscat, face un fum ce infectéză aerul. Casa Tătaruluĭ se compune din o intrare, unde e un coş saŭ sobă cu vatră, ce le servesce de bucătărie, şi din o cameră cu tavan fórte jos; patul lipsind, e înlocuit de o rogojină pe care se culcă. Curţile tătăresci sunt adesea îngrădite cu petre saŭ cu cărămidă nearsă, din care îşĭ fac şi casele, carĭ nu sunt lipite pe dinafară.

Româniĭ, Turciĭ, Nemţiĭ şi Găgăuţiĭ aŭ în general case bunişóre. Casele musulmane aŭ un aer umed şi infect, de obiceiŭ fiind lipsite de lumină şi de ventilaţiune. Casele maĭ bune ale creştinilor aŭ o intrare, tindă, în care este coşul saŭ soba cu vatra, şi încă una saŭ douĕ camere. La multe din ele tavanul e de 2½ m., ferestrele suficiente şi putêndu-se deschide; nu sunt însă tóte casele văruite; în cea maĭ mare parte sunt acoperite cu stuf şi rare-orĭ cu olane. Zidurile sunt de nuiele, pétră orĭ cerpiciŭ (un fel de cărămidă de pămînt nears). In casă e pat curat cu aşternut comfortabil. Alăturĭ cu casa, fără a fi însă lipit de ea, este coşarul vitelor, bine întreţinut, dar băligarele sunt în mare parte prin curte. Curtea este îngrădită cu petre, gard de nuiele saŭ cu cerpiciŭ. In casă este curăţenie. Stradele sunt largĭ, casele bine aliniate, maĭ cu sémă în comunele de însurăţeĭ orĭ de împroprietărițĭ din noŭ, ale căror case în total sunt făcute conform prescripţiunilor igienice. In timpul din urmă s'aŭ observat înbunătăţirĭ şi la casele Tătarilor şi cele vechĭ ale Românilor, ce s'aŭ spoit cu var.

Lipsa de combustibile necesitéză facerea tezicului și deci rĕspândirea băligarelor prin comune, și ar trebuì ca statul să formeze pepiniere de copaci și pomi roditori, cum sunt dejà în unele comune. Ca aparate de încăldire sobele de zid sunt aprópe necunoscute, căci cei săraci uséză mangalul, iar cei mai avuți sobe de tablă saŭ tuciŭ și cărbuni de pămînt (*Monitorul Oficial*, 10 Iulie și 12 August 1886, 17 Iunie și 29 Septembre 1887, 13 Februarie și 2 August 1888, 1 și 24 Septembre 1889, 21 Septembre 1890 și 6 Octobre 1892) (1).

Județul Covurluiŭ. Comunele sunt dese, în genere bine situate și poporate, mai cu sémă ale răzeșilor aŭ câte 2 — 4 mii de suflete; s'aŭ înființat însă sate nouĕ de însurăței, fără a se ține în sémă cele mai elementare noțiuni de igienă; s'a împărțit strada în mod technic, dar totul s'a oprit acì. Casele se construesc din vălătuci și ciamuri pe furci de stejar în genere uscate, dar pereții fiind subțiri, ușor se pĕtrund de frig și de umedélă. Invelitórele sunt de stuf (trestie grósă de baltă), de coceni și pe alocurea de șovar. Compuse de câte o tindă și o cameră, saŭ cel mult și câte un mic chileraș, iarna sunt prea strîmte pentru o familie mai numerósă saŭ și câte

(1) Tot la aceste locuri se arată că: *Cara-Murat*, *Carol I* și *Făgărașul-noŭ* sunt model de comune înființate din noŭ; apoi că strade murdare aŭ *Cobadinu* și *Agemler;* case lipite cu pămînt și nevăruite sunt în *Cochirleni;* de cărămidă nearsă în *Ghisdăresci*, cu plantațiune abundentă, și se arde tezic; în *Topalu* case de gard curate, învelite tot cu stuf; în *Boazcic* case și bordee, dar curățenie; în *Cernavoda*, *Satul-Noŭ* și *Cilibchioi* sunt case bune, curate; tot așà și în *Medgidia*, la 13 Februarie 1888, dar la 6 Octobre 1892 se arată că orașul e necurat și plin de case în ruine. Apoi case bune, văruite și strade largi, drepte și curate are *Cara-Murat*, case bune, îngrădite cu cerpiciŭ și trestie sunt și în *Caracoiun* Comune cu strade curate mai sunt: *Seimenii-mici*, *Biul-biul* și *Amzagea*, ce are și case curate. Strade și case curate mai aŭ *Tortoman*, *Tașpunar*, *Almanlău*, *Bugeac*, *Gheringec*, *Hârșova*, *Mangalia*, *Musurat*, *Rasova*, *Topraisari* și *Tuzla*, cea din urmă avênd o pepinieră a statului pentru plantațiuni, ca și *Seimenii-Mari*, *Seimenii-Mici*, *Endec-Carachioi*, etc.

un animal. Odăile sunt fără lumină și aer suficient. Mijlócele de încăldit sunt cu totul vițióse, sobele sunt órbe, iar materialul de ars e tezicul și stuful de baltă. Ogrăḑile sunt pline de gunóie.

Unele sate aŭ nisce case ce se asémĕnă maĭ mult cu nisce coșare destinate pentru o rasă nomadă (*Monitorul Oficial,* 12 August 1886, 2 Octobre 1887, 2 August 1888, 18 Decembre 1890, 24 Iunie 1894, 3 Iunie 1895) (1).

Județul Dîmbovița. Țĕranul trăesce cu tótă familia sa, ca primiĭ noștri părințĭ, într'o singură cameră, mică, pardosită cu pămînt, fără ferestre, căcĭ pe acele ochiurĭ astupate cu țiplă saŭ hârtie, ce le are, sórele nu pĕtrunde, aerul nu se primenesce; aŭ sobe órbe, decĭ nu ventiléză. Acì locuesc 5—10 membri aĭ familieĭ și încă vre-un vițel, purcel, miel, mânzuleț, etc. Statul să iea în mână marea operă a însănătoșiriĭ soluluĭ și a locuințelor (*Monitorul Oficial,* 22 Septembre 1883, 4 Iulie și 13 August 1886 și 10 Octobre 1889) (2).

Județul Dolj. Locuitoriĭ câmpenĭ sunt maĭ avuțĭ, iar ceĭ din părțile păduróse sunt mare parte săracĭ și maĭ puțin

(1) La aceste locurĭ și în *Monitorul Oficial,* 4 Martie 1889, se maĭ descrie că plasa Siret are construcțiunĭ de case țĕrănescĭ miserabile, cu curțĭ neîngrădite și în cele maĭ multe băligare, d. e.: *Piscu, Braniștea* are icĭ și colo câte-va case îngrădite, *Slobozia-Conachi* maĭ tóte îngrădite, *Cudalbi* și *Vârlezi* sunt comune de răzeșĭ, dar în cea maĭ mare miserie, nicĭ o casă îngrădită și mulțime de gunóie în curțĭ.

(2) Comune cu aspect frumos și avut, cu locuințe bune, sănătóse și cu strade regulate, îngrijite, șoseluite, băligare și borhoturĭ maĭ mult orĭ maĭ puțin scóse, sunt: *Șotânga, Puciósa* avĕnd și case cu 2 caturĭ, *Bogațiĭ, Titu,* cu locuințe în cea maĭ mare parte de zid și acoperite cu tinichea, *Băleniĭ-românĭ, Țîța, Petroșița,* cu unele case cu 2 caturĭ, mare parte de pétră, *Besdédu, Contescĭ, Bălteni* și *Cojasca.*

Comune cu aspect mediocru sunt: *Gherganĭ, Mogoșanĭ, Viforîta, Găescĭ,* cu case în majoritate micĭ, și *Moțăenĭ,* cu case bune, dar aspect sărac.

Comune cu aspect sărac, locuințe rele și nesănătóse, curțĭ și strade neîngrijite, sunt: *Uliescĭ, Potlogĭ, Cornățelu, Comișanĭ, Cucuteni, Lucienĭ, Picioru-de-munte, Ionescĭ,* cu cel maĭ sărac aspect, avĕnd case și curțĭ în cea maĭ rea stare, *Greciĭ, Mătăsaru, Mărunțișu, Odobescĭ, Braniștea, Dobra* și *Lazurile.*

muncitorĭ. Starea igienică s'a ameliorat maĭ mult în partea câmpuluĭ, acì construesc case maĭ sistematice și le învelesc cu tinichea, dar n'aŭ cunoscințele necesare pentru a-șĭ clădì maĭ practic și maĭ igienic casele lor; ast-fel le fac din pămînt bătut amestecat cu paie, făcênd un zid de peste 80 cm. grosime, în cât nu se usucă nicĭ odată și ține într'însele vara o răcóre de ghéță 'și umedélă. In năuntru sunt ast-fel împărțite, că camerele sunt strîmte și cu tavanurĭ scunde, ferestrele sunt fixe, împedecă de a intrà lumină destulă, iar frumusețea de afară nu e urmată de curățenie înăutru. Nicĭ din curțĭ nu se scóte băligarul.

In partea pădurósă există lemnul, care este cel maĭ igienic material pentru facerea caselor; dar ce folos, că construcțiunea este greșită, casele fiind prea micĭ, fără lumină de ajuns și rĕŭ învelite și lipite, încheeturile lemnărieĭ ast-fel că șueră vîntul prin ele, și le putem numì maĭ bine colibe decât case.

Locuințele în genere sunt cu una până la două camere ridicate de la pămînt, acoperite cu stuf, paie, olane, etc., avênd ferestre suficiente, dar sunt rĕŭ așezate, nu spre sóre. Ceea ce trebue să dispară din acest județ sunt bordeele infectate. Curțile maĭ preste tot sunt îngrădite și plantațiunea abondentă. Coșarele nu sunt tot-deauna lângă casă, însă ele nu sunt bune, și cea maĭ mare parte țin vitele afară, chiar în timpurĭ rele.

Băligarul, în timpul din urmă, începe a fi scos la câmp. Se observă o rivalitate și în construirea de case bune; de altă parte uniĭ desconsideră regulamentul de construcțiune și fac bordee, din carĭ unele, acoperite cu tinichea, costă îndoit cât ar cheltuì cu o casă. Ceĭ dațĭ în judecată aŭ plătit de bună voe pedépsa de 5 leĭ, și cum omul numaĭ odată îșĭ face casă, nu maĭ cade în recidivă, ar trebuì deci pedépsă maĭ mare (*Monitorul Oficial*, 10 Iulie și 14

August 1886, 17 Iunie și 4 Octobre 1887, 2 August 1888, 26 Septembre 1889, 17 Septembre 1891 și 14 Martie 1893) (1).

Județul Dorohoĭ. Cele 49 de comune rurale sunt fórte departe una de alta.

Starea de igienă și salubritate publică a comunelor lasă încă de dorit, maĭ mult din causa lipseĭ de mijlóce. Regulament pentru construirea caselor sătescĭ s'a făcut încă dela 1875. Locuințele n'aŭ decât o cameră și sunt jóse, în mare parte insalubre, umede, fără de aer și lumină. In unele comune, d. e. la *Broscăuțĭ, Vornicenĭ,* locuitoriĭ aŭ început a-șĭ construì case maĭ bune de lemn, cu ferestre marĭ; însă acestea sunt excepțiunĭ, căcĭ tot rěŭ construesc chiar și în comune înființate din noŭ prin împroprietărirea însurățeilor pe moșiile statuluĭ la 1879—80, d. e. în comuna *Plevna* administrațiunea a permis construirea de bordee. Numaĭ unele din nouele construcțiunĭ se fac după regulamentul și modelul Direcțiuniĭ serviciuluĭ sanitar superior, și casele s'aŭ văruit de maĭ multe orĭ în cursul anuluĭ. Comunele rurale sunt lipsite de latrine, este greŭ însă de a scóte pe țěran din mediul acesta în care îĭ convine a trăì (*Monitorul Oficial*, 14 August 1886, 3 Martie 1888, 20 Decembre 1889, 11 Septembre 1891, 11 Martie 1893, 20 Iulie 1894, 11 Iunie 1895) (2).

---

(1) Strade și curțĭ curate aŭ: *Ișalnița, Coțofenĭ, Almaju, Brădescĭ, Cetatea, Rădovanu, Filiașĭ, Golențĭ, Galicea-mare, Perișor,* aceste douĕ cu case nevăruite; iar cu bordee: *Secuĭ, Téscu* și *Podariĭ.* Sat model e *Basarabĭ.*

(2) Comune cu case bune și salubre sunt: *Turétca, Știubenĭ, Săvenĭ, Darabanĭ, Rădăuțĭ,* dar aceste treĭ tîrgușóre numite în urmă aŭ strade șoseluite și cu trotuoare. Necurate sunt comunele: *Mamornița* și *Herța.* Orășelul *Michăilenĭ* sărăcesce din an în an

I. Ionescu, *Agricultura județuluĭ Dorohoĭ,* 1866, spune că numĕrul caselor erà de 20.790; apoĭ ḑice: «Este o mare deosebire între satele de pe délurĭ și pădurĭ, ca acelea din plășile *Coșula, Herța, Berhomete* și *Prutul-de-sus,* și între satele dela câmp; cele dintâĭ, în general, aŭ casele încunjurate cu liveḑĭ de pomĭ roditorĭ; cele de al doilea n'aŭ nicĭ măcar gardurĭ împrejurul caselor.»

Județul Fălciŭ. Satele sunt, în general, tóte așezate pe văĭ lângă ape și pe costișe adăpostite. Forma lor neregulată și dispozițiunea caselor e ca în restul țěriĭ, adecă spre rĕsărit și mé̦ḑă-ḑi; numaĭ satul *Peicanĭ* e spre apus și *Jigălia, Țifu, Dodescĭ* și *Stroescĭ* sunt spre mé̦ḑă-nópte (1). Stradele sunt nealiniate și neîmpetrite, cu gunóie și băligare, ca și prin curțĭ, căcĭ deși se scot, dar se formézǎ din noŭ.

Forma obicĭnuită a locuințeĭ țěranuluĭ este o odăiță și o tindă sub un acoperemînt, împrejmuită de un șanț saŭ gard, cu o ogradă, grădiniță și o poiată. Băligarul în ogradă și țarc e în straturĭ gróse. Soba în multe părțĭ desparte odăița în douĕ, adecă de ședere, de gătirea mâncăriĭ și conservarea eĭ, iar a doua ca cămăruță, unde este și cuptorul ce servă de pat pentru dormit. Ca mobilier sunt lavițe saŭ pat, góle saŭ acoperite cu țóle, rare-orĭ o masă și un colțar de păstrat blidele. Casa fiind jósă, ferestrele micĭ, în multe părțĭ hârtie în loc de geamurĭ, nelăsând în casă destulă lumină. Perețiĭ și tavanul nu maĭ sunt albĭ, ci cafeniĭ de stirigie, căcĭ fumegând soba saŭ cuptorul, atmosfera caseĭ se umple de fum. In casă se ține și curechiul, cloșca saŭ purcelul.

Ar trebuì ca în unele comune să se construiască case model pentru școlă, preot, învĕțător etc. Ceĭ maĭ cu dare de mână aŭ case cu câte 2 camere despărțite prin sală, al căreĭ fund servă de cămăruță cu bucătărie, în odae

---

(1) Sunt sate în acest județ cu posițiunĭ naturale atât de plăcute, cu plantațiunĭ și locuințe frumóse, în cât le poțĭ numì grădinĭ, d. e.: *Albescĭ, Schiopenĭ, Vutcanĭ, Șuletea, Grumezóia, Moșna* și *Covazna;* tot așà și satele de pe Prut dela *Pogănescĭ* în jos, de pe platoul dintre apele Sărata și Elanu, dar în loc de plantațiunĭ, predomină stuhul cu miros a stepe.

In satul *Petriș*, partea poporată de Țiganĭ, e formată din bordee sub pămînt, umbrite la distanță de pădurea vecină, dar între case sunt numaĭ 2—3 sălciĭ.

aŭ mobilier maĭ complet, sobe maĭ bunicele, ferestre mobile, dar ograda tot necurată.

Pe când uniĭ construesc tot ca maĭ înainte, altora li s'a desvoltat gustul pentru o casă maĭ bună, maĭ igienică. In unele părţĭ lipsa de combustibil saŭ scumpetea luĭ fac pe proprietar de a întreţiné bălţile unde cresc şovarul şi trestia, întrebuinţate în mare parte din judeţ ca combustibil şi la învelitul zidirilor (*Monitorul Oficial*, 3 Iulie şi 3 August 1888 şi 2 Aprilie 1894).

Judeţul Gorj. Casele, clădite din bârne şi lipite cu pămînt maĭ tóte, tot se maĭ fac în rele condiţiunĭ igienice. Intrând în casă, dăm de o cameră mică numită vatră, care servesce şi pentru prepararea bucatelor; acì lumina nu póte intrà decât dacă deschidem uşa, saŭ prin deschiderea coşuluĭ în podul caseĭ. De acì se póte omul strecurà, prin o uşe fórte mică, în o altă cameră, numită sobă mică, neaerată şi cu 2—3 paturĭ de-alungul pereţilor, pentru culcarea familieĭ; şi acì maĭ sunt şi câte-va animale domestice. Ferestrele sunt şi micĭ şi nu se deschid. Focul îl fac pe vatră în tinda caseĭ şi de acolo se încălḑesce soba órbă din camera lor de dormit. Casele nu dispun decât de 2 camere, insuficiente. Lemne aŭ destule, cu puţine excepţiunĭ, şi fac iarna o căldură peste 30° C., iar când es din casă, daŭ de contrast de temperatură prea însemnat. Regulamentul de construcţiune nu se aplică, fiind-că primariĭ nu înţeleg însemnătatea luĭ, saŭ ḑic că locuitoriĭ nu aŭ banĭ. Curăţenia în case şi prin ogrăḑĭ lasă de dorit.

La 1894 se arată că locuinţele aŭ tot numaĭ 2 camere micĭ, adecă o sală şi o cameră, unde locuesc 8—10 persóne, carĭ dorm pe un singur pat de lemn fără saltea saŭ rogojină, ci acoperit cu o cergă (*Monitorul Oficial*, 10 Octobre 1887, 5 August 1888 şi 27 Septembre 1894).

Judeţul Ialomiţa. Maĭ tóte comunele sunt aşezate în drépta

și în stânga rîuluĭ Ialomița și a brațuluĭ Borcea, comune ce în general nu sunt depărtate unele de altele maĭ mult ca 40 de minute; și câmpiile Bărăganuluĭ, carĭ odată serviaŭ la pășunatul a numeróse turme de oĭ, adĭ s'aŭ poporat. Este unul din cele maĭ avute județe. Dejà la 1883 se cereà ca primariĭ să oprescă pe cât se póte locuirea în bordee. Locuințele eraŭ mult înapoiate, rĕŭ construite, de nuiele lipite cu pămînt, ce crapă lesne iarna și lasă să intre crivĕțul, fără lumină de ajuns, fără sobe carĭ să serve și ca ventilatóre; dar de la o vreme aŭ început a fi construite în condițiunĭ maĭ igienice, la ce aŭ contribuit și regulamentul făcut de Consiliul de igienă, ordinele primarilor, dar maĭ cu sémă gustul căpĕtat de țĕranĭ și emulațiunea ce s'a stabilit între eĭ; sunt sătenĭ carĭ s'aŭ ruinat numaĭ să-șĭ facă o casă de care să nu aibă altul în sat. Alăturĭ cu acestea la ómenĭ săracĭ nu întrunesc condițiunile igienice; locuințele în bordee sunt aprópe dispărute saŭ sunt într'un mod provisoriŭ.

Poporațiunea aplică cu mulțumire regulamentul de construirea caselor într'un mod maĭ igienic, și puținele casurĭ de nesupunere aŭ fost pedepsite conform legiĭ. Casele sunt în maĭ bune condițiunĭ igienice decât în multe județe.

Curățenia lasă fórte mult de dorit, căcĭ lipsa de lemne silesce pe locuitorĭ a-șĭ face tezic din bălígar pentru încăldirea camerelor; s'a început însă a se face tezicul în dosul caselor și a se scóte afară din comună. Ar fi de dorit a se face plantațiune de salcâmĭ, ca să nu se maĭ ardă tezic, cum dejà aŭ făcut câte-va comune din plasa Câmpu-Mostiștea. Pentru prepararea legumelor ard buruenĭ și stuf. La 1895 salubritatea comunelor a luat o schimbare enormă, s'aŭ nivelat strade și s'aŭ acoperit cu nisip, s'aŭ plantat pe marginĭ, s'a dat scurgere apelor stătătóre și s'aŭ scos băligarele din comune (*Monitorul Oficial*, 27 Septembre

1883, 4 Iulie și 26 August 1886, 6 August 1888, 10 Octobre 1887, 13 Februarie 1888, 26 Septembre 1889, 20 Novembre 1893 și 8 Martie 1895) (1).

Județul Iașĭ. Locuințele în general constaŭ din o singură odae, în care locuesce o familie întrégă; pe lângă acésta maĭ aŭ și o tindă, care le servesce iarna și ca adăpost pentru vitele maĭ micĭ și pentru păsĕrĭ. Imprejur de locuințe sunt gunóie și în multe sate bălțĭ, fie din plóie, fie făcute înadins pentru adăparea vitelor și scăldarea pasĕrilor. Ferestrele caselor sunt micĭ, lipite în mare parte cu hărtie saŭ bes̨ică; în casă usucă încălțăminte și haine, gura sobeĭ nu ventiléză, că la cele maĭ multe ogĭagul (coșul) nu este scos afară de acoperemînt, în cât fumul se resfiră în podul caseĭ, care e în comunicațiune cu tinda. In mare parte casele sunt insalubre, necurate, curțĭ neîmprejmuite; dar icĭ și colo se póte observà un mic progres în privința construiriĭ caselor, maĭ cu sémă în comunele acelea unde industria casnică aduce un mic comfort în viéța săténuluĭ, decĭ un progres al igieneĭ. Consiliul județén a întrodus în puține șcóle împletitura cu lozĭ și cu papură.

Incă pe la 1881 s'a arătat că locuințele sunt nesănătóse și că trebuesce un regulament de construire, care la 1887 s'a și înființat, dar lipsa de mijlóce nu permite a se observà, și asemenea precauțiunĭ nu s'aŭ luat nicĭ la înființarea satelor noue de însurățeĭ împroprietărițĭ

(1) Aspect frumos și bogat, locuințe bune, strade regulate și curate mult puțin, aŭ: *Lehliu*, *Condeescĭ*, *Elisa-Stoenescĭ*, *Bărcănescĭ*, *Borănescĭ*, *Coșerenĭ*, *Manasia*, *Alexenĭ*, *Broscenĭ*, *Malu*, *Ciochina*, *Valea-Mare*, *Michaiŭ-Vitézu*, *Lupșanu*, *Ulescĭ*, *Spetenĭ*, *Urzicenĭ*, cu locuințe de zid în mare parte, unele cu 2 etage, *Sărățenĭ*, *Balaciu-de-jos*, cu băligare pe strade, *Jegălia*, *Rosețiĭ-Volnașĭ*, *Făcădenĭ*, *Hagienĭ*, cu unele case cu 2 etage, *Iazu*, *Smirna*, *Reviga*, *Grindu*, *Gârbovĭ*, cu băligare, *Poiana*, *Slobozia*, unele case cu 2 etage și *Cosâmbescĭ*.

Aspect sărac, case maĭ rele și necurățenie sunt în comunele: *Dichisenĭ*, *Ceganĭ*, *Țăndărеĭ*, *Murgénca*, *Miloșescĭ*, *Bălaciurile*, *Bărbulescĭ*, *Mărginenĭ*, *Vărescĭ*, *Ulmu*, *Copuzu*, *Marsilienĭ* și *Mărculescĭ*.

pe moşiile statuluĭ (*Monitorul Oficial*, 15 Iulie 1884, 1 Iulie 1886, 6 August 1888, 27 Septembre 1889 şi 3 Iunie 1895) (1).

Judeţul Ilfov. Medicul primar al judeţuluĭ scrie la 1882 că salubritatea locuinţelor este maĭ preferabilă decât a bordeelor din multe judeţe de pe marginea Dunăriĭ, dar maĭ inferióră decât a caselor de grinḑĭ din judeţele despre munte; în multe locurĭ însă, ele sunt maĭ insalubre chiar decât bordeele. Şi în aniĭ din urmă se ḑice că multe comune aŭ aspectul unor tăbărîrĭ provisoriĭ.

Cele maĭ multe sate sunt înşirate pe malurile apelor curgĕtóre saŭ pe lângă lacurĭ şi văĭ, şi numaĭ un mic numĕr dintre ele se află departe de aceste ape, cum sunt câte-va din plasa Dîmboviţa şi Negoescĭ.

Alinierea satelor este neîngrijită, afară de plasa Sabaru, unde şi şosele se găsesc maĭ multe în interiorul satelor. Apropierea satelor de pădurĭ există maĭ mult în plasa Znagov, Mostiştea şi Negoescĭ, saŭ aŭ plantaţiunĭ de salcâmĭ saŭ sălciĭ. In marea majoritate a comunelor nu există nicĭ strade regulate, nicĭ case igienice, nicĭ curţĭ îngrădite saŭ coşare pentru vite, iar semne de îndreptare pe terenul igieneĭ publice nu s'aŭ prea arătat. Şoselele sunt tóte rele.

Maĭ tóte casele sunt de pămînt, de nuiele tencuite cu pămînt, apoĭ câte-va de cărămidă şi puţine bordee. Locuinţele sunt strîmte, aglomerate, umede, maĭ tóte nepardosite, iar materialul de construcţiune este pămînt amestecat cu băligar. Maĭ toţĭ locuitoriĭ aŭ 2 camere, separate la mijloc cu o vatră. O cameră, de regulă cea maĭ mare, nu o locuesc, ci o ţin gătită de reservă, iar alţiĭ o întrebuinţéză ca hambar pentru producte agricole, verdeţurĭ, varză, animale domestice, cânĭ, porcĭ, cloşcă cu

(1) Comuna *Voinescĭ* are case în mare parte fórte insalubre, aşezate fără nicĭ o simetrie, fără a formà strade drepte; *Podul-Ilóeĭ* are strade şoseluite cu trotuoare bune şi case în mare parte bune, dar Israeliţiĭ trăesc aglomeraţĭ.

puĭ, etc. şi eĭ dorm în cea maĭ strimtă şi rĕŭ îngrijită. In o cameră cu o capacitate pentru 2 persóne locuesc adesea 6 şi încă şi animale domestice. Puţine locuinţe fac excepţiune de la acéstă regulă, anume ale celor cu dare de mână şi cele din plasa Sabaru, unde sunt case cu 2—3 camere, dar tóte scunde.

Construcţiunea se face formând maĭ întâiŭ scheletul din nisce parĭ şi căpriorĭ, carĭ se împletesc cu nuiele verḑĭ de salcie; apoĭ spaţiurile ce lasă nuielele între ele se astupă cu pămînt negru din lacurĭ, mocirle saŭ smîrcurĭ saŭ, cum se ḑice, se bulgăresce cu pămînt amestecat cu băligar, şi după ce se usucă, se lipesce din noŭ cu pămînt amestecat cu băligar. Lungimea şi lărgimea odăilor este de 3—4 metri, iar înălţimea abià atinge une-orĭ 2—2,50 metri, grosimea pereţilor e de 0,15—0,20 metri.

Pridvorul este maĭ înalt puţin ca nivelul soluluĭ şi format din pămînt galben amestecat cu băligar; temelie nu se face, şi la unele chiar casa începe maĭ jos de nivelul soluluĭ. Pe jos nu sunt podite, ci lipite cu pămînt.

Invelişul se acopere cu trestie în grosime de 2 palme, cu stuf, la case bune însă cu tablă.

Tavanul e de scândurĭ. Prispa este în faţa caseĭ în tótă lungimea eĭ. Uşa e mică şi intri pe ea în tindă saŭ anti-cameră, ce servesce şi de bucătărie; acì se găsesce vatra, la care rĕspunde şi gura sobeĭ (cuptor), ce se află în casă. Din tindă dăm pe o uşă laterală în casa de locuit. Lumină intră puţină, căcĭ ferestrele (2 spre pridvor) sunt micĭ, unele se pot deschide, altele sunt prinse cu cuie, iar geamurile sparte se înlocuesc prin hârtie saŭ ţiplă. La basa ferestreĭ este o scândură (poliţă), pe care staŭ diferite lucrurĭ.

Incălḑitul e neregulat, saŭ că e prea frig saŭ prea cald când deschid uşa şi se pot nasce bóle grave, şi se face

cu paie, rădĕcinĭ de capacĭ, cocenĭ şi baligă uscată pe gardurĭ.

Luminarea artificială (luminĭ, feştile de seŭ) este defectuósă, maĭ cu sémă la Ţiganĭ; dar opaiţe saŭ lampe órbe nu se maĭ găsesc în tot judeţul. Pretutindenea întrebuinţarea petroleuluĭ se face cu lampe cu cilindre, iar pe unele locurĭ se întrebuinţéză lumînărĭ de seŭ şi chiar de stearină. La locuitoriĭ ceĭ maĭ săracĭ chiar există o lampă, care dacă se întîmplă că nu arde, se luminéză cu lumina de la focul sobeĭ.

Mobilele sunt unul saŭ maĭ multe paturĭ de scândurĭ aşezate pe parĭ bătuţĭ în pămînt de jur împrejurul pereţilor. La Bulgarĭ e un singur pat, care ocupă jumătatea camereĭ. Ţiganiĭ adese-orĭ n'aŭ de loc. Paturile sunt acoperite cu rogojinĭ şi scórţe, saŭ cu o pătură orĭ velinţă de casă; la capĕtul patuluĭ se află o ladă, de-asupra căreia se pune aşternutul: perine umplute cu câlţĭ, plapoma, scórţe, velinţe, aba, etc.; la uniĭ maĭ este lângă pat o masă, la alţiĭ nu, aşà şi 1—2 scaune de lemn, oglindă, dulap.

Mare parte aŭ câte un mic celar în rînd cu casele, de o lature, sub acelaşĭ acoperiş, în care ţin mâncărĭ şi orz, porumb saŭ ovĕz pentru vite. In părţile despre Ialomiţa se fac gropĭ în pămînt. Lângă camera de locuit este coşarul saŭ grajdul pentru vite; în curtea, ce pe unele locurĭ e îngrădită, maĭ este şi porumbarul şi coteţul pentru vite; alăturĭ de curte maĭ este şi o grădiniţă cu legume saŭ pomĭ roditorĭ. Băligarele staŭ în coşare saŭ curte, deşi s'a început a-ĭ obligà să care gunóiele în sĕptĕmânile dinaintea Pascilor, saŭ să le pună la marginea satelor, şi le întrebuinţéză după ce. putrezesc saŭ le ard.

Latrine maĭ nu există la ţéră.

In fine la 1891 se raportéză despre locuinţe că, în general, sunt mediocre, şi puţine se fac după sistemul noŭ,

împuţinêndu-se casele rele; la 1892 se opinéză că igie locuinţelor va rĕmâné în vecĭ staţionară fără intervenir poliţieĭ, iar plantarea de arborĭ pe căĭ publice şi pr curţĭ trebuesce impusă. Cele ḑise la 1891 se completé la 1893, arătându-se că curăţenia din şi de pe lângă ca nu progreséză; la 1894 se arată că ţĕranul construesc după plan propriŭ al luĭ, iar la 1895 se ḑice că ţĕranul n aştéptă legĭ sanitare pentru ca să-şĭ facă o casă maĭ bun el, şi fără concursul architectuluĭ, d. e. în apropierea ca pitaleĭ, decĭ prin impulsul banuluĭ, şi-a clădit case spaţióse, cu ferestre marĭ, pereţĭ bunĭ şi bine întemeiaţĭ. Se maĭ arată că în plasa Ilfov şi Argeş se vînd case de lemn lucrate gata pe 300—500 leĭ (*Monitorul Oficial*, 27 August 1886, 27 Septembre 1889, 25 Septembre 1891, 6 Octobre 1892, 18 Martie 1893, 22 Iulie 1894, 27 Maiŭ 1895 şi *Rapórtele* de Dr. *Grigorescu* 1882 şi *Ştefănescu* 1894) (1).

Judeţul Mehedinţĭ. Comunele, cu excepţiune de plasa Câmpu şi Blahniţa, sunt pe délurĭ şi prin văĭ, compunêndu-se din câte 3—7 cătune isolate şi risipite în apropiere de ape curgĕtóre şi stătătóre. Stradele sunt ingusto şi numaĭ comunele împroprietăriţilor la 1879—80 sunt conforme cu regulamentul.

Locuinţele, cu puţine excepţiunĭ, sunt departe de a întrunì condiţiunile igienice, de óre ce sunt micĭ, necurate, întunecóse şi fără ventilaţiune, cu o singură feréstră mică, adesea lipită cu hărtie, prinsă de perete, care este lipit cu pămînt şi baligă. La munte locuitoriĭ dispun de pu-

(1) Dr. Atanasescu, *Starea neigienică a ţĕranuluĭ 1881* (tesă), arată că în plasa Mostiştea, ca şi în tot judeţul, se găsesc prea puţine bordee, şi acestea în marginea satelor, locuite de Ţiganĭ saŭ ţĕranĭ românĭ fórte săracĭ, d. e. în cătunul *Mataraua.*

Case bune de cărămiḑĭ sunt în *Chirnogĭ*, *Copăcenĭ-Mogoşescĭ*, *Creţescĭ*, *Ulmenĭ* şi *Bănésa;* tot bune de gard la *Pîrlita* şi în multe sate din Sabar, unde sunt şi camere podite pe jos, ba chiar case cu 3 — 4 camere şi antreŭ, iar uşile cu douĕ canaturĭ. Aŭ şi privată de scândurĭ.

ıe mijlóce materiale, decĭ aŭ locuințe rele, micĭ, ne-
›rate, construite de bârne. Autoritățile ar trebuì să fixeze
n timp spre a se aplicà disposițiunile în privința locuințeĭ.
niĭ locuitorĭ aŭ început a pune la casele lor ferestre
ıarĭ și mișcătóre, a văruì și curățì odăile, de regulă la
ele 2 sĕrbătorĭ marĭ ale anuluĭ; stradele și ogrădile aŭ
ıceput a se ține maĭ curate, tot gunoiul este măturat,
trîns și dus la câmp, băligare maĭ că nu se vĕd prin
urțile țĕranilor. Când se asprесce clima, văruesce și ae-
isesce casa numaĭ una din treĭ părțĭ ale județuluĭ.

Rĕŭ construite și acoperite sunt și grajdurile, coșarele,
ătulele și hambarele. Latrine nu există (*Monitorul Oficial*, 10
Iulie și 28 August 1886, 17 Iunie și 13 Octobre 1887, 9 August 1888, 27 Septembre 1889, 20 Novembre 1890, 4 Novembre 1893, 17 Septembre 1894 și 31 August 1895) (1).

Județul Muscel. Multe comune pe văile maĭ multor rîurĭ și rîulețe aŭ curente suficiente de vînturĭ, dar unele, și maĭ cu sémă cătunele, sunt în înfundăturĭ de vălcele, unde curențiĭ lipsesc, și în apropiere de pădurĭ solul și atmosfera sunt umede și radele sóreluĭ maĭ întrerupte, d. e. *Vălenĭ* (Argeșel), *Puchenĭ*, *Valea-Popiĭ*, *Poenăreĭ* și *Glâmbocelul.*

Locuințele sunt fórte isolate, rĕspândite pe lângă cursul

---

(1) Strade și curțĭ curate aŭ: ***Ciovărnășanĭ***, ***Strehaia***, ***Vîrciorova***, ***Schela-Cladoveĭ***, ***Simian***, cu șosea bună, case numerotate, ***Hinova***, ***Batoțĭ***, ***Florescĭ***, ***Glogova***, ***Lupóia***, ***Broscenĭ***, ***Recea***, ***Braniștea*** și ***Izimșea***; în acésta sunt case înalte ferestre cu gémurĭ și mișcătóre, apoĭ salcâmĭ mulțĭ. Regulele igienice sunt puțin păzite în: ***Negoescĭ***, ***Comănescĭ*** și ***Cătunele***, iar ***Comanda*** are case de lemn, nespoite.

I. Ionescu, ***Agricultura județuluĭ Mehedințĭ***, 1868, scrie: «Sunt case și cu 2 caturĭ, dar și bordee multe, maĭ ales în plasa Câmpuluĭ și Blahnița. Casele sunt de lemn, rar pétră orĭ cărămidă, învelite cu draniță, scândurĭ, stuf orĭ paie. Unele bordee sunt cu perețĭ de cărămidă, bune și maĭ igienice decât multe case; de $2^1/_2$ stînjenĭ lungime, bordeiul are o cameră (odae) și un antreŭ (cuhnia), ca acoperiș are o grindă în lung, și pe ea cu un cap, pe pămînt cu altul, sunt martacĭ, preste carĭ vine o lésă de nuele, apoĭ paie și pămînt ca de o palmă. Bordeiul costă cam 147 leĭ, iar casa de lemn (gorun) 7—10 galbenĭ.»

apelor pe tărîmurĭ întinse și în mod neregulat, de bârne de lemn, în podgoriĭ însă și parte din plasa Rîul-Dómneĭ de cărămidă în paiantă; ceĭ săracĭ le fac de nuiele și le lipesc cu pămînt, iar acoperișul e de șiță. Nu se compun decât cel mult din 2 camere micĭ, din carĭ una servesce și de bucătărie; acì locuesc 6—8 și 10 suflete, iar iarna încă și vițeĭ, oĭ, porcĭ, etc.; n'aŭ decât un pat fără saltea, cu o pătură saŭ rogojină.

Tavanul e fórte jos, ferestre micĭ și cu tocurĭ fixe, adeseorĭ în loc de geam hârtie orĭ țiplă, sobele cu gura afară, decĭ nicĭ o ventilațiune. Obielele și òpincile le usucă pe lângă foc; casele maĭ sunt și de la sine umede, neființ ridicate de la pămînt.

Locuințele muntenilor sunt maĭ igienice ca ale podgorenilor, pentru că aŭ camere maĭ multe și maĭ spațióse.

Iluminatul se face prin lămpĭ ordinare, cu reservoriŭ de tinichea orĭ de sticlă; sticlele de lampă fiind însă adeseorĭ sparte, aerul se încarcă cu gazurĭ vătĕmătóre, maĭ fiind și gazul de calitate rea (*Monitorul Oficial,* 23 Ianuarie și 28 August 1886, 18 Octobre 1887, 21 August 1888, 16 Novembre 1889, 20 Novembre 1890, 27 Septembre 1891, 19 Iunie 1892, 19 Martie și 7 Novembre 1893 și 24 Iunie 1894)(1).

Județul Némțu. Locuințele situate pe pîraele ce curg în Bistrița sunt ast-fel isolate, că pe un pîrăŭ de 10—12 km., nu găsescĭ decât câte-va case îndosite, lipsite de lumină, umede și necurate; acésta în regiunea muntósă. La câmp casele lasă mult de dorit în privința igieneĭ, căcĭ sunt micĭ, jóse, fără fundament, așezate direct pe

(1) Locuințe bune aŭ: *Rucărul, Nămăescĭ, Dragoslavele, Valea-Mare, Lerescĭ-Valea-Popiĭ, Drăghiciĭ, Bălilescĭ* și câte-va comune din plasa Podgoria, cum sunt: *Leurdenĭ, Ștefănescĭ, Topolovenĭ* și *Gorganu*, iar restul sunt fórte rele.

In datele biografice ale Regeluĭ nostru de un contimporan se descrie, din deceniile trecute, că în părțile Câmpulunguluĭ este un șir de sate frumóse cu case chipeșe și îngrijite de ale locuitorilor muntenĭ avuțĭ, incomparabile cu tristele coloniĭ din câmpie.

pămînt și fără a fi podite; acoperișul e în mare parte de stuh, rogoz saŭ pae; când plóia e mare, trece apa până în pod și casă; rare-orĭ este acoperișul de scândurĭ saŭ șindrilă; ferestrele sunt așà de micĭ în cât abià încape prin ele un cap de om, în majoritate sunt lipite cu hârtie în loc de sticlă, de aceea casele sunt întunecóse, umede, cu aer stricat, înguste în raport cu numĕrul orĭ-cât de mare al locuitorilor și în plus și purceĭ, vițeĭ, etc., și în fine frigurόse, avênd perețiĭ subțirĭ.

Aceste căsuțe sunt compuse din o tindă și o cameră mică, perețiĭ sunt de gard de nuiele, lipit cu lut, orĭ de bârne saŭ cărămidă, cu o ușă așà de mică, că trebue să te plecĭ spre a intrà în casă; cele maĭ multe sunt necurate și cu gunóie înăuntru și pe dinafară. Latrine nu aŭ.

Casele ce se construesc din noŭ și de ómenĭ maĭ cu dare de mână maĭ aŭ în ele ceva sistematic, deși sunt și ele viciόse. Numaĭ vre-o câte-va case s'aŭ construit după plan, și autoritățile daŭ puțin interes instrucțiunilor Consiliuluĭ de igienă (*Monitorul Oficial*, 2 Octobre 1883, 20 Iulie 1884, 2 Iulie 1886, 20 Octobre 1887, 3 Iulie și 21 August 1888, 22 Decembre 1889, 18 Novembre 1893 și 2 Martie 1894).

Județul Olt. Aliniarea satelor nu se aplică, ulițele sunt nepetruite, și dacă câte una din mijlocul comuneĭ e așternută cu petriș, acésta e cu totul primitiv.

Locuințele în centrul județuluĭ sunt în mare parte cu gard de nuiele, spre méḑă-ḑi locuesc maĭ mult în bordee, carĭ nu sunt decât nisce gropĭ în pămînt, iar spre nord casele sunt construite cu bârne de lemn, tóte tencuite cu pămînt amestecat cu gunóie saŭ baligă. In partea delurόsă locuitoriĭ sunt săracĭ, decĭ sufere și igiena; la sud traiul e maĭ bun, dar construcțiunea caselor e tot rea, ca în tot județul. Casa e mică, tavanul prea jos, ferestre micĭ, fixe, altele un fel de gaură în zid, adesea astupată cu hârtie saŭ cu o cârpă, în cât nu maĭ intră în casă aer și lumină.

Casele se compun din o tindă, plină în timpul iernei cu animale, şi o odae. Câte-va case sunt de zid (cărămidă). din carĭ unele sunt învelite cu fer, cele maĭ multe aŭ acoperiş de paie saŭ coceni şi un óre-care numĕr de şindrilă. Tóte casele sunt rĕŭ întreţinute, multe nevăruite şi cu aspect negricios al lipituluĭ cu pămînt. Băligarele şi gunóiele în curţĭ se înmulţesc din an în an.

La conferinţele învĕţătorilor ruralĭ din 1887 s'a tractat şi despre locuinţa ţĕranuluĭ, iar în anul următor despre alimentarea luĭ. Ar trebui ca preotul să predice odată cu religia şi precepte de igienă, dar chiar uniĭ din preoţĭ aŭ casă maĭ neglijată decât a enoriaşilor (*Monitorul Oficial,* 9 Iulie 1886, 24 Octobre 1887, 23 August şi 14 Decembre 1888 şi 19 Iunie 1892) (1).

Judeţul Prahova. Comune în realitate nu există acolo unde locuinţele sunt prea depărtate una de alta, de aceea ar fi de dorit a se restrînge raḑa comunelor.

Casele sunt maĭ bine construite decât în alt judeţ de câmp, avênd materialul necesar maĭ la îndemână; cu tóte acestea igiena în acéstă privinţă lasă mult de dorit; maĭ cu sémă în comunele din partea câmpuluĭ, sunt casele rĕŭ construite, lipsite de aer şi lumină suficientă. Maĭ tóte casele ţĕrănescĭ aŭ câte douĕ odăĭ şi o tindă, dar numaĭ una servesce de locuinţă, maĭ ales în timpul iernei, în care locuesc câte 6—7 persóne, ba câte-odată şi animale domestice; pe jos aŭ pămînt în loc de pardosélă (*Monitorul Oficial,* 4 Iulie şi 28 August 1886, 11 Iunie 1887, 23 August 1888, 20 Novembre 1890 şi 4 Iunie 1895) (2).

(1) În plasa Mijlocu se arată dejà un mic progres în privinţa construiriĭ igienice a locuinţelor. Case rele aŭ *Ursóia* şi *Şerbănescii-de-jos*; bune are *Bărcănescii,* ca şi pe tótă valea Imanoguluĭ, unde poporaţiunea e activă şi bogată; tot aşà şi *Coténa,* unde Bulgariĭ sunt în majoritate, şi *Dumitrescii.*

(2) Comune cu aspect sărac, case rele, nesănătóse, strade neregulate şi rĕŭ întreţinute, sunt: *Dărmănesci,* cu strade regulate, şoseluite, rĕŭ întreţinute;

Județul Putna. Locuințele lasă mult de dorit pe unele locurĭ și numaĭ părțile de podgorie aŭ case carĭ întru cât-va corespund cerințelor igienice. Capacitatea lor nu e în raport cu numĕrul ființelor ce adăpostesc, de óre-ce în 15—20 metri cubĭ de aer locuesc 5—7 și chiar maĭ multe persóne, saŭ socotind chiar o cameră de 5 metri lungime și lățime, iar înălțime 2 metri, vom avé 50 metri cubĭ capacitatea eĭ, care pentru 5 persóne bunăóră abià vin 10 metri cubĭ de persónă; apoĭ ventilațiunea încă nu se face în destulă mĕsură, căcĭ și gura sobeĭ rar o aŭ în odăĭ, ci maĭ tot-deauna în tindă, și iarna pun și capac la sobe; camerele sunt de regulă recĭ, cu tot focul ce arde în cuptor.

Pe alocurea materialul de construcțiune al caselor e bun, dar se aplică rĕŭ, solul e adesea umed. O mare parte din case aŭ pereții de gard de nuiele lipite cu pămînt și băligar, pardoséla e de pămînt galben, tavanul de scândurĭ subțirĭ saŭ încheiate, cu saŭ fără lipitură de pămînt în pod. Pe la munte se acopere casa cu șindrilă, la câmp cu șovar, trestie saŭ cocenĭ de porumb. Ferestrele sunt micĭ și înguste, nu se deschid, iar geamurile sparte înlocuite cu hârtie.

In mare parte a județuluĭ, și maĭ ales în plășile de munte, bordee nu găsim maĭ de loc.

Băligare sunt pe strade și prin curțĭ (*Monitorul Oficial,*

Sângeru, Inotescĭ, Colcégu, Ciupelnița, cu strade în parte șoseluite; *Gorgota, Poenariĭ-Apostolĭ, Crivina, Haimanalele, Filipesciĭ-de-Tîrg,* cu strade șoseluite, dar rĕŭ întreținute: *Poiana-Vărbilău,* cu strade strîmte; *Boldescĭ,* cu strade șoseluite, *Albescĭ-Paleologu* și *Fântânelele.*

Aspect mediocru aŭ: *Valea-Călugăréscă,* cu case în mare parte nesănătóse, ca și *Slănicul, Urlațiĭ, Văleniĭ-de-Munte.*

Aspect frumos, case sănătóse, strade regulate, șoseluite și bine întreținute, aŭ: *Telega,* cu strade neregulate și neîngrijite; *Predél, Drăgănescĭ, Câmpina. Cornu, Bréza-de-sus* și *Bréza-de-jos, Homorîciŭ, Bucov, Gherghița* și *Petroșanĭ.*

Analele economice, 1860, scriŭ că acesta este cel maĭ bogat județ din România, dar locuințele nu sunt tocmaĭ bune.

31 August 1886, 29 Octobre 1887, 23 August 1888, 16 Novembre 1889 și 12 Iulie 1892) (1).

Județul Rîmnicu-Sărat. Dintre 214 sate, 111 sunt situate în regiunĭ muntóse și deluróse, iar 103 pe câmpie. Starea stradelor e bună în 11 cătune, mediocră în 78 de cătune, iar în 121 fórte rea. Casele de la munte sunt depărtate unele de altele, dar sunt maĭ igienice. In general igiena satelor se află în starea cea maĭ primitivă, iar igiena locuințelor e și maĭ defectuósă, maĭ ales la câmp, unde lemnăria e maĭ scumpă. In majoritate, casele sunt făcute din gard lipit cu pămînt, acoperite cu stuf saŭ paie; sunt micĭ și locuesc mulțĭ în câte o singură odae, puțin luminóse, cu ferestre micĭ și lipite cu hârtie, cu podélă de pămînt și temelia nefiind maĭ nimic înălțată, fiind frig într'însele. Ar trebui ca primăria și școla să pótă servi ca model la felul construcțiunilor țărănescĭ, în multe casurĭ însă aceste localurĭ sunt simple bordee; din acéstă causă țĕranul de ordinar se mulțumesce ca locuința sa proprie să fie tot așà. Prin curțĭ și în comună sunt gunóie. La munte sunt plantațiunĭ împrejurul caselor, în câmpie însă nu, dar sunt băligarele din carĭ câmpeniĭ fac tezic. In case se vede lipsa de mobilier și de comfortul cel maĭ rudimentar; până și în casa țĕranuluĭ bogat vedĭ necurățenie și stagnațiune în progresul agricol, de la care depinde și progresul în salubritatea publică; iată sórta descendenților luĭ Traian, carĭ de 17 secole cultivă fără întrerupere acéstă țéră, una din cele maĭ fertile din lume! (*Monitorul Oficial*, 26 Iulie și 2 Septembre 1886,

(1) *Dr. Fotino*, visitând la 1888 acest județ, scrie: «In tot parcursul de 34 kilometri spre *Vidra*, n'am vĕḑut decât un singur bordeiŭ locuit de Țiganĭ, încolo locuințele aŭ un aspect plăcut, așezate pe linie dréptă, ridicate de la pămînt, văruite, cu ferestre marĭ, curtea îngrădită, curată, băligarul din comunele învecinate cu Vidra scos la câmp. Tot asemenea arangiate sunt și satele din plasa Zăbrăuțĭ și Răcăciunĭ. Reforma locuințelor trebue făcută treptat.»

3 Novembre 1887, 13 Ianuarie 1890 și 20 Maiŭ 1895) (1).

Județul Roman. Starea comunelor rurale în general lasă mult de dorit; a fost un timp când se credeà că mărindu-se circumscripțiunile acestor comune, s'ar îmbunătățì sórta lor prin aglomerarea veniturilor maĭ multor sate și prin unificarea cheltuelilor; dar întrunindu-se, ele tot rĕŭ merg încă. Poporațiunea rurală nu maĭ are vigórea și vîrtutea din trecut. Ar trebuì o lege, care să regulamenteze cum trebue să-șĭ construiască casele, pentru carĭ să li se dee la trebuință și ajutóre materiale; ar fi nimerit, maĭ cu sémă cassele județene să facă tot posibilul, chiar cu sacrificiĭ, reducênd din onorariile personaluluĭ lor ca să obțină economiĭ, să formeze o bancă, din care să se acorde țĕranilor ce zidesc case împrumuturĭ rambursabile cu amortisare. Este absurd a cere de la un locuitor să-șĭ facă o locuință maĭ mare decât după puterea sa. Statul să facă pe cheltuiala sa locuințe sistematice și să le vîndă țĕranilor prin amortisare.

Este necesar a se intervenì, ca locuințele ce se vor construì din noŭ să se facă după modelul dat de Ministeriŭ, ĭar la locuințele actuale să se dispună facerea de ferestre suficiente pentru aer și lumină.

In general, locuințele sunt micĭ pentru 5—6 persóne, aglomerate iarna într'un local care de abià cuprinde 5 — 6 m. c. de aer. Camera de locuit este întunecósă din causa ferestrelor micĭ, carĭ la țĕranĭ nu servesc decât de a-ĭ da puțină lumină ca să vadă de la ușă până la pat. Mobilierul este un pat saŭ două, cu câte o velință; pe peretele de la ușă este soba, care ocupă a patra

(1) Sunt 6.673 case bune de locuit și 306 bordee saŭ probabil maĭ multe, iar restul sunt fórte neigienice; în 1894 s'aŭ construit 213 case din noŭ și s'a reparat radical 73 în tot județul.

Analele economice din 1860 scriŭ, că în acest județ comunele mănăstiresci aveaŭ locuințe de carĭ trebue să ne rușinăm.

parte din cameră și servesce ca pat pentru copiĭ. Pe jos maĭ tóte casele nu sunt pardosite decât cu pămînt. Ele constaŭ de ordinar dintr'o singură cameră cu o mică tindă lîngă ea, ce servesce de chelar saŭ bucătărie. Facerea unor case după model nu isbutesce din causa săráciei poporațiuniĭ, dar de la ceĭ cu dare de mână putem pretinde acésta. Poporațiunea ungară este cea maĭ negligentă în privința locuințelor și în privința curățenieĭ lor, deși majoritatea dintre eĭ sunt cu dare de mână și ar puté ușor să aibă locuințe maĭ salubre. Curțile sunt neîmpetrite și cu gunóie, căcĭ vitele nu aŭ curte separată. Latrine nu sunt și s'a cerut ca fie-care țĕran să-șĭ facă câte o grópă pentru latrine (*Monitorul Oficial,* 6 Octobre 1885, 2 Iulie și 1 Septembre 1886, 17 Februarie și 3 Iulie 1888, 7 Septembre 1889 și *Raportul anual* de Dr. *Oncescu*, Roman 1893, p. 22 și 35).

Județul Romanațĭ. Cel maĭ agricol și maĭ fertil din țéră, aprópe numaĭ câmp șes și fórte puține délurĭ în partea de nord, unde poporațiunea e săracă.

Locuințele sătenilor în cea maĭ mare parte necurate, nesănătóse și în majoritate bordee, adevĕrate subterane fără lumină și aer și umede, de unde adese-orĭ nasc scrofule, reumatisme și altele asemenea.

Fórte puținĭ țĕranĭ aŭ început a-șĭ face casă maĭ igienică. Cum în acest județ sunt bordee în genere, regulamentul prevede modul de construcțiune al acestor bordee pentru a fi maĭ igienice. Acestea se află maĭ cu sémă în partea despre Dunăre, adecă la poporațiunea cea maĭ bogată, cu pămînt fertil, ast-fel că salubritatea comunelor și a locuințelor stă invers cu starea materială a locuitorilor, ceea ce se póte atribuì ignoranțeĭ și nepăsăriĭ; dar și lipsa de mijlóce opresce pe mulțĭ țĕranĭ de a construì după model. Autoritatea ar trebuì să nu maĭ per-

mită sub nicĭ un cuvînt bordeele și regulamentele să fie maĭ severe.

Stradele și curțile sunt cu băligare. S'a decis a se scóte din comerciŭ lămpile cele micĭ, ce se vînd la țěranĭ fără sticlă. La 1886 scrià un inspector sanitar că județul este sub punctul de vedere sanitar cel maĭ bine organisat (*Monitorul Oficial*, 9 Iulie și 3 Septembre 1886, 31 Octobre 1887, 24 August 1888, 27 Novembre 1891 și 20 Maiŭ 1895) (1).

Județul Sucéva. Sunt treĭ categoriĭ de locuințe: case luxóse, dar nu locuesc în ele, ci în o căsuță mică (bordeiŭ) așezată într'un colț al curțiĭ; al doilea o singură casă cu 2 odăĭ, una maĭ mare și alta maĭ strîmtă, în care și locuesc; în fine case micĭ, fără temelie, nepodite pe jos cele maĭ multe, cu ușa mică de trebue să te plecĭ ca să intri în casă. Pereții sunt subțirĭ, de gard de nuiele lipit cu lut, saŭ de vălătucĭ, rare-orĭ de bârne saŭ cărămidă; ferestrele sunt micĭ cât capul de om; acoperișul e de stuh, pae, rogoz, rare-orĭ șindrilă saŭ tinichea; la orĭ-ce plóie mare se scurge apa în casă, ast-fel sunt și umede, iar familia cât de numerósă se îngrămădesce iarna în o singură cameră cu câte un purcel saŭ vițel. Regulamentul pentru construcțiunĭ a început a se aplicà icĭ și colo (Aceeașĭ descriere pe 1893 și la județul Némțu — *Monitorul Oficial*, 1 Iulie 1886, 28 Septembre 1889, 19 Martie 1893, 7 Maiŭ 1894 și 20 Maiŭ 1895) (2).

(1) Case bune sunt: în *Pârșcovenĭ* și *Șopârlița*, bordee bune și luminóse; în *Siliștióra*, bordee umede, cu puțină lumină; în *Vișina*, unde starea sănătățiĭ e perfectă; în *Stoenescĭ*, Bulgariĭ bogațĭ și muncitorĭ sunt îndĕrĕtnicĭ, locuind în bordee rele și umede, ca și cele din *Fărcașu*. La *Islaz* de vre-o 10 anĭ se construesc case fórte resistente, de lut comprimat, cu ziduri gróse, odăĭ marĭ, iarna călduróse și vara rĕcoróse

(2) Case bune sunt 1.050, de lemn 16.147, de nuiele maĭ bune 3.806, de nuiele rele 3.700, iar bordee 1.675.

Comuna *Dolhescĭ* are locuințe curate, dar în mare parte fórte micĭ, cu ferestre fixe, casele nu sunt la linie. *Rădășenĭ* e comună curată, casele în general uscate, marĭ, luminóse. *Dolhasca* e curată, cu case sănătóse, ca și *Lămășenĭ*, din care se scot băligarele la câmp.

Județul Tecuciŭ. Locuințele în general se află în stare primitivă, puține salubre și îngrădite; numaĭ cele din noŭ clădite sunt ceva maĭ spațióse, nu însă ca să întrunéscă condițiunile igienice, căcĭ perețiĭ lor sunt subțirĭ, făcuțĭ din vălătucĭ și de bârne, pe jos nepardosite, strîmte și cu ferestre micĭ, prea puțin luminate (*Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1887, 11 Octobre 1889 și 23 Novembre 1890).

Județul Teleorman. Locuitoriĭ din partea despre Dunăre locuesc în mare parte în bordee, compuse din 2 camere, ce servesc una de sală și alta de cameră de locuit.

Aceste bordee, orĭ-cât de bine ar fi construite, tot nu îndeplinesc condițiunile igienice, nu aŭ lumina trebuinciósă, spațiŭ, sobă sistematică, ci sunt umede în permanență, dând prilej spre a se desvoltà scrofule, reumatism, bóle de pept, etc.

Aprópe în aceleașĭ condițiunĭ se află și cea maĭ mare parte din casele locuitorilor din partea județuluĭ despre județul Olt și Argeș, dar maĭ cu sémă pe valea Oltuluĭ, unde casele sunt aprópe sub délurĭ, umede, supuse scurgerilor de ape. Casele sunt parte de zid, parte de pămînt bătut, de asemenea cu câte 2 camere, tot cu acelașĭ scop ca la bordee; dar sunt strîmte pentru 2 saŭ 3 persóne, cu atâta maĭ mult pentru 4 saŭ peste 4. Ventilațiunea e slabă, căcĭ sobele sunt de format vechiŭ și cu gura în sală.

Salubritatea comunelor e satisfăcĕtóre până la órecare punct; numaĭ pe valea Oltuluĭ și pe linia Dunăriĭ, unde bordeele și casele sunt puse în văĭ și în scurgerile apeĭ, salubritatea maĭ cere sacrificiĭ spre a se îmbunătăți (*Monitorul Oficial*, 4 Septembre 1886, 6 Novembre 1887, 14 Decembre 1888, 16 Novembre 1889, 21 Novembre 1890, 20 Novembre 1893) (1).

---

(1) Case bune aŭ *Odaia*, *Lița* și *Șegarcea-din-vale*, dar bordee próste; case rele aŭ *Bălțațĭ* și *Didescĭ*; decât tóte acestea maĭ bune case are *Dobrotescĭ*, care e comună bogată; case bune de pămînt are și *Traian*, apoĭ *Vînătorĭ*, unde bordeele se înlocuesc ḑilnic prin case bune.

Judeţul Tulcea. Locuinţele sunt cea maĭ mare parte o grămădire de construcţiunĭ defectuóse, lipsite de aer şi lumină, necurate; locuesc 8—10 fiinţe într'un spaţiŭ de 10—20 metri cubĭ, plus animale domestice, viţel, vacă. Casele eraŭ maĭ înainte nevăruite pe dinăuntru şi pe dinafară, iar acum sunt văruite în mare parte; stradele s'aŭ curăţit, băligarele s'aŭ scos la câmp. Case maĭ bune aŭ locuitoriĭ germanĭ (*Monitorul Oficial*, 10 Iulie 1886, 17 Iunie 1887, 19 Ianuarie 1889, 22 Septembre 1890, 19 Martie 1893, 17 Maiŭ 1894 şi 15 Aprilie 1895) (1).

Judeţul Tutova. Parte din locuinţele ţĕranilor sunt mediocre, parte rĕŭ instalate şi întreţinute. Prin satele răzeşescĭ, căsuţele lor sunt construite de cărămidă cu temelie de zid, ridicate dela pămînt, împărţite în câte 3 camere spaţióse şi acoperite cu tablă de fer; aceste căsuţe, agăţate pe cóste şi albe ca lumina ḑileĭ, aŭ un aspect atât de pitoresc întocmaĭ ca un decor dela operă. Carĭ nu sunt acoperite cu tablă de fer, aŭ şindrilă, ridicate de la pămînt pe taraşĭ de nuiele împletite. Uniĭ preoţĭ predică de igienă (*Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1887 şi 6 Maiŭ 1894) (2).

Judeţul Vasluiŭ. Casele sătenilor sunt în genere neîncăpĕtóre, în cât unele familiĭ de 5—6 membri n'aŭ decât o singură odae de locuit, şi ast-fel în cas de bóle lipiciόse nu se póte executà isolarea; aceste case maĭ sunt şi umede, puţin luminate, neaerisite şi neîngrijite, căcĭ ţin în ele şi

(1) *Casapchioĭ*, cu plantaţiunĭ abundente, curţĭ curate şi îngrădite; curţĭ îngrădite şi case curate are *Cataloiŭ*, unde s'aŭ instalat 75 de familiĭ de Italienĭ în bordee; *Câşla*, *Samova*, *Nicoliţel*, cu case văruite şi şosea admirabilă; *Caranusuf*, *Amangia*, *Babadag*, *Enichioĭ*, *Rachela*, *Luncaviţa*, *Garvan* şi *Jijila*, *Armutlia* şi *Bachioĭ* aŭ case miserabile, nevăruite şi uniĭ locuesc în bordee.

(2) Dr. Antoniu scrie la 1881 în o broşură şi la 1890 în «*Casa rurală*», că casa ţĕranuluĭ în cea maĭ mare parte este construită din argilă amestecată cu paie şi baligă. Locuesc într'o singură cameră ce servesce şi pentru pregătirea hraneĭ şi ca dormitoriŭ. Copiiĭ dorm pe cuptor.

vite saŭ păsĕrĭ; stradele şi ogrădile încă sunt necurate şi pline de gunóie.

La 1895 (*Monitorul Oficial,* 15 Aprilie), locuinţele tot lasă mult de dorit; plantaţiunĭ se găsesc maĭ în tóte satele (*Monitorul Oficial,* 13 Novembre 1887 şi 3 Iulie 1888).

Judeţul Vîlcea. Casele în general sunt de lemn cioplit în formă de scândurĭ gróse, de fag, gorun, plop saŭ anin la ceĭ avuţĭ, saŭ în formă de grindĭ la ceĭ maĭ puţin avuţĭ; iar ceĭ săracĭ le fac de nuiele lipite cu pămînt. Ţĕraniĭ maĭ bogaţĭ aŭ şi case de cărămidă arsă, cu temelia de pétră, acoperite cu tinichea. De altmintrelea acoperişul e de şiţă, paie, trestie saŭ cocenĭ de porumb. Tóte locuinţele pĕcătuesc în privinţa comfortuluĭ, sunt preste mĕsură micĭ, în termin mediŭ 20 m. c., lipsind ast-fel aerul curat; aŭ numaĭ un pat pentru 4—5 persóne, cu aşternuturĭ primitive de tot, saltele de paie rar, cele de lână nicĭ nu se găsesc, patul e mic, de scândurĭ de grosime neegală, aşternute cu o rogojină la ceĭ maĭ bogaţĭ şi o velinţă de lână cu care se învelesc nóptea, pe când săraciĭ se învelesc cu hainele de tóte ḑilele. Atât casa bogatuluĭ cât şi a săracului aŭ numaĭ o cameră precedată de o tindă; camera este umedă, tavanul jos, ferestrele sunt prinse adesea cu ţiplă, hârtie, cârpe, nuiele lipite cu băligar, saŭ scândurĭ, rar de sticlă. In case maĭ adăpostesc şi câte un viţel saŭ purcel; maĭ ţin în ele dovlecĭ şi carne spre a le ferì de îngheţat. Obóre nu aŭ pentru vite, saŭ dacă aŭ, sunt necurate.

Sobele saŭ vetrele sunt defectuóse şi afumă; pe ele usucă opincĭ, obiele şi rufe. Copiiĭ depun escrementele pe jos, căcĭ n'aŭ obiceiŭ a se servì de vase speciale. In lipsa privăţilor sistematice se fac gropĭ, pe carĭ cel puţin de le-ar astupà cu pămînt dacă se umplu; saŭ depun materiile fecale în dosul caselor. Nu s'a putut reuşì decât numaĭ în unele plăşĭ a face pe locuitorĭ să-şĭ văruiască casele pe

dinăuntru şi pe din afară cel puţin de două ori pe an şi să-şi mute obórele vitelor de prin curţi; după regulament şi plan nu construesc nicĭ ceĭ avuţĭ. Necurate sunt nu numaĭ bordeele, ci şi casele maĭ bune. Bósca saŭ tescovina ce rĕmâne la facerea ţuiceĭ o aruncă pe bătătură. Consiliul a decis plantarea şoseleĭ cu arborĭ ca un lucru igienic (*Monitorul Oficial*, 11 Septembre 1886, 10 Novembre 1887, 31 August 1888, 21 Novembre 1893, 30 Aprilie 1894 şi 31 August 1895) (1).

Judeţul Vlaşca. Locuinţele sunt rĕŭ construite, umede, lipsite de lumină. Să se oblige locuitoriĭ, când le permit mijlócele, să depună la cassa de economie, ca apoĭ să aibă cu ce clădi. Locuinţa, în general, se compune din o tindă şi o cameră, mult două; rare-orĭ e podită pe jos, ci de ordinar e pămînt pe jos; ferestrele sunt rare-orĭ cu geamurĭ, ci micĭ şi lipite cu ţiplă saŭ hârtie; tavanul e jos; gura sobelor maĭ preste tot rĕspunde în tindă; aerul caseĭ în timpul ierneĭ e stricat prin producţiunile respiraţiuniĭ, materiilor combustibile etc

Curăţenia comunelor nu prea lasă mult de dorit, băligarul se transportă din comună spre îngrăşarea locurilor (*Monitorul Oficial*, 11 Octobre 1883, 9 Iulie şi 12 Septembre 1886, 6 Iunie şi 13 Novembre 1887 şi 14 Decembre 1888) (2).

---

(1) In plasa Olt-Olteţu-de-jos sunt case maĭ bune. Comuna *Benescĭ*, într'o frumósă posiţiune pe valea Olteţuluĭ, este arangiată după un plan regulat, cu uliţe largĭ şi aliniate.

Există cătune ale căror case sunt aşà de rĕspândite, în cât adesea sunt necunoscute de autorităţile comunale.

(2) Case bune se vĕd în comunele *Puranĭ* şi *Blejescĭ*, casele fiind de pămînt; apoĭ în *Găujanĭ*, *Drăgănescĭ*, *Cârtojanĭ*, *Târnava-de jos*, *Petrele*, *Comana*, staţiune de drum de fer, şi *Grădiştea*; iar case rele are *Uzunu*. Case şi bordee bune şi luminóse: *Slobozia*, cu strade largĭ şi regulate; *Malu* şi *Frătescĭ*, în cea din urmă bordeele fiind în numĕr mic, dar destul de spaţióse.

b Locuința țěranuluĭ în diferite părțĭ locuite de Românĭ.

Satele de prin văile întrelăsate de munțiĭ *Transilvanieĭ*, după cum arată un fiŭ al acelor regiunĭ (1), sunt fórte întinse, iar casele atât de împrăștiate, în cât ține câte douĕ ore și maĭ bine dela o grupă până la alta și pentru a ocoli satul adesea se cer câte douĕ și treĭ ḑile întregĭ și lungĭ de vară.

Pe la Alba-Iulia casele, pe cât numaĭ permite posițiunea loculuĭ, sunt la rînd, puse pe pivnițe și construite din nuiele saŭ bârne muruite și văruite pe dinăuntru și pe dinafară și acoperite cu paie. Fie-care casă are grădină cu pomĭ, grădiniță cu legume și cu florĭ și câte o curte mare, în care se găsesc edificiile economice. De obiceiŭ casele se compun din douĕ odăĭ, cu câte o tindă la mijloc, în care e și cuptorul pentru pâne. Una din odăĭ, care e pentru *primirĭ*, e spațiósă, cu ferestre luminóse și fórte curată. Lângă ușă e camnița de olane verḑĭ saŭ cu lespeḑĭ de pétră așezate pe o vatră cu treĭ picióre și cu buduroiŭ, adecă spațiŭ între camniță și perete, unde șed copiiĭ pe vatră. In fund e masa, la stînga patul de scândurĭ, acoperit cu câte 3—6 covóre, de-asupra perne umplute cu fulgĭ. Intre pat și masă sunt așezate la perete câte douĕ și maĭ multe lăḑĭ de tîrg, iar pe după masă și de-alungul peretelui, spre ușă, sunt lavițe simple saŭ înfundate. De-asupra lavițelor sunt cuierele, pe carĭ atîrnă *cănceile* (cănițe), obicĭnuite numaĭ la Românĭ. Pe după polițele cuierelor sunt înșirate *blidele* și *tierele* de cositor, porcelană saŭ pămînt. Pe de-asupra cuierelor sunt *culmele* înșirate pe rude, carĭ se compun din ștergare; între cuiere și lavițe atârnă pe perețĭ icóne și oglinḑĭ.

(1) Frâncu, *Românii din munții apusenĭ*, Bucurescĭ 1888.

Maĭ la îndemână de casă e cămara, ţinută în mare rînduială şi curăţenie; pentru mocan însă cămara este ceea ce e pentru ţĕran odaia de primire.

Casele Crişenilor-albĭ, din Zarand pe lângă Deva, sunt pretutindenĭ construite din *groşĭ*, acoperite cu paie, de comun cu douĕ încăperĭ, despărţite numaĭ prin nisce stâlpĭ, în cât poţĭ trece liber din o odae în alta. Numaĭ la ómenĭ maĭ avuţĭ sunt despărţite odăile prin pereţĭ regulaţĭ şi cu uşă între ele.

Pe la *Năsăud* sunt casele, după spusa profesoruluĭ *Vîntu*, mare parte de bârne şi pe la ţéră de gard lipit cu pămînt galben, cleios, ce se amestecă cu plévă orĭ cu paie tăiate mărunt. Temelie nu maĭ sapă, ci ridică casa de-a dreptul pe faţa pămîntuluĭ. Se obicĭnuesce a se face douĕ odăĭ şi la fie-care în fund câte douĕ ferestre; uniĭ fac la ţéră şi câte patru ferestre; afară de cămară şi odae, fac mulţĭ şi o tindă. Uşa vine în faţă către uliţă.

Adese-orĭ pun în patul de scândurĭ şi pe de läturĭ câte o scândură şi între acestea pun paie, rar strojac (saltea), şi acoperă patul cu o cergă. Se servesc numaĭ de o perină, pentru că aŭ o scândură şi la cap. In case maĭ avute sunt perne de pene cu chindisiturĭ. Dormirea pe cuptor şi pe laiţe, ca în Moldova, nu se obicĭnuesce. Iarna când e frig astupă hornul, dar pun séra o ólă cu apă în vatră, ḑicênd să nu vină satana, în realitate însă ca să ţină umeḑélă. Coşul (ernieŭ) se numesce în unele locurĭ *comarnic*, în altele *ursóică*, şi are douĕ găurĭ (borţĭ) de ese fumul, saŭ în sus, saŭ în pod, dacă trebuesce să afume cărnurile.

La 1882, scriind în fóia literară «*Familia*» un ciclu de articolĭ de igienă, ḑiceam cu privire la locuinţă, că nu e bună nicĭ casa prea mare şi locuirea maĭ multor familiĭ la un loc saŭ nesepararea de vecinĭ, pentru că omul muncitor, ajungênd acasă la familia sa, are trebuinţă

de linişte, de recreare póte la umbra vre-unuĭ arbore din grădina de lângă casa sa, iar nu a face pace în certele copiilor saŭ ale soţieĭ cu veciniĭ. Nerînduiala, necurăţenia, certele continue, turburările reciproce şi demoralisările dela casele pendinte una de alta, nu numaĭ strică omuluĭ voia de lucru, ci îl demoraliséză şi îl înstrăinéză dela asemenea casă.

Anglia a fost maĭ norocósă în privinţa locuinţelor pentru lucrătorĭ, şi ne arată acésta un singur exemplu, anume că în Londra muncitorul îşĭ cumpĕră o casă corespundĕtóre necesităţilor sale aprópe cu preţul cu care muncitorul din Pesta îşĭ închiriază pe un singur an locuinţa sa.

Am maĭ accentuat că terenul pe care clădim să fie lipsit de materiĭ organice, ca să nu infecteze aerul ce trece din pămînt în locuinţă, saŭ apa din fântâna ce póte că se face lângă locuinţă.

Pe délurĭ casele pot fi maĭ micĭ decât pe şesurĭ şi locurĭ apătóse. Vara este sănătos a dormì cu ferestrele deschise, prin ceea ce avem o temperatură maĭ moderată; dar şi iarna să deschidem ferestrele pentru primenirea aeruluĭ, cu tóte că în unele oraşe marĭ materialul de ars este aşà de scump ca o bucată de carne saŭ de pâne de aceeaşĭ greutate. Soba de lut saŭ zid, cu gura în odae, e cea maĭ sănătósă, dar fumul să fie bine condus în afară. Lămpile bine construite, cu oleiurĭ curate, să nu afume mult, să nu licureze şi să dea destulă lumină; sunt cele maĭ bune, nu ca lumînarea de seŭ, etc.

In *Basarabia* (1) erà obligatorie plantarea şi prin satele locuite de Românĭ, uliţele se făceaŭ largĭ şi drepte, dar aceste sate nu eraŭ aşezate la adăposturĭ, ci expuse contrarietăţilor timpuluĭ. Casele sunt făcute după vechia archi-

(1) I. Ionescu, *Jurnalul de agricultură*, 1858, p. 90.

tectură ţĕrănéscă, adecă pereţiĭ de nuiele şi de vălătucĭ, acoperemintele de paie şi stuf, ogrădile cu şanţurĭ, unde nu este îndemînare de nuiele saŭ pétră.

Despre curăţenia alésă a locuinţelor şi hărnicia Româncelor din Basarabia, ca şi despre isteţimea Românilor de acì, vorbesce *Hommaire de Hel* (1).

Jurnalul beletristic rusesc «*Niva*» din 1875 scrie despre locuinţele Românilor basarabenĭ următórele: Răzeşul trăesce ca stăpân pe proprietatea sa, avênd casă curată şi spaţiósă şi observându-se în tóte arangiamentele sale îndestulare, ba şi măreţie. Casa moldovenéscă se compune de regulă din tindă, una saŭ douĕ odăĭ şi cămară, adecă locuinţă de iarnă. La odae sunt tot-deauna treĭ ferestre, iar între odae şi cămară încă rĕspunde o ferestruică. Cămara rĕspunde tot-deauna în ogradă şi arare-orĭ are acésta maĭ mult decât o feréstră. Locuitoriĭ maĭ avuţĭ pun la feréstră sticlă, ceĭ săracĭ bârdan, adecă bĕşică de boŭ saŭ de óie. Cuptorul, împodobit de multe orĭ cu figurĭ şi arabescurĭ, încăldesce tóte odăile. Curăţenia caseĭ este model, pereţiĭ sunt tot-deauna văruiţĭ cu îngrijire, vatra însă e acoperită cu un strat gros de lut. Pe lângă pereţiĭ odăeĭ staŭ laviţe late cu perne umplute cu fîn mirositor; covóre se găsesc şi la gospodine maĭ puţin bogate, carĭ fără sémĕn sunt lucrătóre şi gingaşe. Pe din afară, casa moldovenéscă e tot-deauna văruită alb şi acoperită cu paie orĭ stuh. Hogégurĭ se fac numaĭ la ceĭ bogaţĭ, de obiceiŭ fumul diu cuptor ese prin o bortă în perete. Primprejur are casa prispă ca şi la Malo-Ruşĭ, şi este o grămăditură de pămînt.

Ograda este îngrădită cu gard nu prea înalt; în ea se vĕd, la locuitoriĭ cu stare, o magasie pentru păstrarea sculelor casnice, apoĭ un beciŭ pentru păstrarea vinuluĭ, maĭ este şi ocolul vitelor, staulul oilor, grajdul cailor şi

(1) *Calendar pentru Românĭ*, Iaşĭ 1858, p. 33.

alte clădirĭ adause la casă; tot în ogradă este şi căminul, dar departe de lemne.

Despre casele din *Dobrogea* scrie *Bergner* (op. cit.) că par a se contopì cu pămîntul, de óre-ce multe din ele sunt înfipte în pămînt până la stréşină, care este de paie; aceste bordee se datoresc despotismuluĭ şi răsbóelor, carĭ împedecaŭ ridicarea locuinţelor costisitóre. Casele Tătarilor nu sunt, ca ale Românilor saŭ Nemţilor, de pămînt, ci de pétră şi te surprinde curăţenia lor interióră. Pardoséla de pămînt e curată şi albă ca făina, pe ea este o rogojină de se culcă toţĭ. Românul sărac n'are paturĭ, ci se culcă, ca şi Ruteniĭ şi Slovaciĭ, pe tavanul cuptoruluĭ. Fumul din casă te astupă, de óre-ce coşurĭ n'aŭ. In unele sate nu este fir de plantaţiune, decĭ ard băligar presat. Casele Germanilor se deosibesc de ale Românilor prin aceea că sunt văruite, dar să nu te aştepţĭ la ele ca la nisce case de ale Şvabilor, Saşilor transilvănenĭ saŭ Nemţĭ de Zips, şi Nemţiĭ de acì ar puté să-şĭ iea exemplu de gingăşie (curăţenie) de la Tătarĭ, carĭ staŭ pe o tréptă de cultură mult maĭ jósă. *Elena Sevastos* (1) descrie şi modul cum se zidesc în Dobrogea casele de cémur şi admiră cum es pereţiĭ drepţĭ ca lumînarea; spune apoĭ că în partea câmpénă a Dobrogeĭ, unde nu sunt pădurĭ, *focul* se face cu tezic. Casele ḑice că sunt fórte sănătóse.

In terminĭ generalĭ, găsim *descrierĭ despre casele din Moldova şi Muntenia* la maĭ mulţĭ autorĭ, din carĭ voiŭ culege numaĭ punctele maĭ însemnate şi carĭ se completéză unele pe altele. Atât dintre ceĭ ce scriŭ în Moldova, cât şi din ceĭ din Muntenia, citez unul român şi altul străin, apoĭ încă doĭ medicĭ românĭ. Lucrările, destul de amĕnunţite şi cu privire la locuinţe, de *Millo* şi *Leonescu*, numaĭ le amintesc acì (2).

(1) *Călĕtorie prin ţéră*, 1888, p. 166.

(2) Millo, *Ţĕranul*, Fălticenĭ 1881; Leonescu, *Starea ţĕranuluĭ român*, Iaşĭ 1887.

C. Negruzzi (1) crede, că din causa deprinderiĭ şi maĭ ales a leniĭ, sunt fórte próste, urîte şi nesănătóse locuinţele sătenilor noştri. Obicĭnuit, casa unuĭ ţĕran se alcătuesce dintr'o odae, în care este o vatră cu un cuptor mare, şi dintr'o tindă, în care îşĭ ţine nevasta gospodăria casnică, iar podul îĭ slujesce de hambar. Nimic maĭ simplu decât căsuţa acésta: şése furcĭ îngropate în pămînt, printre ele parĭ îngrădiţĭ şi lipiţĭ cu pămînt, alcătuesc pereţiĭ; iar acoperemîntul este de stuh, rogoz saŭ paie; treĭ găurĭ lipite cu bârdan închipuesc ferestrele. In jurul acesteĭ numite case, este o prispă îngrădită şi umplută cu pămînt, care opresce de a rĕsbate umeḑéla. Pe câte una grijită, curată, veselă, ţi se opresce privirea cu mulţumire. Ar trebuì să caute ţĕranul ca furcile caseĭ să fie înalte, ca ast-fel casa să aibă aer, iar în locul cuptoruluĭ cu ursóică, ar puté avé o mică vatră cu sobă de cărămidă şi hogég scos de-asupra acoperemîntuluĭ; de asemenea uşile şi ferestrele să fie maĭ bine lucrate.

După *Neigebauer* (op. cit.), locuinţele majorităţiĭ din popor sunt cele maĭ sărăcăcióse din Europa, maĭ cu sémă în Valachia, fiind împletite de nuiele de sălciĭ lipite cu pămînt şi acoperite cu paie saŭ trestie, fiind tot-deauna văruite; dar săraciĭ sunt adesea nevoiţĭ a se mulţumì şi cu bordee, de carĭ se găsesc până şi în capitale. Alte unelte de casă n'aŭ decât o căldare saŭ câte-va óle; ţĕraniĭ n'aŭ paturĭ, ci se culcă pe pămînt înveliţĭ în manta, iar luxul de podele de lemn se cunósce numaĭ în puţine case. Ţiganiĭ trăiesc vara în corturĭ de petice, iar iarna se îngrópă în pămînt.

Odobescu (2), descriind casa în mod sistematic, spune că fundamentul eĭ este de pétră, de cărămidă arsă, stâlpĭ

---

(1) «*Sĕptĕmâna*», Iaşĭ 1853, p. 161.
(2) *Notice sur la Roumanie*, 1868.

saŭ şi numaĭ trunchiurĭ de lemne culcate orizontal; pereţiĭ de cărămidă, lemn saŭ vălătucĭ, şunt văruiţĭ alb; acoperişul de paie saŭ lemn trece preste pereţĭ şi acopere o bucată de loc ca un fel de galerie saŭ terasă (prispă), la care se urcă 4 — 5 trepte. Casa în cea maĭ mare parte are 2 încăperĭ de locuit şi a treia în fund servesce de celar, unde se păstrézĕ bucatele. Pe jos pămîntul nivelat este de lut amestecat cu baligă. Paturile sunt acoperite cu rogojinĭ saŭ pĕturĭ de casă şi maĭ sunt laviţe, mese, lădĭ, etc. Soba, de formă conică, are o ridicătură de cărămidă arsă, pe care se fac bucate; iar fumul adeseorĭ n'are altă deschidĕtură decât o gaură în stréşină, şi aşà se respîndesce întâiŭ prin podină, unde usucă şi carnea. Sobele sunt un product curat naţional şi aŭ şi capac, dar nu ventiléză bine; în general însă, aŭ maĭ multe însuşirĭ bune decât rele.

Ubicini (op. cit.) observă că căsuţele şi bordeele aŭ maĭ dispărut şi puţinele, ce le maĭ întîlnim, nu slujesc decât de celar pentru crâşme, de coşar pentru bivolĭ şi alte animale saŭ de făurişte pentru Ţiganĭ. Dela 1842 încóce, ţĕraniĭ şi-aŭ construit adevĕrate case de ţéră, de scândurĭ saŭ bârne lipite cu pămînt şi văruite, avênd de regulă 3 încăperĭ în paralelogram; cea mică din mijloc ca anticameră, are în fund bucătărie, iar cele-lalte douĕ sunt pentru familie, dacă e numerósă, iar de nu, servesce şi de magasie. In casă sunt, în loc de scaune, 2—3 lădĭ, laviţe şi scăunele; în cuhne: cratiţă, óle de pămînt, şése farfuriĭ, lingurĭ de lemn, dar furculiţe arare-orĭ şi butelie (clondir, şîp), maĭ nicĭ odată. Albiile sunt aşà de marĭ, că cuprind şi un copil de ḑece anĭ.

Dr. Istrati (1) se exprimă ast-fel: «Sunt judeţe întregĭ şi cu deosebire Vlaşca, Teleorman şi maĭ ales o parte din

---

(1) *O pagină din istoria Românieĭ*, Bucurescĭ 1880, p. 322.

Dolj şi tot Gorjul, unde casele consistă din bordee săpate în pămînt, acoperite cu lemne, coceni, paie saŭ cu pămînt. Adese-orĭ ferestre nu sunt de loc, atuncĭ lumina intră pe coşul vetreĭ, iar vara pe uşă. In general aceste case aŭ o singură cameră mare, une-orĭ maĭ este şi una mică în lăturĭ şi încă un cotlon, iar în unul din colţurĭ e cămara. Un alt mod de case se compune din ţĕruşĭ saŭ stâlpĭ bătuţĭ în pămînt şi îngrădiţĭ, apoĭ cimentaţĭ cu lut; un asemenea perete e de 25 – 30 cm. de gros. In loc de gard se maĭ fac şi de lemne în cruce saŭ de vălătuce, iar ochiurile góle se umple cu turte de vălătucĭ. De regulă se fac cu două camere. Maĭ cu sémă în Dolj, găsim case cu pereţĭ groşĭ, adesea de un metru, din pămînt bătut în tipar de scândurĭ. Ferestrele sunt micĭ, de 25 cm. pe lature. Acoperişul e ca la bordeiŭ, soba este un coş larg. La munte casele sunt de lemn, nu de pétră, iar în sate maĭ avute din Muscel şi Prahova sunt şi case cu două etaje, cel de jos de pétră şi de-asupra de lemn. Pardoséla lipsesce la tóte. La cele maĭ multe case peretele nu întrece 2,50 m. în lungime şi 1.80 m. în înălţime.»

«*Apărătorul sănătăţiĭ*», 1892, opinéză că Româniĭ ar avé prejudiţiul de a nu expune casa spre rĕsărit, iar când vorbesce de prispă dice că e în lungul pereteluĭ din faţa caseĭ şi la nivelul fundaţiuniĭ. Fundaţiune aŭ cele maĭ multe case de la dél şi munte, rar la câmp, în care cas întîmplător se ridică casa pe stâlpĭ de 30—50 cm. Maĭ tóte casele sunt pardosite cu pămînt amestecat cu baligă şi numaĭ la locuitoriĭ avuţĭ cu duşumele. Pereţiĭ sunt de pămînt bătătorit prin judeţele Teleorman, Ialomiţa şi Romanaţĭ; de pétră prin comunele cu multă pétră, d. e. în judeţele Buzĕŭ, Muscel, etc.; rar de cărămidă, d. e. prin judeţul Teleorman; iar restul este de gard lipit cu pămînt. Coşul e scurt şi nu trage bine fumul.

Daŭ aci nisce schițe de împărțirea locuințelor țĕrănescĭ muntene și moldovene, ca să se vadă diferința între cele existente și între cele propuse de Direcțiunea serviciuluĭ sanitar, ce sunt schițate în broșura despre *Aliniarea satelor și construcțiunea locuințelor*, Bucurescĭ 1894.

D. **Cum să fie locuința țĕranuluĭ român?** La acéstă întrebare, care mi se impune după descrierile premergĕtóre, aŭ rĕspuns maĭ mult orĭ maĭ maĭ puțin, parte numitele descrierĭ, parte și alte publicațiunĭ citate în lucrarea de față la capitolul despre literatura română de igienă, anume unele manuale de igienă, apoĭ *Proiectul de organisare al serviciuluĭ sanitar* de *Dr. Fĕtu*, și în fine *Regulamentele pentru aliniarea satelor și construirea locuintelor țĕrănescĭ* din 1888 și 1894. Acest din urmă, publicat în *Monitorul Oficial* din 14 Iunie 1894 și tipărit și ca broșură, conține și patru tabele cu desemnurĭ de tipurĭ pentru case țĕrănescĭ; iar textul de 22 articole se ocupă în jumătate din ele cu satul și casa. Cât de bine alese sunt tóte punctele din aceste articole, totușĭ cred că eŭ trebue să daŭ cestiuniĭ o desvoltare maĭ detaliată, cu care ocasiune observările mele din călĕtoria prin Transilvania, Bucovina, Basarabia și țĕrile apusene, îmĭ vor servì ca indiciŭ de comparațiune la formularea preceptelor uneĭ locuințe bune și igienice.

Încep cu totalitatea caselor, adecă satul, trec la împrejurimea lor și apoĭ la însășĭ locuință.

1. *Satul* să fie așezat, dacă se póte, pe panta uneĭ coline, dar nu prea rîpósă, departe de bălțĭ saŭ de locurĭ mlăștinóse, pe un loc maĭ ferit de vînturĭ, saŭ cel puțin să aibă destulă plantațiune de arborĭ marĭ, carĭ să maĭ potolésca vijeliile și viscolele iernelor aspre; dar să nu fie prea aprópe de pădure, nicĭ arboriĭ să nu fie prea aprópe de casă, pentru că ast-fel se întreține într'însa umeḑéla.

După *Layet* (1) umiditatea, neaerisirea, aglomerarea și exalațiunile nesănătóse sunt principalele rele ale locuinței țĕrănesci. Despre bradĭ se ḑice că sunt bunĭ în apropierea caseĭ, căcĭ usucă umiditatea dimprejurul eĭ. In curțile bisericilor nóstre, maĭ ales spre munte, se observă des bradul la o distanță potrivită.

Romaniĭ și alte popóre antice, ca să se convingă de salubritatea loculuĭ pe care aveaŭ de gând să ridice clădirĭ, observaŭ pe unde pasce vita cea maĭ frumósă, o junghiaŭ și disecându-o se convingeaŭ pe deplin dacă erà complęt sănătósă. Póte că și tăierea, frigerea și consumarea uneĭ marĭ vite cornute la fundarea saŭ aniversarea seculară a uneĭ bisericĭ, cum am vĕḑut că se practică în unele părțĭ, îșĭ trage originea tot de la acest obiceiŭ antic.

2. *Arboriĭ* și plantațiunile aŭ menirea de a însănătoșà locurile și a umbrì vara locuințe, ómenĭ și alte viețuitóre de marea arșiță a sóreluĭ. Sfatul de a plantà locuitoriĭ dobrogenĭ (la Medgidia) cât maĭ mulțĭ arborĭ, dat de M. S. Regele cu ocasiunea înaugurăriĭ Poduluĭ de preste Dunăre, este din cele maĭ salutare pentru igienă, adecă pentru însănătoșarea acelor localitățĭ. *Dr. Negură* scrie în Igiena sa, că arboriĭ dimprejurul caseĭ sunt pentru sănătate ca și apa. Aruncând o privire preste rapórtele de salubritate ale medicilor de plasă, vedem cu privire la plantațiunĭ că județele din apropierea Dunăriĭ și unele ne-muntóse sunt cele maĭ sărace în acésta privință, precum Tulcea, Constanța, Brăila, Ialomița, Vlașca, Olt, Teleorman, Dolj și, în Moldova, Dorohoĭ; dar sunt comune și prin aceste județe cu plantațiunĭ maĭ mulțumitóre, așà în Dolj sunt dafinĭ, iar în Olt prunĭ. Alte județe aŭ comune acì plantate, acì iarășĭ fără arborĭ, ca Sucéva, Iașĭ, Roman, Tu-

(1) *Hygiène et maladies des paysans*, 1882.

tova, Putna, Dîmbovița și Mehedințĭ, deși prin unele comune din aceste județe este podgorie, viță de vie, care încă este o plantațiune igienică; alte comune sunt aprópe de pădurĭ. Restul de județe are plantațiunĭ bune și abundente maĭ în tóte comunele; Vîlcea are liveḑĭ multe de prunĭ, pe când în județele cu podgoriĭ de regulă lipsesc arboriĭ marĭ.

Lipsa de apă și de adăpost în contra intemperiilor vremiĭ face pe sătenĭ de a se ferì cu așezarea comuneĭ lor în mijlocul câmpiilor și a se ține maĭ mult de cursurile apelor și de cóste maĭ micĭ. Cât se impune comunelor plantarea și îngrijirea de arborĭ pe marginea șoselelor, o sciŭ maĭ bine ceĭ ce aŭ călĕtorit prin alte țĕrĭ cu șosele pline de alee de arborĭ.

3. Igiena abandonéză *cimitirele* din raḑa satelor, deși, cum vĕḑurăm maĭ sus, motivele sunt maĭ mult de altă ordine decât de a salubritățiĭ; însă când straturile (păturile) de pămînt sunt de natură că permit a se scurge apele din ploĭ, ce aŭ străbătut prin cimitir, în vre-o fântână, în acest cas germiniĭ de bólă din cadavre se comunică și consumatorilor aceleĭ ape. In comunele bine chibzuite însă, nu se găsesc cimitire în interior, ci afară din sat.

4. *Curățenia* prin sat trebue să o céră poliția sanitară în tótă vremea și maĭ cu sémă vara, fără a maĭ aștepta cu acésta până se ivesc epidemiĭ; scóterea băligaruluĭ din comună și ducerea luĭ pe holde îșĭ are timpul sĕŭ agronomic; ceea ce însă poliția sanitară póte cere în permanență, este ca băligarele, ce se adună prin curte, să fie grămădite la un loc anumit. O comună îngrijită este tot-deauna și împrejmuită, fie cu șanț bine nivelat, fie cu gard de al grădinilor; apoĭ are și portiță (jitarniță, vracniță), spre a împedecà vitele de a scăpà pe câmp, spre a se puté controla trecereà în și din comună etc.

5. *Imprejmuirea* caseĭ se permite a fi cu şanţurĭ, după noul regulament, numaĭ acolo unde apa se póte scurge lesne.

6. Clădirile *dimprejurul caseĭ*, ca grajdurile pentru vite, pătulele (coşarele) de cereale, trebue să fie maĭ depărtate şi nu lipite de casă, trebue să se ţină curate, iar băligarele pe timpul de la Septembre la Martie, cât permite regulamentul a sta în comună, să fie puse într'un loc anume.

7. *Latrinele* aŭ o însemnătate deosebită pentru sănătate (1), căcĭ hrana omuluĭ fiind maĭ complicată, ast-fel şi fecalele sale sunt maĭ infecţióse, conţinênd şi maĭ mult lichid decât ale animalelor. *Dr. Păunescu* arată că depunerea escrementelor pe maidane este maĭ puţin vătĕmătóre, căcĭ fiind în mică cantitate, se usucă lesne. Grópa latrineĭ să fie pavată, ca urina să nu se infiltreze în pămînt şi în vre-o fântână, saŭ cel puţin să fie căptuşită cu scândurĭ. După ce latrina nu se maĭ întrebuinţéză, póte fi acoperită cu pămînt saŭ cu nisip. Depărtarea latrineĭ de casă să fie cel puţin de 10 m., ca să nu se comunice locuinţeĭ gazurĭ ce s'ar descompune din escremente. După regulamentul din 1888 latrina saŭ privata trebue să aibă 3 m. adîncime şi 1,25 m. lărgime, să fie de zid, de scândurĭ saŭ de nuiele lipite cu pămînt, şi acoperită cu fer, şiţă saŭ olane; regulamentul noŭ nu se ocupă cu acéstă cestiune. De altmintrelea, lipsa de latrine la ţară se simte preste tot. Despre judeţul Vîlcea se spune că privăţile sunt nisce gropĭ. Óla de nópte nu se cunósce la ţéră decât pentru vre-un bolnav greŭ, nicĭ măcar pentru copiĭ şi rar pentru vre-un viţel ce se cresce iarna în casă. Am întrebat despre acésta şi în Basarabia, şi mi s'a spus că Moldovénul nu cunósce ţucalul boeresc.

---

(1) Se afirmă că latrine s'aŭ înfiinţat întâiŭ la Paris la 1513, dar la 1700 a trebuit să se maĭ repete ordinul cu înfiinţarea lor. Locuinţele eraŭ atuncĭ necurate şi la ómeniĭ bogaţĭ.

8. *Ograda* să fie curată și e bine ca să fie pardosită cu petre, cum sunt asemenea ogrăḍĭ în multe sate de la munte la ţĕraniĭ cu stare. Gropile pentru porcĭ saŭ păsĕrĭ, dacă se maĭ toleréză, să fie căptuşite cu scândurĭ; topirea cânepiĭ saŭ a teiuluĭ nu se maĭ permite în comună. Dacă satul nu se póte lipsi de bălţile ce póte se găsesc în comună, atuncĭ trebue să le ţină curate, să nu facă la ele zăgazurĭ de băligar, nicĭ să arunce în ele gunóie, nicĭ să scalde în ele vite, ci să le planteze primprejur.

9. *Aliniarea satelor* şi lărgimea strădeĭ de ḍece metri, le pretind legea drumurilor şi regulamentele de aliniare sus citate, carĭ maĭ prevĕd ca, pentru clădire de case saŭ alte dependinţe, să se céră autorisare din partea autorităţiĭ comunale.

10. *Solul* pe care se construesce casa să fie uscat, sănătos, fără rĕmăşiţe organice, cum sunt băligarele şi materiĭ putreḍitóre; să fie apoĭ ceva maĭ ridicat, nu impermeabil saŭ mlăştinos, nicĭ supus inundaţiunilor.

11. *Exposiţiunea* caseĭ este cea maĭ bună spre sóre, căcĭ şi proverbul italian ḍice: «unde intră sórele, nu intră doctorul»; iar poesia poporală cântă:

La cea casă mare
Cu uşa de vale,
Cu ferestre 'n sóre,
Este şeḍĕtóre, etc.

Din vre-o douĕ-spre-ḍece părerĭ ale scriitorilor românĭ de igienă şi a unuĭ inginer, 8 sunt pentru expunerea spre E, din carĭ 6 înclină şi spre S; din ceĭ-lalţĭ patru sunt, 2 pentru direcţiunea spre S, şi alţĭ 2 spre S. V., aceştĭ din urmă înclinând şi spre E. Adese-orĭ se aşéză casa cum pretinde strada şi regulamentul, adecă cu ferestrele spre stradă, dar mulţĭ desconsideră acéstă regulă şi, căutând a-şĭ pune casa cu faţa spre sóre, îĭ întórce dosul spre stradă, fără ca autorităţile comunale să pótă împedecă acésta. Uniĭ pre-

ıd că Românii ar avé prejudiţii de a nu pune casa spre
ɔus, ceea ce din descrierile de mai sus nu se adeveresce,
ı sunt în Fâlciŭ comune expuse chiar spre N.

12. *Materialul* cel mai bun pentru casă este cărămida
ine arsă, apoi lemnul saŭ pétra vărósă. *Dr. Negură* crede
ă lemnul mare, gros şi bine încheiat, este mai bun ca
ârnele saŭ gardul cu lut, deşi lemnul este de altmintrelea
ın cuib bun pentru ploşniţe (păduchi de lemn). După *Dr.
?ăunescu* o cărămidă este cu atât mai rea cu cât are
nai mult var, iar cărămida nearsă este tot aşà de rea
.a clădire ca şi gardul cu lut, pătrunḑêndu-se uşor de
ımeḑélă *(Dr. Codrescu)*; când însă între cărămiḑi se pune
mortar bun de var şi nisip, ventilaţiunea e mai lesniciósă
şi umiditatea împedicată mai mult decât la peretele de
pămînt. La casele de pétră de asemenea interstiţiile aces-
tea de var cu nisip permit mai mult a se face ventilarea.
Pétra, cu cât e mai porósă, cu atât e mai rea pentru
clădire. Lemnul saŭ gardul ca perete are desavantagiul
că póte putreḑi. După *Codrescu* sunt buni la zidire şi
vălătuci (cémur), cum se practică în Basarabia şi Dobrogea,
dar tencuiala să fie de var, şi nu de lut, care e mai rea;
apoi pereţii să fie uscaţi. Grosimea peretelui să fie cel
puţin de o cărămidă şi jumătate, iar la munte să nu fie
peretele prea gros, de óre-ce ar ţiné umeḑélă; totuşi
grosimea mai însemnată e bună iarna în contra frigului
şi vara ţine rĕcóre în casă. In judeţul Covurluiŭ se acusă
că pereţii se fac prea subţiri, ceea ce face casa frigurósă,
iar în judeţul Dolj se fac prea groşi, de 80 cm., din
care causă se face în ei umeḑélă şi vara întreţin o rĕcóre
de ghéţă.

13. *Nivelul caselor* trebue să fie după regulament, dar
şi după *Bouchard-Huzard* (1), de jumătate de metru de-

(1) *Traité des constructions rurales*, 1888.

asupra nivelului solului, deşi câte un autor român admite şi minimul de 30 cm. La munte casa nu are trebuinţă de temelie mare, pentru că apele din sol se scurg repede şi casa nu este expusă la umeḑélă. Temelia (fundaţiunea) este bine a se face din pétră vărósă. Camera zidită pe pivniţă boltită e sănătósă, cu tóte că în practică se ḑice a fi frigurósă iarna. Dacă pereţii trag vara umeḑélă din apele meteorice, este bine a se face şanţ pe lângă părete pentru scurgerea apei. În ţĕrile mai nordice se apĕră pereţii pe din afară în contra umeḑeleí prin scânduri, cari îi feresc de lovirea ploilor aruncate de vînt. Despre judeţul Némţul se arată că şi la câmp se fac casele fără fundament.

14. *Pardosirea camerelor* pe jos cu scânduri este fórte igienică şi ţine iarna de cald; dar cu cărămidă arsă, cum prevede regulamentul, nu cred să adopte Românul; tinda însă ar fi prea bine a se pardosì ast-fel, pardosirea cu lut dă mult praf la măturat, iar cu baligă nici pardoséla nici lipirea păreţilor pe dinăuntru nu este igienică. Când locuinţele ţĕranilor noştri vor fi podite pe jos cu scânduri, le putem ḑice ca şi pasĕrea-mamă puilor ei, când le-a crescut îndestul aripele: de acum îngrijiţi-vĕ singuri de traiul vostru.

15. *Prispa,* terasa ţĕranului nostru, pe care prin Basarabia şi Moldova am vĕḑut'o făcută pe câte trei laturi ale casei saŭ cel puţin pe douĕ, la unele este numai în faţa casei; la casele cu temelie de pétră ori cărămidă bine arsă, prispa póte lipsì, dar la câmp este indispensabilă, unde casele sunt de pămînt şi fără temelie. Prispa opresce umeḑéla de a trece în perete şi are şi unele folóse practice, căci vara dórme ţĕranul pe ea, copiii pot eşì acì şi în vreme rea. Sus citata «*Niva*» spune că prispă aŭ şi Malo-Ruşii.

16. *Acoperişul* (învelitórea) la ţéră e de paie, rar de şindrilă, şiţă saŭ fer (tinichea). Regulamentul nu mai per-

mite șovar orĭ coceni. Economistul desaprobă materialul ușor inflamabil de pe case de temerea foculuĭ, iar igienistul are în vedere trecerea apeĭ din ploĭ marĭ prin stuf, rogoz, cocenĭ, papură saŭ paie, până în pod și de acì în casă. Asemenea material întrebuințat la învelirea clădirilor trebue reînnoit la 6—7 anĭ, spre a nu putreḑì. Tabla de fer saŭ tinichéua dă vara prea mare căldură în pod și în casă, iarna însă răcélă. *Dr. Popescu-Takeanu* ḑice că și stuful (rogozul) e fórte bun ca acoperiș, dar să se pună pe paie un strat de pămînt; cositorul (zincul) încă e fórte bun, precum și olanele, cu carĭ sunt acoperite multe case în Transilvania. După *Dr. Negură* acoperișul de scândurĭ ar fi cel maĭ rĕŭ. Dacă casa nu are prispă, trebue să trécă stréșina peste părete cu 30—50 cm. Decorațiune în vîrful caseĭ se află la amîndouĕ capetele cómeĭ eĭ, și acésta s'a păstrat și la planurile tipice ale Direcțiuneĭ serviciuluĭ sanitar superior.

17. *Capacitatea locuinței* să fie îndestulătóre; chiar și cel ce este silit a avé numaĭ o singură odae, o póte face mare, să aibă loc destul toțĭ locuitoriĭ eĭ și iarna să aibă loc și vre-un răsboiŭ, saŭ să se pótă ocupà locuitorul eĭ și de vre-o meserie casnică, ca împletirea de coșurĭ (panere), cioplirea de lemne etc. In bordeele întunecóse, asemenea îndeletnicirĭ sunt cu neputință de executat. Regulamentul pentru construirea locuințelor admite case cu o singură cameră pentru familiile compuse numaĭ din două persóne, dar scim că familia are tendință de a se mărì, fie și numaĭ prin adoptarea vre-unuĭ copil, și ast-fel ar fi bine ca fie-care casă să fie cu douĕ camere și o tindă la mijloc. Camera să aibă vatra de cel puțin 20 m. pătrațĭ și o înălțime de 3 m. saŭ minimum 2,50 m. *Bouchard-Huzard* prevede pentru camera principală 6 metri în tóte direcțiunile, și în acésta se pun douĕ paturĭ; iar pentru camera a doua, maĭ mică, 2,80 m. pe 3,50 m pentru

copiĭ cu unul saŭ două paturĭ şi, în cas de bólă, pentru separarea celuĭ bolnav (1).

18. *Ferestrele* să fie de 1,20 m. înalte şi 80 cm. de late conform regulamentuluĭ, saŭ cel puţin 1 m. în pătrat (*Felix*), cu sticlă ca să între destulă lumină în casă, să fie mobile pentru a puté ventilà casa cel puţin de două orĭ pe ḑi câte jumătate de oră; dar la facerea aerisiriĭ trebue să ne păzim de curenţiĭ de aer, adecă să nu stăm în dreptul ferestrelor şi să nu deschidem şi uşa când suntem în casă cu ferestrele deschise (2). Iarna, pentru ceĭ ce pot avé ferestre duble, este fórte igienic, nu ca oblónele de scândurĭ din năuntrul ferestrelor de sticlă, cum vedeam în Basarabia, şi carĭ ḑiua trebue să stea deschise. *Dr. Istrati* scrie la 1880: «Putem admite că ţĕraniĭ abià acum încep a-şĭ pune adevĕrate ferestre, iar pentru ventilare eĭ n'aŭ pricepere» (3). *Dr. Oncescu* ḑice, că ţĕranul nu cere maĭ multă lumină de la feréstra sa, decât să pótă vedé de la uşă până la pat.

19. *Lumina artificială* se întrebuinţéză la ţéră maĭ mult

(1) Relativ la locuinţă, găsim la Teusch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, Kronstadt 1858, p. 359, următorul pasagiŭ: «La 1546 eraŭ în Sibiiŭ multe case de lemn şi puţine de pétră». La pag. 793: «Părinţiĭ, copiiĭ şi slujitoriĭ, ce pe atuncĭ făceaŭ parte din aĭ caseĭ, se mulţumiaŭ şi în oraşe cu o singură odae. Tavanul erà maĭ tot-deauna jos şi de scândurĭ, locuinţa îngustă, cotită, iar pardoséla de cărămidă. Pentru cereale eraŭ gropĭ. Ferestrele eraŭ înguste, cu geamurĭ gróse, legate în plumb, forma octogonală, frontul caseĭ erà spre stradă.»

«Pe la mijlocul secoluluĭ present, scrie *Riehl* în *Meyer's Geschichtsbibliotek*, casele de prin sate nu maĭ sunt patriarchale, cu faţada în curte, ci spre stradă, şi sunt aşà de marĭ că servesc de închiriat la multe familiĭ.»

(2) Pettenkofer *Beziehungen der Luft zu Kleidung*, Wohnung und Boden 1873, îşĭ încheie conferinţa despre locuinţă cu analisa noţiunilor de ventilaţiune şi curent de aer, ce se confundă prea des în viéţa practică; ba chiar când nu e curent, ci o perdere de căldură locală pe corp, omul tot ḑice că a rĕcit în curent, că l'a tras peretele saŭ feréstra, şi în realitate nu erà decât aer rece fără curent.

(3) După Böhm, *Geschichte des Temeser-Banats*, I, 1861, p. 412, la 1458 erà mare podóbă pentru Viena ferestrele marĭ şi cu geamurĭ la maĭ multe case.

iarna, pe când vara ţĕranul se culcă când amurgesce şi se scólă înainte de revĕrsatul zorilor.

Lampa cu oloiŭ de rapiţă (vegetal) saŭ mineral este cea maĭ potrivită pentru ţĕran, dar să ardă bine şi să nu facă fum, cum face lampa cu petroleŭ fără sticlă, care strică teribil atmosfera caseĭ ţĕrănescĭ (*Buletinul Direcţiuneĭ sanitare*, 1895, p. 66). Astăḑĭ maĭ pretutindenea se întrebuinţéză petroleul pentru luminat şi fórte puţinĭ maĭ ard lumînărĭ de sĕŭ. Opaiţele sunt de asemenea rare şi fumul lor este stricător sănătăţiĭ.

20. *Patul* ţĕranuluĭ, în general, e de scândurĭ, acoperit cu rogojină saŭ cu un ţol, uniĭ însă aŭ şi mindir cu paie. Putem ḑice că cel dintâiŭ este un pat maĭ mult de trudă decât de odihnă, deşi deprinderea face mult. Am vĕḑut ordonanţe ofiţerescĭ refusând saltéua pe motiv că se învaţă rĕŭ şi acasă tot pe scândurĭ vor trebui să dórmă; pare a fi acésta un fel de ascetism, ca să nu dórmă prea mult şi să se pótă sculà dis-de-diminéţă, spre a se apucà de munca sa. *Dr. Istrati* arată că în Muscel se face pat umplut cu iérbă, dar acésta trece repede în fermentaţiune, decĭ nu este igienică Din judeţul Vîlcea se spune că dorm 4—5 persóne într'un singur pat, în care rar găsescĭ saltea de paie, iar de lână nu se găsesce de fel. In manevre, dormind în casa ţĕranilor, puneam séra în pat paie orĭ fîn, iar diminéţa nicĭ nu plecam până gospodina le şi aruncà afară. Siesta Romanilor încă nu erà alta decât o mică aţipire, din care îĭ trezià bila ce le cădeà din mână, ce înadins o luaŭ în mână când se puneaŭ după masă să se repauseze.

21. *Soba*, după prescriptele igieneĭ, ar trebuì să fie cu gura în casă, este însă în Muntenia maĭ preste tot órbă, adecă cu gura în tindă, unde e şi vatra pentru gătit bucate, iar în Moldova maĭ des este cu gura în casă şi în cele maĭ multe locurĭ nepotrivit de mare faţă cu odaia. Ea consistă din vatră, la care se gătesc bucatele şi de-asupra

căreia este hórna ce dă în hogég și este rezimată pe un stâlp, în sus se termină ceva maĭ sus de acoperemîntul caseĭ, iar la uniĭ se termină în pod, în ursóică; maĭ consistă apoĭ și din un cuptor, pe care iarna dorm copiiĭ, bolnaviĭ saŭ și bĕtrâniĭ. Afară de încăldịit, maĭ servesce cuptorul și pentru a cóce în el pâne, chitan și cozonacĭ saŭ cocăturĭ. Fumul din cuptor ese înapoĭ în hogégul de-asupra vetreĭ prin o gaură (bortă). In hogég obicĭnuesc a vîrî iarna o tablă de tinichea (capac) saŭ un pămătuf ud de petece pentru a oprì eșirea căldurii. In casele maĭ bune, de obiceiŭ la răzeșĭ, sunt sobe maĭ sistematice, avênd gura în casă. Tot în Moldova maĭ sunt sobele numite rusescĭ, carĭ ocupă câte o jumătate de perete despărțitor dintre două camere, încălḑindu-le pe amîndouĕ și în carĭ se pot băgà lemne în lungime până la un metru. Invelind séra focul, pun clescele și vătraiul în hórnă și chiar în cuptor, când astupă hogégul, și acésta pentru ca să nu-ĭ bată la cap. *Pe* lângă însușirea lor bună că ventiléză aerul din casă, aŭ inconvenientul că la vatra lor se spală și vasele, iar materiile organice ce se fac prin acésta și fumul strică *pardoséla* și aerul, și fiind prea voluminósă îngustéză cubagiul locuințeĭ. Ómeniĭ maĭ săracĭ n'aŭ vatră ridicată, ci e jos.

Soba din Muntenia are inconvenientul că nu ventiléză, și gospodina, gătind iarna bucatele în tindă la frig, rĕcesce ușor. In comunele de câmp, unde se simte lipsa lemnuluĭ de ars, cum sunt maĭ cu sémă comunele de pe malul Dunăriĭ, unde se arde tezic și buruene producĕtóre a marĭ cantitățĭ de fum, acolo nicĭ că s'ar puté întrebuințà sobele cu gura în casă. Am vĕḑut la țĕranĭ în județul Dîmbovița sobe órbe, românescĭ, de cărămidă, așà de frumóse, că serviaŭ de decor al caseĭ, pe când năsdrăvanul de cuptor ce ocupă o mare parte din odae, nu este nicĭ igienic, nicĭ estetic. Fórte bună ar fi decĭ soba românéscă sistematică cu stâlpĭ (picióre) pentru fum. Plita

saŭ mașina de fer, care cu material bun de ars, este fórte bună și pentru gătit bucate și pentru încăldit, rar se vede în casa țĕranuluĭ maĭ bogat. Orĭ-cum ar fi însă soba, căldura caseĭ trebue să fie potrivită și e neigienică, nesuferită, căldura ce o fac uniĭ chiar preste 30° C., ca și rĕcirea de tot a odăiĭ.

Soba de metal, de tablă de fer, de tuciŭ, încăldesce lesne, dar se și rĕcesce curînd și maĭ are însușirea rea că se dilată prin căldură și lasă să trécă în casă oxid de cărbune, care póte provocà dureri de cap și amețelĭ; arde apoĭ și materiile de prin aerul ce se isbesce de sobă și dă în casă un miros greŭ; în sfîrșit usucă aerul peste mĕsură.

Odobescu arată în *Notice sur la Roumanie,* că sobele românescĭ de cărămidă puțin arsă daŭ economie de căldură, pericolul de aprindere e mic și se pot ușor curățì, dar ventilațiunea din partea eĭ este incompletă, ea ocupă mult loc în casă și după 7—8 anĭ perde facultatea de a reține căldura. *Dr. Negură* este de părere, că Guvernul ar trebuì să interdică întrebuințarea sobelor de metal. *Dr. Drăgescu* opinéză, că e bine a se pune pe asemenea sobe o farfurie cu apă, ca să se combată uscăciunea ce o produc. Când mangalul, adecă jăratecul, nu este ars pe deplin, să nu punem capacul la sobă.

Mangal se numesce și un fel de vatră în mijlocul caseĭ, pe lângă care se încăldesc ceĭ din casă, și are defectul, ca și căminul (vatră deschisă), că nu dă destulă căldură și afumă, supĕrând ochiĭ și căile respiratoriĭ, cauând durerĭ de cap.

La cămin, ca să încăldéscă bine, se cere de șépte orĭ maĭ mult combustibil ca la alt-fel de sobe *(Dr. Păunescu).*

In județul Constanța Musulmaniĭ aŭ mangal, ca și mulțĭ săracĭ, iar bogațiĭ aŭ sobe de metal, pe când cele de zid sunt aprópe necunoscute.

Pe la cârciume se vede un fel de vatră pe picióre de fer, dar și țărancele își fac vara vatră în curte, ferită de vînt prin trei pereți de pămînt (cotlon).

22. *Materialul de ars* cel mai bun este lemnul, dar unde acesta lipsesce se întrebuințéză tezic din băligar de vite, saŭ coceni și ciocani de porumb, paie, stuf, ciulini (holeră, pălămidă) saŭ alte plante cu vrejul gros, cari fac mai bun serviciŭ la gătirea bucatelor decât tezicul, *cum* se arată la județul Ialomița. In județul Brăila am vĕḑut șire întregi de holeră, pe care o pune pe foc cu furca de fîn. Medicul primar al județului Buzĕŭ cere ca autoritățile să interḑică întrebuințarea tezicului la încălḑirea sobelor. Lemnele de brad, ca prea rĕșinóse, nu se prea potrivesc pentru sobele cu gura în casă.

23. *Coșul* (1) trebue să fie bine lipit și să iasă preste învelitóre, avênd și el de-asupra un acoperiș, ca să nu plouă înăuntru și să nu întórcă vîntul fumul înapoi, ba la coșurile largi suflă și cenușa din vatră. Coșurile cari se termină în pod, cum sunt pe la munte, se numesc *ursóică* și pot fi periculóse pentru aprinderea acoperișului. In loc de a se afumà cărnurile în pod cu ajutorul ursóicei, precum se practică și în Ardél, este mai bine a pune la basa piramidei coșului traverse și a spînzurà pe ele cărnurile destinate de a fi uscate. În Muntenia am vĕḑut la multe case, că vatra este în fundul tindei, separată de acésta prin pereți, în cari este numai o mică deschiḑĕtură, prin care intră țĕranca pitită; acì rĕspunde și gura sobei din cameră, acì cam prin întunerec se prepară bucatele, deșì óre-cum mai ferit de frigul ce de obiceiŭ este în tindă. Adese-ori fumul supĕră pe cei ce staŭ în acéstă celulă, dar mama când aude pe copil

(1) *Jurnalul de agricultură*, 1858, p. 42, pune originea coșurilor în vécul II după Christos, alții în 1368. În vechime focul erà în mijlocul saŭ colțul camerei.

ăitându-se de durere de cap, îĭ dice să maĭ iasă pe afară a aer curat, că-ĭ trece. *Sculele* nelipsite ce se găsesc în uhnia (bucătăria) ţĕranuluĭ nostru sunt căldarea saŭ céu-ıul şi tigaia, în carĭ se prepară mamăliga şi alte bucate. Ele se pot pune pe pirostriĭ, dar adese-orĭ căldarea saŭ şi céunul se atîrnă de un lanţ lung acăţat de o traversă din coş. În călĕtoriĭ lungĭ saŭ în viéţa de cioban, se înfige o furcă oblic în pămînt şi de córnele eĭ se atârnă căldarea. Sacul cu făină, covata, ulcelele, strachinele, farfuriile, ulciorul, doniţa de apă, etc., sunt obiecte curate, în cât aglomerarea de unelte şi bucate prin casă, după cum se acusă în câte un judeţ, rar sunt de temut. Putina cu varză şi alte rĕmăşiţe de bucate, dacă se lasă până se strică şi putrezesc, se mucegăesc, pot fi periculóse sănătăţiĭ.

Rĕŭ este şi obiceiul de a uscà în camera de locuit hainele plouate, opincile şi obielele ude. Óle cu florĭ nu prea are Românul multe *(Dr. Codrescu)*, dar să se scie că mulţimea lor face aerul camereĭ stricăcios sănătăţiĭ.

24. Cu privire la *uşă*, ţĕranul scie că nu este bine a fi spre nord, de unde vin vînturile recĭ. Uşa din casă spre tindă e bine să fie cu geam, dar ţĕraniĭ carĭ nu şi-o pot face ast-fel, pun în perete, alăturĭ de uşă, într'o gaură, un ochiŭ de sticlă, spre a puté vedé din tindă în odae saŭ întors. Cercevéua (uşorul uşiĭ) dacă nu e înaltă, «daĭ cu capul de pragul de sus şi vedĭ pe cel de jos». La casele cu pereţiĭ plecaţĭ sus înăuntru nu se póte deschide drept nicĭ uşa, nicĭ ferestrele, ceea ce se póte observà, nu numaĭ la unele case din sate, ci şi din capitale de judeţe. Prin Banat uniĭ Românĭ, imitând pe compatrioţiĭ lor Germanĭ, şi-aŭ jumătăţit în orizontal uşa tindeĭ; ast-fel vine în tindă destulă lumină, dar nu intră vitele.

25. Maĭ toţĭ raportoriĭ din judeţe acusă pe ţĕran, că iarna bagă în casă maĭ multe *animale*, ceea ce cu timpul

negreşit că nu se va practicà, după cum se scie acésta şi despre alte popóre.

26. Relativ la *valórea caseĭ*, apoĭ la neîngrijirea de *curăţenia eĭ*, proverbele române şi poesia poporală încă îşi daŭ verdictul, precum urméză: Despre cel lipit de sărac se ḑice «n'are casă, n'are masă»; se maĭ ḑice apoĭ «bordeiul să fie cât de rĕŭ, măcar de-ar stà în papaĭnóge, numaĭ să fie al tĕŭ». Alt proverb ḑice: «Aerul cel bun, întrégă sănătate; iar cel puturos te vatĕmă pân'la os»; apoĭ: «Odaia mică te strînge de gât, iar cea mare te rĕsfaţă» şi: «Odaia de culcat spre aer maĭ curat».

Iată şi douĕ versurĭ despre casă:

La mîndruţa jucăuşă,
E gunoiul după uşă;
La mîndruţa 'n joc bărbată,
Curtea nu e măturată;
La mîndruţa 'n joc voĭnică,
Spală óla tu, pisică!

Şi apoĭ:

Omu 'n lume multe vede....
La o casă şépte fete
Şi fântâna sub perete,
Cânele móre de sete.

E. **Imbunătăţirea locuinţeĭ ţĕranuluĭ** a dat de gândit maĭ multor scriitorĭ românĭ şi a preocupat chiar şi pe uniĭ bărbaţĭ de stat de aĭ noştri. Să cercetăm pe rînd diferitele căĭ şi chipurĭ, prin carĭ s'ar puté ajunge scopul dorit.

1. După *I. Ionescu* (1), instrucţiunile din 1821 pentru cele patru-ḑecĭ de sate ale coloniilor române din Basarabia aŭ produs resultate, cât nu se satură privitorul minunându-se de înflorirea, înstărirea şi fericirea acestor ómenĭ. *Dr. Felix* e de părere, că statul nu póte forţă pe ţĕran a

(1) *Jurnal de agricultură*, 1858, p. 56.

clădì maĭ bine de cât l'ar îngăduì mijlócele sale, dar Consiliile județene să formeze regulamente de salubritatea satelor, de construirea caselor în limita mijlócelor săténuluĭ, și să privegheze cu severitate executarea lor (1). Legea sanitară din 1874 și 1885 are un capitol special pentru salubritatea locuințelor, ce staŭ sub priveghiarea Consiliilor județene. *Dr. Fĕtu* (2) este de părere, ca o comisiune compusă din un membru al Consiliuluĭ comunal și doĭ fruntașĭ să priveghieze salubritatea comuneĭ, pe când regulamentul din 1888 și 1894 prevede în acéstă comisiune pe primar, notar, învĕțător, preot și treĭ fruntașĭ. *Dr. Istrati* scrie la 1880, că aștéptă dela instrucțiunea poporuluĭ resultate, deși acestea vor fi încete.

Comitetul consiliuluĭ din județul Ialomița și-a exprimat dorința dejà la 1883 (*Monitorul Oficial*, 27 Septembre) ca primariĭ să opréscă, pe cât se va puté maĭ mult, ca locuitoriĭ să locuiască în bordee; maĭ târdiŭ, adecă la 1888, (*Monitorul Oficial*, 6 August), se raportéză despre acelașĭ județ, că gustul țĕranilor a stabilit o emulațiune între eĭ, care pe mulțĭ sătenĭ i-a ruinat prin facerea de case de carĭ să nu maĭ aibă altul în sat.

Am vĕdut și eŭ, d. e. în Petroșița, județul Dîmbovița, case cu două etaje, cu apartamente pentru patru familiĭ, și în realitate locuiaŭ numaĭ bărbatul cu soția sa și un copilaș. Bine observă *Bujorénu*, că asemenea case cu încăperĭ multe servesc țĕranuluĭ în parte de magasie (3). Din județul Teleorman se arată (*Monitorul Oficial*, 18 Decembre 1891) că, în basa regulamentuluĭ, improprietărițiĭ nu sunt îngăduițĭ de a-șĭ face bordee; iar din județul Dolj se spune, că ceĭ dațĭ în judecată plătesc amenda de 5 leĭ și totușĭ construesc bordee, carĭ îĭ costă maĭ îndoit

(1) *Tractat de igienă*, 1870, p. 376 și 388.
(2) *Proiect de organisarea poliției sanitare în România*, 1863.
(3) *Cunoscințe folositóre*, Bucurescĭ 1865.

de ce i ar costà o casă. Se aud apoĭ plângerĭ în multe judeţe, că regulamentul pentru aliniare şi construire de case igienice nu se aplică şi că s'aŭ luat mĕsurĭ pentru darea în judecată a locuitorilor împotrivițĭ, dar în câte-va judeţe se observă dejà ameliorărĭ. Locuinţele din multe judeţe din Moldova sunt insalubre din causa aglomerăriĭ locuitorilor lor Evreĭ. In judeţul Ilfov se dice că semne de îndreptarea locuinţelor nu se observă şi este demn de pomenit, că de la Consiliul general al acestuĭ judeţ a emanat la 1864 idea de a se face un plan model pentru casele săteşcĭ, iar după un pătrar de secol, la 1888 (*Monitorul Oficial*, 9 August), maĭ tóte judeţele prelucraseră dejà regulamente în acest sens, când judeţul Ilfov abià îşĭ compuneà comisiunea în acest scop. Inspectorul sanitar *Dr. Teodori* diceà la 1888 (*Monitorul Oficial*, 3 Iulie), că ar trebuì în câte-va comune case model (1).

Medicul primar din Vlaşca îşĭ exprimà dorinţa la 1883, ca locuitoriĭ să fie obligaţĭ a face depunerĭ la Cassa de economie, când le permit mijlócele, ca la timpul dat să aibă cu ce clădì; iar prefectul de Roman propune la 1888 ca cassele judeţene să facă economiĭ, reducênd din onorariile personaluluĭ lor, din carĭ să formeze un fond de reservă, o bancă prevĕdută cu o lege, ca să acorde ţĕranilor pentru construire şi altele împrumuturĭ rambursibile cu amortisare. *Dr. Sergiu* cere de la stat, în raportul sĕŭ pe 1886, p. 60, un fond pentru clădirĭ săteşcĭ; iar *Dr. Fotino* combate acéstă cerere (2) şi exprimă dorinţa ca noĭ, mediciĭ şi cărturariĭ, să ne silim cu tótă buna credinţă de a iniţià şi a propagà printre locuitorĭ salutarele principiĭ ale igieneĭ; de altă parte opinézä, că însănătoşirea locuinţeĭ cere intervenţiunea poliţieĭ (v. judeţul Ilfov).

(1) La Secuenĭ în judeţul Roman proprietarul chiar a construit case model, pe carĭ le-aŭ imitat în parte şi ţĕraniĭ *(Dr. Oncescu)*.

(2) *Raport asupra inspecţiuniĭ sanitare*, Bucurescĭ 1889, p. 19.

Din județul Olt emanéză propunerea, ca preoții să predice odată cu religiunea și curățenia; iar *Dr. Spiroiu* cereà, ca statul să iea în mână marea operă a însănătoșirii solului și locuințelor.

2. Pentru *bordee* cred, că a venit timpul să disparâ din România, care este demnă de a primì o față mai européna. In județul Mehedinți am vĕdut, că bordeiul costă cam 140 de lei și casa 70—100 de lei; din județul Dolj tot așà se arată, că casa costă mai puțin saŭ pe jumătate ca un bordeiŭ (1). Medicul primar din județul Romanați crede, că causa că se construesc bordee este ignoranța și nepăsarea, dar în acest județ chiar regulamentul admiteà bordeele. *Dr. Fiala* (2) descrie un bordeiŭ bun și altul rĕŭ, și drept causă pentru care și proprietarii își fac bordee, numesce ferirea de vînturile mari și recórea ce se află vara în bordee.

Sciŭ că într'un sat alcătuit din bordee anevoe póte eșì cine-va din obiceiŭ, nici chiar proprietarul, pentru că o casă de-asupra pămîntului între bordeele din pămînt sémĕnă cu ciórа albă între cele negre. Acì însă este chemată autoritatea a intervenì. Terminul pentru dispariţiunea tuturor bordeelor să fie cât al unei generațiuni de ómeni, pentru că cel regulamentat de cinci ani e prea scurt; iar Țiganii de la marginea satelor și mai anevoe pot preface bordeiul în casă și lăeții din corturi nici ódată (3).

3. Sunt de părere, că *statul* mai mult póte ajutà, luminà și îndemnà, decât a silì pe țĕran ca să-și construiască casa sa în mod mai igienic. Totuși trebue să recunóscem

---

(1) *Millo* taxéză, în citatul sĕŭ op «*Țĕranul*», casa Românului la 50—60 de lei.

(2) *Reminiscențe din resbelul româno-ruso-turc*, 1892.

(3) In Moldova se zice *bordeiŭ* la o căsulie mică, în stil propiŭ acestei numiri, fără a fi vîrîtă în pămînt. Acoperișul e cu pămînt, stuf saŭ draniță (șipci) de formă conică, dacă bordeiul e rotund, saŭ «în două ape», dacă e paralelogram. Cuhnei încă îi ḑice bordeiŭ, când este separată de casa principală *(Dr. Vasiliu)*.

înrîurirea bună a statuluî în acéstă privință, și exemplul ni-l daŭ comunele coloniilor românescî din Basarabia, cum vĕḑurăm maî sus. Regulamentul nostru privitor la acéstă cestiune își va avé și el efectul maî timpuriŭ orî maî târḑiŭ, dacă și autoritățile vor stimulà pe țĕran cu inima curată, iar nu ca un fel de persecuțiune (1). Același lucru trebue să-l facă și proprietarul saŭ arendașul din comună, iar Direcțiunea serviciuluî sanitar, pe basa datelor statistice, să dea autorităților a înțelege că e vigilentă asupra feluluî cum se clădesc și întrețin casele țĕrănescî.

Șeful publicațiunilor de la Ministeriul de Externe îmî spuneà la 1890 părerea sa, că statul ar trebuì să pună o clausă proprietarilor și arendașilor, prin care să fie obligațî de a stăruì de țĕranî ca să-șî facă case bune.

4. *Concentrarea satelor* o cereaŭ pe la 1888 mediciî primarî de Argeș, Prahova și Romanațî, ceea ce cu prea marî greutățî se póte realisà. Se scie că Impĕratul Austro-Ungarieî Iosif II dedese poruncă că satele resfirate să fie strînse la un loc și spre acest scop chiar gendarmiî sileaŭ pe ómenî ca să clădéscă bine, să stîrpéscă mărăciniî de prin sat și alte asemenea, și totușî se găsesc în Transilvania o mulțime de comune rĕsfirate preste mĕsură, cum vĕḑurăm și maî sus din descrierea Munților Apusenî.

De ne vom referì la timpurî și maî îndepărtate, vedem că și *Machiavel*, tractând despre așezarea cetăților, recomandă ca așezarea satelor să se facă pe locurî favorabile sănătățiî. *Raicevich* ne spune, că și în Muntenia erà impusă concentrarea grupelor de locuințe. Deșì igiena condamnă aglomerarea, totușî o adunare de ómenî maî mare, o comună maî strînsă și maî mare, este tot odată și maî pu-

(1) Francia aveà ast-fel de regulament dejà la 1803.

ternică și-și procură în localitatea lor mai cu înlesnire cele necesare vieții, pot aveà destui meseriași, se pot tăià mai des și vite mari, etc. Pentru aceste motive doresce și igiena concentrarea și mărirea satelor risipite.

5. Despre tendința de *a aduce la câmpie* locuitori de la munte a mai fost vorba în partea introductivă a lucrării acesteia. Mai adaog că Ministrul Domeniilor, în ședința Camerei de la 8 Martie 1894, declară că scopul legii vîndării de pămînt a fost o egalisare a poporațiunii, ca cei de la munte când n'aŭ pămînt să poporeze valea. Mi se pare că acesta este un mijloc bun de a da țěranului posibilitatea de a-și schimbà precarul traiŭ al vieții sale moștenit de la moși-strěmoși cu altul mai bun.

6. *Bună starea țěranului*, învěțătura și ridicarea moralului sěŭ sunt factorii cei mai puternici prin cari se póte reformà igiena țěranului în general și a locuinței sale în special. *Dr. Felix* accentuézä acésta de repețite ori. In Igiena sa din 1870, pag. 389, ne mai spune apoi, că punctul de plecare pentru deprinderea săténului cu un traiŭ mai igienic cată să fie îndemnarea lui la îngrijirea mai înțeléptă a vitelor și la cultivarea mai rațională a pămîntului. Cu bucurie constată apoi, că unele meserii manuale, cum este împletitul (cu lodi, papură), ce l'a introdus Comitetul în județul Iași prin școle, contribuesc la o stare mai bună a țěranului nostru; pe de altă parte însă, cu mâhnire constată, că în județul Botoșani chiar și meșteșugul de ferar, ce erà un privilegiŭ al Țiganilor, l'aŭ acaparat Evreii. Cu aceeași întristare constat și eŭ, că unde se simte necesitatea cea mai mare de meseriași români, adecă în Botoșani, *Școla de meserii*, ce a existat, astădi nu mai există. De altmintrelea, caracterul Românului are în sine ceva fórte curios, ce pare a semĕnà cu *romana gravitas*, care lăsà sclavilor asemenea îndeletniciri de meseriaș; ast-fel și Românii noștri se aplică fórte anevoe la me-

seriĭ, póte că şi povețele din şcólă le lipsesc, nu li se arată în de ajuns părțile bune ale unor asemenea ocupațiunĭ industriale, ce aduc cu sine un traiŭ maĭ lesnicios; dar cea maĭ mare vină este a părinților, carĭ saŭ fac din fiiĭ lor ómenĭ cu carte, saŭ îĭ lasă să rĕmâe muncitorĭ din greŭ ca şi dînşiĭ, neîndemnându-ĭ a luà o cale mijlocie. Vin zidarĭ din țĕrĭ străine, de prin Italia, iar la noĭ în țéră nimenea nu se gândesce la asemenea meserie uşor de învĕțat. Architecțiĭ românĭ ar trebuì să dea mână de ajutor Românilor carĭ muncesc pe la clădirĭ şi carĭ, îndemnațĭ, póte că s'ar preface din hamalĭ aĭ meşteşugarilor străinĭ adevĕrațĭ meşteşugarĭ. Grădinarĭ străinĭ, mult maĭ incultĭ de cât Românul, vin şi se procopsesc aicĭ, spre a se întórce cu parale în țéra lor. Românul nu vrea să se facă nicĭ mecanic, nicĭ tâmplar, etc. In şcóla de meseriĭ tind eleviĭ a devenì maestri pentru capitale saŭ oraşe marĭ; dar uniĭ, după absolvirea şcóleĭ, consideră că şi-*aŭ* greşit cariera şi se fac funcționarĭ. Invĕțătorul şi preotul, povățuitorĭ aĭ tinerilor, trebuesc să studieze bine aplicațiunile şcolaruluĭ, în cât sfatul ce-ĭ daŭ să-ĭ servéscă drept busolă în viéța sa.

Uniĭ medicĭ de prin județe arată, că *lipsa de mijlóce* împedecă pe ceĭ maĭ mulțĭ țĕranĭ de a aplicà regulamentul de construcțiunĭ igienice; prin urmare numaĭ *bună starea* lor i-ar puté pune în posițiune de a respectà regulamentul. Maĭ sus însă vĕḑurăm, că adese-orĭ chiar ómenĭ cu mijlóce construesc rĕŭ, bordee etc. şi de exemplu în comune compuse din bordee, nicĭ măcar proprietarul nu se póte abate de la regula generală de clădire. Statul însă póte intervenì, maĭ cu sémă unde are vre-un amestec de drept. Exemplu bun s'a dat pe Domeniul Maiestățiĭ Sale Regeluĭ *Şegarcea,* din județul Dolj, ce a constat din bordee şi arḑênd s'a făcut din noŭ, transformându-se bordeele în

case. *Dr. Rômniceanu*, vorbind despre igiena rurală (1), crede de asemenea că, causa releĭ clădirĭ la ţéră este ignoranţa şi lipsa de mijlóce şi maĭ crede, că publicitatea şi premiurĭ date celor ce-şĭ construesc case bune ar contribuì la treptata reformă igienică a locuinţelor agricole.

7. *Premiĭ* se împărţiaŭ şi din graniţa militară pentru ceĭ ce clădiaŭ case frumóse şi solide (2), şi de aceea este bătĕtóre la ochĭ diferinţa între casele ţĕranilor românĭ grănicerĭ şi dintre ale vecinilor sĕĭ, tot Românĭ. Aşà dar şi încuragiarea contribue la însănătoşarea şi împodobirea caselor sătescĭ.

8. *Casele şi satele model* îşĭ vor avé cu timpul şi ele efectul lor asupra modificăriĭ în bine a caseĭ sătenuluĭ român. Ministeriul Domeniilor face încercare cu asemenea case, carĭ de vor da resultate bune, ne vor arătà că nu este trebuinţă de a se aşteptà până ce ţĕranul să imiteze exemplul dat, ci asemenea sate se vor puté înmulţì pe calea începută.

9. *Imitarea* însă se va face negreşit, fie acésta orĭ-cât de încet. Ieaŭ de exemplu satul meŭ natal, în care trăesc cincĭ némurĭ de ómenĭ: coloniĭ de Românĭ din Oltenia amestecaţĭ cu coloniştĭ germanĭ, Românĭ băştinaşĭ şi douĕ soiurĭ de Ţiganĭ. Material de construcţiune posedă toţĭ în mod egal, cu tóte acestea Româniĭ băştinaşĭ întrebuinţéză pétra numaĭ la fundaţiune, iar pereţiĭ sunt de gard orĭ de bârne. Apucasem şi eŭ timpul când şi Româniĭ din Oltenia maĭ posedaŭ câte o casă de lemn, dar astădĭ aŭ toţĭ case de pétră ca Germaniĭ, saŭ maĭ rar şi de cărămidă nearsă. Ţiganiĭ aurarĭ, aşezaţĭ la marginea satuluĭ de coloniĭ

(1) «*Columna luĭ Traian*», 1870, No. 11; la acéstă cestiune scrie *Layet* (op. cit., p. 75), că starea materială relativ maĭ favorabilă a muncitorilor agricolĭ nu se maĭ póte considerà ca obstacol la aplicarea preceptelor de igienă, pe carĭ mediciĭ şi administraţiunea comunală sunt datorĭ să le facă cunoscute şi a fi aplicate.

(2) «*Fóia diecesană*», Caransebeş, 17 Octobre 1893.

din spre răsărit, odinióră locuitorĭ în bordee, astădĭ maĭ toțĭ aŭ case de cărămidă nearsă saŭ chiar de pétră, pe când Țiganiĭ numițĭ lăețĭ duc o viéță nomadă la marginea apusénă a satuluĭ de Românĭ băștinașĭ, trăesc în corturĭ și nicĭ că se gândesc a clădi măcar bordee, pentru că aŭ obiceiul de a se strămutà din localitate în góna mare, saŭ cum se dice «lasă turta în foc și plécă», când poruncesce vătaful lor.

Coloniștiĭ românĭ imitéză pe conlocuitoriĭ lor germanĭ până și în arangiamentul interior al locuințeĭ, deșì curățenia nu póte fi preste tot perfectă, căcĭ Românca maĭ are vre-un răsboiŭ și gospodăria eĭ diferă de a vecineĭ sale germane (1). Din Dobrogea îmĭ comunică un căpitan, că în sate amestecate de Românĭ și Nemțĭ, casa și curtea acestora din urmă îțĭ place, pe când a Românuluĭ e maĭ neîngrijită, și te mirĭ de ce, când sciĭ că trăesc sub aceleașĭ legĭ. Póte că cu timpul îĭ vor imità, deșì maĭ sunt mulțĭ factorĭ în modul de viețuire ce contribuesc la acéstă diferință. La Sașiĭ din Transilvania sistemul de doĭ copiĭ este ceva fórte ușurător pentru gospodină, pentru că o femeie cu dece copiĭ, cât de harnică ar fi ea, nu póte ținé la probă cu aceea care are numaĭ doĭ; apoĭ o femeie care lucréză la o fotă saŭ fustă de lână cu aniĭ nu dispune de atât timp cât alta, care-șĭ cumpĕră orĭ-ce haină dela prăvălie, saŭ care la munca câmpuluĭ este părtașă egală cu bărbatul sĕŭ, și altele asemenea.

10. In fine mĕ refer încă la un mijloc, prin care cred că se pot face progrese maĭ repedĭ în îmbunătățirea locuințelor sătescĭ, și care este înființarea de *societățĭ de construcțiunĭ țĕrănescĭ*. Acéstă idee am vĕdut'o discutată și în diare prin publicistul *I. N. Roman*. La aceste societățĭ

(1) Și în Elveția, după cum arată *Layet* (op. cit., p. 63) gospodina de rasă germană întreține casa în curățenie și îngrijire alésă.

să fie eftinătatea care să îndemne pe ţěranĭ de a-şĭ cumpĕrà casă de la societate. Magasiĭ de lemn pentru grâne se aduc dela muntela oraşe spre vîndare; ba la judeţul Ilfov vĕdurăm că şi case de lemn se fac pentru vîndare, ceea ce ar merità să se practice în maĭ multe părţĭ ale ţĕriĭ. Suedia face case de lemn de lux şi le rĕspândesce prin lume; noĭ să facem case de trebuinţă, în cantităţĭ marĭ, fie măcar la fabrică, de óre-ce es maĭ eftine la socotélă, cele de lemn la fabrică de cherestea, iar cele de cărămidă la fabrică de soiul acesta. Exposiţiunea universală din Paris de la 1867 încă aveà specimene de locuinţe eftine, igienice şi plăcute (1).

Dela stat va fi necesar sprijinul moral întru atâta, ca să garanteze societăţilor plăţile în rate ale costuluĭ caseĭ, carĭ să se facă în mod neîmpovărător pentru ţĕran, care în loc să muncéscă, locuind strîmtorat anĭ întregĭ, până ce-şĭ agonisesce cele necesare la clădirea uneĭ case, se va pune chiar dela începutul munciĭ sale în acest scop în posesiunea uneĭ locuinţe igienice, pe care apoĭ cu maĭ mare tragere de inimă va căutà a o plătì prin anuităţĭ.

Asemenea societăţĭ ar maĭ ridicà şi industria naţională.

Acestea sunt diferitele vederĭ şi propunerĭ de îmbunătăţirea locuinţelor ţĕrănescĭ, şi repet dintre acestea pe cea maĭ importantă, care este *îmbunătăţirea materială* în traiul ţĕranuluĭ român, fie prin perfecţionarea agricultureĭ saŭ prin înaintarea industrieĭ şi a comerciuluĭ, saŭ şi prin deschidere de mine prin vînele Carpaţilor. Atuncĭ şi maestriĭ petrarĭ eşiţĭ de prin şcólele nóstre de meseriĭ, precum şi architecţiĭ românĭ, vor fi maĭ mult căutaţĭ; saŭ dacă nu sunt formaţĭ, vor trebuì să ésă ca din pămînt, căcĭ

(1) Fostul medic-primar de Gorj, *Dr. Augustin*, după cum sunt informat, a făcut case model de lemn, în miniatură, pe care. vĕdêndu-le ţĕraniĭ, le imitaŭ maĭ bucuros şi maĭ cu uşurinţă decât pe cele de pe planul de pe hârtie.

lumea va aveà trebuinţă de eĭ. De aceste timpurĭ tot maĭ suntem încă departe, deşì nu aşà departe cum erà apostolul Muntenieĭ Gheorghe Lazăr, care după spusa luĭ Marţian a profesat într'adins matematica şi geometria practică «pentru a scóte inginerĭ şi architecţĭ românĭ», de carĭ pe acele timpurĭ trebue să fi fost mare lipsă. Mĕsurarea de pămint, croirea de şosele, zidirea de bisericĭ, şcóle şi case orăşenescĭ, o aşteptà imediat acest profesor rĕspânditor de lumină dela eleviĭ sĕĭ, iar pentru timpurĭ maĭ îndepărtate şi alte lucrărĭ folositóre, la carĭ numaĭ ca prin vis póte că s'a gândit, cum sunt clădirile sătescĭ, canalisărĭ, secare de bălţĭ, drum de fer, băĭ minerale şi alte asemenea. Cel puţin sîmburele uneĭ ast-fel de gândirĭ îl găsim în cuvintele sale rostite către primul Metropolit român (după Fanarioţĭ) Dionisie Lupu, la întronarea în Metropolie, când Lazăr i-a cerut protecţiunea pentru şcóla Sf. Sava, ḑicêndu-ĭ: «Că nu-ţĭ vor fi ostenelele in zadar, Prea Sfinte Stăpâne! căcĭ, după maĭ multe sute şi miĭ de anĭ, şi *zidurile* şi *córnele plugului* vor mărturisì înţelépta păstorie a Prea Sf. Tale.»

Mĕ voiŭ simţì şi eŭ fericit, dacă din punctul meŭ de vedere voiŭ fi fost în stare a lucrà după putinţă în direcţiunea intenţionată de acest stâlp luminător al naţiuniĭ române.

II.

INCĂLŢĂMINTEA.

Incălţămintea are pentru infanterie însemnătatea ce are calul pentru cavalerie.

Mac-Mahon.

Istoric. Descrierea încălţămintei. Aprecierĭ de igienă.

A. **Istoric.** *Xenopol* spune că baso-reliefurile columneĭ luĭ Traian ne înfăţişéză pe barbarĭ purtând un soiŭ de opincĭ prinse cu nojiţe. S'a susţinut de uniĭ scriitorĭ că costumul ţĕranuluĭ român ar reproduce cu exactitate îmbrăcămintea vechilor Dacĭ, dar *Xenopol* ḑice că nu este nicĭ roman, nicĭ dac. La străbuniĭ noştri nu se aflaŭ cămaşă cu altiţe, nicĭ fotele reţinute de un brîŭ, părţile cele maĭ osebitóre ale vestmintelor femeilor române. Deşi cuprinde multe elemente slavone, el este o creaţiune proprie a gustuluĭ naţional, determinat până la un punct de condiţiunile climatuluĭ. Vedem pe columna luĭ Traian popórele Dacieĭ îmbrăcate cu stofe ţesute (1).

In cartea pentru descălicatul dintâiŭ al ţĕriĭ Moldoveĭ de *Miron Costin* (2) se scrie ce ḑiceà, după vechĭ autorĭ, despre opincĭ Sasul *Laurenţiŭ Topeltin* din Mediaş: «Felul

(1) *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, I, Iaşĭ 1888, p. 82.

(2) *Chronicele Românieĭ* saŭ *Letopiseţele Moldavieĭ şi Valachieĭ*, I, Bucurescĭ 1872, p. 27.

încălţămintelor Românilor este cu pele crudă, fie de ce dobitoc, preste picior învelit bine cu obiele de lână şi încălţat, apoĭ pelea aceea o légă cu curea preste picior, de înfăşură tot piciorul de la degete până sub tótă glesnă (1. Şi acesta este portul Romanilor celor vechĭ, strămoşilor lor, care îl purtaŭ la oştĭ; acest fel de încălţăminte erà a slujitorilor oştenĭ la Râmlenĭ. Numaĭ atâta osebire vedem, precum cetim istoriile cele vechĭ, că oşteniĭ Râmuluĭ nu înveliaŭ în obiele, ci încălţaŭ piciorul gol cu pele şi legăturĭ în cruciş ca gratia, adecă opincĭ în carĭ se ţineà piciorul legat la călcâiŭ.»

De la 2 Iulie 1529 până la 25 Ianuarie 1530 s'aŭ importat în ţéră din Ardél 95 de perechĭ de cisme (2).

In Transilvania edictul luĭ Rakoczi din 1638 oprià pe ţĕranĭ de a purtà cisme, care lege s'a împrospĕtat apoĭ şi la 1700 ţinênd până la 1848 (3).

Del Chiaro scrie la 1718 (op. cit., p. 66) de colţunĭ *«calzette»*, ce servesc numaĭ de a încălţà fluerul piciorului, iar nu şi piciorul. Soldaţiĭ carĭ purtaŭ colţunĭ se numiaŭ colţunarĭ.

Sulzer arată la 1781 (op. cit., II, p. 379) că ţĕraniĭ de la câmpie pórtă cisme, vara botinĭ saŭ cisme, dar maĭ mult opincĭ, cum se vede şi pe anticităţile romane. La munte se pórtă maĭ mult opincĭ.

Wilkinson vorbesce de opincĭ cum aveaŭ Daciĭ, iar femeile în general umblaŭ desculţe (4).

Gretzmüller (op. cit.) pomenesce la 1810 despre opincĭ de cójă de teiŭ.

---

(1) Acì se înţelege «genuchiŭ» ca şi în poveştĭ, saŭ poesiĭ poporale, pe când în limba obicĭnuită de astăḑĭ însemnéză «maleolul», ḑis şi «noditĕ».

(2 Hurmuzaki, *Documente istorice*, Vol. I, 3, p. 649.

(3) Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superióră*, 1852, p. 51; şi Bariţiŭ, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, I, 1889, p. 118.

(4) Op. cit., 1820, p. 157. Textual: «As at Trajan's pillar (the Dacians): feet with sandals. The women is generally barefooted.»

Allard (op. cit.) observă la 1857 că Rușiĭ pórtă botforĭ, iar Româniĭ opincĭ.

Colson (1) spune că clăcașiĭ pórtă opincĭ netăbăcite.

Bergner (op. cit.) ḑice că numaĭ Româncele maĭ sărace pórtă opincĭ.

Despre încălțămintea aparținĕtóre portuluĭ național din Banat, cetim: «Incălțămîntul e păpuca, la căpută cât de scurtă, numaĭ cât să acopere degetele piciórelor, avênd dógele mărginarĭ cât de înguste, de carĭ cosênd prime naționale, cu acestea se înfășură fluerul piciorului până în pulpe, ciorapiĭ (strimflele) să fie de colórea trupuluĭ, ca ast-fel să fie asemenea sandalelor matrónelor romane din timpiĭ Corneliei» (2).

Dr. Negură (op. cit.) susține că cismele sunt introduse la civilĭ de militarĭ.

Dr. Gr. Petrescu crede, că Româniĭ aŭ luat obiceiul de a purtà cisme de la Ungurĭ și Polonĭ (3).

Se maĭ ḑice apoĭ și aceea că Tătariĭ ar fi adus în țéră cismele.

B. **Încălțămintea țĕranuluĭ**. Din rapórtele sanitare ale județelor ce s'aŭ publicat prin *Monitorul oficial* și aparte, precum și de pe portrete de costume naționale, cum sunt în opurile ilustrate de *Frâncu, Bergner*, «*Apĕrătorul Sănătățiĭ*», etc., daŭ următórele note din unele județe carĭ caracteriséză încălțămintea în diferite părțĭ ale țĕriĭ saŭ locuite de Românĭ.

Județul Mehedințĭ. Femeia pórtă în sĕrbătorĭ ghete de pele subțire (botinĭ), iar iarna ghete gróse. Țĕranul pórtă bocongĭ. In general încălțămintea poporuluĭ este opinca, și maĭ cu sémă la munte, pe când la câmpie, în timp rĕŭ, se schimbă cu cisma, iar când e frumos și maĭ ales

(1) *Nationalité et régénération des paysans moldo-valaques*, Paris 1862.
(2) «*Aurora română*», Pesta 1863.
(3) *Imbrăcămintea militară*, 1890.

la muncă, umblă toţĭ desculţĭ. Femeile în sĕrbătóre saŭ la tîrg pun ciorapĭ albĭ de bumbac şi pantofĭ, deşi pe drum se duc desculţe şi când se apropie de tîrg se încalţă (I. Ionescu, op. cit.).

Judeţul Vîlcea. La vale opinca este înlocuită prin ghete marĭ cu talpa grósă şi ţintuită. Bărbaţĭ şi femeĭ pórtă în opincĭ obiele albe de dimie.

Judeţul Argeş. De tóte ḑilele este opinca crudă, la bărbaţĭ şi femeĭ, cu colţunĭ; dar se vede şi pe ger desculţĭ saŭ cu opincĭ rupte. In sĕrbătorĭ cisme saŭ imineĭ, carĭ sunt o specie de pantofĭ cu vîrful ascuţit.

Judeţul Muscel. Ţĕranul numaĭ cisme cumpără de-agata, opincile şi le face el; femeile pórtă la tîrg ghete saŭ şi cisme, cele maĭ bĕtrâne pórtă opincĭ. Se vĕd tinerĭ şi în sĕrbătóre cu opincĭ. Pe fotografiile de Szöllösy din cartea luĭ *Bergner* (1887), treĭ tipurĭ de femeĭ din acest judeţ sunt tóte în pantofĭ, aprópe fără căpută, căcĭ numaĭ o mică margine acopere degetele piciorului.

Judeţul Ilfov. Bărbatul pórtă ciorapĭ de lână saŭ obiele, opincĭ saŭ cisme gróse, botine saŭ ghete de tîrg, vara de regulă pantofĭ fără ciorapĭ. Femeia încalţă ghete şi pantofĭ, iar vara umblă desculţă. Copiiĭ pórtă opincĭ, dar vara umblă toţĭ desculţĭ (Raport de *Dr. Ştefănescu*, 1894).

Judeţul Vlaşca. Acì veḑĭ opinca cu obiele saŭ cu ciorapĭ de lână, rar cismele saŭ botiniĭ. Femeile maĭ tóte întrebuinţéză ciorapul de lână cu botinĭ şi une-orĭ în timpul ierneĭ umblă desculţe, dar vara în mare majoritate sunt desculţe saŭ cu opincĭ (*Monitorul Oficial*, 13 Novembre 1887). Veḑĭ femeĭ şi cu ciorapĭ de bumbac de casă şi cu papucĭ cu tocurĭ, iar bărbaţĭ în cipicĭ (botinĭ cu talpă pingeluită), saŭ în imineĭ (pantofĭ). Şi ómenĭ marĭ sunt treĭ sferturĭ din an desculţĭ.

Judeţul Prahova. Bărbaţiĭ pórtă opincĭ, dar copiiĭ în tot timpul anuluĭ sunt cu piciórele góle.

Judeţul Putna. Mocancele pórtă opincĭ. In sĕrbătorĭ bărbaţiĭ pórtă ciobóte, femeile ciobоţele.

Judeţul Roman. Se pórtă ghete saŭ opincĭ. Copiiĭ se plimbă desculţĭ prin omĕt şi noroiŭ. Pe fotografie in «*Apĕrătorul Sănătăţiĭ*», vĕd un june cu cisme până la genunchiŭ. Răzeşiĭ saŭ maziliĭ pórtă ciobote, în cât pentru eĭ e ruşine a purtà opincĭ; iar opincĭ pórtă clăcaşiĭ.

Judeţul Fălciŭ. Dr. Michail scrie (*Monitorul Oficial*, 3 August 1888): Pe vreme uscată, maĭ ales iarna, opinca şi obielele multe sunt fórte bune. Se pórtă opinca saŭ cisma, femeile însă aŭ renunţat la portul tradiţional.

Judeţul Iaşĭ. Leonescu (1887): In satele de primprejurul oraşelor, şi maĭ cu sémă al Iaşuluĭ, ţĕraniĭ maĭ toţĭ pórtă ciobote. Ţĕranca pórtă iarna călţunĭ de aţă şi papucĭ. In colo să pórtă opincĭ.

Judeţul Constanţa. Incălţămintea de tóte ḑilele a ţĕranuluĭ este opinca, care este uşóră, dar nu e bună pentru timpurĭ ploióse, că ţine piciórele ude şi recĭ. Tot omul ar trebuì să aibă o pereche de cisme pentru vremĭ ploióse. In Macedonia Românele fac ciorapĭ de lână, pe carĭ ele şi bărbaţiĭ lor îĭ pórtă tot-deauna (*Dr. Drăgescu, Igiena*, 1886).

In Ardĕl se pórtă pe la munte opincĭ, iar pentru sĕrbătorĭ cisme; pe la Năsĕud d. e. umblă fără opincĭ. In citatul op de Francu sunt pe fotografiĭ femeĭ încălţate în opincĭ, dar maĭ multe în cisme, deşì autorul în text spune, că afară de ḑile marĭ maĭ tóte femeile (la Moţĭ) se încalţă cu opincĭ, în carĭ pórtă ciocĭ (ciorapĭ) făcuţĭ din pănură albă de lână şi lungĭ până la genuchĭ.

Pe şes tinerele pórtă cisme roşiĭ, rar care vrea să se asemene cu dómnele pórtă negre şi îĭ ḑice nemeşóică (1).

(1) *Ubicini* (op. cit.) scrie, că femeia română pórtă opincĭ saŭ botine, iar vara botine roşiĭ orĭ galbene ca polonesele vechĭ. Compară şi *Bibicescu, Poesiĭ*

Se pórtă apoĭ un fel de colţunĭ de lână albă până la genuchĭ, carĭ se chémă cioricaşĭ. *Slavici* scrie, că la Moţĭ se pórtă de regulă opincĭ; încolo, precum şi la sĕrbătorĭ, se pórtă cisme roşiĭ saŭ negre, iar spre nord şi rĕsărit papucĭ (1).

In *Basarabia* se pórtă ciobote lungĭ cu călcâie înalte bătute cu ţinte galbene; vara ţĕranul nu pórtă încălţăminte. Pe la Soroca ţĕranul pórtă pe timp gloduros şi friguros opincă ca şi ciobaniĭ, dar iarna cel dintâiŭ se încalţă în ciobote. La iarmarocul din Chişinĕŭ am vĕḑut opincĭ numaĭ la ţĕraniĭ de la munte, veniţĭ cu putine; încolo maĭ mult cisme saŭ botinĭ.

In *Moldova*, din care câte-va judeţe le vĕḑurăm maĭ sus, încă se pórtă opincĭ, deşì cisma pare, ca şi în *Basarabia*, maĭ frecuentă decât în Muntenia. La sĕrbătorĭ se pórtă ciobote. Femeile umblă vara în papucĭ şi desculţe, dar iarna în ciobote; în Muntenia desculţe saŭ *în* papucĭ. Pe la munte (Câmpulung, Vulcana, etc.) am vĕḑut la femeile desculţe, maĭ cu sémă la cele maĭ vîrstnice, ciorapĭ de lână fără căpută, dela genuchĭ până la glesnă (nodiţe), ceea ce este fórte sănătos pentru femeia care voesce saŭ e forţată a merge desculţă, căcĭ o feresce de rĕcélă.

In *Banat* sunt coloniĭ din Ţéra Românéscă pe la munte, numiţĭ bufenĭ, carĭ lucréză la montanistică şi silvicultură, şi Româniĭ băştinaşĭ, numiţĭ frătuţĭ.

---

populare din Transilvania, 1893, p. 293 şi 356; *Jarník* în *Doinele* sale din Transilvania, p. 393, arată că flăcăul cântă:

> Mîndra mea, de mîndră mare,
> Nicĭ obélă în cismă n'are,
> Ci se 'ncalţă cu hârtie,
> Ca să-mĭ fie dragă mie.

Iar la pag. 437:

> Place-mĭ fata sărăcuţă,
> Că umblă vara desculţă
> Şi iarna cu opincuţă.

(1) *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina*, Wien 1881, pag. 182.

Femeile celor dintâĭ să cam feresc de opincĭ și nu le pun decât când sunt silite a-șĭ aduce singure lemne în spinare din pădure, când nu pot să cumpere cu carul, iar femeile frătuților se încalță unele în opincĭ, maĭ frumos decât bărbațiĭ lor. La sĕrbătorĭ preferă însă și ele pantofiĭ (acolo numițĭ papucĭ).

Bufenele umblă vara mult în papucĭ, pe carĭ adese-orĭ îĭ ieaŭ în mână, fiind deprinse a umblà și desculțe și astfel putênd umblà maĭ liber.

Pe tótă întinderea așà numituluĭ Almăj, pe la Orșova, Bozovicĭ, Caransebeș, opinca este încălțămintea obicĭnuită și a femeilor, ba și a copiilor micĭ.

In Bosnia soldațiĭ din un regiment maĭ tot românesc, neputênd urcà munțiĭ destul de bine ca să pótă luptà în contra rĕsculaților, aŭ cerut opincĭ de la superioriĭ lor, ce acordându-li-se, aŭ și învins cu entusiasm pe inamicĭ.

Dr. Beștelei propuneà la 1883 (*Monitorul Oficial*, 22 Septembre) pantofĭ de lemn (galențĭ), ḑicênd: «Consiliul general să cumpere cu spesele sale 500 perechĭ de pantofĭ de lemn și să împartă câte 2—3 perechĭ la fie-care comună, ca locuitoriĭ să se obicĭnuiască cu eĭ, ca femeile și copiiĭ să nu umble desculțĭ în timpurĭ friguróse și pe zăpadă.» Acéstă propunere făcută pe calapod franțuzesc n'a găsit resultat în țéră la noĭ.

In Banat am vĕḑut casurĭ singuratice la lucrătoriĭ de aramă (Românĭ și ne-Românĭ) saŭ ferarĭ, unde se observă pantofĭ cu talpă de lemn.

Din cele precedente resultă, că Românul maĭ pretutindenea se servesce de opincă, și numaĭ la sĕrbătorĭ saŭ la tîrgurĭ încalță cisme saŭ cismulițe.

La munte fiind locurile maĭ petróse și accidentate, este greŭ a umblà în cisme, pentru că fuge piciorul în tóte laturile, decĭ se pórtă opincă, iar desculțĭ umblă maĭ rar decât la câmp. In sĕrbătorĭ saŭ la tîrgurĭ se preferă

cisma înaintea opinciĭ și numaĭ bĕtrâniĭ vin și acì în opincì. Copiiĭ și femeile se vĕd desculţĭ adese-orĭ și iarna. In Moldova și Basarabia se pare că cisma se vede maĭ des decât în cele-lalte părţĭ ale ţĕriĭ (1).

C. **Aprecierĭ din punct de vedere igienic.** Scopul încălţăminteĭ este a ferì piciórele de frig și umeḑélă, căcĭ cunoscut este vechiul adagiŭ doctoresc: «Picióre calde, cap rece, este sănătos»; maĭ departe a le ferì de lesiunĭ (2), apoĭ a fi nesupĕrătóre la drum, pentru care scop talpa trebue să fie la mijloc flexibilă, iar degetele să nu fie strînse la un loc, împrejurărĭ atât de importante în cât un General celebru a opinat că în piciórele soldaţilor stă reușita bătăliilor; în fine maĭ este și estetica, căreĭ se închină încălţămintea. Igieniștiĭ îșĭ daŭ tóte silinţele a *lu*minà pe meșteșugariĭ de încălţăminte asupra defectelor ce le incumbă acestora; le daŭ și explicărĭ anatomice, și dacă cumpĕrătoriĭ vor fi maĭ puţin sclavĭ aĭ modeĭ, vor ajunge a scăpà de multe torturĭ, ce aŭ a suferì din partea încălţămintei. Cu exemplu bun ne merg înainte Englesiĭ.

1. Se pretinde că *cismele* prin trăinicia lor nu vin maĭ scumpe decât opincile, maĭ cu sémă că, rupêndu-se jos, se póte încăputà; dar orĭ-cum ar fi, dacă nu este îmbelșugare de peĭ, Românul totușĭ maĭ cu ușurinţă dă 1—2 leĭ pentru o palmă de pele, decât 10—20 pentru o pereche de cisme.

(1) Ar fi o specialisare prea lungă și puţin utilă pentru igienă a analisà diferitele numirĭ de încălţăminte de pretutindenĭ unde locuesc Românĭ. Ne vom servì deci de terminiĭ ceĭ maĭ obicĭnuiţĭ, înţelegênd sub numele *cismă:* ciobote, bottes, iar *cismuliţă:* ciobotele, bottines; apoĭ *papucĭ*, încălţăminte constatătóre din talpă și căputà preste degete până la jumătatea piciorului; *pantofĭ*, *meșĭ* saŭ *iminei*, la carĭ căputa, ca a papucului, merge și primprejurul călcâiuluĭ; *botinul*, *cipicul* saŭ *bocancĭ* (ca în armată austriacă) cu căputa până de-asupra maleolelor (glesneĭ), ca și gheta, dar botinul se încheie cu șirct (la bocancĭ cu cureluşă), pe când ghetele se strîng de la sine cu gumelastic.

(2) Numaĭ cine a umblat desculţ scie ce înţepăturĭ chinuitóre daŭ ștépurile de prin ogóre și lanurĭ. Proverbul ḑice: «Maĭ bine cu papuciĭ cârpiţĭ, decât cu piciorul gol.»

Dintr'o pele de vacă es cincĭ perechĭ de fețe de cismă iar pantofĭ 20—25, pe când opincile se fac prea ușor și din pele nelucrată, maĭ rar din pele tăbăcită. Intrebuințarea peleĭ nelucrate, adecă crude, netăbăcite, se scie că póte transmite omuluĭ unele soiurĭ de bóle de la vite și de aceea legea nu permite întrebuințarea peleĭ crude. Direcțiunea sanitară a dat dejà ordin în acéstă privință, admițênd netăbăcite numaĭ pe cele de porc; controlul însă e greŭ. De s'ar puté executà cu rigóre, s'ar venì în sprijinul tăbăcărieĭ, care odinióră înflorià maĭ bine decât adĭ în țéra nóstră.

2. Dacă nu putem de ocamdată pretinde preste tot *opincĭ argăsite* (tăbăcite), ar fi de dorit ca cel puțin pe cele crude să și le facă în mod maĭ igienic, anume să nu și le curețe cu cuțitul ținêndu-le în mână, ci jos, presărate cu cenușe, fixate cu degetele piciorului, și jupuite cu códa securiĭ saŭ altele asemenea; iar un lucru, anume punerea în soluțiune de pétră vînĕtă, ce se obicĭnuesce în unele părțĭ (Banat), n'ar trebuì intrelăsat nicĭ odată la facerea opincilor. Precauțiunile de a nu se otrăvì nimenea cu pétra vînĕtă să fie bine luate, maĭ cu sémă față de copiĭ, dar și de animale domestice.

Prin Moldova ferb cójă de stejar și pun opincile curățite de pĕr de staŭ în acéstă zémă 24 de ore.

Ca încălțăminte, *opinca* e fórte igienică, firesce dacă e bine îngrijită, căcĭ uscându-se, este și ea capabilă tot așà de bine, saŭ și maĭ rĕŭ, a róde piciórele ca și alte încălțăminte (1); are însă avantagiul că se póte orĭ-când muià și formà după picior, fără a-l maĭ strînge saŭ róde; maĭ poțĭ apoĭ băgà în opincĭ obiele câte vreĭ; și acéstă încălțăminte se apropie maĭ mult de starea naturală, care este piciorul desculț, cu care staĭ în modul cel maĭ per-

(1) Proverbul dice: Te-aŭ cam strîns în cincĭ, bietele opincĭ.

fect pe pămînt și aĭ umblà cu cea maĭ mare înlesnire, dacă n'aĭ maĭ avé să te ferescĭ de petriș, sticle, cuie, țepușe etc., carĭ rănesc atât de mult piciórele desculților, și apoĭ de frig, care causéză o mulțime de bole la ceĭ ce umblă desculțĭ.

Nu pot nesocotì și neaverea, care face pe mulțĭ, maĭ cu sémă pe femeĭ și pe copiĭ, a umblà desculțĭ. Bărbatul fiind stâlpul caseĭ, pe care se rézimă lucrul cel maĭ greŭ de la casă, care trebue să aducă ce se cere la casă, nu póte fi descult în vremurĭ rele, el plécă în drumurĭ depărtate, de césurĭ saŭ ḑile întregĭ, și n'ar puté descult, pe când femeia și copiiĭ alérgă până la vecin saŭ la o apă și apoĭ se adăpostesc iarășĭ pe lîngă foc. Și deprinderea face mult ca omul să resiste la intemperiile climaterice. Dar fetele marĭ fac chiar o vervă din aceea, că umblă iarna desculțe, arătând că ele sunt tarĭ, nu se sfiesc de frigul ierneĭ. Nu pot aprobà o asemenea sumeție rĕŭ înțelésă, de óre-ce adese-orĭ se nasc rĕcelĭ din asemenea fapte nesocotite. Și când, atinse de urmările acestor fudulií nepricepute, staŭ trântite în pat, nicĭ pe departe nu bănuesc rĕcéla, ci cred în duhurĭ necurate, în «cele miluite», carĭ aŭ pocit'o și i-aŭ luat puterea din picióre, de nu maĭ pot umblà, și atuncĭ alérgă de la popă la vrăjitóre saŭ la babele meștere.

In părțile muntene și pădurariĭ, forestieriĭ de alte naționalitățĭ iubesc mult opincile și le încalță des, renunțând la cismele greóie. Dacă și escursioniștiĭ de munțĭ de prin Germania saŭ alte state muntóse ar recurge la folósele opincilor în urcarea pe munte, s'ar auḑì de maĭ puține nefericite căderĭ în prăpăstiĭ. La noĭ până și «Vîrful cu dor» este aprópe așà de accesibil pentru ciobanul încălțat în opincĭ, cum este pentru capră saŭ căprióră Și dacă vețĭ fi vĕḑut pe o Regină în costum național și în opincĭ urcând muntele Bucegiuluĭ, să nu credețĭ că erà capriciŭ

saŭ desmerdare, ci o ușurință, o maĭ mare siguranță la pășire și călcare pe locurĭ alunecóse.

Opincile aŭ defavorul față de cisme la udélă, că intră în ele apa maĭ ușor decât în cisme; apoĭ odată ud la picióre, maĭ greŭ îțĭ vine a te descălță și a te încălță iar cu opincĭ, pe când cisma saŭ botiniĭ repede îĭ încalțĭ saŭ descalțĭ. Lenea încălțatuluĭ cu opincĭ, care reclamă mult timp, îĭ face pe uniĭ de a dormì încălțațĭ.

Pentru copiĭ micĭ încă e bună opinca potrivită, de óre-ce ghetele comprimă maĭ mult degetele lor, carĭ sunt încă nedeprinse a fi strînse la un loc. Purtarea opinciĭ în armată ar avé inconvenientul că nu se pot ține așà bine ca cismele; soldatul tae o bucată din curea saŭ rupe nojița (găurile de pe marginea opinciĭ), și opinca bună cere o îngrijire ca și o vióră bună cu córdele (strunele) eĭ, spre a puté slujì bine. Românul, cu tóte că-ĭ place portul opinciĭ ca maĭ comod, totușĭ alege bucuros și cisma, când este în stare a și-o cumpĕrà. Fă de exemplu pe vre-un țĕran primar (jude, chinez, staroste) și veĭ vedé cum se aruncă în cisme și cum îĭ place și luĭ a se fudulì cu ele printre domnĭ. Cunosc apoĭ sate în carĭ ar fi o rușine, dacă cine-va nu s'ar duce la biserică în cisme, ci în opincĭ. Scusa celor ce prefer a se duce la cârciumă (birt) în loc de biserică, este des aruncată pe neavere de cisme, pe când la birt, ḑic eĭ, se pot duce și în opincĭ.

In apropiere de orașe marĭ se observă chiar tendința săténuluĭ de a preferì cisma opinciĭ. Opincĭ de pânză pórtă cerșetoriĭ, iar opinca de pele prea subțire nu apĕră destul talpa de petre. La frig uscat cred că opinca cu multe obiele este maĭ bună ca cisma, căcĭ pe ghețușurĭ nu lunecă așà rĕŭ ca cisma; pe érbă verde și pe cóstă din contra, cisma tot se maĭ póte înfige în pămînt. Opinca este lăudată de celebrul igienist *Parkes* (*Manual of Practical Hygiene*), Generalul *Lewal*, *Negură*, *Gr.*

Petrescu, *Michail* (vedĭ judeţul Fălciŭ), etc.; iar cisma de *Felix*, *Drăgescu*, etc., maĭ cu sémă pe timpurĭ ploióse. Defectele cele maĭ marĭ ale cismelor şi pantofilor sunt două: saŭ prea strîmte, saŭ cu călcâie (tocurĭ, potborĭ în Basarabia) prea înalte. Când sunt prea strîmte fac bătăturĭ la picior saŭ împedecă circulaţiunea şi piciorul amorţesce, iar când tocurile sunt prea înalte, piciorul fuge înainte şi se simte strîns, tot ca în casul când încălţămintele sunt strîmte; apoĭ dacă tocurile, pe lângă înălţime, maĭ sunt şi ascuţite (ţuţuiate), sucirea (entorsa) piciorului se întîmplă prea uşor. O cismă orĭ ghétă bună nu trebue să strîngă piciorul nicăirĭ, să nu fie aşà ascuţită la vîrf ca să strîngă degetele piciorului unul preste altul, din care causă se face sugiŭ şi unghie incarnată; să fie făcute după picior, adecă ce este pentru dreptul să rĕmână tot pentru acela şi să nu se schimbe cu stângul, iar călcâiul cel maĭ bun s'a dovedit că este cel de 3 cm. înălţime (fasonul engles are şi maĭ puţin); pe când în lungime şi lăţime să fie de câte 5 cm. (1)

Pantofiĭ căptuşiţĭ înăuntru cu pâslă saŭ flanelă cu scop de a ţiné maĭ cald nu îndeplinesc mult timp acéstă chemare, de óre-ce pâsla tescuindu-se nu maĭ ţine cald.

Experimentul a arătat că d. e. vata (bumbac) comprimată ţine cu 40% maĭ puţin cald decât cea necomprimată; aşà ţine şi cojocul flocos mult maĭ cald decât cel scurt la pĕr. Sunt însă talpe de pâslă, paie saŭ plută, carĭ se pun pe dinăuntru în ghetele marĭ, şi acestea sunt fórte practice pentru ţinerea caldă şi uscată a piciorului; firesce că dacă talpele de pâslă se comprimă, de asemenea nu maĭ ţin cald.

3. *Meşiĭ* saŭ pantofiĭ făcuţĭ din bucăţĭ de postav şi carĭ

(1) Flăcăul engles nu cred să aibă chiuitura: «Sub călcâiul cismeĭ mele jócă dracul şi-o muiere»; saŭ: «Sub călcâiul opinciĭ şéde dracul cu puĭ şi mĕ'nvaţ'a chiui».

se ḑice că aŭ fost aduşĭ la noĭ de Turcĭ, sunt bunĭ şi călduroşĭ în timpul ierneĭ; dar dacă opincile se potrivesc maĭ mult la frigul sec şi nu prea la umeḑélă, apoĭ aceştia cu atât maĭ puţin se potrivesc cu umeḑéla. Eŭ am vĕḑut purtându-se asemenea papucĭ în părţile unde Româniĭ locuesc împreună cu coloniĭ străine, pe ale căror femeĭ Româncele, se vede, le-aŭ imitat. Aceştia sunt un fel de *chausson*-ĭ de aĭ francesilor.

4. *Şoşoniĭ, galoşiĭ* şi *ghetele de lac*, nefăcênd parte din încălţămintea ţĕranuluĭ nu pot fi obiectul actualeĭ aprecierĭ (1), totuşĭ atâta pot spune celor ce-ĭ declară dăunătorĭ sănătăţiĭ, şi în deosebĭ galoşiĭ şi ghetele de lac ce n'aŭ porositate, cum că nicĭ ghetele saŭ cismele, unse maĭ cu sémă, nu sunt tocmaĭ permeabile aeruluĭ, şi diferinţa între unele şi altele e maĭ mult teoretică.

La costumul naţional de lux tot-deauna se pórtă pantofĭ (papucĭ), pentru că în asemenea cas nu póte fi vorbă de economie. Cântecul însuşĭ ḑice:

Şi m'aş îndurà,
De ţi aş cumpĕrà
Nisce papuceĭ
Cu treĭ-ḑecĭ de leĭ.

5. *Papucĭ cu talpă de lemn* am vĕḑut la uniĭ meseriaşĭ, ca tăbăcarĭ, ferarĭ, arămarĭ şi alţiĭ asemenea. In Francia sunt peste tot de lemn, numiţĭ *sabot*, scobiţĭ în lemn, în carĭ săraciĭ pórtă paie saŭ fîn (*Rochard*, op. cit., IV, pag. 685). In Rusia se ḑice că îşĭ fac încălţăminte destul de diforme din cójă de mestécăn (*Rumänischer Lloyd*, 1 Novembre 1890) şi piciorul şi l învelesc în sdrenţe şi aşà se încalţă. Obiceiul de a se descălţà de papucĭ şi a-ĭ duce în mână

(1) Dar poesia poporală vorbesce totuşĭ:

Că iubesc un dorobanţ,
Ce-mĭ face papucĭ pe glanţ.

există și în Basarabia (1). Care va fi motivul maï puternic, nu sciŭ: saŭ că voesc prin acéstă să păstreze încălțămintele, saŭ că le vine maï bine a umblà liber, saŭ în fine este și una și alta. Vedeam venind soldațĭ cu schimbul de la paza granițeĭ din spre Transilvania (la Strunga din Dîmbovița) desculțĭ și cu cismele în mână (2).

Purtarea încălțămintei în biserică, unde omul stă în loc rĕcoros 2—3 ore, nu este numaĭ estetică, ci și igienică.

* * *

Nota. Despre încălțăminte scriam la 1882 în «*Familia*»: «Ghetele trebuesc să fie făcute pentru picior, iar nu piciorul pentru ghétă! De s'ar recunósce acéstă regulă, mulțĭ ar fi scutițĭ de schiopătare și de săgețile pe carĭ în ascuns le sufere pentru o vanitate. Aŭ dóră nu-ĭ vanitate când femeia chinesă își lasă să-ĭ ciuntéscă vêrful piciorului, ca acesta să devină apoĭ maĭ bontit, cam ca al caluluĭ!»

Și la noĭ se obicĭnuesce a se da mult pe piciorul mic (3). La rîndul sĕŭ călcâiul e un lucru, din care moda și-a făcut cea maĭ ridiculă jucărie. De ce ne trebue călcâiŭ la ghete? De ce să ne fie pasul așà de nesigur ca al celuĭ ce umblă în picioróngе? In acéstă privință țĕranul se află în o posițiune maĭ plăcută cu opincuțele sale ușóre. In locul ghetelor de pele sunt maĭ practice vara cele de materie (stofă) ușóră, firesce négră, care deși are incon-

---

(1) Proverbul ḑice: «Maĭ bine să-țĭ spargĭ papuciĭ, decât să-ĭ țiĭ învelițĭ».

(2) Acì îmĭ vine aminte și sfatul posnaș din un călindar vechiŭ de la 1848 din Bucurescĭ scos de *Rosetti*, anume: «Mijloc de a purtà cine-va cisme și pantofĭ în vreme de ḑece anĭ și maĭ bine: După ce ți-a adus cismele saŭ pantofiĭ, să le ungĭ cu untură de pesce peste tot, pe urmă să puĭ pe talpa lor tibișir și după acésta să le înfășorĭ în patru hârtiĭ gróse. Vrĕnd să eșĭ, să nu le puĭ în picióre, ci să le ieĭ la subțióră, saŭ maĭ bine pune-le în buzunar, dacă încap; ast-fel poțĭ să le porțĭ 10 — 12 anĭ și maĭ multă vreme încă, și vor fi tot-deauna ca noĭ.»

(3) *Dr. Vasiliu* observă că Românul, aparținĕnd raseĭ latine, în adevĕr și are picior mic.

›nientul de a absorbi maĭ multă căldură, dar nu sperie › ceĭ ce vreaŭ să apară micĭ la picior, cum apare bună-·ă în igienica colóre albă, ceea ce o scim și dela mănușĭ, ι cele albe arată mâna maĭ mare decât cele negre. Maĭ ɔserv că, dacă iarna a trecut apa până la pelea piciorulul, ;uncĭ să nu lăsăm ca ghetele să se usuce pe picior, cum ιc mulţĭ copiĭ nepricepuţĭ, de óre-ce ușor se nasc bóle rin rĕcelĭ însemnate. *Petenkoffer* a făcut esperienţa aceea, ă dacă s'a umplut de apă pe piciorul omuluĭ 3 coţĭ de imie, în acest cas, pentru a se evaporà umiditatea de ιcì, se detrage piciorului o cantitate de căldură atât de nare în cât cu ea s'ar puté topì o bucată de ghéţă le jumătate de funt.

6. *Obielele,* maĭ preste tot, sunt de lână, adese-orĭ așà le aspre în cât causéză mâncărime, maĭ cu sémă pe pulpe, și din scărpinărĭ se pot nasce și bubuliţe pe pele. Vara ţin aceste obiele prea cald, fac de asudă piciorul, și de rĕmân nespĕlate, se fac bășicĭ cu apă pe sub pele, numite «păduceĭ», saŭ se mustéză (maceréză) pelea călcâilor, degetelor și a talpeĭ piciorului. Dar o opincă frumos făcută, cu obiele bine potrivite și cu curele în de ajuns, dă piciorului un aspect chiar și maĭ frumos decât în cismă; căcĭ permite maĭ bine de a se vedé contururile piciorului.

Ciorapiĭ și obielele de lână sunt maĭ igienicĭ decât de pânză, maĭ cu sémă pentru ceĭ ce asudă la picióre. In acéstă privinţă stă bine ţĕranul român, care maĭ mult cu lână se încalţă. Ciorapiĭ de lână, pentru iarnă și de bumbac pentru vară, făcuţĭ în casă de femeĭ, se pórtă maĭ mult de acestea și de copiĭ, căcĭ rupêndu-se de grabă la degete și călcâiŭ, nu daŭ o învelitóre a piciórelor așà de trainică cum sunt obielele. Aceste din urmă sunt de diferite colorĭ, în cât poţĭ cunósce bine și de pe obiele din ce parte este purtătorul lor. Purtătoriĭ de opincĭ ne-Românĭ, adecă Sêrbĭ, Bulgarĭ etc. ţin mult la colórea roșie, pe când Românul

la cea brună saŭ négră. De aspectul deplorabil ce-l aŭ ceĭ ce-şĭ învelesc piciórele la încălţatul în opincĭ, în petece saŭ sdrenţe nu maĭ vorbesc, deşi este important acest soiŭ de încălţare în privinţa îngheţărilor iarna, iar vara pentru că nodurile ce se fac cu aceste petece apasă (glodesc) unele părţĭ ale piciorului, îl rod saŭ nu daŭ un strat destul de gros între picior şi locul pe unde calcă, care fiind petros saŭ grunţuros transmite maĭ uşor lesiunĭ piciorului. De avantagiul igienic al ciorapilor fără căpută la ceĭ desculţi am vorbit maĭ sus. Tot aşà de avantagioşĭ sunt şi tuslucii de dimie (poturĭ, turecĭ, ciórici), ce pórtă uniĭ ţĕranĭ.

In fine consider adoptarea încălţămintelor ce cuprind tot piciorul, în schimbul opincilor, ca un progres în cultură şi igienă; dar pe lângă acésta să se adaogă şi modificările necesare în îmbrăcăminte. Bărbaţiĭ încălţaţĭ în opincĭ cu obielele gróse, multe şi până la genunchĭ, nu sufere aşà mare daună, chiar şi dacă ar purtà iarna iţarĭ de pânză în loc de pantalonĭ de lână, iar femeile fără nicĭ un fel de pantalon de asemenea resistă la frig maĭ bine cu opincĭ şi obiele călduróse; pe când în cisme saŭ în botine, în carĭ nu intră atâtea obiele, lipsa de pantalonĭ groşĭ s'ar simţi mult în detrimentul sănătăţiĭ. Lucrul însă se schimbă pe timp umed şi maĭ cald, când e maĭ bună cisma. Pe cât se póte, mic şi mare să umble încălţaţĭ. Să lăsăm pe bolnaviĭ luĭ popa Kneipp să umble desculţĭ. Iar pentru ceĭ ce ţin mult la opinca tradiţională, dar în realitate le-ar fi ruşine s'o pórte, acolo este columna luĭ Traian, acì este istoria care orĭ-când va putè arătà şi acéstă parte de port caracteristică poporuluĭ român. Multe datine şi însuşirĭ ar fi de menţinut pe basa tradiţiuniĭ, dar lumea progreséză şi dă preste tine, dacă nu mergĭ cu ea înainte. Românul are tendinţa de a se ridicà şi cel ce a făcut cariera sa repede ḑice, «că s'a ridicat de la opincă». Se maĭ ḑice şi: «Cel învĕţat cu papucĭ nu cunósce pe

l cu opincĭ». Poesia poporală se ocupă și cu opinca,
ɩr maĭ mult cu cisma și papuciĭ. In general încălțămintea
ɔmânuluĭ este bună și dorim ca și cel din urmă țĕran
, fie în stare orĭ-când a o avé și purtà cu mic cu mare.

III.

IMBRĂCĂMINTEA.

Una din trăsurile cele maĭ caracteristice ale unuĭ popor e portul național.
G. Assaky.

Istoric. Descrierea îmbrăcămintei. Aprecierĭ igienice.

Istoric. Relativ la acest subiect găsim la *Xenopol* (*op. cit.* I, p. 82) următórele date: «*Ovidiŭ* scrie că Geții eraŭ purtătorĭ de pantalonĭ (bracca). Baso-reliefurile columneĭ luĭ Traian ne arată un singur soiŭ de vestmînt la toțĭ barbariĭ. Pantaloniĭ eraŭ largĭ și lungĭ până la căpută, unde se par legațĭ cu o sfóră; capul la ceĭ nobilĭ acoperit cu un soiŭ de căciulă frigiană (póte nu de miel, ci de o stofă móle, căcĭ are crețurĭ). Corpul erà îmbrăcat cu o tunică lungă până la genuchĭ și încinsă peste brîŭ, iar pe de-asupra erà aruncată o manta fără mânicĭ. Purtaŭ barbe pline și nu se tundeaŭ; Ovidiŭ ḑice: «negrijițĭ, netunșĭ și sburlițĭ». Pĕrul retezat în frunte. Femeile aveaŭ douĕ tunice, una lungă până în călcăiŭ și alta de-asupra până la genuchĭ, pe cap o legătóre cam slobodă. S'a susținut de uniĭ scriitorĭ că costumul țĕranuluĭ român ar reproduce cu esactitate îmbrăcămintea vechilor Dacĭ. Numaĭ portul pĕruluĭ se asémĕnă, pe când berneviciĭ saŭ ițariĭ sunt strîmțĭ și încrețițĭ pe picior, iar nu largĭ ca braca Dacilor. Acoperirea corpuluĭ

se face cu cămașa, care deși séměnă cu tunica internă a Dacilor, nu are nimic caracteristic; pe de-asupra însă ţěraniĭ românĭ pórtă bondiță, cojocul saŭ sumanul, iar nu mantaua dacă. Căciula nu séměnă cu fesul fără ciucur al Dacilor. Brîul de curea lată și împodobit cu alămurĭ e străin îmbrăcămintei străbunilor noștri» (1).

Letopisețele luĭ *Kogălniceanu* (1872, I, p. 27) dă părerea luĭ *Topeltin*, că Româniĭ din Ardél pórtă o haină de la umere până preste tot trupul. «Ne fac mare învěţătură portuluĭ de a véculuĭ celuĭ vechiŭ, care aŭ ţinut părţile acestea spre médă-nópte tot trupul acoperit. . . . bun de luna luĭ Decembre. Șlice aŭ de pâslă, pe limba nóstră dăcéscă glugă; eŭ (Miron Costin) socotesc chivere care am apucat și eŭ și la boeriĭ ţěriĭ nóstre. Tot Topeltin scrie de un fel de tundere maĭ adînc la peliță apropiată; alt-fel maĭ departe de peliță, prin peptine tund pěrul. . . Rîmlenilor le place a se rade și în chipul cétlăuluĭ, acoper căruntețele sale. Și pricină dă ca la cap din dos de céfă tundeà pěrul să fie capul tot slobod de sudorĭ și în rěcorélă la ostenele.»

Paul de Aleppo (loc. cit., p. 59) se exprimă despre îmbrăcămintea română ast-fel: «Femeile din Moldova și Ţéra-Românéscă pórtă un fel de îmbrăcăminte ce se aséměnă cu a femeilor frânce; pěrul și-l întorc în jurul vîrfuluĭ capuluĭ ca o învîrtită: cu o coperitură saŭ bonetă albă, iar la cele avute de catifea colórea roseĭ; pe lângă acésta, ele maĭ pórtă și un věl alb. Tóte aruncă pe umeriĭ lor un soiŭ de stofă de Alep de colóre azură, iar cele avute un șal de *Barsal* de mătase négră. Fetele pórtă pěrul împletit și

(1) Rochard, *Encyclopédie d'hygiène*, 1892, IV, p. 686 scrie: «Romaniĭ năvălitorĭ adoptaŭ câte ceva din costumul popórelor învinse, maĭ mult ca de fantasie, d. e. călţuniĭ.»

înfăşurat împrejurul vîrfuluĭ capuluĭ, dar fără nicĭ o învelitóre, în cât prin acésta puteţĭ deosebì fata mare de femeia măritată. Copiiĭ ceĭ micĭ nu pórtă nicĭ o haină; în fie-care nópte şi diminéţă se spală cu apă caldă. In timp de iarnă părinţiĭ îĭ tăvălesc adesea prin zăpadă. Femeile umblă cu faţa descoperită chiar de ar fi şi o Domniţă; veduvele în negru, ca călugăriţele.»

Precum s'a arătat la încălţăminte din istoriciĭ *Papiŭ-Ilarian* şi *Bariţiŭ*, aşà şi despre îmbrăcăminte ne spun că în Ardél ţĕraniĭ eraŭ opriţĭ de a purtà haine din postav de tîrg, nădragĭ şi cisme ca orăşeniĭ, precum nicĭ căciulă duplă de un florin şi nicĭ cămaşă de giulgiŭ.

Pentru România de sigur pentru boerĭ luxoşĭ, a scris la 1781 Patriarchul Ierusalimuluĭ Abram de a se lepĕdà de luxul îmbrăcămintei (*Sulzer*, op. cit., II, pag. 227). In Germania edictul cel maĭ vechiŭ în contra luxuluĭ în îmbrăcăminte a fost dat de Carol cel Mare la 808 şi s'a repetat în tot Evul mediŭ (1).

Din documentele de *Hurmuzaki* (II, 3, p. 649), vedem că de la 2 Iulie 1529 până la 25 Ianuarie 1530 s'aŭ importat 255 chepenege (dulame), mărămĭ (cârpe de cap) bune 114, mediocre 10, simple 225, cingĕtorĭ 25, brîe 4, pânză de bumbac saŭ de in 493 coţĭ *(peciae)*, peĭ 151; iar de la noĭ s'aŭ exportat 1000 bonete, pesce etc.

Pe la 1709 fiind *Del Chiaro* în Bucurescĭ scrie: «Imbrăcămintea Valachilor este aceiaşĭ ca şi a Turcilor, afară de breton care este ca cel polonez, adecă îmbrăcat împrejur cu pele négră de miel lată de 4 degete. Aceia carĭ se bucură de cele dintâĭ demnităţĭ înlocuesc mielul cu pelea de samur. Toţĭ pórtă pĕrul scurt, afară de preoţĭ şi călugărĭ carĭ îl pórtă lung. Ceĭ maĭ mulţĭ dintre Românĭ pórtă barbă. Imbrăcămintea femeilor este o ameste-

(1) Scherr, *Germania*, Stuttgart, p. 66.

cătură de haine grecescĭ şi turcescĭ, însă nu şĭ acopĕr figura.

«Femeile măritate îşĭ acopĕr capul cu un vĕl alb; cele două căpĕtâie ale vĕluluĭ atârnă pe spate.

«Fetele pórtă pĕrul împletit în formă de códe prinse cu ace lungĭ, când se pun în jurul capuluĭ. In ḑilele de sĕrbătóre se îmbracă fórte bogat, etc.

«Ocupaţiunea cea maĭ ordinară a femeilor este ţesutul; din pânză se fac cămăşĭ, pe carĭ le pórtă lungĭ până la pămînt, şi pantalonĭ de pânză, pe carĭ îĭ întrebuinţéză toţĭ fără deosebire şi cu carĭ se culcă nóptea în toţĭ anotimpiĭ. Cingĕtorea lor este o făşie lată de o palmă, ale căreia căpĕtâie sunt lucrate cu florĭ de mătase de diferite nuanţe» (1).

Sulzer (op. cit., II, p. 379) scrie: «Ţĕrancele pórtă în Banat şi Moldo-Valachia cerceĭ şi la gât galbenĭ, coraliŭ şi mărgele, o giubeică (juppe) fără mânecĭ de la umĕr până la glesne, mânecile fiind înlocuite prin ale cămăşiĭ, carĭ sunt brodate; maĭ pórtă două cătrinţe dinainte şi dinapoĭ, preste ele brîŭ, vara pórtă pe trunchiŭ numaĭ cămaşă; iarna încă un corset scurt saŭ cojocel fără mânecĭ, saŭ şi un cojoc de miel pe de-asupra. Cele nemăritate sunt cu capul gol; măritatele, cu ştergar (peschir) de muselină. Ţĕranul din câmpie nu pórtă sucman şi cămaşă scurtă saŭ ismene înguste, ci pantalonĭ largĭ, sucman lung şi fesul roşu turcesc. Cămaşa scurtă are mânecĭ lungĭ şi largĭ, deschise, iţariĭ sunt lungĭ, de pânză saŭ de postav, vara pórtă o haină scurtă (fustă, Kittel) cu mânecĭ din postav gros, negru, numită *zeghe*, saŭ o simplă bucată de postav alb pe spinare cu o glugă; iarna un cojoc scurt saŭ o sarică, adecă manta cu mânecĭ din lână de óie, fórte aspră şi pĕrósă, chimir de pele, căciulă de miel albă orĭ négră, vara o pălărie saŭ bonetă (Tschakelhaube). Fe-care ţĕrancă se sulimenesce, afară de cele bĕtrâne.»

(1) Aurelian, *Economia naţională*, 1882.

Solul engles dela Ţarigrad *Toriton* scrie la 1812: «Imbrăcămintea locuitorilor (din Valachia şi Moldova) celor de acum vara este întocmaĭ ca acelor vechĭ, precum este închipuită pe columna luĭ Traian; un chip sĕlbatic purtând o cămaşă de pânză grósă, legată împrejurul brîuluĭ, şi o pereche de ismene lungĭ, un toporaş mic spânzurat la brîŭ, o pele de óie aruncată preste umĕrul stâng şi atârnată preste pept, în picióre opincĭ de pele crudă.»

Neigebauer scrie pe la 1846 în sus citatul op: «*Portul naţional* constă din opincĭ neargăsite, pantalonĭ de pânză şi preste eĭ cămaşă, în cap o căciulă de óie, maĭ rar pălărie rotundă. Intr'un chimir de pele saŭ brîŭ de lână stă înfipt cuţitul, şi maĭ pórtă şi o mantă de postav aspru, cenuşiŭ-brun saŭ cojoc de óie, a căruĭ lână se întórce în afară la vreme rea. In Valachia adesea se pórtă, când călăresc, un fel de gamaşe, carĭ fixându-se la genunchĭ, spânzură în jos la nodiţă, fiind făcută din postav alb decorat cu bande roşiĭ şi albastre. Femeile pórtă o cămaşă lungă cu mânecĭ lungĭ, adese roşiĭ saŭ albastre, altă dată decorate ingenios cu mărgele de sticlă şi cu fluturĭ de aur, primprejur de cópse se înfăşură o bucată de postav aspru, brun, ţesută cu vărgĭ (dungĭ) pestriţe şi care la o parte rĕmâne deschisă; în unele părţĭ rĕmân amîndouĕ laturile deschise, atârnând în jos douĕ cătrinţe de acestea dinainte şi dinapoĭ; acestea iarăşĭ sunt făcute în unele părţĭ aprópe tóte din fire, în cât ţesĕtura de sus de la cópse (şoldurĭ) este numaĭ de un lat de mână. Uneĭ fĕpturĭ svelte, cu códele de pĕr împletite pe după cap, îĭ vine fórte pitoresc acest costum. Dar obicĭnuit se légă împrejurul capuluĭ o maramă pestriţă, singura ce se cumpĕră din oraş, căcĭ cele-lalte haine femeescĭ şi bărbătescĭ se fac tóte de însăşĭ ţĕranca.»

Ubicini (1856) descrie ast-fel îmbrăcămintea: «O cămaşă de pânză grósă strînsă pe talie prin o încingĕtóre lată

de pele saŭ prin o bandă lată de lână, ce servesce în acelaşĭ timp de busunar; pantalonĭ de pânză largĭ de tot la cópse şi strîmţĭ dela genunchĭ până la nodiţe; opincĭ de pele crudă de capră saŭ de cal, tăiate după forma piciorului şi legate cu curele înfăşurate până pe fluerul piciorului; pe cap căciulă de miel, iar pĕrul pe spate. Altă dată înlocuesc căciula prin un bonet de lână scurt şi scund, iar locuitoriĭ dela munte pórtă pălărie rotundă cu marginĭ late. Iarna vestă de miel, încolo aruncă pe umerĭ un pardesiŭ de cojoc, care are la spate o peliţă négră de miel saŭ o manta de moldun (lână) alb, în formă de caban (1), făcută de soţia sa. Altă dată eĭ se mulţumesc cu o manta de pele de miel cu cojocul în afară, care îĭ feresce de plóie. Costumul femeilor e curat şi elegant. Ele pórtă cămaşă de pânză cu florĭ pe pept, la gât, etc.; încingĕtórea strînge cămaşa, care e fórte scurtă, la care se maĭ adaoge şi o fustă albă, ce nu acopere nicĭ odată nodiţele. Dinainte şi dinapoĭ catrinţa de stofă compactă cu fire, printre carĭ se vede fusta. Iarna saŭ în timp umed ele se îmbracă cu un cojoc saŭ surtuc cu mânecĭ largĭ. Pórtă opincĭ ca şi bărbaţiĭ saŭ botine iarna; dar vara înlocuesc aceste încălţăminte cu botine roşiĭ saŭ galbene, ca odinióră Polonesiĭ, pe carĭ însă le pórtă adese-orĭ subţióră, maĭ cu sémă când e de a trece vre-o apă. O maramă de stofă uşóră, legată pitoresc pe cap. Fetele, cu capul gol şi cu o códă pe spate etc.»

De Bouqueron (*La Roumanie,* 1869) dă următórea descriere: «Locuitoriĭ Principatelor descind din coloniile romane aduse de Traian la malurile Dunăriĭ, eĭ se deosibesc prin costumul, trăsurile şi datinele lor de popórele ce-ĭ înconjură, tóte de origine asiatică. Costumele nu s'aŭ schimbat de la acea epocă. Bărbaţiĭ pórtă pantalonĭ de pânză

(1) In Banat se numesce «cabaniţă».

grósă, sus largĭ, îngustându-se de la genuchĭ până la nodițe; o tunică din aceeașĭ stofă strînsă pe talie prin o cingĕtóre largă de pele, ce servesce și de buzunar; opincĭ și căciulă de miel. Iarna maĭ pun pe de-asupra o manta de pele de óie puțin preparată cu pĕr cu tot. Costumul femeesc este simplu și totușĭ grațios; o cămașă de mĕtase decorată cu broderiĭ fórte fine; o fustă albă, preste care se încunjură o bucată de stofă cu dungĭ de diferite colorĭ și ornate la partea inferióră cu ciucurĭ pestrițĭ; ca coafură florĭ prin pĕr.»

W. Brennecke (*Die Länder an der unteren Donau,* 1870) crede, că întreg costumul unuĭ țĕran ordinar pentru anotimp bun póte să facă un taler prusian.

«*Niva*» din 1875 caracteriséză ast-fel costumul românesc: «Pe cât e de simplu Moldovénul la mâncare, pe atâta îĭ place a se fălì cu îmbrăcămintea sa. Hainele luĭ sunt amestecate cu malo-rusesc și cu turcesc. Costumul bărbătesc se compune din caftan de micaton (demi coton), dar la bogațĭ de mĕtase. Ceĭ bogațĭ se încing cu brîurĭ tărcate, de-asupra de brîŭ se maĭ încing și cu o curea lată impodobită cu bumbĭ și altele. Pantaloniĭ sunt saŭ de micaton saŭ de postav, și maĭ cu sémă albaștri și tare lați. De-asupra de caftan, peptar din materie pestriță cu blană. Hainele bărbătescĭ de iarnă sunt; peptar, cojoc de óie și cușmă de miel. Moldoveniĭ de rînd pórtă pĕrul până pe spate, dar barba e tot-deauna rasă; peptul și gâtul sunt tot-deauna descoperite (1).

«Femeile obicĭnuit pórtă rochie de cit, de lână saŭ mĕtase. La sĕrbătorĭ îmbracă încă pe de-asupra rochieĭ o cațaveică cu blană. Femeile bĕtrâne légă capul, în loc

(1) Rușiĭ, într'una din anecdotele lor privitóre la Românĭ, ḑic: «Când a făcut Dumneḑeŭ pe Moldovén, acesta erà așà de gros, în cât la căderea luĭ din cer i s'a rupt cămașa de pe el, și de atuncĭ umblă tot cu peptul gol.»

de tulpan colorat, cu pânză albă (ştergar, peşchir, năframă); fetele umblă cu capul gol.»

Bergner (*Rumänien*, 1887) arată portul naţional ast-fel: «Portul păstoruluĭ aduce cu al vechilor Dacĭ şi Romanĭ, iar al ţĕrancelor cu a celor din Romagna. Bărbaţiĭ pórtă icĭ colea cisme, maĭ des însă originalele opincĭ din pele neargăsită, ismene largĭ, ţinute cu un curmeiŭ, brîŭ roşu de lână şi o praschie (chimir) de pele. Cămaşa spânzură preste pantalonĭ în formă de fustă şi de regulă e cu florĭ frumóse, negre saŭ roşiĭ, şi forméză fala bărbatuluĭ, o jiletcă scurtă fără mânecĭ jucată cu postav tărcat (ilic), haină saŭ şubă lungă, şi iarna un cojoc mic de miel, a căruĭ lână se întórce la plóie în afară. Şi la femeĭ sunt în us opincile; florile cămăşiĭ nu se acoper de giletca de vară şi fără mânecĭ, pe cópse e învelită zevelca, sub asta cătrinţa saŭ pestelca; la fete maĭ încunjură mijlocul o bandă de 10 coţĭ de lungă. Adevĕrata brobódă a ţĕranceĭ e făcută din o pânză albă de bumbac, cam de treĭ coţĭ de lungă şi de unul de lată pentru tóte ḑilele şi o alta maĭ mărişóră, de mĕtase roşie, albă saŭ galbenă, tórsă şi ţesută chiar de dînsa, pe care o scóte din gogoşĭ de mĕtase. Acéstă cârpă, maramă saŭ brobódă e adese-orĭ atât de fină şi întreţesută admirabil cu florĭ şi jucăturĭ de bumbac alb ceva maĭ gros, în cât cine o vede o admiră până şi prin tóte exposiţiunile. Ţĕranca înfăşóră uşor acéstă cârpă pe după cap şi bărbie, aruncând amîndouĕ capetele preste umerĭ, iar la orăşencele în costumul naţional spânzură teatralicesce pe spate.»

In calendarul luĭ *Assachi* pe 1845 găsim: «Portul naţional. (cu o litografie). Ţĕrancele aŭ început a se desgustà de catrinţă şi de altiţă, carĭ de abià unde şi unde, în nisce crăpĕturĭ de munte, se maĭ întîlnesc câte odată, şi în locul lor femeile şi fetele de la ţéră pórtă acum rochiĭ de falbalale, códă în peptene, şmisete şi chiar mantelete. Lucru

curios, Ardélul cel locuit de atâtea amestecăturĭ de popóre, unde Româniĭ, deşi băştinaşiĭ ţĕriĭ, sunt desbrăcaţĭ de drepturĭ politice şi privițĭ numaĭ ca o naţiune tolerată, Ardélul ḑic a păstrat obiceiurile naţionale românescĭ mult maĭ bine decât ambele nóstre Principate, unde elementul românesc singur domnesce. In Valachia, maĭ ales în cea mică, costumurile şi tóte semnele caracteristice naţionale se ţin destul de tare şi d-l *M. Buchet* a avut înlesnire destulă spre compunerea frumosuluĭ sĕŭ album românesc. La noĭ în Moldavia acestaşĭ artist, cu tótă buna sa voinţă, cu greŭ ar puté găsi încă costumurĭ naţionale, dór numaĭ să se vîre în văile Carpaţilor. D-l Kaufmann, cu mare greutate şi de abià la Pétra, a putut găsi modelurĭ ca să închipuiască alăturata scenă, pe care am litografiat'o înadins pentru calendar. Aşà dar, de abià încă la surugiĭ aflăm ceva rĕmăşiţă de un costum original. Lucru maĭ vrednic încă de luat séma, cépcânele, carĭ odată *eraŭ* haina de paradă a oştenilor luĭ Vasilie Vodă, pentru cea maĭ de pe urmă dată s'aŭ purtat până în anul trecut de către zapciĭ desfiinţateĭ Nazîriĭ a robilor ocârmuiriĭ. Tristă decădere!»

«*Aurora română*» din 1863 scrie între altele despre portul din Banat: «Capul se învelesce cu materie fină, rĕsucită în forma turbanuluĭ, chindesită cu fir de aur saŭ argint, cu un buchet saŭ ghirlandă de florĭ orĭ pană de struţ. Pĕrul se împletesce în plete simple fără creţele, şi apoĭ dându-se pe după urechĭ, se strînge în o cosiţă. Pólele-s în colórea flamureĭ naţionale. Asupra spaţeluluĭ (spaticel, ca corset) se iea şi tunică scurtă cu mânecĭ largĭ, scurte şi deschise; marginile tuniceĭ se cos cu fir de aur şi se înzestréză cu *pasaman;* pe umeriĭ, peptul şi dosul tuniceĭ se cos arabescurĭ cu fire de aur. Preste mijloc se încinge brîŭ tricolor.»

Notice sur la Roumanie, 1868 (Odobescu, *Opere,* vol. III):

«Vestmintele poporuluĭ român se alătură de o parte de costumele popórelor de origină latină (Italia și Spania), de alta de ale Slavilor, Maghiarilor și chiar Bretonilor; iar în anumite puncte de costumele pur orientale.

«Imbrăcămintea *femeeĭ* este o cămașă lungă de pânză. După cum acésta este la gât și la mână încrețită (strînsă) saŭ largă, se numesce cămașă saŭ iie, și se face de către țĕrance însășĭ din pânză de in, cânepă saŭ bumbac; dar adese-orĭ partea superióră a corpuluĭ e îmbrăcată în borangic. Broderiĭ sunt până și pe marginea de jos a cămășiĭ. Douĕ șorțurĭ de lână atârnă de la brîŭ în jos dinainte și dinapoĭ. Cel dinapoĭ e tot-deauna maĭ larg și se numesce vâlnic saŭ catrință, cel-lalt este un paralelogram numit șorț, fotă, zevelcă saŭ pestelcă.

«Brîul e obicĭnuit de lână, roșu, și ajunge maĭ de multe orĭ pe după talie. Tot acì se maĭ găsesc și betele decorate și purtate de ambele sexe, ca ornament pe după talie și la genuchĭ. Fetele umblă cu capul gol, cu douĕ códe pe spate, legate cu panglicĭ, cordele, florĭ în cap, salbă, mărgele.

«Femeile măritate îșĭ ascund pĕrul sub vĕl de in saŭ de borangic alb saŭ galben (maramă, ștergar, cârpă).

«In unele localitățĭ maĭ pórtă pe sub ștergar conciŭ saŭ cunună. La tinerele măritate betéla îndeplinesce rolul. La acestea se maĭ adaoge opincĭ saŭ botine gróse de pele négră saŭ roșie, și câte odată chiar ciorapĭ de bumbac saŭ de lână.

«Pentru iarnă, după localitățĭ, se îmbracă în palton cu vată și fără mânecĭ, de bumbac saŭ de lână (zăbun); un pardesiŭ de lână cu mânecĭ, îmblănit cu cojoc (scurteică), saŭ în fine în vestminte de pele de miel, brodate aprópe ca cele bărbătescĭ.

«Pentru a se convinge de originalitatea costumelor Româncelor, nu avem decât să le comparăm cu ale femeilor

vecine, d. e. Bulgare, carĭ pórtă o rochie închisă de lână. la talie strînsă, fără încreţiturĭ şi fără mânecĭ, cu un bonet mic saŭ fes roşu pe cap şi un pardesiŭ mare de postav.

«Vara *bărbaţiĭ* pórtă o cămaşă ce trece preste pantalonii de pânză, carĭ se strîng pe talie prin o încingĕtóre largă şi lungă de lână roşie; opincĭ cu curelele ţesute din lână şi bumbac şi o pălărie de pâslă négră cu marginĭ late, ce se asémĕnă pălărieĭ bretone saŭ spaniole. Iarna schimbă opincile cu cisme marĭ şi pun saŭ pantalonĭ strîmţĭ de lână albă, pe carĭ îĭ maĭ acoperă câte odată şi cu poturĭ, turecĭ saŭ cióricĭ, saŭ pantalonĭ largĭ, *carĭ* se îngustéză dela genuchĭ în jos. Incingĕtórea de lână e înlocuită câte odată prin un corset de pele larg, chimir. Vestmintele carĭ îmbracă partea de sus a corpuluĭ *sunt* de aba saŭ dimie albă, négră, verde-închis, vînĕt-închis, cenuşiŭ saŭ castaniŭ, saŭ de pele de óie, albă orĭ négră. Cele de postav maĭ apropiate de talie se chémă ghebă, zeghe, sucman, dulamă, etc.; iar cele de pele de óie: cojoc, mintén.

«Se pórtă şi jiletcă fără mânecĭ, care se chémă ilic saŭ peptar; în fine mantalele marĭ, carĭ învelesc corpul ca într'un sac mare, se fac saŭ de postav gros roşu (ipingea, bundă), saŭ de lână albă imitând pe din afară lâna oiĭ (sarică).

«Pe cea din urmă o pórtă maĭ mult păstoriĭ de pe munţĭ, împreună cu gluga. Iarna se pórtă în cap căciulă albă, cenuşie saŭ négră; formele eĭ variază de la mică, cum se pórtă pe malurile Oltuluĭ, până la cea mare, ţurcă, pe care o pórtă ceĭ dela munte şi care se vede şi pe columna luĭ Traian. In unele părţĭ, pe malul Dunăriĭ, fesul înlocuesce câte odată căciula.»

Obedenaru scrie în 1876: «Vestmîntul ţĕranuluĭ se compune vara din cămaşă, ce se pórtă ca o bluză, din pantalonĭ de pânză, din încingĕtóre de lână roşie, din opincĭ,

ce sémĕnă cu ale ţĕranilor italienĭ, şi din o pălărie de pâslă cu marginĭ late.

«In unele provinciĭ încingĕtórea e de pele, fórte lată, ca a legiónelor romane de pe columna luĭ Traian. Iarna pórtă ţĕranul pantalonĭ de lână, o jiletcă şi manta din aceeaşĭ stofă.

«Dacă e şi maĭ frig, el pune un cojoc de óie, căciulă (în Ungaria clăbăţ), adesea şi în miedul veriĭ. In unele localităţĭ începe a se rĕspândi portul ghetelor saŭ al cismelor.

«Peptul este deschis vara-iarna, din ceea ce nu resultă indisposiţiune, căcĭ pelea pe sternum s'a întărit, fiind într'o iperemie habituelă, s'a cuirasat. Costumele femeescĭ din unele districte se asémĕnă cu ale ţĕrancelor italiene din unele părţĭ; în alte judeţe, cu costumele orientale purtate de femeile bulgare şi sêrbe. O cămaşă ţine, cu partea eĭ superióră, locul uneĭ camisole saŭ corsagiŭ, broderiĭ fine pe marginĭ.

«Pe o fustă albă se desfăşură un şorţ dinainte şi altul dinapoĭ; la unele, aceste şorţurĭ sunt prinse de o parte. Unele femeĭ pórtă brîŭ la fel cu bărbaţiĭ, altele aŭ primprejurul rărunchilor o bandeletă de 3—4 metri de lungă şi de 3 cm. de lată. Femeile pórtă opincĭ saŭ botine, adese-orĭ umblă şi desculţe. Iarna pun mantaua de lână saŭ cojocul. Şi prin coafură se apropie de femeile italiene.»

Slavicĭ (op. cit.) spune, că catrinţa, opregul saŭ fota, sunt negre de alungul Oltuluĭ şi pe la Sibiiŭ; bărbaţiĭ pórtă cămaşa scurtă vîrîtă în pantalonĭ, mânecarul e de pânză grósă, iar cojoculuĭ iĭ maĭ dic şi bituşă. Nu-şĭ bat capul ca să fie hainele comode, dar preferă a nu mâncà, numaĭ să se îmbrace frumos.

Despre îmbrăcăminte scriam între altele la 1882 în «*Familia*», şi tot acì în No. 1 din 1883 despre curăţenia corpuluĭ. Imbrăcămintea naţională a fie-căruĭ popor corespunde

prea bine împrejurărilor în carĭ trăesce și nu-ĭ putem băgà vină luxuluĭ. Aŭ dóră să luăm femeeĭ române tótă bucuria cu care ea îșĭ decoréză opregul (catrința) saŭ își face acoperemîntul (pătura) de pe pat? In nisce anĭ începuse organele administrative cu asprime a pune pedeci acestor producte naționale. Orĭ-ce popor îșĭ află carĭ vestminte sunt pentru el maĭ corespundĕtóre, căcĭ necesitatea e cel maĭ bun croitor. O comisiune a expedițiuniĭ de nord s'a încercat să combine cele maĭ bune haine în contra friguluĭ, și totușĭ acestea sunt departe înapoĭ de îmbrăcămintele eschimoșilor. Cât rĕŭ face încingĕtórea absurdă, tare strînsă, pentru dobândirea talieĭ de vespe, ne pot spune anatomiștiĭ, carĭ vĕd destuĭ ficațĭ sugrumațĭ și stomacurĭ comprimate prin asemenea încingere prea strînsă. E ușor de înțeles că prin acésta se împedecă circulațiunea sângeluĭ și mișcările canaluluĭ digestiv, se produce multă sudóre subțióră, se strică forma sînuluĭ și alte neorînduelĭ.

In copilărie mĕ întrebam de multe orĭ, cum póte țĕranul umblà în doliŭ cu capul gol lunĭ, anĭ întregĭ saŭ preotul la botez prin sat? Igiena rĕspunde în acéstă privință, că dacă capul e preste tot acoperit cu pĕr, cum este la țĕranul ce «jelesce» și nu se maĭ tunde tot timpul cerniriĭ sale, saŭ la preoțiĭ cu pĕrul lung, și dacă stă la una și aceeașĭ temperatură, fie și în frig, capul nu sufere nimic. Din contra, acoperirea capuluĭ timp îndelungat împedecă perspirarea, prin urmare este bine ca la arĕtarea onóreĭ salutând prin ridicarea păläriĭ, să se maĭ ventileze capul. Vara o pălărie lată și ușóră e fórte bună în contra arșițeĭ sóreluĭ. Materiile de lână, flanela, sunt bune, maĭ cu sémă pentru ceĭ înclinațĭ la bólă, pentru că acelea nu lasă să se adune sudóre pe corp fiind maĭ absorbitóre (igroscopice) decât pânza; pe de altă parte, pelea neputênd evaporà repede, omul e scutit de rĕcélă. Pânza ține vara maĭ rĕcóre, dar permite maĭ ușor rĕcéla, etc.

Leonescu (Starea țěranuluĭ român, 1887, p. 12), scrie despre îmbrăcăminte, că în genere este aprópe aceea a Dacilor. In timp de iarnă suman orĭ manta, cojoc, meșinĭ, căciulă și ciobote; dar mare parte din țěranĭ aŭ iarna numaĭ cojócele scurte până la brîŭ, suman, căciulă, ițarĭ, bernevicĭ saŭ numaĭ ismene de cânepă. In satele de primprejurul orașelor nu pórtă de loc blană, ci numaĭ nisce mintenașe cu mânecĭ scurte, până la brîŭ, vătuite unele cu lână, iar cea maĭ mare parte cu câlțĭ; suman, căciulă, ismene și ciobote.

Imbrăcămintea țěranuluĭ în timp de vară este bună, afară de obiceiul unora de a purtà căciulă în mijlocul celor maĭ marĭ arșițe ale sóreluĭ.

Imbrăcămintea țěranceĭ în timp de iarnă constă din o rochie saŭ fustă de cit, o cațaveică blănită, care nu se lipesce bine de corp și ale căreia mânecĭ sunt neblănite, un șălișor de lână pe cap, colțunĭ de ață și papucĭ în picióre.

Este de observat, că țěrancele, afară de cele de la munte, nu aŭ obiceiul a purtà pantalonĭ în timp de iarnă, care le-ar fi de mare folos în privința sănătățiĭ. Cele maĭ sărace pórtă în loc de cațaveică un mintenaș vătuit cu lână saŭ câlțĭ; și pe cap, în loc de șălișor, un tulpan numit și tistimel.

Imbrăcămintea e rea, nu din sărăcie, ci din neîngrijirea de sine a țěranuluĭ.

Țěraniĭ dorm cu copiiĭ maĭ marĭ pe paturĭ saŭ lațe (care este maĭ lungă, dar maĭ îngustă de cât patul) pe care pun paie, apoĭ aștern un lăicer și cergĭ de cânepă saŭ de lână; uniĭ însă, în lipsă de cergă, se acopěr cu hainele ce le pórtă ḑiua. Țěranca dórme de regulă pe cuptor cu copilașiĭ ceĭ maĭ micĭ

Frâncu (Moții, 1888) descrie portul *Românilor de la pólele Munților Apusenĭ* ast-fel: «Cămașa e până la genuchĭ

de lungă și se pórtă preste ciórici, peptarele sunt din pele de óie croite pe trup și deschise. Șerparele sunt late din pele roșie.

«Țundrele sunt până din jos de genuchi și sunt croite cu clin din pănură de lână bătută în piuă. Pălăriile sunt late și drepte la fund. Mai de mult bărbații purtaŭ pěrul împletit în chică, pe care o lăsaŭ să atârne pe la umĕrul stîng pe pept. Chica o purtaŭ și Moții și Mocanii și chiar unii din Mureșeni și Târnăveni.

«Astădi acest obiceiŭ a început să disparǎ. Frumusețea și bogăția broderiei portului femeesc variază după cum e darea de mână a omului. Catrința, care se mai numesce zadiă, opreg și păstură, e din strămăturĭ, țesută și cusută cu fir, iar perpeta (șorț) e de creton saŭ de mĕtase din tîrg, alésă. De o admirabilă frumusețe sunt și brăcilele și brîurile, cu cari se încing fetele. Pĕrul nevestelor e împletit în cosițe late, trase preste o ureche și îmbrobodite cu o năframă mare, preste care atîrnă un potilat alb ca lebăda.

«Femeile nu pórtă decât așă numitele cisme pe ramă și dintre tóte hainele lor cea mai de podóbă este cojocul, care costă dela 40—60 florini și fără de care nici o fată nu se póte mărită. Țundrele *mocanilor* sunt numai până la genuchi de lungi și ciórícii sunt strîmți și cu cusătură pe dunga piciorului, iar la glesne sunt vîrîți în nisce colțuni (ciorapi) numai de o palmă eșiți afară din opincă. Tóte aceste haine sunt din pănură albă de lână. Cămașa e scurtă și vîrîtă în ciórici atârnând de băirile ei câte o merindară vărgată țesută în trei colțuri și care, fiind vîrîtă după șerpar, servesce drept batistă de buzunar. Tot după șerpar e și téca cu cuțit și furculiță. Pălăriile sunt rotunde, preste cari sunt învîrtite nisce fire de aur fórte îngust împletite. Peptul fetelor și nevestelor e acoperit de șiruri dese de mărgele de granat și la brîŭ peste brăcile mai sunt încinse și cu curele cu ținte

de aramă, după care e punga din pele albă argăsită și cu băerĭ din fășiĭ de pele (ierhă) frumos împletite, care atârnă dela brîŭ în jos. Cel care asistă la un tîrg în Abrud (unde sunt băeșiĭ) nu se maĭ satură a privì: icĭ la o mótă cu portul și tipul eĭ deosebit, colea la o slătnénă cu cismele eĭ roșiĭ și cu vîrful încârligat spre picior, și dincolea la o buciumănénă cu portul eĭ elegant și luxos lucrat. Asemenea contrast înfățișéză și bărbațiĭ: Moțul cu țundra luĭ scurtă și albă ca néua, cu leibĕrul (jiletca) de postav vînĕt, cu cióricĭ strîmțĭ, croițĭ pe picior și cu șiret negru pe marginĭ cusuțĭ; Slătnénul cu cismele ca și ale muieriĭ sale, cu deosebire numaĭ că nu sunt roșiĭ, și în fine trufașul Buciumănén, cu cismele sclipiciósе de lac cusute pe margine cu fir tricolor, cu peptar scurt, cusut cu mĕtase, cu pălărie mică, rotundă de mĕtase și cu fir de aur împodobită.»

Moțiĭ, ca și *Mocaniĭ* și în parte ca și *Crișeniĭ*, pórtă cămașa în cióricĭ, din care împrejurare scriitoriĭ șoviniștĭ Ungurĭ vor să facă lumea să crédă că ar fi Sĕcuĭ romanisațĭ.

O asemenea încheiare e cât se póte de greșită, de órece și Olteniĭ din România-Mică pórtă cămașa în ciórici, și apoĭ sunt și ungurĭ, d. e. Ciangăiĭ, precum chiar și uniĭ din Sașĭ, carĭ pórtă cămașa peste ciórici saŭ peste nădragĭ săsescĭ de postav vînĕt.

Precum mi se maĭ comunică, în Transilvania se pórtă iarna căciulă, pe când vara e de rîs cel ce o pórtă și îĭ dice: «ăsta e de aceia carĭ pórtă și vara căciulă». Se și observă pălăriile de paie vara la toțĭ lucrătoriĭ ardelenĭ trecuțĭ dincóce. Tineriĭ împletesc horțop (códă), adecă mamă-sa orĭ vre-o femeie le-o face, maĭ cu sémă Duminicele, pe când bĕtrâniĭ lasă plete pe spate. Cămașa de purtat este de câlțĭ de fuior, iar în sĕrbătorĭ e de bumbac cu fuior până la genuchĭ și chindisită; tot așà și

ismenele de purtat sunt de câlţĭ, iar cele de sĕrbătorĭ de bumbac. Nóptea ieaŭ câte o cămaşă veche. Iarna pórtă ciórică de lână albă, ţesută în casă, cămaşa băgată în ei. Săracele torc altora în parte şi tot fac cióricĭ bărbaţilor. Femeile pórtă pe cap zovon. Copila până la 14 anĭ pórtă numaĭ şorţ dinainte, şi dinapoĭ pólele încreţite; dela 14 anĭ în sus îĭ pune şi cătrinţă dinapoĭ. Cojoc pórtă şi femeile şi bărbaţiĭ şi costă 90—100 florinĭ, care e tot încărcat în mĕtăsurĭ şi lung până jos. Il pórtă numaĭ în umerĭ, rar pe mânecĭ. Mirésa când se mărită vara, crape lumea de căldură, ea tot e cu cojoc în umerĭ. Bărbaţiĭ aŭ pentru lucru cojocele cu mânecĭ, saŭ şi peptare pe sub suman. Vara pórtă păláriĭ, cea maĭ mare parte de paie, şi sunt în fie-care sat 2—3 carĭ sciŭ să le facă.

Un inginer român din *Basarabia*, care a trăit mult la ţéră, caracteriséză îmbrăcămintea română din acele părţĭ cu cuvintele următóre: pânză de casă pentru cămaşă şi ismene, brăcirĭ roşiĭ, jiletcă, opincĭ şi căciulă, excepţional cisme şi pălărie. Este câte un sat în care toţĭ pórtă numaĭ păláriĭ. La tineret şlepe (păláriĭ) rusescĭ, pantalonĭ la ceĭ maĭ de sémă ca la Bulgarĭ. Crede că sunt siliţĭ a-şĭ unifică portul, ca să nu se nască dese frecărĭ între rasele diferite (Ruşĭ şi Românĭ saŭ Bulgarĭ şi Românĭ). Femeile în fustă de cit, îmbrobodite cu cârpă de dughénă. Ciupag din pânză de casă; desculţe, ghete (papucĭ) cu botforĭ (călcâie) înalte.

Un învĕţător român din comuna *Cecoltenĭ* (Basarabia) spune că pantaloniĭ sunt largĭ, cu multe încreţiturĭ la brîŭ (modă ruséscă, póte bulgară?), dar ceĭ ce-ĭ pórtă declară că e port moldovenesc; maĭ mulţĭ însă nu pórtă pantalonĭ, ci numaĭ ismene (cămaşă şi încins cu brîŭ). De opincĭ le e ruşine să pórte, în cât le pórtă numaĭ văcariĭ; încolo maĭ mult tot ciobote, dar în ḑi de lucru umblă desculţĭ tot-deauna. Femeile pórtă peştiman, adecă pestelcă

saŭ cătrință pe de-asupra fusteĭ, cea din urmă fiind ca la rusóice. Se maĭ pórtă și imineĭ în chip de ghete roșiĭ și ciobote roșiĭ.

Vedem și în «*Apĕrătorul sănătățiĭ*» (III, pag. 10 și 83) costume din Basarabia. Țĕranul are pe cap cușmă, la gât basma saŭ tistimel, cămașa e de cânepă, lungă, brîŭ roșu, preste care este chimirul de curea, cojoc și preste el manta de lână; berneviciĭ și ciobote cu turetcile rĕsuflecate (cum vedem și prin Moldova). Alt țĕran tot cu căciulă, cămașă de in, anteriŭ etc. Al treilea, un cioban, e cu ițarĭ, preste carĭ trece cămașa la încingĕtóre, cojoc etc. Se pretinde că haina de pe trunchiŭ n'are nume special. Un inginer hotarnic din *Moldova* descrie pe țĕran cu cămașă și ismene de câlțĭ, iar la sĕrbătorĭ de bumbac, ițarĭ de lână albă, carĭ iarna sunt groșĭ, saŭ berneviciĭ. In unele sate maĭ bogate se rușinéză să pórte ismene, ci ițarĭ. Cojocul se pórtă maĭ cu sémă iarna. Cojocelul fără mânecĭ se numesce bondiță, pe care o pórtă și femeia și bărbatul, vara și iarna. In cap pórtă vara pălărie, alțiĭ căciulă. Femeile pórtă tulpanurĭ saŭ barișurĭ pe cap. Sumanul se lucréză de femeie și în urmă îl dă la chiuă (pivă); rar care îl bate singur cu mânile, când piua e la mare depărtare.

Maĭ puteam adunà citate din autorĭ străinĭ (Raicevich, Gretzmüller, Dicționare enciclopedice, etc.) și românĭ (manuale de igienă, la carĭ maĭ revin), dar cele de până acì mi s'aŭ părut maĭ importante și suficiente pentru deslușirea cestiuniĭ de față. Rĕmâne numaĭ ca să vedem maĭ detaliat cum stă cestiunea îmbrăcămintei prin județe, pentru care scop am consultat, ca și la locuință, rapórtele medicilor, carĭ s'aŭ publicat în «*Monitorul Oficial*» în ultima decadă, precum încă și alte câte-va descrierĭ.

Portul țĕrănesc prin județe.

Județul Argeș. Imbrăcămintea se lucréză în familie, afară de bumbac tors, cojóce și încălțăminte maĭ de lux; femeile pentru podóba lor nu cumpĕră decât mĕtase colorată și fluturĭ pentru florĭ la cămașă. La Curtea de Argeș femeile pórtă cămașă saŭ iie, brîŭ saŭ bete, sub carĭ se cobóră fota de lână négră cu douĕ vărgĭ roșiĭ pe margine, carĭ le îmbrățișéză corpul pe la spate, avênd pe dinainte, preste locul lăsat întredeschis de fotă, zevelca ca un șorț de lână; în cap conciŭ, acoperit de maramă, care e din o țesĕtură subțire de in saŭ mĕtase, cu care se acopere capul. Drept pardesiŭ un capot de lână albă saŭ négră, numit anteriŭ, de este alb, zeghe, de este negru. In picióre saŭ pantofĭ saŭ cisme roșiĭ, în ḑilele de lucru opincĭ. Cumpĕră numaĭ pălăria saŭ căciula, cojocul dacă este de blană, și ilic dacă este de materie, ceea ce este o specie de jiletcă cu saŭ fără mânecĭ; curea, chimir (saŭ cingĕtóre, brîŭ de casă). In picióre cisme saŭ imineĭ, ceĭ din urmă sunt o specie de pantofĭ cu vîrful ascuțit; de tóte ḑilele însă opincĭ de pele crudă, carĭ sunt fórte bune la ger (*Analele statistice*, 1860).

Copiiĭ, adulțiĭ și bĕtrâniĭ umblă pe ger, zăpadă, ploĭ și vînt, desculțĭ saŭ cu opincile rupte, cu capul gol, numaĭ în cămașă și ismene saŭ cu câte o zeghe zdrențĕrósă pe dînșiĭ. Nu se primenesc decât în ḑi de sĕrbătóre, când ieaŭ o cămașă și haină maĭ bună.

Pe bolnav nu-l mută din locul și țólele în carĭ s'a bolnăvit, din un prejudiciŭ vătĕmător, de care nu se despart decât cu marĭ greutățĭ (*Monitorul Oficial*, 1888, Iulie 27). Țĕranul îmbrăcat cu cojoc, sub el peptar de blană, sub care cămașă de cânepă, încins cu curea lată, are cióricĭ, opincĭ, călțunĭ și douĕ obiele de cârpă de cânepă, căciulă;

femeia are maramă și pălărie, zeghe, fotă, brîŭ și preste el bete, opincĭ (*«Apĕrătorul sănătățiĭ»*, I, pag. 75).

Județul Botoșanĭ. Copiiĭ umblă în cămașă și ismene, desculțĭ, cu un țol orĭ sac în spate. Curățenia corpuluĭ lasă de dorit, vara se scaldă în locurile unde este apă.

Județul Dîmbovița. Îmbrăcăminte făcute în casă sunt: zeghile de lână, cămășile, ismenele de cânepă, ițariĭ, brînele, materiĭ de lână cadrilată pentru rochiĭ, ștergarele cu carĭ se îmbrobodesc femeile, ciorapiĭ. Cumpĕră: căciulĭ de óie, chimire de încins, cisme, pantofĭ, stambe, scurteicĭ (1860).

Județul Fălciŭ. Sucmanul de altă dată, țesut iarna de femeie din lâna oilor lor, trainic și călduros, potrivit și pe timp ploios, e înlocuit cu cel din pĕr de vită, orĭ prin o manta «de stof» bună numaĭ pe o iarnă; cămașa de tort, simplă dar largă și lungă, prin cea de americă, strîmtă și scurtă, dar împodobită; cătrințeĭ i-a luat locul fusta de cit orĭ altă materie, putredă, dar ochiósă prin amestecul colorilor și fasonată după modă; locul ștergaruluĭ alb l'aŭ prins barișul și șalurile putrede, dar scumpe.

Apele curg lungiș și curmeziș prin țéră, dar eĭ nu se scaldă, pentru a-șĭ ține trupul curat, ci pentru a se rĕcorì, de aceea se móie prin bălțĭ, heleștae și iazurĭ aprópe secate, din ce resultă bóle de pele. Portul obicĭnuit al țĕranuluĭ este: căciula de óie, o basma roșie la gât, cămașă, bernevicĭ de pânză, saŭ ițarĭ de lână, sucmanul și cojocul, opinca saŭ cisma. Femeia însă a renunțat la tradiționala îmbrăcăminte. Dela cap până la picióre e îmbrăcată cu produse ale importuluĭ, abià cămașa dacă o maĭ păstréză, vĕḑêndu-se cea de in și cânepă grósă maĭ adesea, iar cea de bumbac lucrată în casă saŭ de americă maĭ rar (*Monitorul Oficial*, 3 August 1888).

Județul Gorj. Imbrăcămintea la femeĭ și copiĭ e insuficientă; ceĭ din urmă, cu capul gol, aŭ numaĭ cămașă și brîŭ, femeile o simplă cămașă lungă încinsă cu brîŭ, de

care atârnă două micĭ velințe vărgate; iarna îșĭ acopĕr peptul cu un mic cojoc. Bărbațiĭ pórtă cămășĭ înfrumusețate cu cusăturĭ, ismene și o pereche de pantalonĭ de dimie încinșĭ cu o curea, care-șĭ iea punctul de rézim, nu pe mijlocul corpuluĭ și pe spinele iliace, ci mult maĭ jos, ast-fel că s'ar păré că cad în jos.

Iarna cojoc mic pe pept încheiat pe lăturĭ și un sucman de dimie albă, ale căruĭ căpĕtâie în mers le introduc în găurile buzunarelor, precum fac dorobanțiĭ în marș cu capetele mantalelor, numaĭ că la eĭ se face în mod viceversa. Căciula în majoritate o pórtă și vara și iarna. Tot asemenea port aŭ și ciobaniĭ ungurenĭ, numaĭ căciula e mult maĭ mare și maĭ lânósă și pe umerĭ pórtă un cojoc cu lână mare întórsă în afară și iarna și vara. Femeile muntene ungurene de asemenea nu diferă la port, dar velințele lor dinainte și înapoĭ sunt colorate în negru, pe cap aŭ două códe marĭ (nenaturale) cu carĭ aŭ aspect de a fi încoronate cu corónе împletite din foĭ. Capul este acoperit și la unele și la altele cu un vĕl alb numit vâlnic, țesut cu multă mĕtase. Acest district erà renumit înainte prin frumusețea îmbrăcămintei, dar adĭ puțin maĭ aŭ acel port (*Monitorul Oficial*, 5 August 1888). Imbrăcămintea nu corespunde cu diferitele anotimpurĭ (*Monitorul Oficial,* 27 Septembre 1894).

Județul Ialomița. Vestmintele se fac în casă, femeile maĭ fac și iiĭ saŭ cămășĭ de mĕtase, cu fir și fluturĭ, batiste și fote; ceĭ avuțĭ cumpĕră postav gros de scurteicĭ și îl îmblănesc cu miel negru, pentru femeĭ și fete cumpĕră stămburĭ, lustreurĭ, tulpanurĭ, picheturĭ, mĕtăsăriĭ și scurteicĭ de postav (1860). La 1887 se raportéză că îmbrăcămintea națională în acest județ este aprópe dispărută și este înlocuită cu portul obicĭnuit mahalalelor mărginașe ale capitaleĭ.

Județul Iașĭ. La iarmarocul de la Frumósa de lângă Iașĭ, maĭ tot costume țĕrănescĭ sărăcuțe, poțĭ observà opincĭ nu tocmaĭ des, dar maĭ des cisme, și tot așà și acoperemîntul capuluĭ, deșì căciula pare că prevaléză înaintea păláriei. Pantalonĭ de pânză, adecă ismene, rar de dimie. Femeile maĭ mult fuste și pestelcă; desculțe prin căldura mare, în cap tulpan și unele pe de-asupra năframă mare (v. și maĭ sus la *Leonescu*).

Județul Ilfov. Imbrăcămintea nu e nicĭ odată în raport cu anotimpul. Țĕranca tot maĭ puțin face industrie casnică, de óre-ce acum, sub formă de lux, cumpĕră materiĭ de americă, stambă și alte stofe putrede și próste din alte țĕrĭ. Portul bărbătesc e caracterisat prin șalvarĭ turcescĭ, iar cel femeesc prin fuste de cit etc. (*Monitorul Oficial* 27 August 1886). La 25 Septembre 1891 în *Monitorul Oficial* se scrie, că îmbrăcămintea țĕranuluĭ este convenabilă, suficientă și în raport cu anotimpurile. Dr. Ștefănescu spune în raportul sĕŭ (1894), că afară de câte-va sate din plasa Oltenița, unde femeile pórtă ceva dela munte, încolo s'a adoptat costumul bulgaro-turcesc. Bărbatul: căciulă, pălărie cu marginĭ late rar vara, cămașă și ismene de pânză, pe carĭ le pórtă numaĭ vara, pantalonĭ largĭ, pe une locurĭ nădragĭ de aba, flanelă, mintén, cojoc, ghebă saŭ ipingea. Femeia: cămașă lungă de bumbac, de cânepă saŭ de borangic, fuste, hăinuțe de stambă, șorț, basmale și scurteicĭ. Copiiĭ: cămașă, ismene, hăinuțe de lână și flanelă de casă, căciulă, cojoc, pantalonĭ de stofe gróse, prin unele locurĭ un șal saŭ o legătură de lână la gât. Decĭ sunt destul de bine îmbrăcațĭ.

Județul Mehedințĭ. Lipsesce adese-orĭ la îmbrăcămintea țĕranuluĭ strictul necesar. Precum arată *I. Ionescu* în *Agricultura județuluĭ Mehedințĭ,* pe la 1868, eraŭ în Cernețĭ preste 25 de cojocarĭ, în Severin și Baia câte 15 și prin sate, maĭ în fie-care 1—2, carĭ îndestulaŭ trebuința ce aŭ

Mehedinţeniĭ de cojóce, cojocele, bunde şi căciulĭ. Pentru scurteicile ţĕrancelor se aduceaŭ peĭ de iepurĭ negri dela Lipsca. Cismarĭ eraŭ în Cernețĭ vre-o 20, în Turnu vre-o 15, în sate câte 5—6 la unul, care făceaŭ cisme, papucĭ şi pantofiĭ. Abagiiĭ făceaŭ tuzlucĭ, pantalonĭ (nădragĭ), mintene scurte până la brîŭ, ipingele (mantale) şi şube (haine) din dimie de lână, făcută de femeile sătenilor. Scórțele se fac din lână pentru aşternuturĭ în casă şi pentru învelit nóptea. Chilimurile se deosibesc de covóre fiind-că aŭ două feţe, iar covórele numaĭ una. Din pânză de bumbac de cânepă şi de in se fac cămăşĭ, ismene, şervete, ştergare etc., iar din pânză de lînă (dimie) se fac haine (şube) *şi* pantalonĭ. Aceste pânze se fac prin tóte satele de femeile locuitorilor. Hainele sunt: o şubă, o cămaşă şi ismene vara, iarna iţarĭ şi cojoc, pălărie vara şi iarna căciulă şi o căciuliţă mică de formă particulară judeţuluĭ Mehedinţĭ. Tótă îmbrăcămintea unuĭ muncitor nu ajunge la 150 leĭ.

In «*Apĕrătorul sănătăţiĭ*» (II, p. 16), vedem la un ţĕran în haine de sĕrbătóre: căciulă, haină, cojoc şi vestă de desubt, apoĭ nădragĭ şi bocancĭ, iar alt ţĕran pórtă pe sub dulamă, în loc de cojoc, un mintén scurt de dimie. O femeie are conciŭ cu învelitóre de borangic ce o numesce cârpă, cămaşă, brîŭ saŭ bete, opreg şi botinĭ. Altă femeie pórtă pe cap «legătură», care e mică, nu ca cârpa cea până în pămînt. Legătura e de madepolon, fără cusătură, brodată pe margine cu lânişóră. Cămaşa e cu altiţă, adecă chite gróse de lânuţă la umer; opreg încreţit, şorţ de pânză dinainte. Ghete gróse. O fată cu capul gol are cămaşa de bumbac cu rîurĭ, batistă cu rîurĭ, brîŭ, opreg (fotă), ghete. Altă fată pórtă peste cămaşe mintén, două oprege înguste dinainte şi dinapoĭ. La mânecĭ cămaşa eĭ este încreţită strîns împrejurul mâneĭ; iar la cea-laltă, mâneca cămăşiĭ e largă. Aceste date (cu fotografiĭ) derivă dela medicul primar al judeţuluĭ.

Judeţul Muscel. O fotografie din «*Apĕrătorul sănătăţiĭ*» (II, pag. 27) arată pe ţĕran în costum de sĕrbătóre, purtând: căciulă, cămaşă, peptar (cojoc), zeghe, cióricĭ şi opincĭ; iar femeia: maramă, basma, sub maramă cojoc cu lâna în afară, iĭe, fotă, cisme şi sarică. La pag. 52, femeile sunt cu opincĭ; iar în anul III, p. 184, bărbaţiĭ şi unele femeĭ din regiunea Rucăruluĭ sunt fotografiaţĭ cu pălăriĭ în cap, femeile avênd sub pălărie câte un vĕl, saŭ şi fără acesta, cu pălărie de-adreptul pe pĕr.

Ca industrie casnică, femeile produc scórţe de lână fină cu diferite colorĭ, imitaţiune orientală, plocaturĭ, păturĭ pentru aşternuturĭ şi pentru caĭ, sarice de lână, dimiĭ albe pentru iţarĭ şi negre pentru zeghe. Pe pereţĭ pun materiĭ cu vărgĭ drept tapete. Bărbaţiĭ nu cumpĕră din tîrg decât numaĭ cisme, căciulĭ şi cojóce; tóte cele-lalte îmbrăcăminţĭ le fac femeile lor.

Judeţul Némţu. Imbrăcămintea se póte numì în general miseră faţă cu asprimea şi variaţiunea climeĭ, unde $^3/_4$ din an e iarnă (*Monitorul oficial,* 22 Decembre 1889).

Judeţul Olt. Imbrăcămintea la bărbaţĭ este destul de bună pentru a-ĭ apĕrà iarna de asprimea timpuluĭ, dar aŭ inconvenientul că vara toţĭ pórtă căciulĭ, carĭ le expun vederea la arşiţa sóreluĭ, de unde se nasc multele perderĭ de vedere prin formarea de cataracte, ce se observă fórte mult în acest judeţ. Introducerea pălărieĭ în port ar fi bună; cojocul e bun, dar nu se póte spĕlà. Imbrăcămintea copiilor şi femeilor e insuficientă, căcĭ sunt maĭ mulţĭ copiĭ goĭ, în cămaşă şi ismene şi cu picióre le góle; de acì provine difteria, scarlatina, tusea convulsivă, diarea, disenteria, etc.; curăţenia corpuluĭ lasă mult de dorit, eĭ numaĭ vara fac băĭ recĭ, adesea în ape murdare ce produc bóle de pele. La femeĭ se pune iarna preste cămaşa lungă de pânză o fustă de materie uşóră, iar vara vâlnic şi şorţ, şi ast-fel diferenţa la ele între îmbră-

cămintea de vară este prea mică și de aceea sunt dese bólele uterului. Se îmbracă rĕŭ din lipsă de mijlóce.

Județul Prahova. (Monitorul Oficial, 23 August 1888. Imbrăcămintea e murdară și insuficientă, maĭ ales copiii umblă în tot timpul anuluĭ numaĭ în cămașă. «*Apĕrătorul sănătățiĭ*» (II, p. 152) represintă pe țĕran în cămașă, care e scósă presto ițarĭ, mintén, peptar, căciulă și opincĭ. La pag. 189, în loc de mintén, este suman maĭ lung; în loc de peptar, jiletcă, vĕḑêndu-se ast-fel și chimirul lat preste brîŭ.

Județul Putna. După «*Apĕrătorul sănătățiĭ*» (II, p. 27), *țĕ*ranul pórtă în sĕrbătóre: cămașa, brăcele, bernevicĭ (pantalonĭ) și ciobote; iar femeia: ștergar, cămașă, brăcele, cătrință (fotă) și ciobotele. Medicul primar al acestuĭ *județ* ne spune (*Monitorul Oficial* 29 Octobre 1887): «Din causa îmbrăcăminteĭ insuficiente se nasc iarna afecțiunĭ reumatice ale aparatuluĭ respirator, congelațiunĭ; vara insolațiunĭ și congestiunĭ la centriĭ nervoșĭ. Băĭ nu fac, ci cel mult o spĕlătură la cap cu leșie și săpun, și acésta în ajunul căsătoriilor, ducere la nascerĭ, cuscriĭ, etc.; vara fac băĭ la rîurĭ pentru a se rĕcori, fără săpun.

Județul Rîmnicul-Sărat presintă în comunele de câmp portul câmpenesc: ițarĭ, sucmane și tot ce este de pânză făcută de soțiile lor; alțiĭ își fac singurĭ cojóce și chiar căciulĭ. Femeile maĭ fac scórțe frumóse, prosópe, ștergare, fețe de pernă brodate pe marginĭ cu lână colorată (1860).

Județul Roman. Imbrăcămintea este miserabilă, primitivă, în sesónele cele maĭ aspre se compune din un suman adesea rupt. Ambele sexe umblă adesea desculțe prin noroiŭ și omĕt; copiiĭ pórtă în genere numaĭ o cămașă ruptă, de aceea se nasce bronșita, etc.

Județul Romanațĭ. (*Dicționar geografic,* 1889). Ceĭ dela baltă pórtă căciulĭ marĭ, cojóce cu multe florĭ, în cât

aduce cu portul din Vrancea, orĭ o scurteică lungă de postav negru, nădragĭ cu 2—3 găitane pe cusutură, jos resfrânțĭ. Adesea de pe port cunoscĭ din ce sat e omul.

Județul Sucéva. Imbrăcămintea este miseră față cu asprimea timpuluĭ (*Monitorul Oficial*, 7 Maiŭ 1894 și 20 Maiŭ 1895).

Județul Tecuciŭ. (*Monitorul Oficial*, 11 Octobre 1889). Imbrăcămintea e miseră în raport cu asperitățile și variațiunile climeĭ. Ea este cum nu se póte maĭ primitivă la cea maĭ mare parte de locuitorĭ, carĭ o cumpĕră gata de prin têrgurĭ, produs al fabricelor străine. Albiturile, cămașa și ițariĭ, nicĭ odată nu le maĭ spală; capul și corpul sunt pline de tóte necurățeniile (*Monitorul Oficial*, 19 Martie 1893).

Județul Teleorman. («*Apĕrătorul sănătățiĭ*», III, pag. 258). Femeia pórtă cam ca și în Vlașca, antiriŭ (zăbun) vătuit, care ține loc de blană, dar îĭ este inferior acesteia.

Județul Vasluiŭ. (*Monitorul Oficial*, 13 Novembre 1887). Iarna se îmbracă ceĭ maĭ mulțĭ fórte subțire, pe când vara cu suman și căciulă din causa ignoranțeĭ. Copiiĭ iarna insuficient îmbrăcațĭ, decĭ angine, tuse, etc.

Județul Vîlcea. Felul îmbrăcămintеĭ se póte deosebi în două regiunĭ. La munte e maĭ grósă și se pórtă un mintén saŭ șubă făcută din dimie albă saŭ négră, iarna lungă, vara scurtă și maĭ strîmtă; pantalonĭ de dimie albă cu saŭ fără ismene dedesubt, după posițiunea locuitoruluĭ; căciulă de regulă, adesea și vara. Păzitoriĭ de vite, în loc de șube, pórtă cojóce marĭ, maĭ ales iarna. La vale minténul saŭ șuba este adesea înlocuit, iarna maĭ ales printr'un cojocel pe talie, cusut cu florĭ, și vara printr'un mintén de dimie albă și cu găitane negre; iarna căciulă de miel ușóră, vara maĭ adesea pălărie. Pantaloniĭ de dimie sunt înlocuițĭ la vale prin ismene de pânză, atât vara cât și iarna, și opinca prin ghete marĭ cu talpa grósă și țintuită, cămășile și ismenele se fac din pânză

de bumbac, căcĭ acésta cere maĭ puţină muncă decât cânepa, care se cultivă puţin pentru pânzărie, cu tóte că are o lungă durată, de 2—3 anĭ, pe când cea de bumbac se rupe după 2—3 spĕlăturĭ. Costumul femeeĭ e fórte elegant şi bogat, după mijlócele de carĭ dispune. In plaiul Cozia şi Horezu maĭ ales cusătura cu altiţă este fină şi îmbogăţită cu fluturĭ. O cămaşă cere lunĭ ca să fie lucrată şi durata eĭ este scurtă, căcĭ pânza e de bumbac. Frumóse sunt şi vâlnicele şi zevelcele, acestea făcute din lână şi cusute cu fluturĭ sunt fórte trainice. Vara e suficientă, dar iarna este săracă acéstă îmbrăcăminte. Ţesĕturile de lână sunt abaua şi dimia, iar cele de cânepă, de bumbac şi borangic servesc pentru albiturĭ sătenilor.

Maĭ târḑiŭ tot în *Monitorul Oficial* (11 Octobre 1891) se ḑice, că îmbrăcămintea este insuficientă. «*Apĕrătorul sănătăţiĭ*» (I, p. 27) spune, că ţĕranul pórtă căciulă, mintén, sub el peptar, cămaşă, nădragĭ, opincĭ şi obiele de dimie; iar femeia: peşchir pe cap, şubă, sub care cojoc fără mânecĭ (peptar), iie, brîŭ şi bete preste el, zevelcă (fotă de lână), opincĭ, obiele.

Judeţul Vlaşca. Materialul din care se fac vestmintele locuitorilor din acest judeţ este în prima linie lâna, apoĭ vine bumbacul şi în fine cânepa; mĕtasea e fórte rar întrebuinţată ca lux la ceĭ carĭ dispun. In cap se pórtă maĭ tot căciulă, rare-orĭ se vede pe la finele primăveriĭ şi vara purtându-se pălăria, şi adecă maĭ mult de ceĭ tinerĭ şi în ḑile de sĕrbătóre. Căciula, de regulă négră, e potrivită cu mărimea capuluĭ, rare-orĭ iea o dimensiune fórte mare; la muncă şi în timpul căldurilor e lăsată jos, acoperindu-şĭ mulţĭ capul cu o cârpă albă de bumbac. La femeĭ acoperemîntul este un ştergar lung de colóre albă, de bumbac; rar sunt cu capul gol şi acésta o fac cele tinere şi în timpul veriĭ. Gâtul e maĭ la toţĭ desco-

perit; rar la sěrbătorĭ saŭ iarna aŭ legată o basmà. Pe trunchiŭ este cămaşă albă de bumbac saŭ de tort şi acésta din urmă fiind ceva maĭ grósă şi aspră. Acésta este în timpul de vară singurul acoperemînt de ḑi al muncitoruluĭ şi ar trebui numaĭ schimbată maĭ des. Adesea se vede vara pe de-asupra cămăşiĭ o uşóră flanelă cu vată, o vestă de postav saŭ un mic cojocel. Pe timp maĭ aspru se întrebuinţéză şi cojocul, o dulamă négră de lână, a căreĭ lungime maĭ în tot-deauna trece în jos de genuchĭ. Iarna se observă adesea un cojoc maĭ subţire, de-asupra acestuia un alt cojoc maĭ gros şi la uniĭ chiar şi o dulamă. La femeie în timpurĭ călduróse, se vede numaĭ cămaşa, iar când e maĭ rece, un zăbun lung, adesea până în dreptul maleolelor, dar la multe se observă scurteica îmblănită; tóte acestea servesc de îmbrăcăminte şi în timpul ierneĭ. Copiiĭ pórtă iarna mare parte flanele vătuite saŭ cojóce bine strînse la pept. Vara numaĭ cămaşă, saŭ şi o uşóră flanelă. Bărbaţiĭ maĭ pórtă vara pantalonĭ albĭ de casă, iar în timpurĭ rĕcoróse şi iarna maĭ adaoge o pereche de pantalonĭ groşĭ de lână de o mare lărgime şi numaĭ jos fiind maĭ strîmţĭ. Pântecele se înfăşură cu brîŭ la femeĭ şi mare parte din bărbaţĭ; la uniĭ din bărbaţĭ se vede chimir (*Monitorul Oficial,* 13 Novembre 1887). In «*Apĕrătorul sănătăţiĭ*» (I, p. 65) vedem la bărbaţĭ: căciulă, cojoc, poturĭ, cămaşă lungă grămădită în poturĭ şi ismene croite tot ca poturiĭ. La femeĭ: maramă, sub ea bariş care încunjură fruntea; zăbun, hondroc şi şorţ, cămaşa lungă cât hondrocul; preste mijloc de-asupra hondroculuĭ un brîŭ. In câte-va comune pun după măritiş pe cap un cerc de lemn «conciŭ», preste care îmbrobodéla.

Aprecierĭ igienice.

Portul ţĕranuluĭ şi al ţĕranceĭ din orĭ-ce parte locuită de Românĭ are în fond tot acelaşĭ tip şi numaĭ croiala, formele, coloritul şi decoraţiunile variază după diferite regiunĭ şi părţĭ de ţĕră. Singurĭ Macedoneniĭ diferă maĭ esenţial in acéstă privinţă (compară colecţiunea *I. Neniţescu, «Apĕrătorul sănătăţiĭ»*, III). Iată aci tipul general:

Tip de îmbrăcăminte ţĕrănéscă.

Pentru bărbat:	*Pentru femeie:*
In contact cu pelea: Cămăşă, ismene de pânză, rar pantalonĭ.	Cămaşă, iie, saŭ ciupag şi póle.
Incingĕtóre: Brîŭ, brăcele, curea, chimir.	Brăcele, brîŭ.
Haine scurte de trunchiŭ: Peptar (ilic), suman, zeghe, ghebă, dulamă, cojocel.	Peptar, cojocel, scurteică, giubeică.
Haine lungĭ: Manta, şubă, bundă, sarică, ipingea, anteriŭ, cojoc.	Zăbun, bundă, anteriŭ, cojoc.
De la brîŭ în jos: Pantalonĭ, (nădragĭ), iţarĭ de lână, bernevicĭ.	Fotă, fustă (sucnă), saŭ dinainte: şorţ, zevelcă, pestelcă; dinnapoĭ: vâlnic, catrinţă.
De la genunchĭ în jos: Poturĭ, tuzlucĭ, turecĭ, ciórecĭ. Despre încălţăminte s'a vorbit în alt capitol.	Ciorapĭ fără căpută.
Acoperemîntul capuluĭ: căciulă, pălărie, fes.	Maramă, cârpă, ştergar, pălărie, conciŭ şi alte decorurĭ.
Pe mânĭ: mănuşĭ de lână iarna.	
Curăţenia corpuluĭ: Spĕlarea, scăldatul.	Sulimanurile.

Patul: Póte fi tractat şi ca îmbrăcăminte şi ca sculă de casă, precum şi hainele pot fi considerate ca o casă ce o purtăm cu noĭ.

Observăm în privința numirilor de haine, pe carĭ le vom specificà la capitolele lor în parte, cum că sensul variază în cât-va după regiunĭ, d. e. Bănățeniĭ dic cătrință la sorț și opreg la catrința din țéră și a Ardelenilor; iar uniĭ Românĭ numesc pantaloniĭ nădragĭ și ciórici; conciul e cel de lemn, în alte părțĭ însă cârpa, împreună cu monetele făcute cerc, constitue conciul. Ca igieniștĭ, cată să trecem cu vederea asemenea distincțiunĭ, scopul fiind numaĭ a evità neînțelegerile.

Imbrăcămintea copiilor micĭ și a celor neajunșĭ în aniĭ pubertățiĭ, precum și a soldaților noștri, încă trebue luată în considerare din punct de vedere igienic.

In ordinea în care înșiraiŭ hainele țărănescĭ, în aceea le voiŭ și aprecià.

Cămașa este nu numaĭ un bun apĕrător în contra friguluĭ, a arșițeĭ sóreluĭ, a vîntuluĭ și a ploilor, ci e și un regulator al perspirațiuneĭ prin pele, e chiar un curățitor al peleĭ, e așà dicênd un mĕsurător destul de temeinic al traiuluĭ igienic saŭ neigienic al purtătoruluĭ eĭ.

Maĭ tot-deauna poțĭ judecà după cum e cămașa, cât ține purtătorul eĭ la curățenie și aproximativ și cât mijlócele îĭ permit a trăì igienic și gingaș. Dacă scrutăm după istoricul cămășilor, aflăm că în anticitate ele nu se purtaŭ, și numaĭ dela August, Impĕratul Romanilor, încóce s'a introdus purtarea lor, ceea ce a pricinuit o revoluțiune în privința băilor, căcĭ ele dispenséză pe om în mare parte de desele îmbăĕrĭ, ba cele aspre țĕrănescĭ maĭ și frécă, despóe epiderma, ce este gata a se desbinà de corp. Cânepa, se crede, că abià prin secolul XII-lea saŭ XIII-lea s'a întrebuințat pentru facerea pânzeĭ și din acésta a cămășilor. Se maĭ face cămășĭ la noĭ, precum se scie, și din in, bumbac și borangic. Pânza de cânepă nu-ĭ așà fină ca cea de in, dar e trainică și cea de cânepă este în general pânza de casă a țĕranilor; pânza de in, numită și

de olandă, fiind-că în Olanda se cultivă mult in, e fină, bună, dar la noĭ inul se cultivă maĭ mult pentru sĕmînță și pânza ce se face la noĭ din el nu ese așà fină ca în străinătate. Dintre tóte județele nóstre, Constanța și Tulcea cultivă maĭ mult, Iașiĭ maĭ puțin in. Primul județ a recoltat la 1888 sĕmînță de in 209.285 hectolitri, al doilea 81.801, și al treilea numaĭ 6 hectolitri. Cânepă s'a recoltat maĭ mult în județul Muscel, adecă preste 18.000 de hectolitri (1). Trebue să deosebim între pànza din partea maĭ bună a cânepeĭ, adecă fuiorul dobândit la peptenat, și între câlțiĭ ce rĕmân de la peptenat, carĭ se maĭ numesc și sgrebenĭ. Tot așà și la lână se scóte prin peptenat lână de prima calitate fire lungĭ numite pĕr, și de a doua fire maĭ scurte (canură). La tors ese firul din cea dintâiŭ neted și egal de gros; la a doua cu noduri, gàlcuros; de acì urmézā că și pânza se face în casul prim maĭ regulată, cu spațiurile dintre fire egale, pe când în casul al doilea într'un loc sunt găurele, într'altul nodurĭ, ceea ce permite o înrîurire inegală a rĕceleĭ, căldureĭ, ploiĭ, etc., la care este expus omul; apoĭ la ridicărĭ de sarcine grele saŭ la frecărĭ din partea cămășiĭ cea sgrunțurósă atacă maĭ tare pelea, pe care ar trebui să o protégă. Se maĭ fac apoĭ cămășĭ și de bumbac (2), și nu ne-am opune lucrăriĭ tot maĭ întinsă cu acéstă materie a țĕranceĭ nóstre, dacă în schimbul timpuluĭ câștigat prin scutirea de semĕnatul și preparatul cânepeĭ până în starea de tors, precum e bumbacul cumpĕrat, s'ar ocupà în timpul câștigat cu altă industrie saŭ muncă, ce-ĭ póte aduce maĭ mult câștig decàt cultivarea cânepeĭ. Lumea progre-

(1) Krupenski, *Asupra agriculturei române*, Bucurescĭ 1895, arată că maĭ multă cânepă s'a cultivat în Gorj, Vîlcea, Argeș, etc.

(2) La țéră există superstițiunea, că înainte de Crăciun vine sf. Ignat și caută pe ferésträ și prin cuie dacă sunt multe fuse de tort și multe motcho (scule), și de nu găsesce, pedepsesce pe femeile leneșe.

séză, mașinele își bat joc în timpul de adĭ de munca migălósă a singuraticelor mânĭ omenescĭ. Din rapórtele medicilor de plasă sosite la Direcțiunea serviciuluĭ sanitar, se vede că țesĕturile sunt cea maĭ generală ocupațiune a Româncei în tóte județele.

Parkes (op. cit.) dă următórea părere asupra pânzelor: Firul (fibra) de bumbac e fórte trainic, purtăreț, la spĕlat nu se strînge, e fórte neabsorbitor de apă și conduce căldura ceva maĭ încet decât pânza de cânepă saŭ in, dar mult maĭ repede decât lâna, maĭ e apoĭ și eftin bumbacul; firele de in sunt maĭ fine și maĭ moĭ și decât ale bumbaculuĭ, absorb apa ceva maĭ bine, și la alegerea pânzeĭ de in să căutăm la netezimea firuluĭ și la fineța și densitatea țesĕturiĭ; lâna conduce rĕŭ căldura și póte absorbì fórte multă apă, ceea ce este important când asudăm, căcĭ degajéză corpul de apa produsă, și făcêndu-se evaporațiunea încet, numaĭ la stratul exterior, corpul nu resimte așà tare rĕcéla produsă prin evaporațiune. In contra friguluĭ ne feresce maĭ bine lâna; în contra călduriĭ, stofe de colóre albă; iar în contra vînturilor frigurose, în locul prim pelea (cojoc) și cauciucul, apoĭ lâna și în fine bumbacul saŭ pânza de in.

Borangicul stă pe aceeașĭ tréptă cam ca pânza de cânepă.

In privința formeĭ cămășiĭ este de observat, că la purtarea pantalonilor de dimie este maĭ rațional portul cămășiĭ în pantalonĭ, pentru că ast-fel dimia aspră nu vine direct în contact cu pelea.

Nu putem numi, afară de jupuelĭ și bĕșicuțe, anumite bóle ce s'ar produce de frecările cu materiĭ aspre; dar în general se póte dice, că unde există deja o predisposițiune pentru bóle de pele, frecăturile daŭ ușor impulsul la nascerea lor. Tot aceste motive pledéză și pentru unificarea ciupaguluĭ cu pólele femeescĭ, prin ceea ce îndoiturile pólelor ieaŭ o formă maĭ puțin nodurósă. Apoĭ mânecile largĭ ce

le aŭ maĭ cu sémă moșnegiĭ la cămășile lor și femeile la iie, sunt impropriĭ pentru timpurile recĭ, când maĭ cu sémă ceĭ bĕtrânĭ rĕcesc atât de ușor, decĭ maĭ bine să fie cu bentițe.

La gât sunt așà de largĭ, că nu sufer ca alte popóre de strangularea gâtuluĭ, ba adese-orĭ sunt de tot deschise vara-iarna și peptul s'a obicĭnuit cu asprimea ierneĭ și cu arșița sóreluĭ, de unde și are acel aspect numit de *Obedenaru* iperemie habituelă și care a făcut probabil pe Peneș Curcanul să enunțe, că «Românul are șépte viețĭ în peptul sĕŭ de-aramă!». Și în anticitate se purtà gâtul gol, pe când cravata actuală e de tot modernă, abià dela începutul secoluluĭ XVIII-lea. Dr. *Urechiă (Igiena,* p. 208) susține, că e bine a umblà cu gâtul gol. Când cămașa e udată fie de sudóre, fie de apă din afară, trebue numaĭ decât schimbată, saŭ dacă nu se póte, trebue omul ce o pórtă, să se înveléscă în o haină maĭ grósă pentru ca evaporațiunea să nu se facă prea repede; saŭ când e frig, să nu vină rĕcéla în contact cu cămașa udată, și prin acésta cu corpul. La femeĭ cămașa prea grósă póte frecà pelea maĭ delicată a peptuluĭ, causând inflamațiunĭ, dar și în timpul alăptăriĭ e supĕrătóre și pentru noul născut.

Afară de bumbac, cânepă, in, borangic, ce se întrebuințéză la pânzeturĭ, se maĭ cumpĕră și materiĭ gata pentru cămășĭ saŭ haine femeescĭ, ca creton, pichet, stambă, carĭ neavênd însă tăria celor fabricate în casă, aduc cu sine modificarea portuluĭ într'acolo, ca să li se maĭ adaoge și alte haine, un surtucel și altele maĭ trainice și maĭ resistente la intemperiĭ.

Ismenele, cu încrețiturile aspre dela încingĕtóre, sunt de asemenea supĕrătóre. In Francia aŭ mers uniĭ autorĭ până acolo de afirmă că ismenele, fiind croite prea sus între picióre, comprimă testiculiĭ, îĭ fac să se atrofieze și prin

acésta rasa degenerézǎ. De n'ar fi alte cause pentru degenerarea raseǐ decât acésta, atuncǐ nu m'aş nelinişti de viitorul poporuluǐ român. Femeile române de la ţérǎ în general nu pórtǎ pantalonǐ; totuşǐ în anumite împrejurǎrǐ, anume în timpul menstruaţiuniǐ, maǐ cu sémǎ cele ce o aŭ în abundenţǎ, iǐ pórtǎ. Maǐ ales femeile carǐ se duc la cǎrǎuşie (mânǎ boiǐ) pórtǎ la drum iţarǐ.

Admir resistenţa lor faţǎ cu gerurile marǐ, când umblǎ numaǐ în cǎmaşǎ cu o catrinţǎ saŭ cu şorţ şi opreg, care protege fórte incomplet unele pǎrţǐ ale extremitǎţilor inferióre.

In unele locurǐ sunt apoǐ în us póle cu aşà numite «cheǐ» (ciuruite) aprópe cât latul mâneǐ, frumóse pentru ochǐ, dar expunětóre la frig.

Aceste ochiurǐ, carǐ lasǎ sǎ se strěvaḑǎ pelea cópseǐ, dar maǐ cu sémǎ fota, ce se deschide de o parte la pǎşire, îţǐ simbolisézǎ pe vechile matróne romane, representate ast-fel şi acum în unele piese teatrale (1). *Dr. Negurǎ* susţine în *Igiena* sa (pag. 154), cǎ ţěrancele nóstre pórtǎ iţarǐ. *Leonescu* (op. cit., p. 13) susţine, cǎ numaǐ ţěrancele dela munte pórtǎ pantalonǐ în timp de iarnǎ, ce le sunt de mare folos sǎnǎtǎţiǐ.

Incingětórea la bǎrbaţǐ cred, cǎ este de acord cu felul munceǐ lor; brîul lat şi brǎcelele sunt potrivite pentru ómenǐ carǐ n'aŭ ridicǎturǐ grele; iar ceǐ dela munte ridicând lemne şi petre grele, dar şi câmpeniǐ la sacǐ, etc., aŭ trebuinţǎ de încingětóre maǐ solidǎ, care sǎ nu permitǎ formarea de herniǐ saŭ alte dislocǎrǐ în pântece. De aceea nu věd pentru ce uniǐ doctorǐ *(Codrescu)* criticǎ purtarea chimiruluǐ saŭ a şerparuluǐ.

(1) Poesia poporalǎ ḑice:

Staţǐ feciorǐ şi vě uitaţǐ
La póle din patru laţǐ
Cusute cu gǎurele,
Sǎ trécǎ vîntul prin ele.

In timpul sarcineĭ este bine ca femeile să pórte briŭ cât maĭ lat; încolo brîurile sunt îndestulitóre pentru femeĭ și copiĭ, presupunênd, bine înțeles, că nicĭ femeile nu ridică greutățĭ marĭ. Incinsul cu curmeie, cu brăcinare de sfóră și strîngerea prea tare preste mijloc sugrumă, în timp îndelungat, organe importante din pântece (cavitatea abdominală).

Moda de a avé talie subțire a pătruns până și la mare parte din țĕrance, maĭ cu sémă tinere, și ar trebui desvĕțate dela acésta.

Imbrăcămintea destinată maĭ mult pentru *trunchiul* superior este în general igienică în felul cum o are țĕranul nostru. Suman saŭ șubă pentru timpurĭ rĕcoróse, ploióse, și cojoc pentru cele frigurόse; dar cum țĕranul le ține descheiate dinainte, chiar și pe frig mare, îĭ maĭ trebuesce giletcă de lână, saŭ peptar de cojoc. Valórea acestuĭ din urmă în privința apĕrăriĭ de frig este mare la țĕran, și el se dispenséză maĭ bucuros de haina de de-asupra decât de acesta, maĭ cu sémă când are și mânecĭ; când e fără mânecĭ, se încheie obicĭnuit de o lature de-asupra umĕruluĭ și pe subțioră, ceea ce este fórte practic și igienic, căcĭ locul întredeschis se acopere apoĭ de haina de pe de-asupra, pe care astfel nu maĭ are trebuință a o încheià la pept.

Femeile carĭ pórtă pe acéstă parte de corp haină ca a bărbaților recurg la industria casnică, altmintrelea alérgă la haine dela negutătorĭ saŭ daŭ cojocul să li-l coloreze și ast-fel diferă de al bărbaților.

Scurteicele sunt cele maĭ practice, maĭ economice pentru femeĭ, iar în ger cojócele, pe carĭ în unele locurĭ le îmbracă cu materiĭ cumpĕrate. Sunt sate în carĭ și iarna fac «joc», când o mulțime de lume se adună într'o cârciumă mică, în care asudĭ ca în bae, și tocmaĭ fetele carĭ asudă maĭ mult în joc și carĭ s'ar rușinà de flăcăĭ

să-şĭ aducă de acasă haine gróse, eşind afară, sunt prea uşor expuse la rĕcelĭ. Asemenea petrecerĭ ar trebui oprite în timpul ierneĭ.

Haine (strae) *bărbătéscĭ scurte* sunt: peptar, cojocel (bundă, Mehedinţĭ), vestă, jiletcă, ilic, leibĕr şi iancăr (Banat), ghisluc (Dobrogea), mintén, zeghe, ghebă, surtuc.

Femeescĭ sunt: peptar, cojocel, zea, scurteică (până la şoldurĭ saŭ genunchĭ), reclu (Banat), spaţel.

Ceea ce este pentru un călĕtor *blana mare*, este pentru ţĕran la cale maĭ îndepărtată cojocul mare (păclia), care deşi îĭ dă un aspect cam fioros, dar îĭ ţine prea bine de cald; e regretabil că nu sunt la multe case asemenea cojóce marĭ.

In Polonia am vĕdut la ţĕranĭ şi ţĕrance, preste hainele până acì descrise, încă o haină de pânză grósă, lungă dela gât până sub genunche şi curată, albă, care se póte uşor spĕlà; croiala eĭ e potrivită chiar şi la talie. O găsesc practică, căcĭ protege cele-lalte haine de a se murdărì, dintre carĭ unele, ca cojocul, nicĭ odată nu se spală, şi e şi de un aspect frumos; îţĭ place a vedé toţĭ ţĕraniĭ albĭ, curaţĭ. Francesul îl are vînĕt, în cât nu prea sciĭ când e curat, când nu; de asemenea este o haină de pânză uşor de spĕlat, Némţul pórtă adese-orĭ o pestelcă vînĕtă pe dinainte, când se duce la lucru; la Român prea rar se întîmplă să vedĭ că iea precauţiunĭ în acéstă privinţă, bunăóră cum o face la tăiarea de porcĭ aprópe de Crăciun, pe la sf. Ignat.

Cojocul saŭ mantaua de lână purtată la noĭ este lăudată chiar şi pentru timpurĭ căldurόse de uniĭ autorĭ străinĭ (*Bourdon, Notions d'hygiène*, 1860, pag. 79).

Haine lungĭ bărbătescĭ sunt: zeghe, suman, sucman, şubă (Oltenia şi coloniĭ bănăţene), dulamă, anteriŭ, ţundră (Ardél), burcă, căbăniţă şi chepenég de dimie (Banat), gubă (Ardél), mantà, sarică, palton, cojoc, păclie.

Femeesci sunt: zăbun, scurteică, burnuz (Basarabia), bundă, caţaveică (Moldova şi Basarabia), giubeică (Banat), cojoc (1).

Ţĕranul în mare parte pórtă pe *membrele inferióre* numaĭ ismene saŭ iţarĭ de pânză. Pantalonĭ groşĭ de lână, saŭ în părţile dunărene nădragĭ largĭ numiţĭ şi şalvarĭ, se potrivesc iarna; nu e tocmaĭ igienic a se purtà şi vara în căldurile cele marĭ, când e grea omuluĭ aprópe şi cămaşa de pe el, cu atât maĭ mult aceştĭ şalvarĭ de câte un chilogram şi jumătate şi chiar maĭ mult (compară «*Apĕrătorul sănătăţiĭ*», I, pag. 65).

Când pantaloniĭ sunt groşĭ, haina de pe trunchiŭ póte fi şi numaĭ până la şoldurĭ. Ar fi raţional ca croiala orientală a şalvarilor să se prefacă în aceea a pantalonuluĭ românesc; apoĭ ar fi de dorit ca tot ţĕranul să aibă iarna pantalonĭ, căcĭ lipsa lor denotă o mare sărăcie, o miserie, iar la cel ce are de unde să-şĭ facă, şi nu-şĭ face, arată un semn de neghiobie, pe care adese-orĭ o plătesce cu durerĭ simţitóre în urma rĕcelilor şi înghetăriĭ organelor rĕŭ îmbrăcate. Afară de dimie, uniĭ îşĭ maĭ fac pantalonĭ şi de cojoc, deşi numaĭ excepţional. La judeţul Vîlcea s'a arătat că uniĭ pórtă pantalonĭ fără

(1) Ca să vedem diferenţa în înţelesul numirilor de haine, daŭ aci un exemplu din dicţionarul ce mi l'am alcătuit la studiarea hainelor.

Zăbunul este o haină scurtă de sucman, de dimie grósă, ce pórtă bărbaţiĭ şi femeile ţĕrance (*Dicţionar*, Constantinescu); fustă ţĕrănéscă, haină de pânză grósă, care se purtà odată şi de soldaţĭ (Codrescu, *Dicţionar frances*); tot scurtă şi de pânză scrie şi *Dicţionarul* de Polizu şi Iser; în *Dicţionarul Academiei*: vestmînt superior al ţĕranilor, toga, ţogulă; la Pisone: toga, vestă de pânză la ţĕranĭ; la Barcianu: fustă ţĕrănéscă; în fine la Petri: tapet de lână saŭ şi fustă. Eŭ îl ieaŭ în înţelesul dat de *Notice sur la Roumanie*: palton lung de bumbac saŭ lână (v. şi judeţul Vlaşca). După «*Apĕrătorul sănătăţiĭ*» de Dr. Manolescu, zăbunul saŭ anteriul este ca şi un cojocel purtat de femeĭ, dar şi de mulţĭ bărbaţĭ. Faţa e de stambă, de bumbac, căptuşéla de amelică, vătuit cu bumbac în pale. E prin Vlaşca şi Teleorman, apoĭ Brăila (numit ghiobec), Ialomiţa şi o parte din Buzĕŭ şi Rîmnicul-Sărat. Anteriul este o haină uşóră, dar ţine puţin, nicĭ nu e călduros ca cojocul. Intre cojoc, zăbun şi scurteică, cea din urmă e de ales.

ismene, ceea ce este neigienic pentru pele, maĭ cu sémă când sunt de dimie aspră; de flanelă ar maĭ merge.

Despre învelitórele fluerelor (ţurlóelor) piciórelor, am vorbit la capitolul încălţăminteĭ.

Femeile aŭ în unele părţĭ fuste pentru iarnă aşà de trainice, făcute de ele, că servesc pentru tótă viéţa. Colórea aceea roşie cam închisă, lâna aceea bună numită canură, par a fi neperitóre; iată o haină din industria naţională pentru care mĕ dóre inima că se schimbă cu cele din stofe cumpĕrate, d. e. moldun, care adese se deşiră în câte-va lunĭ.

Barchetul (fustànà, materie de bumbac şi lână) dă o îmbrăcăminte urîtă, şi femeile nu o pórtă cu plăcere; se şi critică una pe alta, când unele aŭ fuste de acestea în loc de cele de casă.

Acéstă critică o vedem şi în pöesia poporală (Jarník p. 424):

Bine-ĭ stă mîndreĭ gătată
Cu veştminte de la şatră,
Dar maĭ bine i-ar şedea
De-ar fi ţesute de ea,
Săracele şetrele,
Cum mărită fetele! . . . .

Dar la pag. 215 ḑice:

Horă mare de cucóne
Tot cu şorţurĭ de cartóne,
Tot cu baierĭ de planticĭ,
Cum le place la voinicĭ.

Haine pentru membrele inferióre bărbătescĭ sunt: pantalonĭ, iţarĭ de lână, nădragĭ, şalvarĭ, bernevicĭ, ciórecĭ. Femeescĭ sunt: fotă, fustă, sucnà (Transilvania), hondroc (Vlaşca); iar separat este dinainte: şorţ, zuvelcă, pestelcă, perpetă (Transilvania), pestiman (Basarabia), cătrinţă (Ba-

nat); dinapoĭ: vâlnic, cătrinţă, păstură (Ardél), zadie, zevelcă' chiţălĭ (Banat), opreg (Oltenia).

Pentru *mânĭ* se fac în multe părţĭ mănuşĭ de lână, de obiceiŭ numaĭ degetul mare aparte, în colo cele-lalte patru la un loc.

In lipsă de altele maĭ perfecţionate, sunt şi acestea bune pentru ferirea mânilor de a îngheţă în gerurĭ marĭ.

Acoperemîntul şi gătéla capuluĭ nu sunt tot-deauna raţionale; bărbaţiĭ pórtă adese-orĭ şi în căldurile cele marĭ *căciulĭ*, şi mi se pare că maĭ mult neaverea decât nepriceperea îĭ face se umble cu căciula, căcĭ efectele eĭ în căldurile marĭ le resimt eĭ prea bine şi am vĕḑut pe uniĭ punêndu-şĭ frunze verḑĭ pe sub căciulă, spre a-şĭ maĭ rĕcori faţa şi a o feri de razele arzĕtóre ala sóreluĭ. Autoriĭ se cam contraḑic în privinţa căciuleĭ. *Dr. Condemin* (*Câte-va cuvinte asupra îmbrăcămintei soldatuluĭ în armata română*, Pitescĭ 1890) pledéză pe lângă căciula tradiţională a căciularilor ca pe lângă ceva sacru, cerênd numaĭ ca să i se facă nisce găurele pentru ventilare. Pentru iarnă cred şi eŭ că e bună, dar vara trebue negreşit schimbată cu o pălărie orĭ capelă cu visieră. *Dr. Petrescu* (*Imbrăcămintea militară*, p. 52) scrie: «Căciula Dorobanţilor nicĭ nu póte formà obiectul uneĭ critice igienice; acéstă coafură n'are decât calitatea de a fi tradiţională şi defectul de a fi fórte incomodă, insalubră şi. . . . . puţin susceptibilă de întreţinut în stare curată.» *Pălăria* (ḑisă în Ardél şi clop) de asemenea aparţine portuluĭ român (*Negură*, *Igiena*, p. 152 şi *Rizu*, *Igiena*, p. 131). Poporul polon încă pórtă mult căciula, precum am observat la un tîrg mare într'un orăşel din Galiţia (1). Relativ la cestiunea căciuleĭ *Dr. Codrescu*

---

(1) Despre ţĕranul german scrie *Riehl* (*Meyer's Geschichts-bibliotek*, 1855, VIII, p. 106) că ţine la istoric şi unde raţiunea ar dictà să se lase, d. e. în Schwarzwald şi Hüttenberg pórtă căciulă şi în căldurile tropicale, pentru că o purtà şi moşĭ-strămoşiĭ lor. In Wetterau fata care pórtă cele maĭ multe fuste una preste alta, până şi şépte, la munca câmpuluĭ, aceea trece de cea maĭ elegantă.

scrie: (*Igiena,* ed. I. p. 157): «Obiceiul de a purtà căciulă este o trebuiuţă reclamată de asprimea iernei; în timpul verii cea mai mare parte rad capul preste tot, lăsând numai un smoc de pĕr în crescet, care, fiind lung, acopere restul capului şi-l protege în contra radelor sórelui. Moda şi exigenţele sociale aŭ introdus pălăriile şi şepcile, cari pot fi bune dacă sunt făcute din materie uşóră, elastice, aerate şi rĕŭ conducĕtóre de căldură.»

Dr. Felix (Manual elementar de igienă, p. 13) povăţuesce apĕrarea capului cu o pălărie saŭ capelă largă în timpul verii, şi mai ales când lucrăm la câmp în arşiţa sórelui; iar în timpul iernei cu căciulă. *Dr. Vuia (Igiena,* ed. II, p. 111), arată că poporul numesce «Sóre sec» insolaţiunea provenită vara din prea mare căldură la cap, iar după *Dr. Rizu (Igiena,* p. 88) «bătae de sóre».

Dr. Vasiliu a observat, că malaria se numesce de popor «sóre sec».

Pălăria cu streşini (margini) late este fórte bună contra sórelui; iar la plóie, acestea date în jos feresc gâtul, cel puţin în parte, de a fi udat.

Pentru căldurile verii sunt excelente pălăriile de paie. Invĕţarea împletirii de pălării de paie prin şcóle, cum vĕdurăm mai sus că se practică în unele judeţe din ţéră (Iaşi, Buzĕŭ, Roman, etc), dar şi în Bucovina şi Transilvania, este un lucru fórte bun. Ba un învĕţător din Brăila dice (*Casa rurală,* 1890, p. 59), că nu e judeţ în ţéră, unde să nu vedi ţĕrani purtând pălării de paie naţionale. In Botoşani am vĕdut la unii dintre ţĕrani pălării albe de pâslă fórte uşóre pentru vară şi mai bune ca cele negre.

Ar fi de dorit, ca şi ţĕranul să-şi exprime cernirea după morţii sĕi (jalea) prin modul adoptat de societatea mai de sus, prin bande de stofă négră la mână ori la pălărie.

De observat este că un alt semn de doliŭ este şi ne-

tunderea pěruluĭ, ceea ce-şĭ are raţiunea sa igienică, căcĭ protege bine capul iarna de frig, iar în căldură de sóre.

Femeile se péptĕnă adese-orĭ cu pěrul fórte strîns legat, şi maĭ mult fetele marĭ, după părăsirea portuluĭ de fete micĭ, se péptĕnă, în loc de douĕ códe, într'una singură, ce se lasă pe spate şi acésta se strînge aşà de tare, că pricinuesce durerĭ de cap. Odată măritată, i se maĭ atârnă de pĕr un cerc şi conciŭ, cel dintâiŭ de monete de argint în valóre până la 20 francĭ, ce sunt legate pe sîrmă cu pânză, de care apoĭ maĭ atîrnă şi câte un peşchir (conciŭ) cât spatele de lat. Cu acésta le veḑĭ că se maĭ învîrtesc în jocul «De doĭ» de nenumĕrate orĭ. Durerile de cap nu lipsesc, şi e o norocire că după punerea luĭ în 2—3 Duminecĭ, se satură tînĕra nevastă de acest port greoiŭ.

Fórte neraţionale sunt apoĭ cercurile de lemn, carĭ se pórtă prin multe judeţe centrale ale Românieĭ şi prin Banat şi carĭ nicĭ măcar ca gătélă nu pot servì; unele apar cu aceste conciurĭ, puse pe sub maramă, ca şi cum ar stà gata (cu oblanicul în cap; de a pune şi a duce vre-o sarcină grea în cap, altele se arată ca şi cum ar avea córne. De altmintrelea, femeile se imbrobodesc destul de bine. Pentru cele măritate este de rigóre să aibă pe cap cel puţin o cârpă mică, iar între străinĭ încă una maĭ mare. De aceea şi ḑice sócra rea către fiică-sa: «La culcare fată mare, lasă nora să tórcă, că-ĭ trebue cârpă capuluĭ şi ismene bărbatuluĭ». Fetele pot fi cu capul gol fără sfială. In părţile muntóse, ca Muscel şi Argeş, am vĕḑut că pórtă şi pălăriĭ, ceea ce aprobă şi igiena maĭ curînd decât fesurile turcescĭ saŭ potcapiul monachesc. Insă fetele es prea adese-orĭ în timpul ierneĭ cu capul gol şi maĭ mult se feresc de arşiţă, de înegrirea din partea sóreluĭ, decât de rĕcélă; deprinderea le este însă o pavĕză în contra acestor intemperiĭ, presupunênd că sunt sănătóse de la natură, căcĭ alt-fel cele slabe de constituţiune

și predispuse la bóle își hazardéză și puțina sănătate ce o maĭ aŭ; dar și cele sănătóse numaĭ ele vor scì ce dureri de dințĭ, de urechĭ, guturae, amigdalite și altele aŭ de a îndurà din nepăzire de rĕcélă.

Cununa ce o pórtă femeile tinere și fetele ca gătélă a capuluĭ în sĕrbătorĭ întru atâta póte fi criticată de igienă, întru cât prin mirosul prea tare al unor florĭ póte causà durerĭ de cap. Poporul are credința, că dacă mirόse cine-va flóre căḍută din capul alteĭ persóne, îl va apucà durerea de cap (1).

Femeile cu brobóde marĭ sunt dispensate de *glugă,* care bărbaților le este de mare trebuință pe gerurile marĭ. Pĕcat că cojócele marĭ (păcliĭ) nu aŭ asemenea glugă, ci numaĭ o pele de miel negru pe spate, care e numaĭ de fudulie, nu și de folos. In Basarabia, când sucmanul de lână cafenie are glugă (cucĭmă), se numesce mantà, și gluga eĭ se pune în vremĭ rele în cap; iar femeile pórtă pe cap tistimele, pe când fetele basmale albe, saŭ casincĭ (cu florĭ) cumpĕrate. In părțile muntóse ale țĕriĭ nóstre, se pórtă glugĭ jucate frumos cu florĭ, carĭ pe timp frumos nu se întrebuințéză pe cap și servesc de traistă, fapt remarcat și în secolul trecut de *Raicevich*. *Dr. Condemin* (op. cit.) scrie, cum că gluga a făcut soldaților noștri fórte bune serviciĭ în campania din 1877—1878.

Fața este de a se acoperì numaĭ în gerurile marĭ la câmp, însă nu cu ceva gros, ci cu vre-un șal se acopere nasul și gura, pentru ca respirațiunea să nu fie împedecată. *Ochiĭ,* ceĭ maĭ delicațĭ dintre organele omenescĭ, sunt singuriĭ carĭ resistă la tóte gerurile din ținuturile nóstre,

(1) Acoperemintele capuluĭ la femeĭ aŭ maĭ multe numirĭ decât ale bărbaților, ce le-am numit maĭ sus. Așà este: cârpă, maramă, năframă, chindeŭ (Ardél), tistimel, basma, batistă, bariș, casincă, peșchir, ștergar, ștergură (Ardél), șervet, prosop, șal, tulpan, conciŭ, bértă (podóbă pe cap în Transilvania), betélă, polilat, zăvon (Banat), cimbele (Dobrogea), pambriŭ, dirmea, buéma.

când însă o parte este maĭ expusă curentuluĭ de ger cât cea-laltă, se întîmplă și aci rĕcelĭ, carĭ daŭ nasc la nevralgiĭ, reumatisme. *Urechile*, neprotegiate în ger mari, chiar înghéță. Pentru *gât* este bine a se depri cu el desvelit la rĕcéla ordinară, dar ceĭ predispușĭ scrofulosă să și-l acopere, ca să nu facă gâlcĭ. Acee părere vĕdurăm maĭ sus la *Dr. Urechiă*.

Patul. Cum am spus, a maĭ fost tractat și la *alt* lo aci îl voiŭ consideră ca haine. Până va ajunge țĕranu să aibă saltea, și acésta acoperită cu cearșeaf alb, ușo de spĕlat, va maĭ trece, cred, multă apă pe Dîmbovița Cu tóte acestea, acolo trebue să ne fie ținta.

Multe bóle s'ar evită cu ajutorul cearșafuluĭ de pe saltea și de pe plapomă, că după ce a dormit un bolnav saŭ om suspect pe ele, se pot ușor luă și da la spĕlat.

Parasitele din pat, carĭ fug de lumina dileĭ și numaĭ nóptea se reped spre a suge sângele din om, pe albiturĭ lasă urme maĭ vĕdite de cât pe saltelele gróse saŭ rogojinĭ în cât și în acéstă privință sunt un bun indiciŭ. Când acele parasite sunt în numĕr enorm de mare, îĭ răpesc liniștea și celuĭ maĭ obosit om și îl silesc să fugă saŭ să gonéscă după ele. Spĕlatul patuluĭ cu apă ferbinte și unsul crăpăturilor cu petroleŭ, dar destul de des maĭ cu sémă vara, aŭ de efect stîrpirea acelor lighióne scârbóse. Pereții de bârne sunt greŭ de curățit de aseminea viețuitóre; trebuesc deci crăpăturile tencueleĭ — presupun că fie-care casă este tencuită cel puțin pe dinăuntru — să se astupe bine cu var și să se văruiască des.

Intre hainele patuluĭ numĕrăm : Țolul, cerga, pătura, ponéva (Banat), scórța, covórele, chilimurile, velința, straele de lână (Banat), vâlnicul, plocatul, dosul de pernă, fața de perna, plapoma (oghél), cérșaful (lepedeŭ), prostirea, masaĭ (fața de masă), rogojina, etc.

Cea maĭ mare parte din ele sunt haine de lux, că țĕ-

anul nu dórme pe ele, ci cum s'a arătat maĭ sus, pe aiţă cu o rogojină saŭ pe vatră saŭ cuptor; când însă ĕranul se află la drum, atuncĭ unde a desprins boiĭ din ug, acolo se culcă cu capul sub inima caruluĭ, neavênd nicĭ măcar o lespede de pétră sub cap. Când rĕcesce aci saŭ când se paraliséză dormind cu capul maĭ jos decât corpul, şi prin urmare fiind expus la congestiunĭ cerebrale, atuncĭ ḑice că a trecut peste dînsul «Ielele» «Rusalele», «Cele miluite», «Zînele».

Este rĕŭ obiceiul acelor ţĕranĭ carĭ dorm încălţaţĭ, încinşĭ şi îmbrăcaţĭ, prin ceea ce se împedecă mult circulaţiunea, iar părţile asudate saŭ devenite necurate în urma munceĭ, a prafuluĭ, a jupuiriĭ peleĭ şi a hainelor, rĕmân îmbîcsite, pe când prin desbrăcare s'ar maĭ ventilà şi uşurà. Precum rĕŭ este a dormì cu capul prea jos, aşà este şi când e prea sus, cum obicĭnuesc Ruşiĭ, aprópe şeḑênd în pat, prin ceea ce nu toţĭ muşchiĭ se odihnesc de o potrivă, ci staŭ încordaţĭ, maĭ ales ceĭ ce ţin a nu alunecà corpul jos de pe perne.

Aş sfătuì pe ţĕrancele nóstre de a-şĭ păstrà din porumbul ce-l culeg o salţea plină de frunze (pănuşe), pe care să o aibă de aşternut în decursul întreguluĭ an, până vine iar frunza nouă; de almintrelea şi câte 2—3 anĭ póte fi bună o umplutură de frunză, dacă nu se calcă de multe persóne.

A muncì din greŭ şi a se odihnì rĕŭ, neîndestulător, este a nu fi în stare a doua ḑi de a muncì cu destulă vigóre şi energie. Ce să maĭ ḑic despre fragedele óse ale copiilor, despre fragilele cóste şi membre ale bĕtrânilor, şi maĭ mult încă despre durerósele părţĭ ale corpuluĭ bolnavilor de la ţéră, despre carĭ ţĕraniĭ maĭ resonabilĭ înşişĭ ḑic: «i-s'a luat pelea de pe óse», saŭ «i-aŭ trecut ósele prin scândurĭ» (alegoric, căcĭ în asemenea casurĭ e maĭ vîrtósă scândura decât osul bolnavuluĭ). In privinţa

patuluĭ vedem sfaturĭ maĭ amĕnunțite la igieniștiĭ noștri *Felix* și *Codrescu*. Ómeniĭ cu dare de mână se culcă într'un pat cu saltea, preste care se așterne o prostire (cérșaf) curată; eĭ se acopere cu plapomă orĭ cu plocat (pătură), avênd de desuptul capuluĭ o perină; omul sărac îșĭ așterne patul cu o scórță saŭ cu rogojină cu paie orĭ cu fîn; el cată să aibă însă cel puțin o pătură, cergă saŭ altă scórță (țol) de învelit, pentru ca să se apere nóptea în contra friguluĭ.

Tóte obiectele de așternut să se scóță adese-orĭ afară în curte, să se bată cu un bețișor și să se aeriséscă, (*Dr. Felix, Manual de igienă*, p. 14). *Dr. Codrescu* scrie, că igiena respinge ca vătĕmătóre și lavița vîrtósă a săraculuĭ, ca și patul molatic al bogatuluĭ. In casul dintâiŭ greutatea corpuluĭ apĕsând asupra unuĭ plan vîrtos, mușchiĭ se măcelăresc și somnul nu' póte fi reparator; în casul contrar, molătatea patuluĭ congestionéză organele interne, causéză agitarea sistemuluĭ nervos și slăbirea corpuluĭ. Maĭ susține în fine, că lipsa uneĭ învelitóre igienice este una din causele cele maĭ marĭ de mortalitate a pruncilor și a persónelor debile. Dormirea pe jos saŭ pe câmp nu e tocmaĭ igienică, când aerul stricat și umed stă tocmaĭ în apropiere de pămînt. Proverbul ḑice: «Cum ițĭ așternĭ, așà dormĭ», și țĕranul de regulă îșĭ așterne rĕŭ; se maĭ ḑice apoĭ: «Rogojina nu te învelesce».

Curățenia corpuluĭ se póte stimulà la sătenĭ prin școlă și biserică.

Invĕțătorul are facultatea și obligațiunea de a inspectà pe școlarĭ dacă sunt cu unghiile tăiate, dacă și-aŭ tuns pĕrul, și tot așà ar puté să-ĭ îndemne a cere dela mamele lor să-ĭ spele, ca să nu vină la școlă, cu urechile, mânile, gâtul murdare. Preotul cere, ca pentru împărtășirea cu sfînta comunicătură omul să nu mănânce în acea ḑi nimic, nicĭ măcar apă în gură să nu fi luat, să nu-ĭ fi curs sânge

din gură în ḑilele precedente, să nu fi bĕut vin de timp maĭ îndelungat, etc.; de ce n'ar puté cere și aceea, că în orĭ-ce presară de a venì la biserică, să-șĭ spele capul cu săpun și leșie, să-șĭ spele picióreele, etc.

Sfînta Scriptură e bogată de pilde, carĭ pot indemnà pe om la fapte bune; de esemplu Christos a spĕlat picióreele Apostolilor și ca simbolul acestuĭ fapt religios, Impĕratul Austrieĭ spală și în ḑiua de aḑĭ picióreele a 12 săracĭ; este prin urmare și creștinesc și igienic ca Românul să-șĭ spele și el picióreele sale. Sfînta Scriptură maĭ ḑice: «spală-ţĭ faţa ta și unge-ţĭ capul tĕŭ, ca să nu te arăţĭ ómenilor că postescĭ.» Càt privesce ungerea capuluĭ, igiena nu o prevede.

Am remarcat că Românul se primenesce fórte cu greŭ, și insistările în acest scop ale neveste̦ĭ harnice remân prea adese-orĭ fără resultat; dar dacă maĭ e și femeia nepăsătóre, atuncĭ s'a isprăvit cu curăţenia corpuluĭ (1). Este justă părerea *Druluĭ Becquerel* (*Igiena,* 1864, p. 478) că aḑĭ nu maĭ sunt băile atât de indispensabile ca pe timpurile Grecilor și Romanilor, de óre-ce albiturile des schimbate contribuesc mult la curăţirea peleĭ. Spĕlatul capuluĭ odată pe sĕptĕmână, maĭ cu sémă la ceĭ cu pĕrul lung, este necesar; cine vrea să se dispenseze de acéstă sarcină, să-șĭ tae pĕrul scurt și să se peptene ḑilnic cu pepten des, de corn, căcĭ cele de metal pot rănì pelea capuluĭ.

Românul consideră peptenul de necurat și ḑice despre câte o femeie că e de acelea, care vîră peptenul în cofă.

In secoliĭ trecuţĭ se acăţà în Germania, la marginea câte unuĭ sat, un mare peptene comun și se dedeà ordin ca săteniĭ să vină să se peptene.

In Rusia, Petru cel Mare făcuse la bariera orașelor

(1) Copilul imbecil ḑice: «La-mĕ, mamă, tì pe mine, că aḑĭ ete Tâmbătă.»

bărbierii și croitorii, de tundeaŭ pĕrul și tăiaŭ pólele hainelor prea lungĭ, și ast-fel, maĭ civilisațĭ, îĭ lăsà să între în oraș.

Ađĭ igiena e maĭ liberală, nu restrînge atât de mult libertatea personală a omuluĭ. Tunsul scurt pe căldurile cele marĭ ale veriĭ este fórte recomendabil, și dacă pletele tradiționale ale Românuluĭ dispar cu încetul, igieniștiĭ nu pot decât a incuviință. Rasul barbeĭ, cum de obiceiŭ se pórtă Românul, este la locul seŭ, căcĭ numaĭ cel ce are destul timp a și-o îngriji, o póte ține curată. Ca semn de doliŭ o lasă și mulțĭ dintre țĕranĭ să crésсă.

In general, țĕranul este maĭ curat decât cum se crede, abstrăgênd de la felurile munceĭ prin praf, la treerat (arie) saŭ prin noroiŭ, unde fără voia luĭ se face necurat; altmintrelea în mare parte, nu bagă diminéța màncare în gură fără a se spĕlà pe față și pe mânĭ și a se închinà. Trăind apoĭ cu alimente maĭ mult vegetale, nu este expus la marĭ neregularitățĭ din partea scaunuluĭ. După părerea luĭ, vitele ce se hrănesc cu ierburĭ și grăunțe (boĭ, caĭ) sunt maĭ curate ca cele ce mănâncă cărnurĭ și orĭ-ce spurcăciunĭ (cânĭ, pisicĭ, porcĭ).

Trebue să fie de tot scăpătat cel ce ajunge în grad mare de murdărie, cum se observă icĭ colea câte un cas, bunióră dacă privim tineriĭ de la recrutare. Femeile le cunoscĭ maĭ bine de pe spĕlatul piciórelor, cât țin la curățenia corpuluĭ lor.

In obiceiul țĕranuluĭ român intră de a dà de pomană *hainele mortuluĭ* pe la persóne de séma aceluia. Sunt casurĭ de bóle *molipsitóre* carĭ aŭ pricinuit mórtea, ca cholеră, tifos, oftică, difterie, scarlatină, vărsat, antrax, etc., saŭ carĭ existaŭ la mórte, ca bóle de pele etc., unde igiena se opune ca hainele purtate în asemenea bóle să le pórte alțiĭ, carĭ pe calea acésta se îmbolnăvesc și eĭ.

Albiturile bine spĕlate se pot considerà ca desinfec-
tate, deşì pericolul, maĭ cu sémă la bólele de tot viru-
lente, ca choleră, tifos şi vĕrsat, ameninţă pe aceia carĭ
le spală. In casa unde zace ofticosul de asemenea tre-
buesce a se întreţiné o curăţenie straşnică, şi cum acésta
in casa ţĕranuluĭ nostru nu se póte esecutà cu destulă promptitudine, maĭ avêndu-se în vedere exigenţele de ocupaţiune în unele timpurĭ, sfatul cel maĭ bun este a internà pe asemenea bolnavĭ în spital, unde tótă căutarea şi hrana este maĭ raţională

In asemenea casurĭ este de dorit, ca şi Românul să maĭ calce pe sentimentalitatea sa şi să asculte de raţiune. Sciinţa de profilaxie merge acum aşà de departe, că ofticoşilor li se daŭ batiste de hârtie, pe carĭ după întrebuinţare le arde; dar li se dă a purtà şi scuipătórea în buzunar, ca materiile molipsitóre din scuipatul lor să nu ajungă a fi inspirate de semeniĭ lor. Este acésta o mĕsură din cele maĭ salutare, prin ceea ce casurile de molipsire se vor rărì şi omenirea va fi din ce în ce maĭ puţin ameninţată cu lăţirea ofticeĭ.

Scăldarea în lacurĭ, unde intră şi vite bolnave împreună cu ómenĭ bolnavĭ, este vătĕmătóre pentru ceĭ sănătoşĭ. De altmintrelea mulţĭ, când sciŭ că se petrec asemenea lucrurĭ, se feresc. In ape curgĕtóre se schimbă lucrurile, că apa mereŭ se primenesce. Ómeniĭ marĭ nicĭ unde este apă destulă nu se scaldă, cu atât maĭ mult însă tineretul. Ceĭ marĭ cred a perde din demnitatea lor, dacă iĭ vĕd alţiĭ desbrăcaţĭ; iar ca să-şĭ facă bae acasă, nu sunt aprovisionaţĭ cu cele trebuincióse.

Maĭ aŭ apoĭ şi credinţa că bunăóră covata de lemn, în care se scaldă fie şi numaĭ un copil, se spurcă prin acésta şi nu maĭ vor să facă de ale mâncăreĭ într'însa, d. e. pâne.

In privinţa scăldatuluĭ, Românul are în părţile muntóse

o regulă care dice: «să nu te scaldĭ până nu mănânci caş dulce şi puiŭ de mierlă», ceea ce în adevĕr este un bun directiv calendaristic în acéstă privinţă, şi principalul este că ambele trufandale trebue să fie consumate, că alt-fel una singură, şi maĭ ales caşul, póte să fie mult precoce.

Imbrăcămintea şi curăţenia copiilor micĭ cere o atenţiune mare pentru a se puté împuţinà bólele şi morţile numeróse ale acestor fiinţe nevinovate.

In general dis, mama română îşĭ iubesce mult copilul sĕŭ. Sciinţa ne spune, că în durerile nasceriĭ mamele pot deveni atât de furióse în cât, de ar fi lăsate în voia lor, ar sugrumà pe noŭ născutul, care i-a pricinuit atâtea chinurĭ; la mamele române nu sunt cunoscute asemenea accese. Totuşĭ în crescerea copiilor se fac multe greşale din partea mamelor, şi de aceea opurĭ ca: *Crescerea igienică a copiilor* de *Dr. Cantemir*, saŭ *Instrucţiunĭ populare pentru mume* de *Dr. Felix*, ar trebui rĕspândite (bunăóră de către Societatea pentru învĕţătura poporuluĭ român) printre popor în numĕr cât maĭ mare, ceea ce însă nu este de ajuns, ci trebue ca să li se şi cetéscă. Semnalez aci câte-va greşale ce se comit faţă cu noul născut. Maĭ întâiŭ de tóte este botezul în apă rece-ghéţă. Să presupunem, că printr'o minune dumnedeéscă mititelul cu prea cruda luĭ peliţă se schimbă la faţă în timpul botezuluĭ şi se preface într'un voinic de 20 — 30 anĭ, cu deplină judecată şi putere de a arătà reacţiunea causată prin rĕcéla apeĭ de botez: în acest cas sunt sigur că scena ce s'a petrecut aci e de ajuns pentru a exoperà pe viitor încăldirea apeĭ de botez saŭ a vre-unuĭ alt expedient maĭ practic. Mamele greşesc des, că ridică pe copil din bae ţinêndu-l numaĭ de cap, şi acésta, dic ele, cu scop de a se întinde ósele copiluluĭ, de a cresce maĭ bine. Deşi póte fi ceva adevĕrat în acéstă manoperă,

dar capul fiind încă neîncheiat, cartilagele încă neosificate, póte să-ĭ strice la acele părțĭ moĭ (mólele capuluĭ) ceea ce unele și prin legăturĭ îl comprimă cu scop de a-ĭ «potrivì capul». Capul trebue tot-deauna îmbrobodit cu o cârpă móle. Zgăibile din cap, cea maĭ mare parte din mame nu îndrăsnesc a le atinge și le lasă acolo cu lunile, cu aniĭ. Ca orĭ-ce murdărie, trebuesc îndepărtate, după cum arată instrucțiunile notate maĭ sus.

Hrana copiilor de țîță de asemenea trebue adusă în acord cu prescripțiunile igieneĭ, și atuncĭ mortalitatea copiilor va scădé. Fórte neigienic este a îndopà copiiĭ micĭ, numaĭ de câte 2—3 lunĭ, cu mămăligă și alte nutrimente greŭ de mistuit.

Rea este strîngerea prea tare în fașe a mânilor și piciórelor copiilor, sub cuvînt că acestea să créscă drepte, pe când ele numaĭ strînse nu se pot desvoltà cum se cade, și apoĭ strîmbarea piciórelor și a mânilor nu provine din nelegare strînsă și nicĭ nu póte fi împedecată prin acésta, căcĭ originea acesteĭ strîmbărĭ zace în diferitele bóle, maĭ cu sémă ale óselor. Curățenia scutecelor rĕmâne la bunul simț al mameĭ. Ca așternutul de sub copil să fie maĭ puțin deteriorat de umeḑelele ce se produc, este bine ca o salteluță potrivită să fie umplută cu paie orĭ frunză de fag și alte asemenea, putêndu-se ast-fel schimbà maĭ des.

Despre îmbrăcămintea soldaților, a uneĭ poporațiunĭ tinere și vigurose ca de 150 000 suflete, încă trebue să vorbesc în special, maĭ cu sémă fiind acésta flórea și viitorul națiuniĭ române.

Peptarele fiind în mare preț la țĕranĭ, de aceea ar fi de dorit să se introducă și la soldațiĭ noștri pe timpul de iarnă, și atuncĭ rĕcelile dorsale și lombare, de carĭ se plâng așà des soldațiĭ noștri, s'ar maĭ rărì. *Parkes* cere pentru armata englesă peptarul cu mânecĭ, pe care îl

póte purtà în casarmă și la instrucțiunile simple cu arma, fără tunică; acésta din urmă nu e de ajuns, căcĭ nu póte fi bună iarna o haină ce se pórtă și vara, dacă nu i se adaoge nimic pe dedesupt. S'a fost introdus acest peptar la armata englesă, dar din nefericire numaĭ decât s'a și oprit. O plagă este încălțămintea defectuósă, care róde un număr considerabil de soldațĭ la picióre, maĭ cu sémă pe ceĭ obicĭnuițĭ a purtà opincĭ.

Autoritățile respective se silesc a introduce îmbunătățirile necesare. Românul maĭ are o bólă, în grad maĭ mare decât alte popóre, *nostalgia*, dorul de căminul părintesc. Ceea ce dice poesia: «Fie pânea cât de rea, tot maĭ bine în téra mea», acésta medicul militar are ocasiunea a o vedé des trecută în formă de bólă. Este bine ca autoritățile să dea atențiune acestuĭ simptom și să nu depărteze prea mult pe recruțĭ de locurile lor natale. Un defect maĭ sunt și unele bóle ce militariĭ pot duce în poporațiunea civilă, maĭ cu sémă sifilisul și conjuctivita granulósă, cea dintâiŭ maĭ mult prin soldațĭ gradațĭ, iar cea de a doua prin ceĭ negradațĭ. Relativ la cea dintâiŭ, mĕsurile sunt bune dacă se execută esact, anume neliberarea din armată până ce nu este vindecat, și chiar și atuncĭ însciințarea autorităților unde se stabilesce, care lucru se practică și pentru conjuctivita granulósă. Cu privire la acésta, mi-se pare că nu se face destul. Sunt peste cincĭ miĭ de bolnavĭ de ochĭ anual, carĭ numaĭ încurcă serviciul militar cu eșire și cu intrare prin spitale, pe când facultățile nóstre de medicină nicĭ n'aŭ strictul necesar pentru a inițià pe viitoriĭ doctorĭ în cautarea bólelor de ochĭ.

In colo n'avem decât să aprobăm formarea ce primesce un soldat în armată. Vine din creeriĭ munților cu pĕrul netuns, sperios, plecat ca cum ar eși din o vizunie; iar după doĭ saŭ treĭ anĭ ese înfățișător, deprins cu o locuință maĭ rațională (păcat că nu tóte casarmele sunt ireproșabile), învĕțat

a cunósce folosul pâneĭ, al băilor, al doctoruluĭ în cas de bólă, cu cunoscințe maĭ largĭ despre ómenĭ și lume, ceĭ nevaccinațĭ ca și ceĭ vaccinațĭ, ferițĭ din noŭ de a se îmbolnăvi de vĕrsat, și póte într'un timp apropiat desvĕțațĭ de bĕuturĭ alcoolice, cu ajutorul cafeleĭ saŭ ceaiuluĭ ce se dă diminéța.

Precum se cere de la țĕran a rĕsturnà glia de pămînt, ca acesta să ne dea r odul sĕŭ necesar pentru prosperarea țĕriĭ, așà se adreséză militaruluĭ român cuvinte de apĕrarea pămîntuluĭ românesc, ca de exemplu acestea:

Frațĭ Românĭ, păzițĭ moșia,
Prindețĭ arma de vitéz;
Reîntocmițĭ iar România,
Mărițĭ némul românesc.

In schimb însă, trebuesc găsite mijlócele cele maĭ practice spre a îmbunătăți sórtea unuia ca și a celuĭ-lalt.

O chestiune de care erudițiunea învĕțaților în vecĭ se va isbì este *sulimenirea* saŭ dresul femeilor, care în mare parte nu este decât un atentat la curățenia corpuluĭ omenesc, a căruĭ pele are trebuință de a maĭ fi ușurată de grăsime și necurățenia de prin poriĭ eĭ, iar nu de a se îmbîcsì cu alifiurĭ și prafurĭ albe și colorate, albele și rumenele, adecă foiță roșie (1), din carĭ femeile fac un secret, fiind materiĭ cumpĕrate în mod nelegal.

Dar cum nu se póte oprì acest obiceiŭ, va trebui înfrînată după putință și împedecată vîndarea materiilor vătĕmătóre. Bine ar fi când țĕrancele ar întrebuință o materie nevinovată, ca praful de orez; dar ele obicĭnuesc albelele (dres) cu știubete, ce conțin sărurĭ de plumb, și rumenele cu sărurĭ de mercur. Săricica (argint viŭ cu

(1) *Dr. Ștefănescu* în *Raportul* sĕŭ, 1894, p. 64, opinéză, că se compun din mĕduvă de boŭ și mercur, apoĭ din carmin și anilină. Lucrare maĭ detaliată despre dresurĭ a publicat clinicianul nostru *Dr. Kalinderu* la 1879. V. și «*Apĕrătorul sănătățiĭ*», IV, p. 198.

apă tare și biclorat de mercur) și știubetele (plumbul) sunt preparatele ce le întrebuințéză femeile sciutóre la facerea dresurilor (1). Bismutul, dacă nu e amestecat cu acid arsenicos, este cel maĭ puțin vătĕmător. Ar trebuì să se țină de scurt farmaciștiĭ și droghiștiĭ, să nu vîndă otrăvurĭ pentru facerea sulimanurilor.

De cănirea pĕruluĭ și de sulimanurĭ de cocóne marĭ mĕ dispensez de a vorbi. Multe femeĭ sciŭ, că le negresc dințiĭ de sulimanurĭ, pentru că atât spirit de observațiune se găsesce și la țéră pentru a vedé că femeile, carĭ maĭ mult s'aŭ sulemenit la tinerețe, aŭ ceĭ maĭ negri și stricațĭ dințĭ pe dată ce încep a îmbĕtrânì. Și poesia poporală critică obiceiul dresurilor (2).

Uniĭ cred, că hainele n'aŭ alt scop decât de a ne împodobì, dar se vede că aceștĭ scriitorĭ se referă la timpurile luĭ Adam, când lumea erà restrînsă în o mică zonă; de îndată ce omul a început a se rĕspândì preste tóte zonele pămîntuluĭ, a trebuit să se înzestreze cu hainele necesare la resistarea intemperiilor din acele locurĭ. Și Ro-

(1) In Moldova se numesce sarea de lămáe «săricică», iar arsenicul «șoricésă».

(2) Prin chiotele din Ardél audim multe de acest soiŭ:

Vaĭ, mîndruță albă, eștĭ,
Dar eștĭ albă de albele,
Roșie de rumenele!

Apoĭ

Te cunosc lele pe frunte,
Că puĭ rumenele multe;
Nu sciŭ cum dracu le-aĭ pus,
De la nas nu ți s'ajuns.

Și maĭ dice:

Iar când nu eștĭ rumenită,
Eștĭ ca dracul de urîtă;

saŭ

Dar când se desrumenesce,
Nicĭ doĭ banĭ nu maĭ plătesce.

In alt loc

Firea-ĭ boltă sănătósă,
Multe fete facĭ frumóse;
Tu potică să trăescĭ,
Că pe multe rumenescĭ!

mânii aŭ trebuit, dacă nu maĭ mult, dar pentru iarnă, să modifice din hainele cu carĭ aŭ venit ca coloniĭ «e toto orbe romano», unde aveaŭ climă maĭ dulce. Şi Pettenkofer (op. cit., p. 18) ḑice, că hainele sunt mult maĭ indispensabile pentru sănătatea nóstră ca pentru virtutea şi frumuseţea nóstră. *Arnould* în *Igiena* sa înşiră între calităţile hainelor: înrîurirea lor asupra căldurii corpuluĭ; asupra umidităţiĭ, aerăriĭ, insolăriĭ şi electricităţiĭ peleĭ umane; în fine protegiarea în contra loviturilor, frecăturilor şi oboseleĭ.

De mult îmĭ formasem dejà axioma, că de-ĭ veĭ luà omuluĭ scuturile în contra intemperiilor natureĭ, i-aĭ luat sănătatea.

Hainele ne păstréză căldura proprie, ferindu-ne ast-fel de rĕcelĭ; ne proteg în contra marilor căldurĭ şi a umidităţiĭ.

Se nasce acum întrebarea, dacă putem *îndreptà* defecte din costumul ţĕranuluĭ român? Eŭ cred că prea puţin şi în timpurĭ prelungite (1). Am vĕḑut exemple de con-

Apoĭ

Rumenele în potică
Face mucósa voinică.

Şi

Fetele sulemenite şi cu dracu potrivite.

Càt pentru cucónele de la oraşe ne càntă bardul de la Mircescĭ:

Dragĭ îmĭ sunt oiţele,
Iubesc un cioban,
Nu ca cuconiţele,
Ce daŭ suliman.

In fine

Care fată-ĭ rumenită,
Trebuĭ bine ocărîtă,
Cu ocară ţigănéscă,
Să nu se maĭ rumenéscă.

Profesorul Dr. Horvat din Roman mĕ asigură, că în Crişana sunt regiunĭ unde ţĕrancă română drésă pe obraz nu se află; şi la acest resultat s'a ajuns prin şcólă, unde profesóra şi-a desbărat elevele de la acest viciŭ.

(1) In «*Tribuna*» din Sibiiŭ, 3 Iunie 1890, se arată într'o corespondenţă din Sasca, cum parochul a sfătuit pe ómenĭ să-şĭ facă pantalonĭ şi ciobote ca să aibă pentru biserică şi să nu maĭ vină în cămaşă, cum erà portul. Toţĭ s'aŭ supus.

servatism și la poporul german, nu maĭ puțin însă țin și Româniĭ la cele apucate dela moșĭ-strămoșĭ. Este bună acéstă însușire pentru materiile de lână și cojoc, ce sunt fórte bune în portul țĕranuluĭ. Lâna primesce multă sudóre și o dă în afară încet, dar necontenit, pe când pânza primesce puțină sudóre și o transmite maĭ repede; prin urmare în cea din urmă rĕcim maĭ ușor ca în cea dintâiŭ. Trebue să scie acésta și Românul, că-l audĭ dicênd: «Bună e de tóte sĕrmana óie». Din alte două proverbe ale Românuluĭ vedem că ține la haine bune, dar maĭ mult la caracter, că dice: «Vrednicia omuluĭ se cunósce după port»; apoĭ: «Hainele nu fac pe om maĭ de trébă».

Mi-a maĭ rĕmas, cu privire la îmbrăcăminte, tractarea uneĭ cestiunĭ de o importanță capitală, și acésta întru cât igienistul este ținut a protegià industria națională.

Maĭ toțĭ mediciĭ noștri, câțĭ aŭ scris despre acest punct, în frunte cu profesorul nostru de igienă *Dr. Felix* (*Monitorul oficial*, 3 Martie 1888), țin la ocrotirea frumosuluĭ costum național.

Și comitetul proectatuluĭ congres de Iașĭ voià să tracteze cestiunea în acest sens.

Aplaud și eŭ aceste frumóse simțeminte, dar când ne-gândim câte nopțĭ sacrifică Românca pentru a puté tórce și țese, ca să nu lipsécă nicĭ diua de a-șĭ însoțì bărbatul la munca câmpuluĭ, când ne gândim că i s'ar puté ușurà și eĭ viéța, să nu fie vecĭnic sclavă a munciĭ, ci să se bucure și ea de progresele lumiĭ de pe tóte terenele, atuncĭ trebue să ne îngrijim a-ĭ ușurà pe cât se póte munca. Acéstă tendență o vedem și la economiștiĭ noștri.

La Ministeriul Domeniilor se lucréză pentru întroducerea uneĭ mașine-răsboiŭ, cu care se va ușurà mult lucrarea țesĕturilor de casă. De mult se simțià necesitatea pentru așà cevà.

Fostul Ministru *Aurelian* (*Téra nóstră*, 1875, p. 145) dice

despre arta țesutuluĭ: «Trec aniĭ și noĭ stăm unde ne aflam la începutul véculuĭ, adecă fără ca să posedăm nicĭ o industrie manufactóre».

Cu ajutorul numiteĭ mașine menținem și industria națională și ușurăm și greutățile munciĭ casnice ale țěranceĭ nóstre.

Atuncĭ chiar numaĭ femeeĭ leneșe póte să-ĭ strige bărbatul:

Harnică-ĭ nevasta mea!
Intr'un an
Țese un suman!

Mașina pentru ciorapĭ încă ar fi bine să se rĕspândéscă și pe la țéră, și chiar introducerea de fabricate străine, când sunt igienice și economicos câștigate, pe igienist nu-l póte jenà. Layet (op. cit., p. 299) scrie: «Pitorescul costumelor tinde a dispăré și n'avem decât să ne felicităm de o transformare, ce pune la disposițiunea orĭcuĭ stofe și articole de îmbrăcat eftine. Pentru usul de tóte ḑilele cel puțin, să fie haina maĭ ușor de aprovisionat, căcĭ pentru sĕrbătorĭ și la munte, costumul național nu póte dispăré».

La câmpie, maĭ cu sémă în apropierea Dunăriĭ, și așà a dispărut în mare parte pitorescul port național, fără a se maĭ ascultà părerile doctorilor igieniștĭ.

In fine, maĭ am o dorință de exprimat în privința portuluĭ național, anume pentru noĭ, ca și pentru visitatoriĭ străinĭ aĭ țĕriĭ nóstre, ar fi bine să posédă Museul nostru și o secțiune etnografică cu costume din diferite regiunĭ ale țĕriĭ, adunate, fie prin donațiunĭ, fie din fondurile Statuluĭ, ca ast-fel să nu fim representațĭ atât de șubred cum s'a vĕḑut pe la maĭ multe exposițiunĭ din străinătate. Pestrițarea de costume dela Moșiĭ din Bucurescĭ ar rĕmâné de tot pe jos pe lângă diferitele costume, maĭ cu sémă dela munte.

Acestea le-am dis nu ca igienist, de óre-ce igiena renunță la pitoresc când e vorba de partea practică și sănătósă a lucrurilor.

Pe igienist maĭ puțin îl importă felul ciudat cum se îmbracă și cum mănâncă omul, dar îl importă fórte mult dacă ceea ce pórtă și mănâncă îĭ priesce sănătățiĭ luĭ. Acest principiŭ ne-a condus în studiarea numitelor două puncte, primul de care s'a vorbit și al doilea de care urméză a vorbì.

PARTEA II.

ALIMENTAȚIUNEA ÎN DIFERITE REGIUNÌ ALE ȚĔRIÌ ȘI ÎN DIFERITE TIMPURÌ ALE ANULUÌ.

Talpa țĕriĭ este țĕranul, iar basa alimentațiuniĭ sale este mămăliga.

I. Istoric. II. Descrierea hraneĭ Românuluĭ. III. Alimentele în diferite părțĭ ale țĕriĭ. IV. Alimentele în diferite timpurĭ ale anuluĭ. V. Aprecierĭ igienice

I. Istoric.

Câte-va date relative la acest punct am găsit de pe la începutul Romanilor în Dacia, dela năvălirea Ungurilor și apoĭ tocmaĭ dela descoperirea Americeĭ încóce.

Xenopol în *Istoria* sa (I, pag. 76) scrie: «Pe timpul luĭ Lisimac armata luĭ Alexandru cel Mare este nevoită să se dea prinsă din causa lipseĭ de hrană, ceea ce rar se întîmplă în o țéră agricolă și așezată, dar este îndestul de firesc lucru în una locuită de un popor ale căruia avuțiĭ de căpetenie sunt turmele de animale.»

La pagina 77: «Ceĭ maĭ mulțĭ din nomadĭ și din Gețĭ aŭ fost numițĭ mâncătorĭ de lapte. Dar Gețiĭ, încă din primele timpurĭ ale strămutăriĭ lor în Muntenia, cultivaŭ grâul, ca și maĭ târdiŭ poporul dac; pe columna luĭ Traian

găsim legionarĭ secerând grâŭ pe ogórele dace, și s'aŭ găsit grâne de către Romanĭ în un lagăr părăsit de Dacĭ. Credem însă că hrana națională a Dacilor erà meiul saŭ mălaiul. Plinius scrie: «Popórele pontice preferă meiul tu-«turor celor-lalte mâncărĭ.» Pe timpul luĭ Attila, locuitoriĭ *indigenĭ* aĭ Banatuluĭ ofer luĭ Priscus «meiŭ» în loc de grâŭ și «mied»(1) în loc de vin. Meiul pare a fi fost temelia hraneĭ locuitorilor din țĕrile române până adînc în timpurile moderne, când popușoiul vine să înlocuiască acéstă antică cereală.»

Teutsch (*Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, Kronstadt 1858, pag. 126) scrie, că la 1342—1382 Sașiĭ cultivaŭ: grâŭ, ovĕz, meiŭ și cânepă; pe când cele-lalte națiunĭ eraŭ inculte și apĕsate de jugul nobilimiĭ; dar agricultura dedeà rod slab. Nu spune cu ce se nutrià cele-lalte popóre. La 1670 aŭ fost silițĭ a mâncà pâne de ovĕz, iar la 1695 erà mare sărăcie pentru cultivarea prea multă a viilor.

Bielski, descriind arta militară la Moldovenĭ dela 1530—1570, spune, că a vĕḑut în bătălia de la Obertin cum lănceriĭ moldovenĭ se hrăniaŭ cu brânză de burduf și pâne albă (*Archiva istorica*, I, 2, p. 161).

Ostermayer scrie în *Chronica* sa că la 1554 Voevodul Moldoveĭ și al Munteniеĭ n'a lăsat să intre grâŭ în Transilvania, iar la 1603 erà fómete din causa lipseĭ marĭ de grâŭ (*Kemény, Deutsche Fundgrube der Geschichte Siebenbürgens*, Klausenburg 1839 p. 54 și 191).

Strykovski spune, că la 1574—1575 erà fómete mare în Moldova și că a mâncat acì și în Muntenia pepenĭ verḑĭ, (harbujĭ), marĭ, dulcĭ și apoșĭ, carĭ se produc în Bulgaria și Dobrogea, de unde eraŭ adușĭ (*Archiva istorică*, II, 1, p. 6 și 10).

---

(1) In Transilvania «mied» e miere topită în apă.

Languet scrie la 1576, că pe când Batori călĕtorià prin Moldova cea devastată de către Turcĭ și Tătarĭ, Voevodul, care scià lipsa generală, îĭ trimise ca un dar prețios o pâne de secară! (*Archiva istorică*. I, 2, p. 30).

După *Documentele* de *Hurmuzaki* (III, 1, p. 114), erà în Moldova la 1588 atâta abundență în grâne, maĭ cu sémă însă orz și miere, cum de 40 anĭ n'a maĭ fost.

Baksicĭ găsesce la 1640 la Pitescĭ *o pâne fórte frumósă, albă și bună*, și în special la colonia catolică din Câmpulung. Imprejurul Bucurescilor sunt pădurĭ marĭ, grâul nu se cultivă decât numaĭ atâta cât este trebuincios pentru consumațiunea anuală (*Revista nouă*, III, p. 448 și 449).

Paul de Aleppo (1650—1660) scrie, că Româniĭ pun la ospețe măncările una peste alta și așà rĕmânŭ până la finitul prândululuĭ. In călĕtoria sa în acéstă țéră, li s'aŭ oferit mâncărĭ, dar în Moscova nu! (*Archiva istorică*, I, 2, p. 109).

Xenopol (la locul citat în acest capitol) maĭ amintesce de un misionar catolic, care visitéză Muntenia pe la 1670 și care dice, că «tot acel popor se hrănesce de pâne de «meiŭ», iar Michaiŭ Vitézul este poreclit de Sașĭ în bătae de joc «Mălaiŭ-Vodă», sub mălaiŭ înțelegêndu-se meiul.

Relativ la bĕutură găsim în *Archiva istorică* (III, p. 278) următorul pasagiŭ de pe la începutul secoluluĭ XVIII-lea: «Am cinstit pe ómenĭ și femeĭ cu o ocă de *horilcă*».

Porumbul s'a introdus la noĭ în Muntenia sub Șerban Cantacuzino (1678—1688), după cum ne spune un document din posesiunea d-luĭ Gh. Cantacuzino (vedĭ *Archiva de Iașĭ*, I, p. 135), iar în Moldova sub N. Mavrocordat, deși «*Sĕptĕmâna*» pe 1853, p. 68, spune că s'a adus de C. Mavrocordat la 1710. Maĭ mulțĭ anĭ trec după acest fapt, fără ca documentele să conțină ce va despre porumb (popușoiŭ), precum se vede din cele următóre.

Numaĭ într'un isvor istoric străin (*Teutsch*, loc. cit. maĭ sus), se maĭ spune că la 1686 stăpânirea a interdis

în Transilvania de a se plantà agrul de grâŭ cu porumb, fixând o pedépsă de 6 florinĭ, din ceea ce putem conchide că pe atuncĭ erà, ca și în Muntenia, începutul semĕnăriĭ porumbuluĭ în Transilvania (1). Din fómetele ce adese-orĭ suferiaŭ Româniĭ când usaŭ de cele-lalte cereale se póte explicà, de ce aŭ îmbrățișat eĭ în timp relativ scurt acéstă plantă venită din America, pe când în alte puncte sunt atât de conservatorĭ, țin atât de mult la ce aŭ apucat din moșĭ-strămoșĭ (2).

Del Chiaro, fiind la 1709 prin Muntenia, descrie masa ce se pune obicĭnuit în sală, care se chémă de Românĭ casa mare. Cu tóte acestea, orĭ-ce casă de nobil are un fel de terasă saŭ de belvedere, care are o vedere deliciósă în grădină și unde se prânḑesce vara la rĕcóre. Româniĭ nu întrebuințéză mese ovale saŭ rotunde în mijlocul caseĭ, cì una lungă ca în refectoriile religioșilor, cu albiturĭ de pânză de bumbac fórte subțire. Dacă se aflà vre-un preot de față, ḑice *Tatăl nostru* în limba grécă saŭ ilirică și întinge o bucată de *pâne* în vre-un fel de bucate, etc.

Cantemir, făcĕnd pe la 1716 *Descrierea Moldoveĭ*, ḑice: «Semĕnăturile carĭ nu se pot semĕnà la munte pentru rĕcélă, cresc atât de frumos pe câmpiĭ aceștĭ netedĭ, în cât grâul în aniĭ ceĭ bine roditorĭ ișĭ dă sĕmînța sa locuitorilor cu douĕ-ḑecĭ și patru de părțĭ maĭ mult, secara cu treĭ-ḑecĭ de părțĭ, orzul cu șése-ḑecĭ de părțĭ, iar meiul de nu va vedé cineva însușĭ, cu greŭ va crede, căcĭ asemenea ișĭ dă sĕmînța sa cu treĭ sute de părțĭ maĭ mult decât semĕnătura. Meiul cresce atât de frumos în Țéra-

(1) In Germania, după cum arată *Scherr* (op. cit., p. 260), s'a introdus porumbul pe la 1650, și deși Columb l'a adus în Europa, totușĭ a venit în sudul Germanieĭ prin înconjur, anume din Italia.

(2) In *Letopisețe*, ed. 2, II, 40, scrie: «Se împuținase boiĭ, decĭ cu sapa puneà popușoiŭ adus din Turcia, unde erà cunoscut maĭ de demult.» *Raicevich*, etc. îĭ și ḑice «gran turco».

de-jos cât este cu putinţă, pentru aceea şi aŭ ţĕraniĭ acest proverb: «Meiul în Ţéra-de-jos, şi merele în cea de sus, nu aŭ cójă.» Pre acesta măcinându-l, îl frămîntă şi îl fac pâne şi-l mănâncă maĭ vîrtos cu unt când este cald.»

La 1729 *Amiras*, traduce grecesce *Chronica anonimă a Ţĕreĭ Moldoveĭ* ce începe dela 1662 (*Chronicele Românieĭ* saŭ *Letopisiţe*, III, p. 135), unde ḑice că la al treilea an al domnieĭ a treia a luĭ Michaiŭ Racoviţă Vodă a fost fómete în Moldova şi în Ţéra Muntenéscă şi s'aŭ risipit ţĕrile, fugénd ómeniĭ unde aŭ putut ca să găséscă *pită*, făcêndu-se scumpete mare; că nicĭ de un fel de rod nu s'a făcut, nefiind ploĭ tótă vara; şi mulţĭ din sărăcime mâncaŭ rădăcinĭ de papură şi umblaŭ pe drumurĭ cerênd pită, ca să-şĭ hrănéscă viéţa lor; vĕḑênd dar Domnul lipsa săracilor, i-aŭ strîns la un loc şi le-a dat o sumă de pânĭ. Iar ceĭ maĭ bogaţĭ aduceaŭ grâŭ din Ţéra Leşéscă şi mălaiŭ, şi aduceaŭ de vindeaŭ la Iaşĭ merţa de mălaiŭ câte 10 leĭ. Dat-a Dumneḑeŭ de s'a făcut iarna uşóră... şi aŭ săpat ómeniĭ papură şi alte burueni ce găsiaŭ prin pădurĭ şi ciulinĭ, şi cu acelea aŭ trăit tótă iarna. De primăvară aŭ fost ploĭ fórte multe. Fost-a belşug..... pânĭ, vin mult, póme, miere; cine a semĕnat un sac de mălaiŭ, a luat 100 de sacĭ; iar maĭ puţinĭ de 50 de sacĭ nime n'a luat, cât maĭ îmbelşugat an nime n'a maĭ apucat... şi s'a făcut pâne cât omul.»

Tot în *Letopisiţe* (III, p. 214) spune, că în a treia domnie a luĭ Constantin Vodă Mavrocodat, ajunsese dimerlia de orz un leŭ; iar la Cernăuţĭ mâncaŭ în loc de pâne mălaiŭ de ghindă. Tot aci pomenesce grànele, via, mălaiul şi *păpuşoiul*.

La 1759, pe când venise *Peyssonel* în ţéră (*Sur le commerce de la Mer Noire*, Paris 1787, II, p. 185) şi pe timpul luĭ Raicevich, se strîngeaŭ, atât în Valachia cât şi în Moldova, cireḑĭ însemnate de boĭ, vacĭ, oĭ şi capre, carĭ se tăiaŭ pe tómnă; carnea se ferbeà până se alegeà seul

pe de-asupra, care se strîngeà și se puneà în burdufi de pele de boŭ, apoĭ se expedià în Turcia, împreună cu unt, brânză, céră, pastramă și alte producte (v. *Aurelian, Schițe asupra stăriĭ economice a Românieĭ*, p. 100).

Sulzer (op. cit., 1781, p. 52) descrie zalhanaua și prepararea pastrameĭ. Carne de vițel maĭ de fel nu se mănâncă. Chila de porumb numaĭ un florin, pepenĭ mulțĭ, pătlăgele; pânea de grâŭ e fórte albă, dar prea crescută cu drojdie, spongiósă, mălaiŭ de meiŭ; dar maĭ obicĭnuită este mămăliga, care orĭ e *crudă* tăiată cu ață, orĭ *boeréscă* cu unt; carne și pesce se consumă rar, ci lapte, brânză, cépă, usturoiŭ, linte acră și fasole.

Martini Lange, Rudimenta doctrinae de peste, Offenbach 1791, arată că Româniĭ se nutriaŭ pe acel timp (1785) în Transilvania cu meiŭ, porumb și hrișcă (cibi ex milio, frumento turcico et fagopyro parati, quibus his locis valachi nutriuntur). Generalul *Enzenberg* scrie din Bucovina la 1786 (*Hurmuzaki, Documente,* VII, p. 464 și 471), că se cultivă mult *meiŭ*, care după *păpușoiŭ,* este cel maĭ plăcut nutriment al țĕranuluĭ; acesta îșĭ ferbeà până aci un fel de bere ușóră, dar acum s'aŭ deschis fabricĭ de bere și acésta se bea mult și la țéră. Rachiŭ beaŭ până și copiiĭ țĕranuluĭ și femeile lehuze. Afară de porumb se maĭ cultivă orz, hameiŭ, cépă și tutun. Se fac în țéră postav, păturĭ și cergĭ, haine de pat și de îmbrăcat ordinare. Și cartofiĭ se vor maĭ generalisà (veḑĭ maĭ jos la Vârnav).

Raicevich scrie la 1788 despre Muntenia și Moldova, cu privire la hrană, că locuitoriĭ preferă făina de porumb, fiind-că le vine maĭ ușor să facă ḑilnic o mămăligă decât să dospéscă și să cócă pânea de grâŭ. Eĭ mănâncă mămăligă cu sare, lapte, brânză próspĕtă, saŭ cu pesce sărat, care le place fórte mult, fiind-că le face poftă de vin și de rachiŭ.

La aceştĭ treĭ autorĭ din urmă vedem că în jumătatea a doua a secoluluĭ XVIII-lea Româniĭ sunt dejà deprinşĭ mult cu porumbul.

Incă şi un alt document (*Reise der russischen Gesandschaft an die otomanische Pforte* im Jahre 1793, Petersburg 1803, p. 81) se spune, că porumbul cresce pretutindenĭ şi forméză un articol principal pentru nutrirea poporuluĭ. *Wolf* (op cit., I, p. 34) spune, că Româniĭ transilvănenĭ numesc grâul de primăvară «crâmpiţă». In Moldova nu se scià de bere înainte de 20 de anĭ, când s'a importat bere engleséscă, dar la 1793 s'a înfiinţat o berărie aprópe de Iaşĭ. Meiulŭ (şi de cel roşu importat din Rusia) servesce pentru hrănirea păsĕrilor, dar şi ca nutriment la diferite bucate, ca mămăligă cu apă orĭ lapte saŭ păsat cu carne de óie, saŭ cu mălaiŭ. Hrişca dă o mămăligă négră, de uniĭ preferită mămăligeĭ de popuşoiŭ, dar acésta din urmă e maĭ nutritóre, digestibilă şi nu négră şi cleiósă ca cea-laltă.

Pe vremurile de demult, Moldoveniĭ nu prea sciaŭ de cultivarea grâuluĭ, secareĭ şi a multor alte soiurĭ de grâne, dar eraŭ şi prea leneşĭ pentru aşà ceva, de aceea nu vedeaĭ maĭ în tótă ţéra alte bucate decât acéstă hrişcă, pentru care scriitoriĭ vechĭ aŭ numit Moldova «Comania négră» şi Turciĭ «Carabogdanicĭ». Popuşoiul póte fi considerat ca mana Românilor, carĭ cred că fără el n'ar putea trăì; când însă nu-l aŭ, mănâncă meiŭ.

Pregătirea mâncăriĭ din popuşoiŭ nu este grea, căcĭ şi un copil de ḑece anĭ o póte nimerì perfect. Ciobanul, avênd pe lângă acésta şi lapte, nu schimbă cu un Principe.

Toriton arată la 1812, că grâul este fórte bun în amîndouĕ Principatele, porumbul se lucréză mult, atât pentru bunătatea sa hrănitóre, cât şi pentru îmbelşugarea rodiriĭ sale, şi ĭĭ trebue maĭ puţintel lucru. Făina porumbuluĭ se întrebuinţéză la o fertură grósă, care o numesc mămă-

ligă; acésta este temeiul hraneĭ în amîndouĕ Principatele.

Barițiu scrie în *Istoria* sa: «Intre 1815—1817 a căḍut preste Transilvania o fómete din cele maĭ înfricoșate, causată prin ploĭ necontenite, care în acéstă țéră muntósă și rĕcorósă întârḑie fórte tare cócerea cerealelor, pe când aicĭ un timp maĭ secetos priesce fórte bine. Până ce și coceniĭ de popușoiŭ se tăiaŭ mărunt și se măcinaŭ de mămăligă. Intre Rusaliĭ și sf. Petru sărăcimea adunà diverse plante: știr, lobodă, urzicĭ, limba bouluĭ, măcriș, podbal și alte buruene, le ferbeà și înăcrià cu mere acre saŭ cu ce maĭ aveà prin grădinĭ, și așà ìșĭ maĭ astâmpĕrà fómea.»

Vârnav se ocupă la 1836 de nutrimentul Românilor ceva maĭ pe larg în tesa sa inaugurală: *Rudimentum Physiographiae Moldaviae.*

Hrana boerilor și celor avuțĭ aḑĭ abià se maĭ deosibesce de aceea a vecinilor lor apusenĭ. Carne de vițel maĭ rar, dar maĭ des de miel, grăsun (pingui), mămăligă cu brânză, unt, lapte. Poporul se hrănesce cu mâncărĭ indigestibile, numaĭ prin obicĭnuință compatibile cu sănătatea, dar de bĕuturĭ spirtóse abuséză.

E restrîns aprópe numaĭ la mămăligă, fără care nu póte existà, nicĭ fără zéma acră numită borș, pe care o iubesc și boeriĭ.

Pe timpul postuluĭ nu mănâncă decât mămăligă fără lapte, unt și ouĕ, cu varză, pepenĭ murațĭ (crastavețĭ), fără legume, apoĭ usturoiŭ, cépă și altele asemenea. Vara se mulțumesc cu fructe de vară, castravețĭ, pepenĭ verḑĭ, zemoșĭ. Totușĭ maĭ mult decât tóte cultivă Moldoveniĭ popușoiul, din care fac mămăliga și alte bucate, adăogindu-se carne de porc și de păsĕrĭ.

Dintre legume, lintea e maĭ rară, dar maĭ des se pun mazărea și fasolea. Cartofiĭ, cunoscuțĭ abià din acest deceniŭ — *Wolf* (1805), nu-ĭ pomenesce, — se găsesc maĭ cu sémă

în părţile muntóse ale Moldoveĭ (1). Varza se află în tóte părţile Moldoveĭ; ceĭ maĭ avuţĭ mănâncă pătlăgele, bame, zarzavaturĭ, mere domnescĭ, miere, pelin, etc. «*Sĕptĕmâna*» de C. Negruzzi, 1853, p. 199 scrie că cartofiĭ sunt aduşĭ de Domnul Calimach pe la 1816, deşi crede în posibilitatea de a fi fost aduşĭ în fómetea dela 1770.

Ubicini (L'Univers, 1856) arată că hrana ţĕranuluĭ român e fórte simplă, pentru a nu ḑice fórte miserabilă.

Mămăliga în loc de pâne e temelia hraneĭ, la care se maĭ adaoge în ḑilele bune, lapte, unt saŭ smântână, şi aceste adaosurĭ fac din ea o mâncare atât de plăcută. Insă trebue să fiĭ obicĭnuit cu ea din copilărie, ca să o poţĭ mâncà cu ridichĭ saŭ cu cépă, rachiŭ, bragă.

Şi la *N. Negură (De fevre moldaviensi*, 1856) găsim despre hrană tot ce scriaŭ şi antecesoriĭ sĕĭ: mămăligă cu unt şi cu brânză próspĕtă, iar pe post, în loc de brânză, varză acră şi pepenĭ muraţĭ (castraveţĭ).

Derblich (Land und Leute der Moldau und Valachei, 1859) vorbesce de mămăligă, brânză, verdeţurĭ, între carĭ şi usturoiul, cépa, varza, ardeiul, fructele şi rar carne de mascure. Rachiul şi vinul nu-l dispreţuesc, dar nicĭodată nu beaŭ peste mĕsură.

II. Descrierea hraneĭ Românuluĭ în unele părţĭ locuite de Românĭ.

A. Despre *Basarabia*, «*Niva*» din 1875 scrie: «Ceea ce tot gospodarul moldovenesc trebue să aibă, este popuşoiul, care forméză principalul sĕŭ nutriment.

«Moldovénul în genere nu e lacom, căcĭ dacă are popuşoiŭ destul, este îndestulat.

(1) Samurcaş traduce la 1829 o cărticică în care arată întrebuinţarea, semĕnarea, etc., cartofilor. Aurelian (*Schiţe economice*, p. 73) arată, că s'aŭ întrodus la 1812.

«Mămăliga este un simplu aluat dulce, care este mâncarea națională a Moldovenilor și se gătesce din făină de popușoiŭ; ea înlocuesce pânea și adesea alcătuesce întréga cuhne a Moldovénuluĭ. Se mănâncă cu unt topit, orĭ cu slănină topită, saŭ cu brânză de oĭ. Alte mâncărĭ le-a luat parte dela Malo-Rușĭ, parte dela Turcĭ. Moldoveniĭ iubesc a pune în bucate fel de fel de mirodeniĭ iuțĭ, cépă. In general cuhnea lor e grasă, grea și nedigerabilă pentru un stomac nedeprins. Pe cât mănâncă Moldovénul de prost, pe atât el iubesce a se mîndri cu îmbrăcămintea sa.»

Invĕțătorul Vladimir Dumbravă, din comuna Cecoltenĭ, județul Orheiuluĭ, îmĭ descrie traiul românuluĭ *basarabén* ast-fel: «Mâncarea este mămăligă, borș măcar limpede saŭ cu cépă, cu verdéță, pepenĭ verḑĭ (castravețĭ), cireșe saŭ vișine cu mămăligă; fac și pâne de casă din grâŭ, dar numaĭ la ḑile marĭ, când aŭ și zémă de găină, plăcinte, gălusce, adecă păsat cu jumărĭ și cu cépă; când însă adaoge și orez și carne, le numesc sarmale și le fac orĭ în frunze de viță, orĭ de curechiŭ. Ceaiŭ nu beaŭ ca Rușiĭ. Fac mămăligă de treĭ orĭ pe ḑi, fasole, pesce sărat fript pe cărbunĭ, linte, borș cu linte, pepenĭ murațĭ, curechiŭ murat, móre de curechiŭ cu mămăligă, brânză. Țĕraniĭ nu fac ochișorĭ, cum fac boeriĭ ci scrob (jumărĭ), pentru că pot întinge cu mămăligă. Fac și mălaiŭ, iar din făina de grâŭ azimă; turte fac cu mac saŭ varzar cu vișine, cu cireșe, saŭ cu cépă; apoĭ plăcintă cu brânză în vatră, iar la ḑile marĭ în tavă; pe cele din vatră le unge apoĭ cu grăsime, cine are! Lapte cu mămăligă saŭ cu tocmagĭ; chișlég, adecă lapte acru de pe care s'a luat smântâna. Peste iarnă maĭ toțĭ aŭ curechiŭ murat, pepenĭ, pădurețe uscate, fasole, nucĭ, alune, cireșe, perje (prune) uscate.

«Mulțĭ nu aŭ grâne de ajuns pe tot anul și atuncĭ ieaŭ înainte (se împrumută).

«Se fac nunțĭ marĭ, prasnice des, și acestea nu pentru săracĭ ci pentru egalĭ; puținĭ sunt carĭ poftesc pe saracĭ. Pomenĭ la morțĭ, cofe la fântânĭ, unde aruncă și câte o monetă (capecă).

«Invĕțătura e la voia părinților; maziliĭ și țĕraniĭ plătesc treĭ ruble pe an, iar țĕranul cât iĭ vine; răzeșiĭ nu plătesc și sunt dvorenĭ și mișcenĭ (aceștĭ din urmă sunt d. e. jidaniĭ).»

B. In *Moldova,* îmĭ spuneà soția unuĭ inginer din Iașĭ, care a trăit mult la țéră, că «se nutresce țĕranul în genere cu mămăligă saŭ mălaiŭ, făcute din făină de popușoiŭ; uniĭ, maĭ rar, amestecă și făină de secară saŭ hrișcă, și amestecătura acésta se numesce *chitan; verdețurĭ* multe, ca usturoiŭ, leuștén, cépă, ridichĭ, popușoiŭ fert saŭ fript vara; iar iarna legume: fasole cu borș, cu usturoiŭ, bob, mazăre, cartofĭ, curechiŭ; în *primăvară:* știr, urzicĭ, lobodă, curpen (hemeiŭ), podbal, drăgăveĭ, macriș, ștevie. Aceste buruenĭ le fac borș și le dreg cu un oŭ. Pesce sărat próspĕt, brânză; rar cărnurĭ, maĭ cu semă de óie saŭ câte un puiŭ. Murăturĭ: castravețĭ și curechiŭ. Brânza o aŭ numaĭ ceĭ cu oĭ; aŭ uniĭ și bucate de lux, d. e. strudel de mere (învîrtită), plăcinte «pólele 'n brîŭ». Popușoiul cel maĭ bun îl vinde, cel maĭ prost îl ține, uscându-l și în sobă. Unuĭ om singur nu-ĭ ajunge pe ḑi un mertic de o ocà, dar făcêndu-se pentru maĭ mulțĭ, de persónă câte o ocà se prea ajunge, căcĭ uniĭ mănâncă maĭ mult, alțiĭ maĭ puțin. Grâŭ pun puțin și-l vînd, numaĭ la Crăciun îșĭ fac turte, vărzare (cu curechiŭ), gălusce cu crupe, bob fert, cârnațĭ, slănină, carne prăjită; la ajun perje ferte; pe postul Crăciunuluĭ pesce, pe al Pascelor nu se mănâncă pesce, ci bostan (dovléc), care tocându-se, se pune și în mălaiŭ, scrumbie. Vara se mănâncă rar carne, câte un puiŭ.

«Miel se mănâncă la Pasce și în ḑiua de moșĭ (Dumi-

neca mare, 7 sĕptĕmânĭ după Pasce). *Tómna* taie oĭ, fac cojóce din pieĭ pentru iarnă.

«Óile cu gălbéză (Distoma hepaticum) le mănâncă. Curechiŭ, cartofĭ, piper; udătură: carne, brânză, borş etc. Dresura o fac cu oŭ şi cu grăsime; mănâncă maĭ mult unt de óie, fiind-că pe cel de vacă îl vînd. Fac scrob. In grădinĭ aŭ pomĭ roditorĭ nealtoițĭ: cireşĭ, vişenĭ, perjĭ, agudĭ, etc. Vin beaŭ puțin, rachiŭ mult. *Mămăliga* se scie cum o fac în céun orĭ căldare. *Mălaiŭ* fac cu cartofĭ, cu bostanĭ albĭ (turcescĭ), de óre-ce ceĭ galbenĭ se daŭ numaĭ la porcĭ. Mălaiul se maĭ numesce în Moldova şi un fel de crupe (griş mare), mălaiŭ tătăresc, din care se fac măturile (tatarce).

«*Mujdeiŭ:* usturoiŭ pisat cu făcălețul şi turnat cu borş orĭ cu apă, căcĭ oțet nu prea aŭ.

«*Pâne* mănâncă puțină la țéră, amestecată cu fáină de păpuşoiŭ; nicĭ nu prea sciŭ să facă pâne, dar nicĭ alte mâncărĭ maĭ deosebite; un puiŭ îl curăță o ḑi, îĭ jupóe pelea şi totuşĭ nu-s curățite penele. O ḑi întrégă face un borş.

«*Borşul (umplut)*: Se ieaŭ tĕrîțe pentru putina de 4 cofe, câte treĭ oca de tărîțe de grâŭ (orĭ şi de păpuşoiŭ), se móie ca să fie jilave, dar să nu se opăréscă de odată, pe urmă tórnă apă clocotită până se umple putinica.

«Acésta o are pentru 10—12 ḑile, ținêndu-se la rĕcóre, şi de se mănâncă maĭ înainte de 10—12 ḑile, se umple iar cu apă.

«Husce sunt tărîțe acre din alt borş carĭ se pun în cele próspete, ca să se înacréscă.

«Porc, pastramă, brânză, pesce, legume, fasole, cartofĭ; vara: lobodă, ştir, castraveţĭ verḑĭ, frunze de sfecle (borş); grăsime: unt de óie, uleiŭ din sĕmînță de cânepă, de nucĭ, de bostan, fac şi cu fasole, ba tórnă şi pe curechiŭ crud, saŭ mănâncă curechiŭ crud, acru, nepreparat cu nimica.

«Covașă (cum e braga) se face la sf. Tóder, în postul mare: aluat dospit de grâŭ saŭ alte făinĭ, pune la foc și îĭ dă un clocot și mănâncă cu mălaiŭ acéstă covașă umplută.»

C. In *Ardél,* după spusa mameĭ unuĭ profesor, care a trăit printre țěranĭ, iar acum trăesce în Iașĭ, se cultivă popușoiŭ maĭ mult la munte, iar la câmpie maĭ mult grâŭ. Pesce sărat nu se mănâncă așà mult ca prin Moldova. *Tocmagiĭ* se numesc în unele părțĭ tăițeĭ și se fac și de post cu uleiŭ, iar de frupt cu ouĕ, orĭ cu slănină saŭ cu unt topit. *Urechiușĭ,* tot din aluat, cu borș, de post. *Aluat* pe spată cu găină. *Castravețĭ verḑĭ* nu se mănâncă așà cruḑĭ, nepregătițĭ; și Rușiĭ în 1848 eraŭ de minune când îĭ mâncaŭ. *Salată* în ólă cu zer e fórte gustósă; borș numaĭ pe post. *Pastramă* nu e în Transilvania, nicĭ în Banat. *Supă* de carne de óie cu mere (acre), pe care o și drege. Maĭ fie-care țěran îșĭ taie câte o óie și face *bujeniță,* adecă o pune la murat cu usturoiŭ și verdețurĭ, dar maĭ înainte o ferbe; după ce dă frigul, póte sta tótă iarna. Vara, mâncare de picior de porc tot cu zer (ca salata); alt-fel fără carne, dumică pâne în strachină cât îĭ trebuie, presară o mână de brânză, apoĭ tórnă apă fértă și o astupă să stea puțin; asta se numesce *zama cosașuluĭ.* Odată pe ḑi trebue să aibă sorbitură și tot așà odată pe ḑi și mămăligă. Pe la munte mămăligă, dar la câmp pâne, care se face și amestecată cu mălaiŭ; maĭ toțĭ fac așà, jumătate făină de popușoiŭ și jumĕtate de grâŭ. La munte se maĭ face și mălaiŭ în țest.

Plăcinta, friptă pe pétră (pe lespede); rar țěrancă care să nu aibă o lingură de unt pentru Duminecă să facă asemenea plăcintă (cu brânză la mijloc). Cu o lingură de unt face și 20 de plăcinte. Pétra e mare și o are de zestre de la mamă-sa. Și în Moldova fac plăcinte pe lespeḑĭ. De post fac plăcinte cu uleiŭ de sîmbure (de nucă) orĭ de sĕmînță de cânepă, la munte din jir (sĕmînță de

fagı și cu cépă prăjită în uleiŭ. Maĭ fac de post plăcinte umplute și cu jufă, saŭ tăițeĭ cu jufă. *Jufă* (1) este aceea, când storc uleiŭ din sĕmînță de bostan, rĕmâne turtă (ca un malaiŭ), preste care pune apă, stórce și ese ca un lapte, pe care îl strecóră și-l pune la foc, când se face de asupra luĭ ca o urdă, care ca și zéma se numesce jufă; din acésta se fac tocmagĭ cu jufă. Se face și plăcintă cu *borcut*, când aluatul e ușor, cresce ca bumbacul și are un gust minunat. Pentru post aŭ altă pétră. Uleiul îl păstréză și pentru vară, punêndu-l în ulcele și făcênd gaură în pămînt, îl îngrópă. Fac plăcinte cu brânză și în cuptor pe vatră, după ce s'a copt, o șterge de cenușă și o unge cu smântână orĭ cu unt. La *Crăciun, Anul noŭ* fac colacĭ și duc la cumetri. La Pasce fac țĕraniĭ pască (plăcintă mare) cu ouĕ, brânză de vacă orĭ și de oĭ próspĕtă din primăvara aceea și cu unt topit.

Intâiŭ o duce la biserică, unde lasă jumătate popiĭ și jumătate o iea acasă; tot așà duc și ouĕ, atâtea câțĭ sunt în casă, și lasă acolo popiĭ jumătate, aducênd acasă pe cea-laltă jumătate.

Vărzar fac cu curechiŭ murat orĭ cu dulce, și de post și de dulce (ca și în Basarabia). Vărzarul ardelenceĭ îl mănâncă și Vodă, așà de bun îl face.

Părțile locuite de Românĭ *transilvăneni* sunt studiate în privința hraneĭ de *Keleti* (*Die Ernährungs-Statistik der Bevölkerung Ungarns*, 1887) din care vedem că alimentațiunea Românuluĭ este maĭ pretutindenea aceeașĭ, afară de casurĭ excepționale de bună stare maĭ osebită, când și mâncarea e maĭ bună d. e. comitatul Făgărașuluĭ, care are mulțĭ cărăușĭ, unde se consumă multă pâne alăturĭ de mămăligă și se bea mult vin alăturĭ de rachiŭ. Cartofĭ, sarmale, tăițeĭ, linte, mazăre, prăjiturĭ, de asemenea

(1) In Moldova numită *julfă*, din sĕmînță de cânepă.

se vĕd în părţile maĭ bine nutrite. Până şi în prepararea făineĭ de porumb se vede deosebire, cel maĭ avut făcêndu-şĭ mălaiŭ în ţest, la care amestecă uniĭ şi făină de grâŭ, iar săracul numaĭ mămăligă.

Se acusă Româniĭ că sunt leneşĭ, de aceea trăesc rĕŭ. Iarna aŭ mâncărĭ maĭ bune, carne de porc, slănină, iar vara maĭ mult legume, carne de óie, rar de vacă şi de păsĕrĭ, uleiŭ de flórea sóreluĭ, maĭ rar untură. In sĕrbătorĭ trăesc bine. Rachiŭ se bea pretutindenĭ. Se acusă femeea română că nu prea scie gătì bucatele. Extraordinar mi s'a părut raportul din Huniedóra(1), unde se ḑice că nu se mănâncă slănină, că mâncarea lor cea maĭ bună este supa de pâne şi că primăvara ajung ómeniĭ de trăesc din mâzgă de arborĭ!

Practic mi s'a părut că Făgărăşeniĭ săracĭ emigréză în România şi Dobrogea, iar ceĭ ce rĕmân trăesc bine. Lapte mănâncă maĭ mult copiiĭ, pómele necópte le mănâncă, pe cele cópte le vînd, puiĭ îĭ vînd; brânză próspĕtă şi sărată pretutindenĭ, ouĕ, pesce sărat pe post. Intre legumĭ sunt: fasolea uscată şi verde, varză, cépă, castraveţĭ, murăturĭ, urzicĭ, maĭ rar ardeĭ verḑĭ; în unele părţĭ chiar spanac şi varză nemţéscă, cartofĭ, pere sĕlbatice (iarna), zarzavat, salată cu slănină, mazăre, linte, morcovĭ. Despre carne ḑice într'un loc, că se mănâncă la 3—4 sĕptĕmânĭ odată; în altul, că abia al sutelea om mănâncă carne şi al treĭ-sutelea grăsime.

Maĭ precis determină variaţiunile de consumare a diferitelor alimente principale următorul tabloŭ:

(1) Acest comitat, caracterisat de raportor ca avĕnd ţĕraniĭ ceĭ maĭ leneşĭ a dat odinióră Ungarieĭ pe un Ioan Huniade şi Mateiŭ Corvin. Acum se potrivesce vorba luĭ Raicevich: «Ecco in quale stato de avvilimento riduce l'uomo l'oppressione e la tirannia».

In 11 comitate, în carĭ majoritatea locuitorilor e de naționalitate română, se consumă de persónă:

No. curent	Comitatul	Majoritatea absolută de Românĭ la 100	IN KILOGRAME: Pâne de grâŭ și de secară	Pâne de orz și ovĕz	Porumb	Cartofĭ	Brânză	Carne	Slănină și unturĭ	LITRURI: Vin	Rachiŭ
1	Făgăraș . .	88.74	121.13	6.41	12.82	82.96	36.64	31.04	27.24	61.43	26.63
2	Huniedóra .	87.50	26.83	6.65	101.57	93.49	27.51	26.42	19.54	2.20	36.63
3	Alba de jos .	76.09	81.69	—	52.57	94.25	34.66	31.78	27.11	14.36	25.31
4	Caraș . . .	76.01	29.32	—	117.67	106.17	34.94	24.60	21.88	10.03	23.19
5	Dobâca . .	75.45	37.23	—	114.19	95.33	57.32	22.25	26.68	8.54	25.25
6	Turda . . .	70.65	111.28	—	41.59	112.89	39.90	25.29	27.61	17.05	25.59
7	Năsĕud . .	65.30	28.23	39.16	94.97	98.29	58.48	26.61	27.74	6.71	22.99
8	Sibiiŭ . . .	64.11	84.51	—	41.99	95.70	40.53	29.34	22.87	5.10	32.90
9	Arad . . .	60.94	94.09	—	45.37	106.60	35.56	27.25	25.03	10.71	23.01
10	Selagiŭ . .	60.37	71.44	—	85.17	108.18	28.53	17.70	18.54	5.04	25.87
11	Cluj	57.37	86.24	2.95	61.62	100.10	49.16	29.45	29.40	12.65	23.95
	Media	71.14	70.18	5.01	69.92	99.44	40.11	26.52	24.88	13.98	26.48

Vedem că Făgărașul consumă porumb minimal, vin apoĭ Turda, Sibiiŭ, Arad, etc.; în acelașĭ timp însă consumă maĭ multă pâne. Interesantă este și proporțiunea între vin și rachiŭ, ca și la celelalte producte.

D. Din *Banat* nu am de înregistrat altă deosebire de la acéstă descriere de până aci, decât că în părțile dintre munțiĭ Orșoveĭ și aĭ Caransebeșuluĭ, grâul neajungênd la maturitate și fiind locurĭ slabe, nu se sémĕnă nicĭ odată, ci numaĭ porumb, ce se potrivesce cu productele alimentare ale multor oĭ ce se află în acele locurĭ. Useză de sare în bucate relativ fórte puțină. Pe câmpie se sémĕnă și grâŭ mult, odinióră se numia Banatul grânarul Austrieĭ, dar grâul se vinde și țĕraniĭ trăesc maĭ mult cu porumb. *Mălaiul* se face și aci în țest de tuciŭ, în «cirină» de pămînt saŭ turtă în spuză. Singurĭ locuitoriĭ montaniștĭ (dela mine și alte lucrărĭ maĭ bănóse) se hrănesc maĭ

mult cu pâne de grâŭ, cumpĕrând făină albă de la morĭ de foc saŭ spĕlând grâul, apoĭ îl dă de-l macină morile românescĭ. La câmpie, şi când se mănâncă pâne, este négră ca pămîntul. Aceştĭ montaniştĭ maĭ aŭ şi înlesnirea că există societăţĭ de consum, de unde pot luà marfă bună şi maĭ eftină, ca grăsime, zahăr, cartofĭ, unt-de-lemn, tărîţe de grâŭ pentru vite, cafea, etc.

La praznic şi la pomană se dă, afară de pâne saŭ mălaiŭ (mămăligă nu), încă şi o franzelă («jumişcă») saŭ colac de pomană fie-căreĭ persóne presente. La nunţĭ nu se daŭ asemenea colacĭ de pâne, ci se fac colacĭ-prăjitură (cozonacĭ). Zarzavaturile le aduc acì Sêrbiĭ, ca cépă, ardeiŭ verde, pĕtrunjel, morcovĭ, castraveţĭ, pepenĭ verḑĭ şi zemoşĭ, iar hrean şi usturoiŭ îşĭ sémĕnă şi ţĕranul. Spre munte sunt maĭ multe póme, prune, pădureţe, bureţĭ, iar în apropierea apelor maĭ marĭ pesce próspĕt, cel uscat fiind pretutindenĭ. Linte şi mazĕre se mănâncă acì maĭ puţin de Românĭ.

Tot pe locurĭ colinóse se găsesc maĭ uşor şi drăgăveiul, fragile, mure, vre-un stup, etc. Bame, pătlăgele, măsline, ţîrĭ, covrigĭ sunt necunoscute locuitorilor bănăţenĭ. Varza este una din legumele de temelie ale ţĕranuluĭ şi se face la câmpie pe locurĭ apătóse; prunele pentru ţuică, magiun şi uscate, sunt maĭ aprópe de munte.

Aguḑiĭ s'aŭ maĭ împuţinat, căcĭ gândacĭ de mĕtase nu se maĭ cultivă.

Datele din urmă le trecuiŭ acì, spre a nu trece cu vederea modul de vieţuire al Românilor din afară de Regat şi pentru că întru cat-và posedem în statistica do *Keleti* date maĭ precise despre unele articole consumate de Românĭ, ast-fel vom puté face uşor comparaţiunea în privinţa cantităţiĭ unor alimente.

III. Alimentele în diferite părţĭ ale ţĕriĭ.

Judeţul Argeş. La 1860, un raportor scrie: «Nutrimentul este în ḑilele de post: fasole, póme uscate, legume de grădină (?), póme cópte cu mămăligă; în ḑilele de dulce: ouĕ, lapte, puţin unt, rare-orĭ carne, de care se maĭ adaoge puţin la nutriment şi din vînătóre, anume de căprióre.»

Tot pe atuncĭ scrie un alt raportor din Curtea-de-Argeş: «Cultivatoriĭ românĭ nu aŭ lăptucĭ, varză, ridichĭ, brójbe, sfecle, morcovĭ, cartofĭ, castraveţĭ, cépă, usturoiŭ şi praz, pĕtrunjel, etc.»

La 1886 se arată, că se consumă porumb stricat şi ar fi bine să se opréscă poporaţiunea de a întrebuinţà asemenea porumb ca nutriment (*Monitorul Oficial*, 5 August). In colo se mănâncă: cépă, ştir saŭ poşircă cu mămăligă; iar fasolea, lintea, cartofiĭ şi alte legume maĭ hrănitóre, fórte rar; productele de la păsĕrĭ saŭ vacĭ maĭ mult le vînd, rar le mănâncă; carnea, pastrama, pescele próspĕt saŭ sărat, etc. constituesc nisce alimente excepţionale. Sĕteniĭ avuţĭ tot aşà se hrănesc, pe motiv că aşà s'aŭ hrănit şi părinţiĭ lor.

Pâne mănâncă rar, iar mălaiŭ stricat, şi atuncĭ când nu-ĭ lipsă, când ar avé de cel bun (*Monitorul Oficial*, 27 Iulie 1888).

Judeţul Bacăŭ. Hrana ţĕranuluĭ rĕmâne aceeaşĭ, dacă nu se amelioréză starea sa materială (*Monitorul Oficial*, 16 Novembre 1893). Hrana e aprópe vegetariană şi fórte puţin substanţială, numaĭ la sĕrbătorĭ mănâncă carne, ouĕ, lapte, etc. Săracul, chiar de are o vacă, găină, speculéză productele lor (*Monitorul Oficial*, 7 Aprilie 1894).

Judeţul Botoşanĭ. Să se înfiinţeze câte o comisiune în fie-care plasă (un membru al Consiliuluĭ general, sub-pre-

fect, medic de plasă, cu primarii), ca să constate și distrugă saŭ să opréscă întrebuințarea porumbuluĭ stricat, pe care nu-l consumă nicĭ păsĕrile domestice și nicĭ mascuriĭ. Acésta se va face maĭ cu sémă în timpul culesuluĭ și primăvara; iar în schimb să se procure locuitorilor lipsițĭ de hrană porumbul necesar, ca ast-fel să preîntîmpinăm pelagra (*Monitorul Oficial*, 24 Iunie 1887).

Locuitoriĭ vînd productele nutritóre de la animale și consumă rare-orĭ carne și slănină, bunăóră la Pasce și la Crăciun.

Porumbul stricat se macină de către morarĭ, nu ca în județul Iașĭ unde nu-l primesc morariĭ; mĕsurile prescrise de a uscà porumbul care n'a ajuns bine la cócere nu s'aŭ executat sub pretext că n'aŭ cuptóre. Copiiĭ sunt lipsițĭ în timpul ierneĭ de lapte, pentru că vitele n'aŭ nicĭ coșare, nicĭ nutreț suficient. Alimentațiunea e obicĭnuită, grâŭ, legume, porumb, brânză și puțină carne; mămăliga e vara principalul aliment (*Monitorul Oficial*, 11 Septembre 1891 și 2 Novembre 1893). In *Monitorul Oficial* din 20 Iulie 1894 cetim: «La alimentațiunea rea nu pare a jucà primul rol sărăcia materială, căcĭ se observă țĕranĭ cu dare de mână, gospodarĭ bunĭ, nutrindu-se tot așà de frugal ca și ceĭ maĭ săracĭ. Pe post nu daŭ de frupt nicĭ bolnavilor. De-ĭ întrebĭ de ce nu se nutresc maĭ bine, rĕspund că așà s'aŭ nutrit și părințiĭ și strămoșiĭ lor.»

Județul Brăila. Prin multe comune se mănâncă mămăligă de porumb și de meiŭ cu legume, pânea de grâŭ saŭ secară nu servesce țĕranuluĭ decât numaĭ la nunțĭ, cumetriĭ și arare-orĭ la sĕrbătorĭ (*Monitorul Oficial*, 30 Iulie 1888).

In genere, locuitoriĭ acestuĭ județ se hrănesc cu substanțe vegetale: fasole, cépă, mămăligă etc. Mămăliga de meiŭ se obicĭnuesce numaĭ în satele limitrofe județuluĭ Ialomița; în cele-lalte comune porumbul este alimentul

principal, mămăliga şi oţetul sunt singurele carĭ nu lipsesc ḑilnic de la masa ţĕranuluĭ. Oţet pun în tóte mâncările lor obicinuite; pescele sărat le este o mâncare de predilecţiune; carnea se mănâncă rar, şi maĭ cu sémă în comunele maĭ poporate, ca Ianca, Vizirul, Sutescĭ, se mănâncă de cea de óie. Alimentaţiunea e aprópe ca a ţĕranuluĭ în genere: legume, brânzeturĭ şi pesce. Eĭ prefer să vînḑă untul, păsĕrile şi ouĕle, ca să-şĭ cumpere pesce şi legume, ca fasole, varză, oţet etc. După înţărcare copiiĭ se hrănesc neraţional cu covrigĭ, fasole, murăturĭ etc., de acì gastro-enterite etc.; mămăligă de meiŭ nu se maĭ mănâncă maĭ de loc, iar cea de orz fórte puţin. In multe comune s'aŭ înfiinţat brutăriĭ (*Monitorul Oficial* 11 Septembre 1891 şi 3 Iunie 1895).

Judeţul Buzĕŭ. Alimentele sunt fórte puţin nutritive, constând în cea maĭ mare parte din leguminóse próste (*Monitorul Oficial*, 31 Iulie 1888). Alimentele de carne, ca pastrama şi pescele, sunt în mare parte stricate. Porumb alterat (*Monitorul Oficial*, 20 Maiŭ 1894). Chiar familiĭ avute, carĭ dispun de vite cu lapte şi păsĕrĭ, nu se alimentéză decât cu mămăligă şi vegetale; laptele, untul, păsĕrile şi ouĕle le vînd (*Monitorul Oficial,* 18 Maiŭ 1895).

Judeţul Constanţa. Influenţa stabiliriĭ Românilor în Dobrogea se cunósce de departe, căcĭ lanurile de porumb sunt imense, de pe carĭ se şi cunosc comunele locuite de Românĭ, pe când Bulgarul cultivă puţin porumb. Câmpiile întinse şi odinióră necultivate, aḑĭ sunt pline de bucate, precum grâŭ şi meiŭ. Turciĭ şi Tătariĭ n'aŭ semĕnat porumbul nicĭ odată. Sĕmînţa întrebuinţată e maĭ preste tot cincantin şi s'a dat şi de către stat. Se maĭ cultivă mult grâul şi secara, iar inul aprópe de Babadag, apoĭ fasolea şi puţin cânepa. Cartofiĭ maĭ că nu se vĕd cultivându-se. Icĭ şi colea începe a se cultivă părânga, plantă de nutreţ fórte productivă şi nutritivă. Cu introducerea

culturiĭ porumbuluĭ, încep a se ivì unele casurĭ de peagră.

In general, hrana variază după naţionalităţĭ. Aşà Tătarul mânâncă pâne de orz, supă de meiŭ amestecată cu seŭ de óie, carne de berbece şi de cal. Mortăciunile nu sunt excluse din alimentaţiunea luĭ. Turcul rar mănâncă pânea de secară, maĭ des pe cea de meiŭ şi orz, uneorĭ carne de berbec, lăpturĭ, ouĕ şi orez.

Creştinul se hrănesce cu legume, zarzavat, mămăligă şi rar pâne de secară şi de grâŭ. Românul în acest cas o întrebuinţéză sub formă de azimă. Apoĭ ouĕ, lapte, brânză, păsĕrĭ şi pesce, maĭ rar carne de berbec şi pastramă; căcĭ plugarul de acì e maĭ bogat, are vite multe. Porcul, ce nu se vedea pe aci maĭ înainte, se observă şi el prin comune. Musulmanul se hrănesce mult maĭ rĕŭ şi e maĭ debil ca Românul, iar timp de 40 ḑile, cât ţine Ramazanul, el nu mănâncă decât séra. Aşà dar hrana Românuluĭ şi Bulgaruluĭ este identică cu a celor de preste Dunăre. Basele eĭ sunt vegetalele, pe post mămăligă cu cépă şi usturoiŭ, adesea şi lapte, brânză şi ouă, rare-orĭ carne. Mămăligă şi adesea pâne de secară amestecată cu grâŭ. Postul se păzesce aspru. Tătarul mănâncă pâne de orz saŭ meiŭ fert (ciorbă), carĭ sunt greŭ de mistuit; apoĭ carne de óie şi de caĭ morţĭ.

Judeţul Covurluiŭ. Ţĕranul e sobru în alimente, am puté ḑice vegetarian, mănâncă mămăligă cu câte o plantă aromatică, ca usturoiŭ, cépă, etc., puţinĭ îşĭ permit câte o varză acră şi fasole din când în când. Substanţele albuminóse ca ouĕ, lapte, brânză, etc., şi păsĕrile le vînd, şi pe aceste parale cumpĕră articole de mercerie, boele (albele şi rumenele) dacă sunt fete marĭ la casă, va să ḑică vinde hrană şi cumpĕră otravă. In comunele Şerbescĭ saŭ Braniştea, Pechea şi tîrgul Pechea, locuitoriĭ se hrănesc aprópe exclusiv cu porumb şi totuşĭ pelagră e puţină.

Judeţul Dîmboviţa. Alimentele sunt adesea verdeţurĭ crude saŭ uscate cu mămăligă, ca urzicĭ, ştevie, cépă, varză, murăturĭ, etc., carne rare-orĭ, ca şi lapturĭ şi derivatele lor, pe carĭ le vînd. Mănâncă mămăligă stricată cu bureţĭ, cu oţet, saŭ cu ardeiŭ şi cépă, beà o jumĕtate ocà basamac care lĭ iea minţele (*Monitorul Oficial*, 22 Septembre 1883).

In acest judeţ sunt zalhanale pentru producţiunea de pastramă şi seŭ, din carĭ unele sunt insalubre. Pelagra e întinsă, căcĭ recolta nu prea ajunge la maturitate; afară de aceea porumbul se pune în pătule şi coşare neaerisite. Consiliul judeţian a decis proibirea porumbuluĭ alterat pus în consumaţiune.

La 1860 se scrià din plaiul Dîmboviţa al acestuĭ judeţ: «Nutrimentul este mălaiul făcut din porumb, fasole, varză, sfecle, ridichĭ, cépă, usturoiŭ, castraveţĭ, ţelină, ardeiŭ şi pătlăgele. In ḑile de dulce: lapte, unt, ouĕ, păsĕrĭ; iar ceĭ maĭ avuţĭ: Carne de rîmătorĭ saŭ de óie. Dintre fructe: pere, cireşĭ, vişine, zarzăre, prune opărite cu apă, prune uscate. Ciupercĭ şi bureţĭ din partea munteluĭ, carĭ aŭ un gust plăcut. Zarzavaturĭ: cartofĭ, lăptucĭ, morcovĭ, păpădie, untişor, urzicĭ, leuştén, cimbru.»

Judeţul Dolj, are pămîntul fertil, luncile mlăştinóse şi băltóse, însă produc paludism. Sunt multe felurĭ de recolte şi de bună calitate. Bălţile de pe lângă Dunăre aŭ şi ele partea lor bună, fiind-că daŭ o hrană bună şi suficientă locuitorilor mărginaşĭ, producĕnd mult pesce. Pometurile aŭ maĭ dispărut, iar plaiurile de viĭ sunt multe şi se face comerciŭ însemnat cu produsul lor. Eftinătatea vitelor a făcut ca mulţĭ locuitorĭ să mănânce care de vacă (*Monitorul Oficial*, 2 August 1888). La câmpia maĭ productivă, poporaţiunea e maĭ avută, prin urmare se şi nutresce maĭ bine; pe când la pădure e maĭ săracă şi se nutresce maĭ prost. Alimentaţiunea e mixtă, la câmp se mănâncă maĭ multă pâne,

la pădure maĭ mult mălaiŭ (*Monitorul Oficial,* 26 Septembre 1889).

In *județul Dorohoiŭ* (*Monitorul Oficial,* 7 Octobre 1887), hrana e rea, popușoiul stricat și excesul de bĕuturĭ spirtóse, făcute din cartofĭ și pâne stricată, înmulțesc fórte mult casurile de pelagră («lepricâ»). *Dr. Felix* propune cultivarea porumbuluĭ «hangăŭ» și să se încurageze cultura de legume și în special de cartofĭ, pentru ca sătenii să introducă puțină variațiune în alimentațiunea lor monotonă; în unele comune se cultivă dejà cartofĭ pentru consumațiune, în altele pentru fabricațiune de alcool (*Monitorul Oficial,* 3 Martie 1888).

La 1894 (*Monitorul Oficial*, 20 Iulie) se scrie, că alimentațiunea țĕranuluĭ este maĭ puțin decât strictul necesar: mămăligă, brânză, pesce sărat, etc. Laptele, ouĕle, lux pentru țĕran, carne rar în cursul anuluĭ, ci la Pasce, Crăciun, dile marĭ orĭ prasnice (*Monitorul Oficial,* 11 Iunie 1895). Țĕranul se alimentéză fórte frugal, dar spirtóse bea în abundență.

Înainte cu douĕ deceniĭ se scrià despre acest județ: «Popușoiĭ ocupă întinderea cea maĭ mare de pămînt, fiind-că eĭ forméză basa principală a alimentăriĭ poporațiuniĭ. După popușoiŭ vine grâul, care se cultivă maĭ mult pentru exportațiune decât pentru consumațiunea interióră. Secara se cultivă maĭ mult pentru a se preface în rachiŭ, decât pentru a servì în alimentarea poporațiuniĭ; asemenea orzul, maĭ mult pentru rachiŭ decât pentru vite, cărora se dă maĭ cu preferință ovĕz. Se maĭ cultivă: meiŭ, hrișcă, cartofĭ, cânepă, in, fasole, bob, mazĕre, linte. Fasolele ológe se cultivă în țérinĭ și cele de arac în grădinĭ și s'a recoltat, în 1860, 996 de chile, iar cartofiĭ 100.000 de chile, se maĭ cultivă și anasonul care servesce la prefacerea rachiuluĭ în rachiŭ dis de anason, și când timpul îĭ priesce, raportéză dintr'o falce un product ce ajunge

și până la 150 de galbenĭ *(I. Ionescu)*. Se vede că raportul între producerea de grâŭ, secară și porumb, s'a schimbat. La 1860 erà: popușoiŭ 40 la sută, grâŭ 24 și secară 20; iar la 1888 erà grâŭ împreună cu secară 65, popușoiŭ 12,6 la sută. La 1890—1891 aprópe îndoit porumb cât grâŭ și secară, dar ovĕz a produs maĭ mult ca orĭ-care judeţ *(Buletinul Ministeruluĭ Agricultureĭ)*.

Judeţul Falciŭ. Mămăligă cu borș de buruene, murătură orĭ mujdeiŭ. Popușoiŭ, curechiŭ, fasole, lapte, slănină de purcel, e hrana ţĕranuluĭ cu gospodărie întemeiată. Se cultivă popușoiŭ văratic: cincantin, hangăŭ, portocaliŭ; când nu rodesce se mănâncă și orz. Primăvara: ștevie, urzicĭ, apoĭ cépă orĭ usturoiŭ, borș cu prune verḑĭ, maĭ târḑiŭ cireșe și vișine cópte cu mămăligă. Când pot, îndulcesc copiiĭ cu lapte, brânză, ouĕ etc., pe carĭ în genere le speculéză. Carne maĭ mult de mascurĭ, óie și pasĕre, fórte rar de vacă (*Monitorul Oficial,* 3 August 1888).

Judeţul Gorj. Ţĕranul se nutresce exclusiv cu mălaiŭ, adecă turtă făcută din făină de porumb cu apă și cóptă repede sub un capac de fer numit ţest; dar mănâncă și mălaiŭ de 2—3 ḑile saŭ mămăligă adesea mucedă și veche, cépă, usturoiŭ, fasole, azimă *crudă,* varză acră etc. și prea puţină carne de porc, de ordinar afumată. Cócerea mălaiuluĭ nu se face complet decât în părţile superficiale; mazĕrea și lintea sunt rare, ca și cartofiĭ. Se cultivă porumbul numit tomnatic, cu bóbele marĭ, pe când cincantinul nu este cultivat decât de câţĭ-va proprietarĭ. Pătulele locuitorilor sunt mult ridicate de la pămînt; cu tóte astea porumbul se alteréză, de óre-ce nu ajunge la completă maturitate (*Monitorul Oficial*, 27 Septembre 1894). Mâncare próstă, nesuculentă și puţină în comparaţiune cu munca excesivă a ţĕranuluĭ nostru.

Judeţul Ialomiţa. Ţĕraniĭ se nutresc substanţial cu pesce,

brânzeturĭ și carne. Alimentațiunea în general e abundentă și porumbele nealterate; în mare parte însă se mănâncă pâne, căcĭ la fie-care 2—3 comune din județ se află o brutărie. Se mănâncă apoĭ și mălaiŭ și mămăligă din făină de meiŭ; pesce mult și brânzeturĭ, carne maĭ puțină. Mămăligă, fasole, varză, bureţĭ de munte, prune uscate și alte fructe, lăptucĭ, păsĕrĭ. Și în «*Apĕrătorul sănătățiĭ*» (I, p. 211) ḑice: mămăligă, rar pâne (azimă), căcĭ grâul îl vinde. De dulce: puiŭ orĭ găină ca ciorbă, rar ca friptură, lapte, brânză, ouĕ când are, daŕ în sĕptĕmâna brânzeĭ cumpĕră, dacă n'are; la Crăciun carne de porc cu varză, cartofĭ prăjițĭ în grăsime de porc, pesce, ciorbă; iar în postul Pasceluĭ, în douĕ ḑile deslegate, numaĭ pesce, în colo cépă cu oțet, adese-orĭ usturoiŭ, ardeiŭ, castravețĭ. Pe post: varză acră crudă și fértă, cépă, murăturĭ, fasole, linte une-orĭ, mazĕre și bob nu, dovlecĭ, urḑicĭ, ștevie, fasole verde, susaiŭ, știr, lobodă cu borș, cu oțet, cu zarzăre saŭ cu prune verḑĭ, hameiŭ, ghebe (ciupercĭ) ca ciorbă cu borș, lăptucĭ, praz. Pătlăgele vinete, rar, roșiĭ maĭ nicĭ odată, mere cumpĕră.

Județul Iașĭ. Nutrimentul este vegetal: mămăligă și legume. Morariĭ nu primesc porumb stricat, că le strică petrele. Cuptóre pentru uscarea porumbuluĭ nu există, nicĭ nu sunt necesare, că la Podul-Ilóeĭ d. e. locuitoriĭ cultivă porumb cincantin, care ajunge de timpuriŭ la maturitate; veciniĭ ḑic: că mămăliga de cincantin nu-ĭ dulce, nu se póte vinde verde ca să fie mâncat, dar e maĭ spornic și maĭ sățios. Mămăliga este cea maĭ nutritivă din câte servesc locuitoriĭ și chiar e igienică, căcĭ îĭ preservă de bólele căilor urinare; experiență s'a făcut că asemenea bóle se vindecă ușor, prin un tractament cu mămăligă. Ca poporul să aibă carne ar trebuì să fie în fiecare sat măcelărie (*Monitorul Oficial*, 15 Iulie 1884); carne, lapte, brânză, rar și în micĭ cantitățĭ (*Monitorul Oficial*,

27 Septembre 1889). Cépă, usturoiŭ, borş de legume, castraveţĭ muraţĭ, mujdeiŭ (usturoiŭ pisat cu sare şi apă). Cine are lapte, brânză, unt, găinĭ, ouĕ, le vinde (vedĭ şi *Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1895).

Judeţul Ilfov. Femeile se îngrijesc de a produce puĭ de găină, gâsce, raţe, curcĭ, dar le vînd, ca să cumpere adesea sulimanurĭ; carĭ aŭ o vacă cu lapte, îl vînd. Pe post: verdeţurĭ, castraveţĭ acri saŭ numaĭ presăraţĭ cu sare, cépă, usturoiŭ cu oţet, ardeiŭ; pescele îl mănâncă maĭ des, dar puţin şi sărat; borş şi lapte bătut; carne de vacă saŭ de óie, de miel rar şi puţină. Mămăligă, fasole, linte des. Iarna taie porc. Ar fi de dorit să se ţină predicĭ asupra bunuluĭ traiŭ Dumineca şi în sĕrbătorĭ. Alimentaţiune este pe alocurea bună, consistă în general într'un regim mixt (*Monitorul Oficial,* 18 Martie 1893).

In *Monitorul Oficial* din 22 Iulie 1894 se scrie: «Hrana locuitorilor a început să se amelioreze, deşi în multe locurĭ este insuficientă; mămăligă saŭ pâne, feculente, legume uscate saŭ verḑĭ, rare-orĭ carne, etc. Pânea se vede maĭ des pe masa ţĕranuluĭ, decĭ şi pelagra scade; ţine la legume în cât douĕ treimĭ din locuitorĭ sunt vegetarianĭ. Varză, dovlecĭ, castraveţĭ, ţelină, morcovĭ, cépă, usturoiŭ, murăturĭ. Lapte se consumă puţin, că nu le place, iar ceĭ aprópe de capitală îl vînd; în colo puţinĭ aŭ vacă, oĭ şi maĭ puţinĭ bivoliţe.»

Judeţul Mehedinţĭ. Nutrimentul e în general insuficient.

Iată ce scrie în acéstă privinţă agronomul cel maĭ binevoitor pentru ţĕranul român, I. Ionescu: «Maĭ jumătate din ḑilele anuluĭ Românul postesce; şi ce post? Legume ferte şi mămăligă: un regim vegetal înadins comandat pentru a slăbi puterile, a mortificà corpul! Câţĭ însă postesc mâncând numaĭ mămăligă cu cépă saŭ oţet şi mujdeiŭ, adecă oţet în care s'a pisat usturoiul! Castraveţiĭ acri şi varza murată în sare jócă rol însemnat în mâncarea de post

a omuluĭ muncitor. Dar şi când mănâncă de dulce, el tot maĭ mult postesce în înţelesul popórelor occidentale; căcĭ el mănâncă ouĕ, lapte şi brânză.

«Cu un oŭ muncitorul nostru face un prânz! Carne mănâncă rar şi când mănâncă atuncĭ primăvara este de miel, tómna de vacă şi iarna de porc. Obicĭnuit, carnea o mănâncă sub formă de pastramă, adecă svîntată de tóte sucurile eĭ şi uscată.»

Hrana e restrînsă, puţin substanţială, abià de sĕrbătorĭ marĭ, lapte, brânză, ouĕ, carne. Pe post, maĭ ales vara, pesce sărat. Porumbul se culege prea de timpuriŭ (*Monitorul Oficial*, 16 Novembre 1893).

In *Monitorul Oficial* din 17 Septembre 1894 se scrie: «Pânea e puţin întrebuinţată şi alimentele rĕŭ preparate. Carnea, ouĕle, laptele etc. nu intră în regimul sĕŭ alimentar, chiar când nu postesce; porumbul, ca şi altă dată, se culege înainte de timp. Alimentaţiunea copiilor se face din rea deprindere, chiar din primul an al vieţeĭ, cu substanţe indigeste.»

Judeţul Muscel. Locuitoriĭ acestuĭ judeţ se ocupă cu lemnăria şi cu brânzeturĭ, eĭ se hrănesc fórte prost şi puţin, în comparaţiune cu munca ce fac. Zona muntósă cumpĕră porumb dela câmp, că la munte maĭ nicĭ odată nu ajunge la maturitate. In regiunea podgorénă şi intermediară se nutresc miserabil, numaĭ cu vegetale şi cu deosebire iarna cu varză, murăturĭ, dovléc fiert şi prune fermentate şi mămăligă, care e basa alimentară. In regiunea muntósă, în care se cuprind plăşile Dîmboviţa, Nucşóra şi o parte din Argeş, cu o cultură de vite maĭ rĕspândită, poporaţiunea face mult us şi de alimente animale pe lângă cele vegetale, căcĭ şi starea lor economică este maĭ înflorită, aşà d. e. lapte, brânză şi carne, de la vitele crescute în maĭ mare numĕr pe délurĭ (*Monitorul*

Oficial, 17 Novembre 1893, 24 Iunie 1894 și 23 Iunie 1895).

După «*Analele economice*», 1860, No. 2, muntenii din plaiul Nucșóra mănâncă caș, urdă, lapte, brânză. Cei de la munte se nutresc și cu substanțe animale, mănâncă mult mai bine decât cei de la vale, fiind-că se ocupă de speculă și de meserii.

De dulce: brânzeturi, lăpturi, ouě, carne afumată, dar postesc și în ḑilele de dulce.

Pe post: póme afumate, prune, pere, mere, vișine și alte legume. Iarna dovlécul fert și mămăliga sunt basa nutrimentului țěrănesc.

Pânea rar îi lipsesce, deși căldarea de mămăligă se pune în tóte ḑilele; dar la vale se mănâncă mămăligă cu cépă. Femeile orășene pun în grădină și cea mai mică legumă, ba și femeile din popor se ocupă cu grădinăria.

Județul Némțul. Nutrimentul e prost, nu din causă că țěranul ar fi atât de nepriceput, în cât să nu scie și el ce va să ḑică a mâncà o bucățică bună, ci din causă că nu o are. Mămăliga și puțină udătură este hrana obicinuită. In timpuri grele Guvernul a trebuit să procure și acel mălaiŭ. Hrana este aprópe vegetariană; numai locuitorii mai cuprinși se nutresc mai des cu substanțe albuminoide și grase, de óre-ce le prisosesc. Țěranul sărac, de are o vacă saŭ óie, le vinde (*Monitorul Oficial*, 22 Decembre 1889, 18 Novembre 1893 și 27 Martie 1894).

Județul Olt. Hrana e săracă, mai mult vegetală. Bulgarii din unele comune ale acestui județ se hrănesc mai bine decât Românii. Și bolnavii postesc. Ar trebuì să se facă o lege, care să oblige pe locuitorul rural a cultivà și legume pentru hrană, și să fie luminați prin șcóle asupra îmbunătățirii hranei. Sunt vegetariani, pentru că prepararea bucatelor e ast-fel mai ușóră (*Monitorul Oficial*, 24 Octobre 1887, 20 Novembre 1890 și 19 Iunie 1892).

Județul Prahova. Deși e póte cel maĭ bogat județ din țéră, totușĭ hrana e insuficientă, viciósă. Porumb aprópe exclusiv, rare-orĭ carne, și atuncĭ alterată sub formă de cârnațĭ orĭ pastramă. Se scie că porumbul este cel maĭ sărac în materiĭ azotate, orezul numaĭ îĭ este inferior în acéstă privință.

Apoĭ mămăliga este un aliment greŭ de mistuit, care încurcă căile digestive maĭ mult decât le hrănesce.

Pentru consumațiunea normală se cer 130 gr. materiĭ azotate; decĭ ca să compenseze perderile pe 24 ore, ar ar trebuì aproximativ 1.200 gr. + 3.600 gr. apă la mămăligă = 4.800, pe carĭ nimenĭ n'ar puté să le ingereze fără pericol de sufocațiune; prin urmare în acéstă imposibilitate de a mânca mămăligă în cantitate de ajuns, hrana săténuluĭ nostru devine fatalmente insuficientă (*Monitorul Oficial*, 23 August 1888).

Județul Putna. Poporațiunea rurală din acest județ se hrănesce cu porumb, mămăligă, cépă, praz, fasole, murăturĭ, oțet cu usturoiŭ, puținĭ cartofĭ ferțĭ, și în apa lor puțină cépă și sare, pesce sărat; carne excepțional, pentru că simțemîntul de milă pentru animale(?) îĭ opresce de a le tăià; vara se intrebuințéză maĭ mult carnea de óie, iarna cea de porc. Fie-care sătén hrănesce așà cum póte un porc; după postul Crăciunuluĭ ceĭ maĭ cu dare de mână tae și purcel. Obiceiul de a ferbe și frige fórte mult cărnurile îĭ feresce de bóle; se întrebuințéză câte odată și păserĭ de curte, dar de nevoe le vinde; în comunele depărtate de oraș laptele rĕmâne în sat, brânza este maĭ singurul adiuvant pe lângă mămăligă, care se întrebuințéză maĭ des.

Mult se mănâncă și pastrama și pescele sărat, carĭ sunt însă adesea putrede.

Fasolea e rĕspândită la sat.

Pânea de grâŭ și secară este un aliment numaĭ pe la

nunţĭ, cumetriĭ, saŭ petrecerĭ de fruntaşĭ; dar covrigeiĭ vechĭ din timpurĭ uitate aduşĭ de pe la oraş sunt un aliment delicios pentru copiĭ.

Judeţul Roman. Alimentaţiunea e insuficientă; se face mămăligă din popuşoiŭ stricat, care causéză pelagră; fasole, varză, cépă, etc., fórte rar pesce sărat saŭ vre-o pasĕre. Carnea se întrebuinţéză fórte rar, când merge în tîrg, saŭ când se taie în sat vre-o vită; tótă vara mănâncă exclusiv fructe, carĭ daŭ nascere la enterite, disenteriĭ. Laptele, ouĕle, brânza, dacă le posedă, le vînd în tîrg spre a-şĭ procurà alte necesare, adesea însă în profitul cârciumaruluĭ (*Monitorul Oficial,* 3 Iulie 1888). In Iulie şi August, neavênd în câte un an ce mâncà, sunt siliţĭ a face mămăligă din orz, deşì acesta este greŭ de mistuit ast-fel preparat. Li s'a dat sfatul a face pâne din orz, cóptă la cuptor, ceea ce constitue un aliment maĭ uşor de digerat, putênd ast-fel scăpà de pelagră. In unele comune ca Galbinĭ, Brăniştenĭ, mâncaŭ mămăligă cu drojdiĭ de vin. Cu acéstă ocasiune s'a ivit o serie de maladiĭ caracterisate de *Dr. Teodori* sub numele de *intoxicaţiunĭ alimentare,* carĭ s'aŭ ivit maĭ cu sémă la copiĭ până la 10 anĭ, în Ianuarie şi Februarie, cu simptome de sufocaţiune şi asfixie, fără reacţiunĭ febrile şi fără a avé măcar vre-o amigdalită, care să determine acea sufocaţiune. Copiĭ cu bună poftă de mâncare, după 3—4 ḑile de o debilitate causată prin uşóre desordine gastro-intestinale, presentaŭ fenomene de sufocaţiune şi muriaŭ în asfixie, saŭ că venià vindecarea, care urmà repede. Medicul primar al judeţuluĭ *Dr. Oncescu,* în raportul sĕŭ pe 1892, p. 19, şi pe 1893, p. 22, spune că pentru ţĕran calitatea nutrimentuluĭ nu are o mare valóre, căcĭ la el totul este cantitatea, basându-se pe mămăligă şi vegetale, iar pânea şi carnea sunt puţin întrebuinţate. Copiilor micĭ se daŭ nutrimente indigeste, de acì bólele gastro-intestinale şi marea mortalitate a copiilor

în primiĭ anĭ aĭ vieţeĭ. Apoĭ femeia la sate e nepricepută în arta culinară. Propune rĕspândirea de instrucţiunĭ poporale pentru femeile de la sate.

Judeţul Rîmnicul-Sărat. Poporaţiunea rurală se nutresce cu mămăligă, vegetale şi puţine substanţe animale; se găsesc câte odată pastramă infectă, pâne mucegăiósă şi pesce stricat, pe carĭ însă nicĭ locuitoriĭ nu le prea consumă, căcĭ le cunosc dacă sunt stricate. Ḑilnic se mănâncă mămăligă, cu tóte acestea pelagra se observă numaĭ în plăşile podgorene. Să se înfiinţeze brutăriĭ în fie-care comună, subvenţionate de comună orĭ judeţ, spre a se vulgarisà usul pâneĭ (*Monitorul Oficial*, 6 Aprilie 1894). Usul pâneĭ a început a se introduce în unele comune, în carĭ s'aŭ şi înfiinţat brutăriĭ (în 14 comune), carĭ fac pâne bună, dar tot aşà de scumpă ca şi în oraş (*Monitorul Oficial*, 20 Maiŭ 1895). Tot acì se ḑice, că nu e leneş ţĕranul, ci muncesce maĭ mult decât puterile îl ajută.

La 1860: lapte, brânză, unt, mămăligă, legume şi zarzavaturĭ, ca cépă, etc.

Judeţul Romanaţĭ. Nutrimentul e prost, insuficient şi maĭ cu sémă în unele părţĭ ale judeţuluĭ, precum în plasa Oltul-de-sus şi Olteţul. Ar fi de dorit a se concentrà la un loc maĭ multe cătune isolate. Hrana este insuficientă, compusă aprópe exclusiv din mălaiŭ şi vegetale şi susţinută prin alcool, ce le slăbesce cu totul organismul, maĭ cu sémă al copiilor (*Monitorul Oficial*, 20 Maiŭ 1895).

Judeţul Sucéva. Plăşile unite Şomuz-Moldova, cu toţiĭ: mămăligă de popuşoiŭ cu o udătură compusă din mujdeiŭ cu usturoiŭ, chisăliţă de prune verḑĭ în timpul veriĭ, şi chisăliţă de prune uscate pe lozniţe în timpul ierneĭ, rareorĭ se hrănesc cu carne, iar legumele: fasolea, lintea, mazĕrea, bobul le cultivă pentru a le vinde. Laptele şi untul sunt asemenea o producţiune de speculă şi cu baniĭ ce prind după aceste producte îşĭ fac iarna castraveţĭ

și varḑă murată, hrană luxósă în cea maĭ mare parte a locuitorilor acesteĭ localitățĭ.

Plasa Siret are câmpiĭ fórte producĕtóre, dar frugalitatea există totușĭ, căcĭ sunt deprinșĭ cu ea. In plasa Muntele, locuitoriĭ se ocupă cu plutăria și cultura vitelor, singurele lor mijlóce de existență, carĭ aŭ devenit cu totul insuficiente (*Monitorul Oficial*, 5 Novembre 1887). In comuna Baia primarul ḑiceà: «De géba sĕmĕnăm popușoiŭ, nicĭ cel moldovenesc, nicĭ cincantin, nicĭ hangăŭ nu se cóce aicĭ».

In multe alte comune, nevoia a făcut pe țĕran ca să mănânce mălaiŭ și pâne de orz și de secară; în altele se cultivă cartofĭ (*Monitorul Oficial*, 10 Novembre 1888). Multe comune rurale cultivă «barabule» (cartofĭ) și le mănâncă cu cantitățĭ considerabile de lapte și de brânză, și mănâncă și carne; iar porumb consumă în cantitățĭ micĭ, pe care îl cumpĕră, decĭ e de bună calitate; nu'l cultivă înșișĭ pentru că în munțĭ nicĭ nu s'ar cóce (*Monitorul Oficial,* 1 Iulie 1886). Hrana țĕranilor e de o frugalitate completă (*Monitorul Oficial,* 3 Octobre 1891). Ea este puțin substanțială și uniformă.

Pe post: mămăligă, borș cu fasole saŭ cu plante; în restul anuluĭ tot aceeașĭ hrană, variată cu lapte și pescăriĭ; carne la sĕrbătorile Crăciunuluĭ, iar la Pascĭ numaĭ pască cu brânză și ouĕ; ceĭ maĭ avuțĭ își permit luxul de cârnățărie, slănină, etc., ce le-aŭ rĕmas de la sĕrbătorile Crăciunuluĭ. Să se încurajeze cultivarea cartofilor (*Monitorul Oficial,* 7 Maiŭ 1894 și 20 Maiŭ 1895).

Județul Tecuciŭ. Pe post: castraveți acri, varză acră, fasole, felurite preparate din buruenĭ, știr, lobodă, susaiŭ, măcriș și altele, tóte acestea se gătesc în mod primitiv, în cât este de mirare cum acéstă poporațiune póte trăi; deși parte din eĭ aŭ la vatra lor pĕsĕrĭ și animale domestice diferite, vacĭ, porcĭ, oĭ, totușĭ numaĭ de 5—6 orĭ pe

an întrebuițéză carnea la sĕrbătorĭ marĭ, căcĭ necesitățile îĭ fac de vinde tot pentru cheltuelĭ, la carĭ se maĭ adaoge și excesul de bĕuturĭ alcoolice (*Monitorul Oficial,* 5 Novembre 1887 și 11 Octobre 1889). Alimentațiunea le este cu totul redusă, mămăliga constitue principalul aliment; udătura e: verdețurĭ, legume și pesce sărat, rare-orĭ carne (*Monitorul Oficial,* 19 Martie 1893).

Județul Teleorman. Hrana este aprópe în general fórte insuficientă și nesățiósă, fiind maĭ mult vegetală, din timp în timp se face o mică excepțiune de se consumă și lapte și ouĕ. In timpul iernei se uséză într'un mod maĭ frecuent de carne de rîmător, pe când în timpul veriĭ vegetalele sunt basa nutririĭ, cu porumbul în frunte; excepțiune fac comunele situate pe marginea apelor, carĭ, deosebit de lapte și ouĕ, întrebuințéză și pesce sub diferite forme, dar în general tot vegetalele forméză basa alimentațiuniĭ pe timpurĭ călduróse (*Monitorul Oficial,* 6 Novembre 1887).

Județul Tulcea. Alimentațiunea variază după gradul de cultură și după mijlóce. Lapte, ouĕ, brânză, păsĕrĭ, pesce, de dulce; iar pe post: fasole, murăturĭ, cépă, mămăligă.

In tot casul însă, majoritatea se hrănesce bine; mămăliga, afară de locuitoriĭ comunelor Luncavița, Garvăn, Grecĭ, Pisica și Văcărenĭ, este exclusă și înlocuită prin pâne, preparată în casă și cóptă în cuptor, dar de multe-orĭ rĕŭ dospită și nu de ajuns cóptă; mămăliga este întrebuințată în comuna Cataloiŭ de către colonia italiană; carnea este maĭ mult consumată de poporațiunea germană și mahometană; pescele de cea slavă. Parte din poporațiunea tătară (Nohaĭ) consumă și carne de cal. Pelagră nu există în județ (*Monitorul Oficial*, 21 Novembre 1893, 17 Maiŭ 1894 și 15 Aprilie 1895).

Județul Tutova. Hrana este în multe comune suficientă. Măcelăriĭ și brutăriĭ sunt chiar prin multe sate, iarna tae

porcĭ, primăvara mieĭ și tómna oĭ (*Monitorul Oficial*, 6 Maiŭ 1894). In *Monitorul Oficial* din 21 Novembre 1893 se propune ca sub-prefectul, primarul, preotul, învĕțătorul să facă inspecțiunĭ dese, spre a observà hrana dată de proprietarĭ și posesorĭ locuitorilor angagiațĭ la muncă. Adesea se dă porumb stricat.

Județul Vasluiŭ. Hrana locuitorilor consistă maĭ mult din verdețurĭ și legume din cele maĭ puțin nutritóre, precum cartofĭ, praz, varză, fasole, cépă, usturoiŭ cu mămăligă, din causa lipseĭ și săracieĭ unora și din obiceiul și bigotismul tuturor. Ce produce mica luĭ gospodărie vinde, precum ouĕ, lapte și păsĕrĭ.

Județul Vîlcea. Porumb se pune și la munte, unde nu se cóce, pe când dacă ar pune orz, ovĕz saŭ cartofĭ, cum fac locuitoriĭ de la Bărbătescĭ, și carĭ adesea se vînd maĭ scump decât porumbul, saŭ dacă ar face fîn saŭ ar lăsà vitele de pășune și ar cresce vite, ar fi mult maĭ folosițĭ.

Uniĭ aŭ părăsit dejà cultura porumbuluĭ și s'aŭ dedat la meșteșugurĭ ca dogăria, rotăria, facerea de șiță, comerciŭ cu sare, și le merge mult maĭ bine.

S'ar puté dedà și la facerea de căruțe, de brânzeturĭ, unt, crescerea vitelor etc.

Locuitoriĭ din părțile muntóse aŭ puțin pămînt de hrană, și porumbul, unica producțiune agricolă în aceste părțĭ, este adesea vătĕmat de timpul rece, așà că aceștĭ locuitorĭ, în cea maĭ mare parte a anuluĭ, sunt nevoițĭ să cumpere porumb de la vale.

Spre a puté satisface aceste necesitățĭ, eĭ fac comerciŭ, duc la vale cartofĭ, nucĭ, mere, sare și le daŭ pe porumb (*Monitorul Oficial*, 10 Novembre 1887).

Porumbul se culege, de sigur prin obiceiŭ, la dată fixă, fără a se ține socotélă dacă e copt orĭ nu. Porumbul cules verde se pune în pătule de construcțiune vițiósă (sunt

prea largĭ, ceea ce împedecă circulaţiunea aeruluĭ) şi mucedesce. Mămăliga făcută din asemenea porumb e amară la gust şi are un miros displăcut. Accesoriile mămăligeĭ, ca lintea şi mazĕrea, carĭ aŭ o putere hrănitóre maĭ mare, nu se întrebuinţéză, ci numaĭ fasole, varză, praz, cépă şi usturoiŭ şi prea puţin cartofiĭ, carĭ se cultivă în câte-va localităţĭ, însă maĭ mult pentru speculă. Sfecle nu se mănâncă; varză acră, castraveţĭ verdĭ, usturoiŭ se găsesc la toţĭ ţĕraniĭ.

Tómna şi iarna se mănâncă dovléc copt. Din fructe: prune afumate, rar mere tăiate şi uscate la sóre, care ca şi cele-lalte legume, se ferb cu zémă şi se mănâncă cu mămăligă.

In postul Crăciunuluĭ se cam isprăvesc provisiunile alimentare; iar în postul mare mănâncă mămăligă cu terciŭ saŭ mălaiŭ copt în ţest şi amestecat cu apă, până când apar primele verdeţurĭ. Carne se mănâncă puţină, şi tocmaĭ când ocupaţiunile sunt maĭ puţine, atuncĭ e hrana maĭ abundentă. Intre posturĭ (carnaval) mănâncă carne de porc şi atuncĭ şi femeile aŭ maĭ mult timp de menagiŭ, că nu aŭ trébă la câmp.

Mănâncă mămăligă cu cépă, dar îşĭ face rochie ca la oraş şi muncesce pentru facerea eĭ o vară; porumbul îl mănâncă bogatul ca şi săracul. Pesce próspĕt rar şi numaĭ în dilele permise de post; pesce sărat, în schimb, se consumă fórte mult, şi dacă nu se cumpĕră alterat, se strică la ţĕranĭ, fiind rĕŭ conservat (*Monitorul Oficial,* 21 Novembre 1893).

Judeţul Vlaşca. Ca basă a alimentaţiuniĭ în acest judeţ servesce porumbul, întrebuinţat ca mămăligă. Deşi conţine maĭ puţin gluten ca alte cereale şi prin urmare e maĭ puţin nutritiv, totuşĭ n'ar fi nimic de dis în contra-ĭ, dacă ar fi în tot-deauna ajuns la perfecta sa maturitate;

vegetalele sunt în prima linie, iar cele animale în a doua la compunerea hraneĭ.

Carnea se mănâncă numaĭ în timpul dulceluĭ și atuncĭ cu cumpĕtare, căcĭ maĭ mult în timpul ierneĭ se mănâncă maĭ multă carne de porc, tăiat la Crăciun. Maĭ tot-deauna se frige, cu varză, saŭ o ciorbă, rar se scie a face o altă preparațiune. Carnea de păsĕrĭ e fórte rar mâncată, de óre-ce păsĕrile se cresc maĭ mult pentru speculă. Ouĕle, când sunt, se mănâncă făcute cu untură. Laptele, care este maĭ la toțĭ, lipsesce tocmaĭ în timpul ierneĭ; adesea se mănâncă bătut, iar untul ce-l scóte îl vinde.

Laptele, ouĕle și brânza se daŭ fórte mult copiilor, unora și pe post.

In plasa Néjlov se scóte pesce din rîul cu acelașĭ nume și din Drîmbovnic și se prepară din el tot ciorbă.

Fasole, varză, praz, cépă, pe alocurea și cartofĭ, dar nu li se adaoge nicĭ o substanță unsurósă. In timpul vereĭ: urzicĭ, ștevie și castravețĭ (*Monitorul Oficial*, 13 Novembre 1887).

Aceste rapórte, fiind scrise de doctorĭ, conțin tocmaĭ cât este necesar la apreciarea din punct de vedere igienic a alimentelor, la carĭ vom reveni.

IV. Alimentațiunea în diferite timpurĭ ale anuluĭ.

După cum omul este dăruit saŭ nu de natură cu productele eĭ, și după cum beneficiază saŭ nu de ele conform prescriptelor religióse, ast-fel și hrana luĭ este maĭ substanțială saŭ maĭ precară.

La împrejurarea dintâiŭ se maĭ amestecă câte-odată și capriciul naturiĭ, denegând ființelor vețuitóre rodul dorit; dar și aceea e sfînt, că cel ce n'a semĕnat, nu are de unde recoltă. Vom vedé acì, că anotimpurile cu di-

feritele lor producte îșĭ aŭ influența lor asupra hraneĭ țĕranuluĭ.

Cu privire la *post* însă, chiar și avênd, nu póte mâncà lucrurĭ oprite. S'a remarcat de către mulțĭ medicĭ românĭ că, țĕranul postind, se hrănesce rĕŭ tocmaĭ pe timpul când are cea maĭ grea muncă a câmpuluĭ, pe postul Pasceluĭ; și iarna, când nu lucréză maĭ nimica, mănâncă maĭ bine. Maĭ toțĭ aŭ cerut modificarea feluluĭ de postire. O cer și eŭ, cu tóte că sciŭ greutățile ce sunt de preîntîmpinat, căcĭ biserica nóstră, orĭ-cât de independentă este în România, moralmente totușĭ depinde de patru Patriarchĭ aĭ bisericeĭ ortodoxe.

Posturile sunt prevĕḑute în legile bisericeĭ ortodoxe de către Sinóde generale (sobóre a tótă lumea); ast-fel nu sciŭ dacă Sinodul restrîns al bisericeĭ nóstre va îndrăsnì a le reformà.

Papa Grigorie le-a modificat pentru biserica catolică, admițênd pentru ḑilele de post produsele alimentare ale vitelor și păsĕrilor domestice. *Dr. Ionescu-Buzĕŭ* scrie *(Igiena rurală,* 1887, p. 94) că în Rusia Impĕratul a dispus ca măslina și untul-de-lemn grecesc să se înlocuiască cu pescele rusesc.

Eŭ în Basarabia n'am observat acéstă schimbare.

Pentru soldațiĭ românĭ postul este ca și abrogat. Rĕmâne ca Sinodul bisericeĭ nóstre autocefale să iea în desbatere acéstă cestiune cerută de spiritul timpuluĭ și nu numaĭ de doctorĭ! Aḑĭ, ca să ne ținem de lumea civilisată, se cer forțe multe, se cere o producțiune înḑecită față de seculiĭ trecuțĭ, și prin urmare țĕranul trebue pus pe cale de a-șĭ puté reculege aceste forțe.

Și Sfîntul Sinod nu maĭ póte amânà acéstă cestiune. Pentru ca apoĭ să trécă în obiceiurile poporuluĭ, trebuesc să se primenéscă câte-va generațiunĭ; tóte cărțile bisericescĭ, carĭ arată ḑilele legate și deslegate, trebuesc modificate în

sensul decisiunilor ce le va luà Sinodul. Cunosc fórte multe sate unde preotul și maĭ cu sémă dascălul nu postesc; țěraniĭ o sciŭ acésta, și eĭ totușĭ postesc, pentru că eĭ sciŭ din moșĭ-strămoșĭ că la cartea din biserică scrie să postéscă. Proverbul ḑice: «Să nu facă satul, ce face popa.»

Dr. Felix (*Anale economice,* 1861 p. 50) taxéză postul, în modul cum se observă de țěran, de rătăcire.

In descrierea hraneĭ de preste an a țěranuluĭ român, mě voiŭ orientà după epocele de post și de dulce ale anuluĭ. Poruncile bisericescĭ opresc de a mâncà de frupt și Mercurile și Vinerile din sěptěmânile de dulce, afară de cele prime după Pasce, Rusaliĭ și Crăciun; uniĭ țin de la sine și Lunea. Iată acele epoce:

EPOCA	Ḑile de dulce		Ḑile de post		LUNA ȘI ḐILELE
	Minim	Maxim.	Maxim.	Minim.	
Carnaval	32	67	—	—	Intre 25 Decembre și între 26 Ianuarie — 1 Martie.
Sěptěmâna albă	7	7	—	—	Intre 26 Ianuarie—1 Februarie și între 1—7 Martie.
Postul Pascelor	—	—	49	49 (1)	Intre 2 Februarie—22 Martie și între 8 Martie—25 Aprilie.
De la Pasce la postul sf. Petru	56	56	—	—	Intre 22 Martie—16 Maiŭ și între 25 Aprilie—19 Iunie.
Postul de sf. Petru.	—	—	42	8	Intre 17 Maiŭ—28 Iunie și între 20 Iunie—28 Iunie.
Sf. Petru la postul sf. Măria.	33	33	—	—	De la 29 Iunie—31 Iulie.
Postul sf. Măria.	—	-	14	14	» » 1—14 August.
De la sf. Măria la postul Crăciunuluĭ.	90	90	—	—	» » 14 August—13 Novembre
Postul Crăciunuluĭ.	—	—	42	42	» » 13 Novembre—24 Decembre
Total . .	218	253	147	113	365 saŭ 366 de ḑile.

(1) Dr. în teologie Horvat din Roman observă, că acì e de scăḑut o ḑi.

In dulcele iernei: Carne de porc, cârnaţĭ groşĭ şi subţirĭ, slănină, piftiĭ (rĕciturĭ), varză acră; rar se întîmplă să fie la casă şi vacă cu lapte, oile însă şi găinile nu produc iarna alimente, şi puţinele ouĕ ce se maĭ ouă, le păstréză pentru sĕptĕmâna albă; taie câte o pasĕre la sĕrbătóre, uniĭ gătesc şi fasole cu grăsime de porc, rar cartofĭ. Prăjiturĭ fac ceĭ maĭ cu dare de mână la sĕrbătorĭ. Tăeţeĭ scurşĭ cu untură. Zémă de pâne drésă cu grăsime. Mămăligă cu unt, cu brânză, lapte, ouĕ.

In sĕptĕmâna albă (a brânzeĭ) se gătesce, în loc de grăsime de porc, cu unt de vacă saŭ de óie, capră. Se póte mâncà şi pesce.

Pe postul mare al Pascelor, din care se ḑice că e rupt şi al sf. Marieĭ, legumele păstrate preste iarnă se cam isprăvesc; varză acră de ar fi, se móe şi strică în primăvară.

Acesta este cel maĭ greŭ post, şi e resonabil sărutatul de la lăsatul seculuĭ ce se obicĭnuesce pe la ţéră, sub cuvînt că cine scie cine va maĭ ajunge Pascele!

Ceva medicină antică încă pare a fi contribuit la înăsprirea acestuĭ post. Pentru ceĭ graşĭ este chiar bun, ca şi obicĭnuita luare de sânge în primăvară, căcĭ ast-fel nu-ĭ apucă prea graşĭ căldurile marĭ ale vereĭ; dar pentru ţĕraniĭ săracĭ de sânge, e o crimă duplă luarea de sânge şi postul în acelaşĭ anotimp.

Maĭ preferabil ar fi, dacă s'ar pune în căldurile marĭ din mieḑul veriĭ, când sunt şi fructe maĭ multe, carĭ înlesnesc postul.

In părţile cu liveḑĭ de prunĭ se face *magiun* (povidlă) de prune, ce maĭ îndulcesce pânea saŭ mălaiul ţĕranulu în acest post. Se face şi zémă din magiun şi pâine, numită *lapte de boŭ*, care în Moldova se maĭ numesce şi terciŭ. Magiunul de boḑĭ (sambucus ebulus) se consideră la popor de bun pentru ceĭ slabĭ de pept.

Melciĭ cu casă (culbecĭ, Moldova) iar nu ceĭ ţigănescĭ, negri (carĭ nu se mănâncă) aŭ o carne dubiósă, pe care uniĭ o mănâncă pe post, alţiĭ în dulce, frigêndu-se în untură. Une-orĭ cresc deja urzicile şi ştirul pe acest post, şi maĭ variază cu fasolea şi varza, de carĭ i s'a cam leşiat «inima» ţĕranuluĭ (1). Uniĭ aŭ şi castraveţĭ muraţĭ, iar prin Moldova şi mere murate.

Rar maĭ scapă câte un dovléc turcesc (alb) saŭ şi porcesc (galben) de pe postul Crăciunuluĭ. *Păsatul* de mălaiŭ în apă fértă este ca şi mălaiul gol, numaĭ că e cald şi se socotesce de udătură. *Păsat* e şi cel de griş cu lapte. Pesce se mânâncă numaĭ la Bunavestire şi Floriĭ, în colo nicĭ măcar scrumbiile nu sunt permise, cum sunt pe postul Crăciunuluĭ; până şi untul-de-lemn este oprit în prima şi ultima sĕptĕmână a postuluĭ mare.

Ciorbă saŭ borş de măcriş, cépă, usturoiŭ, leordă; unde nu este borş la casă, îĭ ţine locul oţetul, care cu usturoiŭ dă mujdeiul. Poşirca se face din rĕmăşiţele de la friptul ţuiceĭ.

Fasole la puţinĭ se maĭ ajunge şi pentru postul Pascelor, linte şi mazĕre se mănâncă în puţine locurĭ, ca şi cartofĭ, bureţĭ muraţĭ, pădureţe păstrate prin fîn, deşi nu să prea conservă până pe acest post.

Cocoşeĭ saŭ floricele din bóbe cópte de porumb, seminţe de dovléc, de flórea sóreluĭ (la Evreiĭ din Moldova). La prasnice grâŭ fert, *colivă*.

Mierea de stup, la 40 de sfinţĭ, pe turtă cu ţéva.

In *Vinerea Patimelor* nu se ferb legume, nicĭ nu se face foc în vatră.

La *Pasce*: ouĕ ferte tarĭ, cozonacĭ, pască, carne de miel,

---

(1) In Crişana, umblând băeţiĭ cu Iroḑiĭ în ajunul Crăciunuluĭ, nu cer banĭ, ci cârnaţĭ, căcĭ spun în oraţie, cu alusiune la postul trecut:

De móre capul mĕ dóre,
De curechiŭ sórele mi se vede prin urechĭ, etc.

brânză, caş, lapte. La care se maĭ găsesce varză, fac sarmale; ca să se maĭ pótă ţiné varza, trebue pritocită şi o póte duce până la Rusaliĭ.

Acum urzicele (cele ce muşcă, Urtica ureus, căcĭ cea mătăcine saŭ mórtă nu se mănâncă) se fac cu grăsime, şi este un soiŭ numite grecescĭ, carĭ se fac maĭ în urmă, maĭ mititele şi se găsesc până la postul luĭ sf. Petru; vin apoĭ ştirul, loboda, spanacul, fasolea verde, ştevia, lăptucile, susaiul; salată cu oţet, sare şi usturoiŭ, se face din grâuşor, lăptucĭ, susaiŭ şi din fasole verde, care însă maĭ des se face ciorbă acrită cu zarzăre (corcoduşe) saŭ prune verdĭ pentru Mercurĭ şi Vinerĭ.

Pe postul sf. Petru: ştir, fasole verde, spanac, lobodă, dragaveĭ, măcriş, pesce, mere de sf. Petru, mănâncă şi puţin cópte, deşi femeile nu gustă până nu dă a doua ḑi de sf. Petru de pomană (când sf. Petru scutură mĕrul), tot aşà aşteptă şi cu cireşele, caşul şi fragele, până în ḑiua de Rusaliĭ. Acest post nu se ţine de toţĭ ţĕraniĭ.

Pe acest timp mănâncă copiiĭ maĭ multe erburĭ şi fructe ca Barba Capriĭ (o érbă mare, lată, când o rupe dă lapte din ea) de care le negresc şi crapă buzele; apoĭ măceşĭ, mure, fragĭ, smeure, căpşune, porumbe, căline (roşiĭ), de carĭ îĭ vine rĕŭ copiluluĭ care le consumă pentru prima óră, dude (agude), córne, cócăze, agriş (ambele prin grădinĭ boerescĭ), aguridă cu care acresc şi ştirul etc. De fragĭ îĭ dóre pântecele pe uniĭ şi capĕtă nisce bubuliţe roşiĭ pe pele (idiosincrasie, blândă, urticarie).

Porumbul este bine-venit ţĕranuluĭ român, căcĭ pe când e încă în lapte, necopt, dejà îl mănâncă cu mare mulţumire; şi ţĕranul basarabén ḑice: «Când a dat popuşoiul, nu maĭ móre Românul de fóme!»

De sf. Petru e data ca să se facă şi pâne nouă.

După sf. Petru: carne de puiŭ, de miel, ouĕ, lapte, brânză, sunt maĭ cu îmbelşugare, verdeţurile maĭ sus numite se dreg,

bine înțeles cine maĭ are grăsime, că rar ține de iarna până la acest timp, în cât cel ce n'are cu ce-șĭ cumpĕrà, o duce rĕŭ, chiar și găsindu-se în epocă de dulce.

Omul trebue de altmintrelea să maĭ și varieze cu bucatele.

Un inginer din Basarabia, fiind tocmit cu țĕraniĭ a-ĭ da pe timpul cât le lucréză o anumită sumă de puiĭ, se săturase de eĭ și adese-orĭ preferà a da țĕranilor puiĭ și a mâncà mămăligă cu cépă, când îĭ vedeà cu ce poftă nespusă mănâncă eĭ acéstă mâncare prea frugală.

Țĕranul, dacă are ce vinde, pe paralele acelea îșĭ cumpĕră pastramă saŭ și carne próspĕtă de vacă, pesce, carne de miel, brânză, etc.

Pe postul sfinteĭ Mariĭ e maĭ ușor de postit; deși oprirea de mâncărĭ este întocmaĭ ca pe postul Pasceluĭ, totușĭ belșugul verdețurilor și al fructelor fac ușor acest post; merele de sf. Marie, pere, prune, ridichĭ de lună, cartofĭ, porumb copt și fert, în unele locurĭ varză nemțéscă saŭ chiar și varză tînĕră de tómnă, fasole verde, castravețĭ verḑĭ, praz, cépă, usturoiŭ, pătlăgele roșiĭ, vinete, etc.

La *Schimbarea la față* se aduc dejà strugurĭ copțĭ la biserică de se sfințesc (1); maĭ apoĭ vin și persice, nucĭ, alune, dovlecĭ, prune.

In dulcele tómneĭ se maĭ taie și oĭ și capre, berbecĭ, a căror carne fiind și eftină, o consumă și țĕraniĭ; e și timpul zarzavaturilor, ca ardeiŭ, castravețĭ, pătlăgele roșiĭ, vinete (rar), dovlecĭ, cartofĭ, mere (2), pere, prune, strugurĭ, per-

---

(1) Cerealele se sfințesc în unele locurĭ pe câmp la fața loculuĭ, unde ese tótă obștea din biserică cu crucea și cu stégurile, de regulă la întâiŭ Maiŭ, ḑiua diveĭ Ceres; dar uniĭ, ca decedatul membru al Academieĭ *Mangiuca*, susțin că sf. Paraschiva cu spicul verde în mână represintă pe Ceres.

(2) In România sunt merele «crețescĭ» și «domnescĭ» cele maĭ bune, și le iubesc toțĭ, ca și Romaniĭ, carĭ aveaŭ de regulă a începe masa cu ouĕ și a o terminà cu mere; de acì proverbul: «Ab ovo ad malum». Séra, înainte de culcare, încă e sănătos a mâncà un mĕr. Soiurile de mere se numesc și după unele sĕrbătorĭ, d. e. de sf. Petru, sf. Ilie, sf. Maria.

sice, păsĕrĭ sburătóre și vînat (iepurĭ), ultimele soiurĭ maĭ mult pentru vîndare. Iepurele se scie că are metoda sa specială de gătire, dar țĕraniĭ fac din el, fără multă preparare, ciorbă și friptură. Grăsimea de porc sfîrșindu-se, se îngrijesce a-șĭ face oleiŭ de rapiță, apoĭ de flórea sóreluĭ, de sĕmînță de bostan și de nucĭ. Curechiul se pune la murat pentru tótă iarna.

Se adună în părțile păduróse bureţiĭ negri, ce se pun pentru iarna în oțet. Cu un cuvînt țĕranul gospodar adună ca furnica de vara ce-ĭ trebuesce pentru iarnă și acestea sunt: mălaiŭ și grâŭ, fasole uscată, varză în cadă saŭ în putină, cartofĭ, cépă, usturoiŭ, nucĭ, alune, pădurețe, strugurĭ, póme de prune, rachiŭ, vin, magiun, brânză sărată, castraveţĭ murațĭ și pe de-asupra mărar, dovlecĭ, etc. La multe case sarea se cumpĕră în drobĭ marĭ, maĭ cu sémă că în primăvară se dă și la vite de ling sare, pe când le mână la iarbă.

Carĭ aŭ stupĭ, îșĭ maĭ țin și miere și céră, din cea din urmă făcêndu-șĭ lumînărĭ subțirĭ de dus la biserică saŭ și prin casă. La uniĭ. carĭ mănâncă multă miere, le ese pe pele bĕșicĭ ca vĕrsatul, un fel de blânde, bĕșicĭ roșiĭ ca banul de 2 parale; țin câte 2 ḑile, pe urmă dispar; iar durerea de stomac causată prin mâncare prea multă de miere trece maĭ înainte. Proverbul ḑice:

Mierea 'n gură e plăcere,
Dar la inimă durere.

In postul Crăciunuluĭ. Fasolea și varza sunt principalele udăturĭ, rar castravețĭ murațĭ, cépă, dovlecĭ, rar magiun, nucĭ, alune, strugurĭ conservațĭ, pădurețe, pesce, unt-delemn pentru dres, măsline, cartofĭ, linte, mazĕre pe la care se găsesce, magiun de prune, zémă de pâne; rar se găsesc póme de prune, mere, pere uscate.

* * *

Acesta este tabloul nutririĭ ţĕranuluĭ român, care, cu variaţiunĭ prea micĭ, există orĭ-unde veĭ întrebà de hrana sa. Că uniĭ mănâncă lobode în loc de urzicĭ, linte în loc de fasole, unt-de-lemn de nucĭ saŭ flórea sóreluĭ în loc de altă grăsime, acésta nu schimbă atât de esenţial traiul uniform al Românilor. Maĭ mult schimbă influenţa părţilor de locuit, precum la Dunăre şi bălţĭ, rîurĭ cu pesce, unde se consumă acesta maĭ cu înlesnire, la părţĭ cu pomĭ roditorĭ, póme maĭ multe şi aşà maĭ departe, precum s'a putut observà în cât-va la descrierea alimentelor pe judeţe.

Trecem acum la cel maĭ important punct asupra alimentelor, care este *timpul mâncăriĭ de preste ḑi* şi care variază mult la ţĕran. Vara de treĭ orĭ şi de patru orĭ. Un proverb românesc ḑice: «Mâncarea de diminéţă, ca însurătórea de tînĕr». Cum însă şi stomacul trebue să aĭbă repausul necesar, ca să pótă apoĭ funcţionà bine, nu mĕ pot împăcà cu aceĭ arendaşĭ saŭ proprietarĭ carĭ la 4 ore diminéţa trântesc mămăliga cât róta caruluĭ şi pun pe lucrătorĭ a mâncà. Ceva uşor, un covrig, o bucăţică de pâne în timpurĭ periculóse pentru stomac (la epidemiĭ) e bine a luà ţĕranul şi înainte de a se ocupà de lucru; apoĭ după 2 — 3 ore de muncă, pe la 8 diminéţa, cum obicĭnuesce el şi acasă la dînsul, să i se dea o mâncare, la 1 — 2 după amiaḑă alta şi séra cină. Iarna se mulţumesce şi numaĭ cu douĕ mâncărĭ pe ḑi, fiind ḑiua mică şi lucrând maĭ puţin.

Cantitatea bucatelor consumate de ţĕran o putem taxà aproximativ la 530 kilograme pe an, socotind 360 kilograme cereale, 150 kilograme legume, 10 kilograme carne de porc, 5 de alte animale şi 5 grăsime. Merticul sĕŭ de făină de porumb este de un kilogram (1). Pentru Mol-

(1) *Dr. Rigani* socotesce în tesa sa de doctorat douĕ kilograme şi jumătate de mălaiŭ la o masă de cincĭ persóne, din care doĭ sunt copiĭ. *Dr. Mendonidi* în tesa sa crede, că acéstă cantitate este dintr'un an de belşug.

dova s'a arătat maĭ sus că întrece acéstă cantitate. *Dr. Istrati* (*O pagină din istoria contimporană* etc, p. 231) tot de mertic de o oca pe ḑi vorbesce, iar *Dr. Manolescu* (*Apĕrătorul sănătățiĭ*», I, p. 194) de 800—1000 gr.

Pentru muncitoriĭ de pe la spitale se fixézā la 1885 în loc de una oca (1.200 gr.) numaĭ douĕ treimĭ, adecă 800 gr., dar acì nu putem scăpà din vedere legumele, carnea și grăsimea ce le primesc în o cantitate ce țĕranul nu și-o póte permite, chiar de ar avé.

Vegetarianiĭ aŭ vrut să considere pe lucrătorul italian ca făcênd parte din tagma lor, fiind-că consumă pe ḑi câte un kilogram de făină de porumb, dar eĭ aŭ uitat și brânza de preste 300 grame pe ḑi ce o maĭ consumă (*Strohmer, Die Ernährung des Menschen*, 1889, p. 333).

Aurelian arată că în România se consumă de locuitor pe an cam 246 oca de cereale, 3 de fasole, linte, bob, 18 oca de carne, 9 de vin și 17 rachiŭ; sare 3 ocale. (*Țéra nóstră*, 1875, p. 206).

Dintre soldațiĭ diferitelor popóre, cel rusesc consumă cea maĭ mare cantitate de pâne, și apoĭ vine cel românesc, căruia intendența voesce să-ĭ maĭ facă o mică reducere la pâne, făcênd'o de 1.100 gr. (*Mineiŭ, Hrănirea trupelor*, 1893, p. 31) (1).

Despre cantitatea de legume ce se potrivesce pentru țĕranĭ, ne daŭ óre-carĭ lămurirĭ și regimele alimentare ale diferitelor spitale din țéră, carĭ prevĕd aceste cantitățĭ pentru muncitoriĭ sănătoșĭ din acele spitale; dar cum țĕ-

(1) După experiențele cele maĭ acreditate se cere la hrana ḑilnică a unuĭ muncitor: 118 gr. de albumină, 50 gr. grăsime, 500 gr. idrocarburĭ și 30 gr. sare; iar la a uneĭ femeĭ cu muncă maĭ ușóră: 90 gr. de albumină, 40 gr. grăsime, 400 gr. idrocarburĭ și sare maĭ puțină.

Albumină este: 17 gr. în *una sută* gr. de carne de vacă, 12 în cea de porc saŭ de óie, 16 în cea de vițel, 11 în cea de pasĕre 16 în cea de pesce, 17 în vinat, 13 în cârnațĭ, 8 în slănină, 4 în lapte, 33 în brânză, 16 în ouĕ, 8 în pâne de grâŭ, 6 în cea de secară saŭ orz, ovĕz, 7 în cea de porumb, 9 în griș saŭ

ranul pe de parte nu consumă ceea ce ar puté și ar trebuì, renunț de a maĭ reproduce acì acele prescripțiunĭ. Mare parte din Românĭ sunt și prevĕḑĕtorĭ și păstrătorĭ în legume, din bună vreme pentru timpul munciĭ grele de primăvară, și am dorì ca să fie toțĭ așà.

Costul hraneĭ țĕranuluĭ în genere este minimal. Făina de mămăligă pe ḑi să-l coste 10 banĭ, borșul de buruenĭ cu sare 5 banĭ, face 15 mult 20 banĭ pe ḑi. In *Notice sur la Roumanie* (p. 55), se taxéză hrana unuĭ lucrător pe ḑi de la 30—40 banĭ, după localitate.

Sciința de a gătì bucate. Este de mirat cum femeile române, din ale căror mânĭ es lucrurĭ de mână așà de gingașe în genere, să nu fie tot atât de istețe și la gătirea bucatelor. Este justă observațiunea luĭ *Sulzer*, cum că țin maĭ mult la haine decât la bucate, și vom vedé acésta maĭ jos și din vederile propriĭ ale poporuluĭ, exprimate în unele proverbe. Maĭ în tóte părțile se acusă femeile române, că nu sciŭ pregătì bucate. Nu maĭ citez acì autorĭ, ale căror opiniunĭ le-am vĕḑut la descrierea alimentațiuniĭ în diferite părțĭ ale țĕriĭ și locuite de Românĭ. Am vĕḑut însă și excepțiunĭ, bună óră din Ardél, unde se ḑice că vărzarul țĕranceĭ nóstre îl póte mâncà și Vodă. Știŭ și eŭ din propria mea experiență sate numeróse, unde Românceele gătesc minunat.

Trebue însă să ne întristeze un fapt ca acela, că un preot

---

meiŭ, 23 în mazĕre, linte, fasole, 3 în verdețurĭ, murăturĭ și 0.3 în unt saŭ grăsime.

Grăsime este: în carne afumată de porc 36 gr. la sută, în slănină 76, în carne de porc próspĕtă îngrășată 49, în unt 91, în cărnurile fripte 15, în brânză 24, în smântână 26, în ouĕ 11, în carne de vacă saŭ de óie 8, în pâne 1.5, în porumbul românesc 8—10 *(Felix)*, în orez 0.8, în macarónе 0.3 la sută etc.

Idrocarburĭ se găsesc în varză și lapte 5.8 și 4.8 la sută, în cărnurĭ, unt și ouĕ nu se găsesc. In orez sunt 83.2, în grâne, legume uscate și porumb 50—70, iar în cartofĭ 21 la sută. De idrocarburĭ se țin zahărul și scrobéla.

mi se plângeà că baba luĭ nu scie nicĭ cum se cóce o cépă în foc. Apoĭ în câte locurĭ nu se póte observà și faptul, că țěranca lépědă zéma de la rasolul de găină, acea zémă care și pe bolnav îl póte ridicà de pe patul de bólă.

Despre Moldova relatéză acéstă stare deplorabilă, între alțiĭ și *Spiridon Popescu* (*«Archiva din Iașĭ»*, 1893, p. 220), care maĭ spune, că în casa unuĭ țěran se fac cel puțin 300 de borșurĭ pe an, în cât socotind treĭ ocà borș pentru patru persóne, face 90 de vedre pe an. Despre lapte ḑice țěranul, că e mâncare copilăréscă, și slăbesce importanța aceluia care îl mănâncă, ḑicênd că e un «papă-lapte».

Pentru deprinderea țěranceĭ de a face bucate maĭ bune, maĭ raționale, ar trebuì ca să învețe dejà de mică principiĭ de valórea alimentelor. Prin școlele poporale, alăturĭ de tabelele de istorie naturală, etc., să maĭ fie și una despre valórea alimentelor, și la predarea igieneĭ să le vorbéscă învěțătorul cu un interes viŭ despre acest subiect. Numaĭ așà se póte maĭ general înrîurì asupra pregătiriĭ maĭ raționale a bucatelor de hrană la țéră. Sěmînța bună trebue sădită, adecă a i se da îndemnul spre a se gândì țěranca română la ameliorările cerute de sciință, și apoĭ cu timpul va nimerì ea însășĭ metodul cel maĭ bun, căcĭ priceperea nu-ĭ lipsesce. Pentru scopul instruiriĭ ușóre ce propun, va trebuì și un manual potrivit, pe care să-l rěsfoiască ca pe orĭ-ce abecedar. Chiar state maĭ civilisate decât țéra nóstră aŭ simțit necesitatea de a introduce materiĭ de învěțămînt pentru bucătărie în cursurile didactice școlare. La noĭ s'a introdus de curînd curs de bucătărie la Asilul Elena Dómna. *Dr. Drăgescu* (*Maternologia*, p. 203) doresce, ca în fie-care județ să se înființeze școle de bune menagere pentru fiicele poporuluĭ.

Arendașiĭ și proprietariĭ încă aŭ un interes incontesta-

bil ca țĕraniĭ să se nutréscă bine în tot cursul anuluĭ și nu numaĭ când lucréză pămînturile, pentru că munca ce o desfășură lucrătorul bine hrănit, valoréză, pe basa experimentelor făcute, simțitor maĭ mult decât a celor rĕŭ hrănițĭ.

Să întórcem însă cestiunea și pe cea-laltă față. Pentru a avé din ce face mâncărĭ bune, trebue ca țĕranul să aibă din munca sa și un câștig destul de rentabil; vedem decĭ că munca și hrana se condiționéză reciproc una pe alta; prin urmare, odată cu învĕțarea viitóreĭ mame de familie țĕrănescĭ de a pregătì bucate nutritóre, trebue să ușurăm căile țĕranuluĭ la o muncă rodnică.

Să deschidem ochiĭ în patru, pentru a vedé cum țĕrile altor continente, necăutând la distanțele marĭ ce ne separă de ele, ne fac o concurență cu producte, carĭ la noĭ s'ar puté realisà așà ḑicênd cu forțe copilărescĭ în raport cu sforțările ce acele țĕrĭ întrebuințéză.

Dacă exportăm materiĭ brute cu prețurĭ modeste, să nu le maĭ importăm cu prețurĭ de lux, și acésta cu producte atât din regnul animal cât și din cel vegetal. Cunoscințele ce le câștigă uniĭ soldațĭ în bucătăriile regimentare, deșì acestea sunt prea simple, totușĭ sunt întru cât-va în favorul îndreptăriĭ moduluĭ de a preparà bucate, căcĭ întors la vatra sa, va stimulà pe aĭ sĕĭ la o nutrire maĭ substanțială, ceea ce și de la orĭ-care fost soldat putem să ne așteptăm. Prin bucătăria proprietarilor, arendașilor și preoților din sat, dacă aceștia nu sunt tot așà de înapoiațĭ în ale bucătărieĭ ca și țĕraniĭ, femeile pot vedé multe îndegetărĭ bune la pregătirea bucatelor. Cât pentru mămăligă, cunosc multe casurĭ unde bărbatul o mestecă, fie pentru că se cere maĭ multă putere, saŭ fie că îĭ scie meșteșugul maĭ bine și reușesce perfect.

Prepararea pâneĭ ar trebuì învĕțată de femeile de la țéră, ceea ce nu e lucru așà de ușor ca a mămăligeĭ. Chiar

și brutarii pun prea mult aluat, cu scop de a cresce pânea bine, și țěranuluĭ nicĭ nu-ĭ place ast-fel, ḑicênd că e ca iasca; preferă maĭ mult decĭ azima saŭ lipia.

V. Aprecierĭ igienice despre alimente.

(Cereale, vite și productele lor nutritóre, legume, fructe și condimente).

Porumbul este temelia hraneĭ țěranuluĭ. Din rapórtele de maĭ sus ale medicilor primarĭ vedem, că se mănâncă de către Românĭ pretutindenĭ și micile excepțiunĭ, unde nu se mănâncă, încep a dispăré cu timpul (județele Constanța, Tulcea). *Dr. Dujardin-Beaumetz* (*L'hygiène alimentaire,* 1889, p. 76(încă constată tendența de a se înlocuì făina de grâŭ prin cea de porumb. Din America aflăm (*Die Maispflanze in ihrer vollen Verwerthung,* Wien 1863, p. 19), că bucatele maĭ bune din cele 50 de soiurĭ de preparate din făina de porumb se găsesc la mesele cele maĭ bune. Este sciut apoĭ cât își iubesce și Italianul polenta sa. Și Bulgarul cunósce mămăliga sub numire de «cacĭamac» (1).

---

(1) Românul cântă:

Pe un dél îndelungat,
Fuge-un puiŭ de mălaiŭ cald.
Stăĭ malae nu te duce,
Că te-oiŭ scăldà 'n lapte dulce,
Și te-oiŭ unge cu smântână,
Și te-oiŭ pune la slăbină.

In *Columna luĭ Traian* (1871, p, 43), cetim următórele:

Stăĭ mălaiŭ și nu te duce,
Că te-oiŭ scăldà 'n lapte dulce.
Mămăligă nu fugì,
Că cu unt te-oiŭ îndulcì
Și cu caș te-oiŭ rĕcorì!

Poesia poporală maĭ ḑice:

Decât să mănânc mămăligă cu unt,
Și să mě uit în pămînt,
Maĭ bine pâne cu sare,
Și să mě uit la ea ca la sóre.

Dar abstracţiune făcênd de la poesie, să rĕspundem la întrebarea, de ce este Românul aşà de mare adept al porumbuluĭ ?

Uniĭ ḑic că de lene (1), pentru că e maĭ uşor a face mămăligă decât pâne; alţiĭ din contra se miră, cum nu preferă a face odată pânea pentru 2—3 ḑile, în loc de a face ḑilnic de 2—3 orĭ mămăligă. Aceştĭ din urmă cred că gónele duşmănescĭ l'aŭ făcut a adoptà o preparare maĭ expeditivă, dar se întrébă apoĭ de ce n'o aŭ şi Bulgariĭ? Relativ la pretinsa lene pot rĕspunde, că între facerea unuĭ mălaiŭ saŭ a uneĭ pânĭ în ţest, nu este mare diferinţă.

Prin tóte părţile locuite de Românĭ, aceştia mi-aŭ spus că numaĭ cu porumb se sciŭ sătuĭ (Moldovenĭ, Bănăţenĭ); în Muntenia mi se ḑiceà: «Noĭ când mâncăm pâne într'o ḑi, nu putem ţine mâne ḑi la sapă.»

In Basarabia, ḑic Româniĭ că de pâne îĭ dóre pântecele. Am şi observat că pânea se face acolo, la ţéră şi pe la mănăstirĭ, atât de acră, în cât celuĭ nedeprins cu ea îĭ cade cu greŭ. Sărăcia încă nu o putem invocà de causă care să fi determinat pe Român a se hrănì cu porumb, căcĭ adese-orĭ e maĭ scump porumbul decât grâul.

In partea istorică a acesteĭ teme am vĕḑut, că póte şi unele fómete aŭ contribuit la repedea adoptare a porumbuluĭ de către Românĭ, dar factorul principal după mine unul a fost, că-ĭ place.

Apoĭ :

Dragă mi-ĭ lelea bălae,
Că face bune mălae,
Că le bagă cu lopata
Şi le scóte cu covata.

Infine:

Eŭ la joc, mîndra la joc,
Mălaiul de joĭ la foc.
Cu mîndruţa jucăuşă
Mâncĭ mălaiul tot cenuşă.

(1) Până şi la un bun observator, la *Raicevich* (p. 249), cetesc: «Costa molto minore fatica a fare giornalmente una grossa polenta che serve di pane che non è quella d'impastare ed infornare il pane di frumento....»

Până și ómeniĭ cu gustul rafinat în ale mâncăriĭ — și gustul la om este, după cum ḑicea *Hyrtl* singurul sens perfecționabil — pe dată ce aŭ făcut cunoscință maĭ de aprópe cu porumbul, l'aŭ îndrăgit. Așà în plebiscitul publicat maĭ aniĭ trecuțĭ de presa nóstră despre mâncarea maĭ plăcută, două somitățĭ medicale române (*Dr. Felix* și *Kalindero*), arată că mâncarea lor de predilecțiune este mămăliga; se bazéză deci pe un motiv fisiologic preferirea porumbuluĭ, maĭ cu sémă cu anumite felurĭ de bucate. Așà d. e. cine s'a deprins odată a mâncà lapte, brânză și unt cu mălaiŭ saŭ mămăligă, aceluia nu-ĭ maĭ place cu pâne; tot așà și varza acră, care în calitatea eĭ acră, nu se potrivesce cu pânea acră așà de bine ca cu mălaiul dulce; ouĕle, cârnațiĭ, șunca se împrietenesc prea bine cu mălaiul, dar din contra cine ar fi în stare a mâncà d. e. cafea cu lapte cu mămăligă? Intr'o lucrare maĭ recentă (reprodusă și în «*Buletinul publicațiunilor militare*», 19 Iunie 1894) se exprimă și *Dujardin-Beaumetz* ast-fel: «Nu este de ajuns a cunósce cantitatea alimentelor carĭ sunt necesare vieţiĭ omuluĭ, trebue asemenea ca aceste alimente să fie bine asimilate și bine digerate. Trebue să placă, să fie gustóse»; iar proverbul românesc ḑice:

Omul de ce-ĭ place,
D'aia se îngrașă.

Pe post însă, în o casă bine îngrijită veĭ găsì și pâne alăturĭ de mălaiŭ, dacă nu pentru că se potrivesce maĭ bine cu vre-una din precarele bucate de post, apoĭ cel puțin pentru a maĭ schimbà monotonia de hrană cu mălaiŭ (1).

---

(1) Pânea e lăudată: *Jarník* (p. 462):

Decât țipăŭ (pâne mică) și cu unt cu urît,
Maĭ bine mălaiŭ sguros cu frumos.

Din publicările statistice despre recolta anuluĭ 1888, am calculat raportul dintre grâul şi porumbul din tóte judeţele şi am găsit: Dorohoiŭ, grâŭ 5,1:1 porumb; Covurluiŭ 2,5:1; Romanaţĭ 2,2:1; Teleorman 2:1; Tutova 1,8:1; Constanţa, Tulcea şi Ialomiţa 1,7:1; Dolj 1,6:1; Argeş 1,5:1; Buzĕŭ, Ilfov şi Rîmnicul-Sărat 1,4:1; Botoşanĭ 1,3:1; Fălciŭ 1,2:1; Tecuciŭ 1,1:1; Iaşĭ 1:1,02; Vlaşca 1:1,07; Olt (1) şi Mehedinţĭ 1:1,1; Prahova 1:1,2; Vasluiŭ 1:1,3; Putna şi Brăila 1:1,4; Roman 1:1,87; Némţul 1:2,2; Dîmboviţa 1:2,3; Bacăŭ şi Sucéva 1:2,6; Muscel 1:3,1; Gorj 1:3,3; şi Vîlcea 1:3,5.

Va să ḑică judeţul Dorohiŭ produce de cincĭ orĭ maĭ mult grâŭ decât păpuşoiŭ, iar Vîlcea de treĭ orĭ şi jumătate maĭ mult porumb decât grâŭ.

Cantitatea de porumb calculată în hectolitri pentru fiecare locuitor este:

Tecuciŭ 8,36; Fălciŭ 8,26; Vasluiŭ 7,33; Ialomiţa 7,06; Brăila 6,92; Roman 6,17; Tutova 6,16; Dîmboviţa 5,91; Teleorman 5,25; Romanaţĭ şi Dolj 4,97; Iaşĭ 4,46; Mehedinţĭ 4,36; Sucéva 4,34; Ilfov 4,32; Némţul 4,20; Botoşanĭ 4,13; Putna 3,83; Buzĕŭ 3,52; Rîmnicul-Sărat 3,49; Bacăŭ 2,87; Constanţa 2,77; Prahova 2,66; Tulcea 2,52; Gorj 2,34; Covurluiŭ 2,31; Vîlcea 2,17; Muscel 1,72; Argeş 1,41; Vlaşca 1,09; Dorohoiŭ 0,96.

Studiul asupra agriculturiĭ de *Krupenski* găsesce cifre maĭ marĭ pentru anul 1892 cu privire la porumb.

Nu voiŭ să deduc din aceste date de-adreptul cum că în judeţul Tecuciŭ s'ar mâncă maĭ mult porumb decât în judeţul Dorohoiŭ, pe motiv că acolo s'a recoltat de opt

---

Iar maĭ departe (p. 413):

Copiliţă cu brîŭ roşu
Vin'încóce, vin la moşu;
Ca moşu nu-ĭ nime 'n ţéră,
Că-ţĭ dă pită de secară.

(1) Din studiul statistic asupra agriculturiĭ de Krupenski, Bucurescĭ 1895.

orĭ maĭ mult porumb de persónă decât acì, pentru că hrana depinde de multe împrejurărĭ; pe de o parte Românul, iubind mălaiul, póte să vîndă grâul, să-l exporteze și să-șĭ cumpere porumb, pe de altă parte póte da porumb la vite și el să mănânce grâŭ; apoĭ maĭ sciŭ că în orașe nu se prea consumă mălaiŭ, copiiĭ de țîță de asemenea nu comptéză între consumatoriĭ de mălaiŭ, și altele.

Mĭ-a fost numaĭ ca să aflu proporțiunea între diferîte județe, ca să pot apoĭ face comparațiune cu rapórtele medicale din județe despre hrana țĕranuluĭ.

Din rapórtele medicilor primarĭ, vedem că și în județul Dorohoiŭ, unde se cultivă de 5 orĭ maĭ mult grâŭ decât porumb, tot se consumă mult porumbul și încă de cel stricat. Cifre în privința consumațiuniĭ nu avem cum sunt acele despre Transilvania, unde există maĭ marĭ diferențe între producțiunea de grâŭ și porumb decât acì în țéră. Acolo numaĭ într'un comitat (Făgăraș) preponderéză consumațiunea de pâne îndecit pe a porumbuluĭ; încolo în două comitate se egaléză, în patru comitate e de două orĭ maĭ mult porumb, în treĭ de treĭ orĭ și în unul (Caraș-Severin) de patru orĭ maĭ mult porumb decât grâŭ.

Comparațiunea ce o putem face între județele nóstre cu părțile transilvănene, este numaĭ în privința producțiuniĭ, nu și în a consumațiuniĭ, și vedem că Dorohoiul, cu recolta cea maĭ mică de porumb (96 kilograme de om), totușĭ produce îndoit maĭ mult porumb decât este cel consumat de unul din comitatele cu mică consumațiune, d. e. Turda saŭ Sibiiŭ (Făgărașul să-l lăsăm la o parte ca excepțiune).

Prin urmare îĭ maĭ rĕmâne țĕranuluĭ din Dorohoiŭ a da la vite saŭ a vinde jumătate din recolta sa; în asemenea condițiunĭ, este cel puțin de atâta ferit, ca să nu ajungă a se hrănì cu mâzgă de pe copacĭ, cum vĕdurăm că se întîmplă în Transilvania.

Valórea nutritivă a porumbuluĭ este recunoscută de maĭ toțĭ igieniștiĭ. Numaĭ uniĭ îl acusă de contrariŭ, chiar și dintre doctorĭ românĭ, și îĭ atribue calitatea de a fi greŭ de mistuit; alțiĭ din contra, susțin că vindecă chiar bóle. *Dr. Felix (Igiena la expositiunea universală de la Paris,* 1890, p. 9) arată, că mămăliga râșnită aspru este maĭ grea de digerat, iar fineța făiniĭ înlesnesce digestibilitatea porumbuluĭ.

Cât privesce experiența mea, sciŭ că porumbul este un nutriment bun când nu este stricat și îĭ maĭ adaogĭ și legumele necesare.

Din făina luĭ se face mămăligă, turtă în spuză, mălaiŭ în țest, mălaiŭ în tavă și jumărĭ cu lapte acru; mămăliga încă póte fi pripită saŭ fértă mult. Cea pripită, la care se pune făina în apă ferbinte puțin câte puțin, e maĭ egal fértă în tóte părțile eĭ, dar nu e mult fértă; pe când la mămăliga fértă timp îndelungat, se pune făina tótă deodată și se ferbe atât de mult până se încércă maĭ de multe-orĭ a da în foc ca laptele, cu care ocasiune se maĭ sparge înadins mijlocul făiniĭ ca să nu stea neamestecat cu apa ce ferbe; cu tóte astea unele părțĭ rĕmân neatinse de apa clocotită și se fac gogolóșe, maĭ cu sémă la cine nu scie să o amestice bine. Mălaiul e în genere mult maĭ bine copt și maĭ asimilabil, iar cója luĭ e maĭ dulce decât miedul și el întreg maĭ dulce decât mămăliga, care întîmplându-se să maĭ aibă și gogolóșe, e și maĭ grea de mistuit.

Dacă porumbul este umed și îl macină, făina se aprinde, de cumva n'are omul precauțiunea să o întindă pe ceva; în casul prim, băgând mâna în ea, dogoresce, te arde, iar fumul ce-țĭ vine în obraz face pete pe fața.

Pretinsa indigestibilitate se observă la ceĭ ce nu sunt deprinșĭ cu porumbul și cu mirosul sĕŭ propriŭ, pe când făina de grâŭ e fără miros; trebue deci să te obicĭnuescĭ cu acel miros. Ast-fel fiind, nu cred că este necesitate

de a zorì pe țĕranĭ să-șĭ schimbe acest aliment cu grâul, decât numaĭ când el este stricat saŭ pentru copiĭ micĭ și pentru bolnavĭ. In adevĕr singurul dar și însemnatul defect al porumbuluĭ, este că, stricat, causéză pelagra, ce aŭ constatat atâțĭ observatorĭ indigenĭ și străinĭ, d. ex. în județul Tulcea unde nu s'a cultivat porumb și al Constanțeĭ cu puțin porumb, nu este de fel pelagră saŭ este fórte puțină.

Să vedem acum părerile unor autorĭ de aĭ noștri relativ la grâŭ și porumb.

Dr. Urechiă în *Igiena* sa (p. 145) ḑice, să căutăm să înlocuim mămăliga rea prin mămăligă bună, dar nicĭ decum mămăliga bună prin pâne rea. Mămăliga făcută bine și din făină bună constitue un aliment excelent, maĭ bun ca pânea négră pe care o cumpĕră poporațiunea săracă.

Dr. Negură susține, că pânea de grâŭ și de porumb sunt de o potrivă bune în privința nutririĭ, diferența între aceste două este numaĭ în privința digestibilitățiĭ și asimilațiuniĭ. Cine este deprins cu mămăligă, este maĭ bine nutrit decât cu pânea de grâŭ. Cine are stomac slab se va simți maĭ bine cu pânea de grâŭ. Pânea de secară și cele-lalte felurĭ sunt maĭ puțin folositóre.

Dr. Păunescu conchide, din împrejurarea că porumbul conține multă substanță azotată și mult oleiŭ, cum că este un aliment complet; dar oleiul și sărurile în porumb se găsesc în scórța lemnósă și glutenul în celulele dodecaedrice, afară de acésta multul oleiŭ îl face greŭ de măcinat și când facem mămăliga scótem tocmaĭ tărîța, scórța lemnósă și din celulele dodecaedrice, este dar rĕŭ ceea ce facem.

Dr. Roth (*Causele mortalitățiĭ*, etc.) susține, că valórea nutritivă a mămăligeĭ este cu mult maĭ inferióră pâneĭ din punct de vedere fisiologic și igienic; căcĭ făina de

grâŭ are 20 azot și mălaiul 12.5, la ce se maĭ adaoge și inferioritatea digestibilitățiĭ celeĭ din urmă.

Dr. Codrescu se exprimă ast-fel: «Acusarea ce se face mămăligiĭ că ar fi indigestă nu pote fi justificată, decât pentru persónele acelea carĭ nu sunt deprinse cu ea, saŭ carĭ sufer de bóle de stomac, ce favoriséză desvoltarea acrimilor prin transformarea materiilor amiloide conținute în mare cantitate în făina de porumb. Singurul inconvenient este că grăunțele porumbuluĭ cât și făina lor se alteréză ușor sub influința umedeleĭ (pelagra).

Dr. Istrati e de părere, că mămăliga bine făcută și din făină bună este un aliment bun și igienic, deși pânea bună de casă e maĭ hrănitóre și maĭ ușor de digerat. Un fel de pâne din făină de porumb, numită în Moldova *malaiŭ*, este caramelisată pe din afară, fórte gustósă, umedă, lesne de conservat și de digerat. Maĭ ales copiiĭ de la țéră găsesc într'însul un aliment fórte bun și plăcut. Mămăliga se mănâncă și prăjită pe cărbunĭ, ceea ce-ĭ dă un gust și o aromă plăcută; în acest cas adesea se pune în mijlocul eĭ brânză și în urmă se prăjesce, atuncĭ se numesce boț saŭ urs. Mămăliga cu lapte, carne saŭ brânză, este alimentul cel maĭ reconstituant.

Păpara încă e fórte sănătos și complet aliment, și se face feliĭ de mămăligă, printre carĭ se pune brânză, se așéză în tigae, se pune unt próspĕt și se cóce acoperită de capac.

Dr. Popescu-Takénu scrie, că calitățile nutritive ale făiniĭ de porumb nu sunt maĭ inferióre ca ale altor făinĭ, și maĭ cu sémă că conține proporțiunĭ mult maĭ marĭ de materiĭ grase; ast-fel că mămăliga, fiind fórte bogată în materiĭ idro-carbonóse, constitue pentru muncitorul nostru un excelent aliment respirator și reparator.

Dr. Vuia scrie: «Marea valóre nutritivă a porumbuluĭ nu se póte trage la îndoială; el deși conține maĭ pu-

ţină substanţă albuminósă decât cele-lalte cereale, în cantitatea amidonuluĭ şi a grăsimeĭ le covîrşesce pe acestea. Din causa grăsimilor, mălaiul şi mămăliga trebue să se mănânce tot próspete, căcĭ stând, uşor se strică. Porumbul este atacat în uniĭ anĭ de o bólă numită «*verdeţ*» etc. Bucatele gătite din făină de porumb, dacă nu sunt prea vîrtóse, se digeréză destul de uşor; bolnavilor însă nu se póte recomendà decât doar mămăliguţă cu lapte.»

Pelagra este hidósă bólă, care este causată de consumarea porumbuluĭ stricat, deşi sunt autorĭ carĭ se năzuesc a scăpà acest nutriment săţios de o asemenea invinuire.

Dar fie direct, fie indirect, avem probe destule chiar la noĭ, că pelagra este legată de porumb. *Dr. Felix* (*Prophilaxia pelagreĭ*, 1883, pag. 31) arată că în judeţul Constanţa şi Tulcea nu este Pelagră, iar în Ialomiţa şi Brăila, unde se consumă mult meiŭ este rară. Acelaşĭ raport îl daŭ mediciĭ primărieĭ despre judeţele Constanţa şi Tulcea şi în urmă cu cincĭ anĭ (*Dr. Sergiu*, *Raport general asupa Pelagreĭ*, 1888), ceea-ce vĕdurăm şi maĭ sus la descrierea alimentelor pe judeţe, unde se arată şi aceea în vre-o douĕspre-ḑece judeţe, că se mănâncă porumb stricat; dar este sigur că acesta se mănâncă în asemenea stare şi în judeţele unde mediciĭ n'aŭ notat acéstă împrejurare.

Ar fi bine ca, cel puţin la câte 10 anĭ, d. e. la 1897, iarăşĭ să se maĭ céră medicilor din tótă ţéra un recensĕmînt despre pelagră, ca să se vadă dacă numĕrul lor de preste 10.000 a scăḑut orĭ s'a urcat?

Şi în genere sunt de părere, ca în fie-care an să se indice medicilor primarĭ cestiunea pe care să o tracteze de preferinţă în raportul lor anual, cum a făcut acésta în timpul din urmă Direcţiunea serviciuluĭ sanitar în pri-

vinţa apeĭ de bĕut, şi atuncĭ sunt sigur că nu se vor repetà aceleaşĭ rapórte, unele în seriĭ de maĭ mulţĭ anĭ. Tot de odată ar trebuì găsit mijlocul de a pune la ambiţiune pe autorităţile comunale să lucreze într'acolo, ca până la alt recensĕmînt, să se împuţineze saŭ să disparà din comuna lor acéstă bólă. Scriind la 1890 despre pelagră în «*Amicul agricultoruluĭ*», am luat de maximă cuvintele proprietaruluĭ italian *Dr. Ballardini*, care ḑice că «dacă ţĕranul plânge, proprietarul nu rîde».

In numita lucrare am ajuns la conclusiunile următóre. Pentru ca ţĕraniĭ în genere să se pótă hrănì maĭ bine trebuesc îmbunătăţirĭ sociale şi economice, dintre carĭ sunt: 1. Hrana ţĕranuluĭ ar trebui să fie amestecată, pâne şi malaiŭ; cel puţin pe timpul postuluĭ, pânea este indispensabilă, precum în adevĕr ţĕranul cu dare de mână se şi îngrijesce a avé pâne pe timpul postuluĭ. 2. Să se încurageze şi la ţéră pităriile (cuptóre), pentru ca ţĕranul să ajungă maĭ lesne la o bucăţică de pâne. Covrigiĭ prea uscaţĭ sunt greŭ de mistuit, dar pentru copilul de ţĕran sunt ceea ce sunt pentru copilul de boer prăjiturile de cofetărie, şi cu numitele pităriĭ vor fi tot-deauna próspeţĭ. 3. Pentru ca porumbul să nu fie expus aşà de uşor stricăciuniĭ şi ca să se cócă la timp şi pe deplin, ar trebuì alese soiurĭ de acelea carĭ se coc maĭ iute şi sunt maĭ resistente stricăciuniĭ. 4. Porumbul trebue semĕnat la timp; ţĕranul din bĕtrânĭ ḑiceà: «Să semenĭ porumbul după ce înfloresce persicul şi până când poţĭ să aruncĭ cu porumbele în boiĭ de la plug.» 5. In aniĭ rĕĭ, ploioşĭ, când porumbul nu póte scăpà de stricăciune, să se usuce la sóre saŭ în cuptor înainte de a se pune în hambar (pătul, coşar), care trebue să fie bine clădit, ca să nu se altereze porumbul într'însul. Puţin maĭ am de adaos la acestea, şi anume să repet ce am maĭ ḑis şi la alt loc, cum că este interesul proprietaruluĭ ca ţĕranul să fie bine nutrit.

Soiul de porumb care se cóce maĭ repede este cel văratic. Autoritățile să nu permită a se începe culesul porumbuluĭ prea de timpuriŭ, prin ceea ce toțĭ sunt silițĭ a culege, că le intră vitele în porumb, carĭ pasc pe agrul cules. Cine are udăturĭ multe și bune pe lângă mălaiŭ, póte ușor să se dispenseze de pâne. Proprietarul mărinimos să înlesnéscă țĕranuluĭ schimbul porumbuluĭ cu grâŭ. Alcoolul brut, ajutând desvoltarea turburărilor nervóse, să se excludă din consumațiune. In cas de ivirea bóleĭ, să nu maĭ întârḑie cu vindecarea eĭ, care la început se face cu ușurință. Cine a vĕḑut sbuciumările pelagroșilor maniacĭ, de ar avé o inimă de fer totușĭ se va întrebà, óre într'atâta să fi dispărut iubirea aprópeluĭ, în cât sciind că prea puține mijlóce ajungeaŭ pentru a ferì pe acel nenorocit de a ajunge în starea aceea de miserie, totușĭ nimenĭ nu l'a povățuit și ajutat de a remâné sănătos? Din partea suferinduluĭ este indolența și nescirea că ajunge în așà stare. Lucrând, să sperăm într'un viitor maĭ bun.

Pânea este una dintre cele maĭ vechĭ base de hrană a tuturor popórelor europene, precum cred că adeveresce și frasa din rugăciune: «pânea nóstră cea de tóte ḑilele.» Acum însă la țĕranul român nu maĭ e pânea de tóte ḑilele, și ar trebuì să fie, cel puțin pentru ḑilele de post. Statul ar puté face un regulament de hrană pentru muncitoriĭ de pe moșiile sale, și precum în căsărmĭ, penitenciare, șcóle, spitale, hrana e reglementată, așà s'ar puté face și pe moșiile dependinte de stat, și atuncĭ póte că și proprietariĭ vecinĭ vor introduce îmbunătățirĭ în hrana muncitoruluĭ, că de nu, acesta va preferì a lucrà statuluĭ, care îĭ retribuesce maĭ rațional munca sa.

Hrana soldatuluĭ încă contribue a deprinde pe Român cu pânea, și venind acasă, se va îngrijì să aibă maĭ des

și pâne în casa sa; nu trebue însă a merge prea departe în distribuirea pâneĭ, a nu da soldatuluĭ român timp de treĭ anĭ nicĭ măcar odată mămăligă, cu care el de mic copil e deprins și ast-fel ducêndu-ĭ dorul, la întórcerea luĭ acasă, să o găséscă chiar maĭ gustósă decât pânea. Trebue variate și în armată aceste felurĭ de bucate fundamentale, cu tóte că pânea are favorul de a nu se desgustà omul așà de ușor de dînsa. Repet despre pânea bună ceea ce am maĭ ḑis, că grâul cu pămînt, cu multe grăunțe de plante nefolositóre nutririĭ, neghină și tecĭ (ghije) de grăunțe, trebue spĕlat când e vreme bună, uscat bine și apoĭ măcinat, prin ceea ce dobândim o pâne igienică. Am semnalat și rĕutatea pâneĭ prea acre.

Pe la Focșanĭ se numesce «țaĭc», «țaĭcĭ», drojdiile ce se pun la facerea pâneĭ ca să créscă.

In orașe scim, că și în timpurile trecute se mâncà pâne albă, cum mâncaŭ și soldațiĭ. Pânea dospită (cu aluat, maià saŭ drojdiĭ de bere) cresce bine și e maĭ digestibilă decât cea azimă (covrigĭ) saŭ necóptă, vîscósă. Și pânea caldă cade greŭ la stomac. Am arătat maĭ sus cum judecă poporul în poesia sa despre pâne și maĭ adaog în acéstă privință strofa ce urméză (din *Jarník*, *Poesiĭ*, pag. 79):

Dragostele dintr'alt sat,
Ca pita de cumpĕrat:
Când o cumperĭ
Te îmbucurĭ;
O mănâncĭ,
Dar nu te saturĭ.

Pânea rĕŭ ținută, maĭ cu sémă la umeḑélă, muceḑesce (penicillium glaucum), care muceḑélă, când este observată de țĕran, se lépĕdă, ca să nu pricinuiască otrăvire. Fapt îmbucurător este, că pităriile se lățesc și la țéră (județul Tutova).

Prăjiturile, cum bine ḑice *Moleschott*, aparţin maĭ mult cărţiĭ de bucate decât celeĭ de medicină. Greutatea mistuiriĭ lor zace în prea multă grăsime, ce adese-orĭ conţin.

Voiŭ aminti acì despre ele numaĭ atâta, că la Crăciun, în case maĭ bune, se fac colacĭ cu mac, nucĭ, magiun, în Moldova *pelince* (turte saŭ faşele luĭ Christos); la Pasce: pască cu brânză şi ouĕ, colacĭ; pentru cumetriĭ, saŭ la alte sĕrbătorĭ: vărzar cu varză dulce, cu cépă, cireşe, vişine, prune, mere, etc; minciunĭ (uscăţele, pancove) din turtă de tăeţeĭ; clătite (scoverḑĭ) din făină de grâŭ şi lapte, ouĕ. Vărzarul se numesce în Banat «suviac»; în Ardél s'a arătat că se fac prăjiturĭ pe lespede şi urechiuşe; în Basarabia «nalavance» (nume rusesc); în Moldova «papanaş», «cu pólele în brîŭ»; dar acestea le aŭ maĭ mult ceĭ cu dare de mână. Gogoşĭ (crafle, crófne) se fac şi în unele sate maĭ bune. Găluşcĭ de făină de grâŭ se fac cu untură, ca şi tăeţeiĭ şi trahanaua (frecăţeĭ, colăreţĭ), saŭ în supă, nu însă şi cu lapte, ca bună-óră tăeţeiĭ saŭ colăreţiĭ. Ómeniĭ avuţĭ saŭ ciobaniĭ cu lapte mult ferb chiar mămăliga, în loc de apă, în lapte. Uniĭ numesc păsat grişul cu lapte, alţiĭ pe cel de mălaiŭ. Cornurĭ cu unt de la pitărie. Afară de pâne (pită) maĭ sunt preparate ordinare din făină de *grâŭ*: lipie (azimă, pogace), colac (ţipaŭ), covrigĭ, trahana (colăreţĭ), frecăţeĭ, tăeţeĭ, tocmagĭ, macaróne, gălusce, turtă cu ţéva (la 40 de mucenicĭ) şi pesmeţĭ. Colivă se face din grâŭ saŭ făină, zémă de pâne (cu magiun numit lapte de boŭ); din *tărîţe*, «huşce» pentru borş. La pâne maĭ póte servì în a duoa linie secara saŭ şi orzul; acesta din urmă se consumă, după cum arată şi mediciĭ de plasă, numaĭ când li s'aŭ sfîrşit porumbul saŭ grâul.

Din *porumb* (popuşoiŭ, cucuruz) se face mămăligă (coléşă), turtă în spuză, mălaiŭ în ţest, rar la tavă. Pupoiul de făină de porumb are mărimea colaculuĭ de grâŭ. Terciŭ

saŭ păsat de mălaiŭ, jumeră de făină de porumb cu lapte acru și untură.

Din *meiŭ* încă se face mămăligă saŭ mălaiŭ, maĭ cu sémă în județele Ialomița, Romanațĭ și Brăila, precum și în unele părțĭ din Ardél, dar este maĭ greŭ de mistuit și maĭ puțin nutritor de cât porumbul. La partea istorică a lucrăriĭ de față am vĕḍut, că până la finele secoluluĭ XVIII-lea meiul rivalisà încă cu porumbul. Din meiŭ se face braga.

Din *hrișcă* fac în Ardél, Moldova, pe lângă Brăila și în Basarabia, mămăligă, pâne, păsat saŭ cașă, care oferindu-mi-se și mie la o mănăstire din Basarabia, mi s'a părut destul de gustósă. Rușilor le place mult, dar se mănâncă și în Italia, Tirol și Stiria. Despre hrișcă ḍice ţĕranul din Moldova: «pânea eĭ scóte pe om din nevoie», și e nutritóre, dar nu dospesce ca cea de grâŭ. Crupele de hrișcă sunt prea bune. Pentru porcĭ este ca și orzul (*Septĕmâna*, 1853, pag. 115).

Orezul, care în multe ţĕrĭ calde servesce de basă alimentară, la noĭ se întrebuințéză în cantitățĭ marĭ. Reușià odinióră cultura luĭ în unele părțĭ ale Banatuluĭ, dar trebuindu-ĭ apă multă, se întreţin bălțĭ și ast-fel se măresce numĕrul victimelor suferinde de frigurĭ palustre.

* * *

Legumele sunt pentru ţĕranul român adaosul cel maĭ usitat și tot odată plăcut pe lângă pânea saŭ mălaiul de tóte ḍilele. Dar acestea nu se cultivă în de ajuns în raport cu cerința ce o are Românul pentru ele. Neajunsul lor e remarcat și de mediciĭ primarĭ. O propunere salutară pentru îndreptarea acesteĭ lacune în traiul ţĕranuluĭ avem dejà de la 1862 (*Marțian*, *Analele economice*, trim. III, pag. 5) unde se ḍice: «Comuna să dea în cultivarea învĕţătoruluĭ cel

puțin treĭ pogóne de loc de grădină, în care să cultive 300 de pomĭ roditorĭ, din carĭ 100 să-ĭ altoiască; să maĭ cultive apoĭ prin ajutorul elevilor și legume: fasole verde, varză, morcovĭ, cartofĭ și altele.» Se maĭ impun legumele la nutrirea nóstră, nu numaĭ pentru a alungà monotonia în alimente, cì și pe motiv fisiologic, anume că ușuréză eșirea din corp a resturilor de alimente nedigerate. Din acéstă causă se adaoge și la bucatele de cărnurĭ.

Cele maĭ nutritóre dintre legume sunt cele feculente, ca lintea, mazĕrea, bobul, fasolea; iar între cele erbóse este varza și ciupercile maĭ nutritóre. Feculentele, altfel numite «carnea săraculuĭ», când sunt verḑĭ, hrănesc numaĭ cât legumile erbóse. *Moleschott* ḑice, că dacă am împărțì alimentele în douĕ grupurĭ: nutritóre și maĭ puțin nutritóre, ar socotì feculentele, cu carnea și pânea, în grupa dintâiŭ, iar în privința mistuiriĭ crede, că mâncate fără capsule (cójă), ocupă locul între carne și pâne. Cum însă țĕranul nostru nu maĭ trece fasolea fértă saŭ lintea, mazĕrea prin sită, digerarea lor este maĭ grea decât a cerealelor *(Felix)*. Pentru bolnavĭ ar fi bine să scie și țĕranca română felul maĭ artificial de preparat; cel puțin dacă Românul nu vrea sĕ se lase de post nicĭ când e bolnav, apoĭ hrana aceea de post să fie maĭ puțin supĕrătóre pentru stomac.

Fasolea (făsuĭ, păsule) este maĭ general întrebuințată ca aliment de țĕranul român, rar lintea saŭ mazĕrea, pe care avênd'o, o dă boeruluĭ. Prepararea uneĭ legume atât de importante trebue să se facă cât se póte de rațional. Se póte gătì și de dulce cu grăsime orĭ cu carne de porc, dar Românul și-o păstréză maĭ mult pentru ḑile de post. Se întîmplă și cu fasolele că zéma se lépĕdă, cum am vĕḑut că se petrece și cu zéma de puiŭ, și anume pentru a face fasole sleită (făcăluită, Moldova).

Fasolele ferte și cu un fel de sos cu cépă prăjită se

numesc iachnie, care încă e bună, însă e o perdere alimentară zéma lepĕdată, care conține multe substanțe hrănitóre. O gospodină bună, care vrea să aibă fasole sleită, face în acelașĭ timp și fasole zémă, din care scóte cât e de trebuință spre a o slei (făcăluì).

Mazĕrea saŭ bobul se fac bătute, trecute prin sită și cu uleiŭ; sunt fórte nutritóre.

Se scie că fasolea veche de câțĭ-va anĭ rĕmâne tare la fert, decĭ și folosul eĭ nutritiv e scădut. Acelașĭ lucru se petrece și când se ferbe în apă vărósă. Unde sunt casele țĕrănescĭ acoperite cu material de acela și aprovisionate cu jghiab, care să dea țĕranuluĭ apă de plóie curată, acolo e bine a se ferbe în acéstă apă. De altmintrelea și unde se póte avé acésta, Românul totușĭ o crede spurcată și n'ar folosi-o la fertul bucatelor. In apa móle de rîŭ încă se ferbe bine fasolea. A tractà apa vărósă cu bicarbonat de sodă înainte de a ferbe fasolea în ea este un lucru prea incungiurător și nu ne putem așteptà de la gospodina română ca să-l adopteze. Uniĭ pun puțină cenușă curată în apă, ca să férbă bine fasolea și maĭ ales mazĕrea. Fasolea verde încă îșĭ are meșteșugul eĭ ca să fie bine fértă, ceea ce nu tóte țĕrancele sciŭ, anume punerea eĭ în vasul de fert când apa ferbe în clocot și puțină câte puțină. Cum că de-a dreptul în borș pusă nu ferbe bine, se scie, în mare parte.

După *Aurelian* (*Țéra nóstră*, p. 83), acum 20 de anĭ s'aŭ produs în tótă țéra aprópe 13 milióne ocale fasole și linte. In județul Iașĭ *(Alexandrini)* venià la 1883 de familie: 19 kgr. de fasole, 2 de mazere și 1,26 de linte; în județul Tecuciŭ la 1884: fasole 3 kgr. și linte indivisibilă pe persóne, adecă total 327.642 kgr. fasole, 516 kgr. linte și 9.460 bob (*Monitorul Oficial,* 10 Octobre 1885).

Recolta legumelor uscate pe 1891 o dă *Buletinul Statistic al Ministeruluĭ Agricultureĭ,* 1892, pag. 90.

Varza (curechiŭ) este a doua legumă de căpetenie pentru ţĕranul român. Pe timpul Romanilor se cultivà maĭ mult decât adĭ la noĭ, deşi *Raicevich* dice, că odinióră Româniĭ cunosceaŭ numaĭ varza, şi că numaĭ de câţĭ-và anĭ s'a maĭ introdus de către grădinariĭ transilvănenĭ tot felul de verdeţurĭ. Pe cât e de esenţial acest aliment, maĭ cu sémă pe timpul postuluĭ, când ţĕranul mănâncă varza murată drept salată la fertura de fasole saŭ o ferbe cu cevà arpacaş, este de mirat că se cultivă relativ prea puţin. Intâiŭ, fiind-că se cer locurĭ propriĭ pentru ca verzeĭ să-ĭ mérgă bine, maĭ cu sémă să fie umede; al doilea, fiind-că Românul nu ştie, ca Bulgarul saŭ ca Sêrbul, să-şĭ producă artificial acel loc necesar plantăriĭ de varză, prin udărĭ dese.

Tómna se consumă şi varză dulce, fértă saŭ crudă, dar în forma din urmă se asémĕnă cu un aliment pentru animale. In general însă se face murată, căpĕţînă (bună de sarmale) saŭ tăiată mărunt. Zéma de varză (mórea) cu cât este maĭ sărată, cu atâta este maĭ purgativă, şi se iea de către mulţĭ drept doctorie, iar la rănĭ pun frunză verde de varză, ceea ce este o veche tradiţiune de medicină poporală. De întrebuinţarea verzeĭ la vărzar am vorbit în alt loc.

Ca şi bureţiĭ, varza este ceva maĭ nutritóre decât celelalte legume erbóse. Ca să fie maĭ nutritóre, îĭ trebue grăsime, în post unt-de-lemn saŭ uleiŭ, dar prăjit, nu cum îl tórnă unele ţĕrance crud; de dulce, grăsimea póte fi substituită şi maĭ bine prin carne grasă. Când însă grăsimea e prea multă, varza e maĭ greŭ de mistuit. Varza în sine are puţine părţĭ tarĭ, celulóse, maĭ cu sémă ciocanul eĭ, carĭ sunt greŭ de mistuit şi umflă intestinele; când e stricată de-asemenea supĕră stomacul, ca şi când se consumă în cantitate prea mare.

Varza acră să nu stea în vase saŭ unelte ce coclesc.

Ar fi de dorit să nu lipséscă din nicĭ o casă ţĕrănéscă, precum este şi plăcută maĭ tuturor popórelor. Se pare că pe nedrept o declară uniĭ autorĭ de indigestibilă, ce în sine singură nu este. Stomacurĭ slabe bine înţeles n'aŭ decât să se ferésca de ea, pentru că se póte întîmpla, cum dice anecdota, ca un bolnav să se vindece, altul să móră de varză.

Castraveţiĭ şi *ardeiĭ* iĭ mănâncă ţĕranul vara crudĭ cu sare. Maĭ sus am vĕdut cum în 1848 Româniĭ ardelenĭ se miraŭ de Ruşĭ că mâncaŭ castraveţĭ crudĭ, nepreparaţĭ cu nimic. Nu de mult am vĕdut şi pe piaţa Dresdeĭ un sĕrman de muncitor hrănindu-se cu un castravete crud.

Maĭ bine este a-ĭ face pe ceĭ crudĭ salată cu sare şi cu oţet şi a stórce apa ce ese din eĭ. In case maĭ de sémă se pun la murat şi uniĭ iĭ aŭ până şi în postul de primăvară. Sunt bunĭ la mâncărĭ grase saŭ la fasole, ca un fel de salată, ca şi varza murată. Valórea lor nutritivă însă e minimă.

Uniĭ speculanţĭ, ca să le dea castraveţilor muraţĭ colórea frumósă verde, le adaoge pétră vînĕtă, ce este otrăvitóre şi care se descopere pe cuţitul cu care iĭ tăiem, luând o culóre arămie, deşi se exageréză mult cu privire la asemenea otrăvirĭ (v. *Weyl, Die Gebrauchsgegenstände,* Jena 1894, pag. 375).

Efectul feliilor de castraveţĭ puse pe frunte la durere de cap, ca şi al feliilor de cartofi, se póte atribuì rĕceleĭ lor şi sugestiuniĭ. *Aurelian (Ţéra nóstră)* arată că pepeniĭ, castraveţiĭ şi dovleceiĭ se cultivă relativ maĭ mult decât în orĭ-care altă ţéră din Europa.

Cartofiĭ încă sunt prea puţin nutritorĭ, dar aŭ însuşirea bună că sunt uşorĭ de mistuit. Se dice că în fómetea de la 1770, când numaĭ în Boemia ar fi perit 180.000 de ómenĭ, cartofiĭ aŭ prins bine la multă lume; se maĭ scie apoĭ că din America sunt aduşĭ în Europa ca şi fasolea,

tutunul, etc. Cartofiĭ stricaţĭ, carĭ aŭ şi miros urît, apoĭ ceĭ cu mugurĭ saŭ prea frageḑĭ, sunt vătĕmătorĭ sănătăţiĭ, nicĭ cója lor nu e bună, maĭ cu sémă când e grósă. Deşi sunt puţin hrănitorĭ, dar pentru variaţiunea alimentelor, ca adaus la alte bucate, sunt fórte de recomendat. Proprietariĭ ar puté desvoltà gustul ţĕranilor pentru a-ĭ cultivà, dându-le cu împrumut sĕminţa. Mediciĭ primarĭ de judeţe raportéză că prea puţin se cultivă cartofiĭ la ţéră. In judeţele Dorohoiŭ, Sucéva, Botoşanĭ, Roman, etc., aŭ început maĭ mulţĭ a-ĭ cultivà, dar în mare parte pentru fabricele de spirt. Despre judeţul Iaşĭ ne dă *Alexandrini* (*Studiŭ statistic asupra agriculturiĭ,* Iaşĭ 1884) următórele date: La 1876: 260.000 kilogr.; la 1877: 150,000; la 1882: 1.600.000; la 1883: 2.165.000 kilograme de cartofĭ, din carĭ numaĭ pe proprietatea M. S. Regeluĭ Poenĭ s'a cultivat jumătate de milion. La 1885 s'aŭ cultivat în Muscel 225 hectare de cartofĭ, iar în judeţul Némţul 226 fălcĭ, în judeţul Tecuciŭ 390 hectare saŭ 380.895 de kgr.; iar în 1886 în judeţul Bacăŭ 1.276 kgr. de cartofĭ. Pentru anul 1890 — 1891 ne dă cifre exacte din tóte judeţele *Buletinul statistic general al Românieĭ*, 1892, pag. 90.

Verdeţurile ce le consumă ţĕranul din grădină şi liveḑĭ sunt fórte numeróse. Unele sunt acrişóre de la sine, pe cele maĭ multe însă le acresce la pregătire cu fructe crude, cu borş (maĭ cu sémă în Moldova) saŭ cu oţet. De óre-care acid sunt obicĭnuiţĭ a uşà, ceea ce se explică prin faptul că acesta ajută mistuirea, le face maĭ gustóse, că alt-fel sunt prea leşióse, deşi cu dresură de grăsime saŭ cu carne, cu smântână, sunt prea bune şi dulcĭ. Valórea lor nutritivă este minimă, cum s'a ḑis şi maĭ sus, dar se combină bine cu alte alimente. De ele omul se simte numaĭ scurt timp sătul, pentru că se digeréză repede. Se întrebuinţéză mult urzicele, dintre carĭ este un soiŭ maĭ

mic numite grecescĭ, carĭ se fac maĭ în urmă până și în postul sf. Petru; apoĭ știrul, care ca și urzicele, se mănâncă maĭ mult nedres, bătut numaĭ cu o mână de făină de porumb. Maĭ alese bucate daŭ loboda, spanacul, dragaveiul și fasolea verde. Steghia cresce în luna Maiŭ și hăcuită cu carne o mănâncă și boeriĭ; maĭ sunt apoĭ susaiul, lăptucele, grâușorul, carĭ se fac salată cu oțet, sare și usturoiŭ, saŭ ciorbă, ca și fasolea verde, acrită cu zarzăre (corcodușe), cu prune, măcriș saŭ alte fructe verḑĭ și acre.

Dovlécul galben se face fert, maĭ rar copt; cel turcesc tot-deauna copt. Rar se întrebuințéză de țĕranĭ guliile, țelina, napiĭ (brójbe), morcoviĭ (ce conțin mult zahăr), ridichile, sfecla, hrénul, dovleceiĭ, bamele, pătlăgelele vinete și roșiĭ, alunelele (cu conținut de uleiŭ), etc.

Cu atât maĭ mult însă ține Românul la cépă, praz, leordă (cea din urmă în primăvară, când se cam sfîrșesce cépa, îĭ ține acesteia locul) și înfine la usturoiŭ (aiŭ), din care face mujdeiŭ cu oțet saŭ cu poșircă (liverj) ce resultă din rĕmășițele de prune din carĭ s'a destilat țuica. *Oțetul* de vin este cel maĭ bun, pe când cel făcut din esență (și cel făcut cu acid sulfuric) este prea ințepător la gust și miros și e fără de aromă. Oțetul ajută întru cât-va digestiunea, dar cel de esențe rele póte fi chiar vătĕmător sănătățiĭ, de aceea s'a și luat mĕsurĭ în cestiune (*Buletinul Direcțiuniĭ serviciuluĭ sanitar*, VI, p. 18). Romaniĭ nu aveaŭ alt acid decât oțetul și de aceea numirea «acid» însemnéză oțet și acrélă.

Pĕtrunjelul se pune numaĭ în bucate maĭ bune de carne etc.; tot rar se întrebuințéză și mărarul, anume la castraveţĭ muraţĭ. Hemeiul saŭ curpen saŭ sparanghel, ardeiŭ verde și roș, cimbru, untișor și limba bouluĭ (anchuza) ca și a óieĭ (plantago) se fac salată; apoĭ leuștén,

păpădie, potbal (umbra iepureluĭ, spanac); pepenĭ galbenĭ (zemoşĭ) şi verḑĭ (lubeniţe).

Intre *fructe*: zarzăre, corcoduşe, mere, pere (şi pădureţe), gutuĭ, prune, cireşe, vişine, dude, fragĭ, smeură, căpşune, strugurĭ, aguridă, porumbe etc.; tóte acestea sunt prea puţin nutritóre (1).

Nucile şi alunele aŭ valóre maĭ mult pentru oleiul ce conţin. Afară de *oleiŭ* de nucĭ, cu care mulţĭ dreg bucatele în loc de grăsime, Româniĭ maĭ fac oleiŭ şi din sĕmînţă de cânepă, de flórea sóreluĭ, de jir, în general însă întrebuinţéză untul-de-lemn (zaichin) de măsline; în Moldova maĭ mult oleiŭ. Unde a fost vorba de nutrire în Ardél, am vĕḑut că restul de la oleiŭ se numesce jufă. In unele părţĭ se pune mac pe turte, pe cozonacĭ (colacĭ); mirodenie este şi piperul ca şi ardeiul roşu pisat saŭ bucăţele, ce are defectul că irită somacul şi-l excită la bĕutură.

Aliment destul de nutritor, deşì greŭ de mistuit, sunt *bureţiĭ*, carĭ nutresc cam a ḑecea parte cât carnea. Pe când rĕutatea fructelor zace în consumarea lor în stare necóptă, putredă saŭ în cantitate prea mare, la bureţĭ trebue să ne ferim ca să nu fie otrăvitorĭ. *Dr. Păunescu* (*Igiena*, pag. 123) spune că minătărcile ce vin din Rusia uscate sunt multe otrăvitóre, dar ţĕranul de sigur nu ajunge la acestea; afară de aceea Românul e bun botanist, în cât în practica nóstră medicală nu ne vin otrăvirĭ cu bureţĭ din partea ţĕranilor, cum se vĕd prin capitale marĭ. Afirmă şi *Dr. Cihac*, că n'a vĕḑut cas de asemenea otrăvire în 35 de anĭ; crede însă că odată cu civilisaţiunea, va perde şi Românul din cunoscinţele sale botanice (2).

(1) Am stat ca copil o ḑi la vie, mâncând numaĭ strugurĭ, ce conţin destul zahăr; dar séra, când am dat de pâne, mi se părea că e maĭ bună ca mierea.

(2) Se consumă: ciuperca de băligar (agaricus campester) saŭ burete de luncă, bureţĭ de prunĭ (a. prunulus, mousseron), păstrăvul de salcie (alb) şi

Bureţiĭ suspecţĭ să-ĭ punem în sare înainte de a-ĭ găti pentru mâncare, prin ceea ce otrava eventuală se maĭ perde. *Dr. Popescu-Takénu* (*Igiena*, pag. 242) arată, că la noĭ se obicĭnuesc ciupercile albe (trufele ţĕriĭ nóstre), minătărcile în oţet (ghebe), bureţĭ de Odessa etc.

Strohmer (op. cit., pag. 242) observă, că în Alpĭ se găsesc mulţĭ bureţĭ, dar locuitoriĭ se tem de ceĭ otrăviţĭ şi nu consumă de nicĭ uniĭ.

Pesce se consumă mult în ţéra nóstră, cum am vĕḑut din rapórtele medicilor şi cum póte observà orĭ-cine pe la tîrgurĭ cantităţile în carĭ se cumpĕră de ţĕran. Próspĕt e nelipsit în douĕ sĕrbătorĭ ale postuluĭ Pascelor, Buna-vestire şi Floriĭ; şi cel ce n'are próspĕt, mănâncă de cel sărat, fert saŭ fript (în case maĭ bune la tavă) cu orez şi cu unt-de-lemn, ceea ce este o recreaţiune în acel lung post. Cel sărat este tot-deauna prea sărat, decĭ orĭ să stea câte-va ore în apă înainte de a fi fript, orĭ să se férbă, prin ce maĭ perde din sarea ce conţine.

Unele soiurĭ de pesce sunt aprópe aşà de nutritóre ca carnea şi cu cât e pescele maĭ gras cu atât e maĭ nutritor, dar în acelaşĭ timp şi maĭ greŭ de mistuit, în general însă nu atât de greŭ precum se crede. *Munk* (*Einzelernährung und Massenernährung*, Jena 1893, pag. 77) laudă scrumbia ca eftină, gustósă şi nutritóre.

---

bureţĭ de salcie (gălbuĭ), bureţĭ de zăvoiŭ saŭ de plop şi de cireş; ciuciulete, ce se face pe câmp, înalt, alb şi în forma cortuluĭ; nane, tot în forma ciuciuleteluĭ, dar negru de desubt, de-asupra alb, códa subţire (pe la Găescĭ); buretele de mărăcine, gălbuiŭ, cresce la rădcina porumbaruluĭ saŭ prin mărăcinĭ, ferţĭ se mănâncă cu usturoiŭ; bureţiĭ negri (de tómnă), de colóre vînătă, pălăria de-asupra netedă, de lăţimea palmeĭ saŭ maĭ mare, cresc pe lemne în pădure, se opăresc şi se pun în oţet pentru iarnă; primăvara cresc bureţiĭ păstrăvĭ, roşiĭ preste tot, şi tot atuncĭ pe vremea fragilor, bureţiĭ nemţescĭ, încreţiţi la vîrf; sbirciocĭ (morchella esculenta); bureţiĭ lăptoşĭ, marĭ, albĭ, ce cresc în pădure sub frunză; rîşcovul (cantharellus cibarius) care ca burete de brad este un aliment călugăresc; hrib saŭ minătarcă saŭ pitóncă (boletus edulis): minătărcĭ micĭ, minătarcă mare, cărnósă; bureţĭ galbinĭ, bureţĭ iuţĭ, etc.

Ţĕranul vinde *racĭ* şi nu-ĭ prea mănâncă însuşĭ, de óre-ce abià mulţĭ pot da óreşĭ-care cantitate de hrană. Audiam în Basarabia proverbul acesta:

C'un rac, tot sărac,
C'un chipic, tot calic.

Pescele vine adese-orĭ stricat în comerciŭ şi consiliile de igienă trebue să aibă cea maĭ mare grijă pentru a fi confiscat; de aceea pe post, maĭ cu sémă la început, să se inspecteze băcăniile de mediciĭ în drept, ca să nu se vîndă pesce stricat, căcĭ ţĕranul sĕrman lăcomesce şi la acesta, pe motiv că e maĭ eftin. Tot asemenea se póte întîmplà şi vara cu pescele próspĕt, când pentru transporturĭ maĭ îndepărtate nu se ieaŭ mĕsurĭ de a fi pus în ghéţă. Pescele prea sărat, ca şi măslinele şi alte materiĭ excitante, de carĭ se face abus la noĭ, maĭ cu sémă de ceĭ cu stare, póte causà adese-orĭ bóle de stomac. Fert saŭ fript pe cărbunĭ, dă o carne maĭ móle, maĭ digestibilă şi gustósă, decât este când se mănâncă crud, ceea ce mulţĭ o fac, deşì numaĭ la popórele primitive se póte vedé asemenea hrănire. Sardelele, ţîriĭ, icrele se consumă cum sunt saŭ ca salată; cele dintâĭ aŭ o carne fragedă de la natură şi, stând tot-deauna în oleiŭ, nu se usucă nicĭ odată. Intre bolnaviĭ de stomac vor fi destuĭ, carĭ aŭ făcut excese în mâncarea de ţîrĭ şi icre sărate, etc (1). Acestea sunt cele maĭ *sărate* bucate ce consumă ţĕranul, că altmintrelea nu consumă sare din cale afară multă; brânza încă este maĭ tot-deauna prea sărată.

(1) După *Dr. Codrescu* (*Igiena*, 1880, p. 101), maĭ uşor de mistuit şi nutritor sunt: păstrăvul próspĕt, apoĭ carasul, şalăul, ştiuca, crapul, svârluga; iar maĭ greŭ de mistuit sunt : linul, somnul, morunul, etc. *I. Ionescu* enumeră: saldău, (Cerna), nisetru, păstruga, cega, sinul, odoviţa, mihalţ, fusar, flórea, rĕspîrul, mréna, scrumbia, săbióra, tiscovul şi porcuşoriĭ (Dunăre). In Argeş: ciortan, clén, caracudă, murgoĭ, soréţă, bórţă, sglăvócă, biban, costrîş, rĕspîr, şalăŭ. In Rĕstóca din Găescĭ: ciparĭ, vîrlarĭ şi mărginarĭ, racĭ, scoicĭ; dar brósca ţestósă Româniĭ de pe acì nu o mănâncă. Lacherdă încă mănâncă uniĭ ţĕranĭ.

In ale ***brânzei, untului, laptelui,*** etc., Românii sunt destul de meşterĭ. Nu mě pot împăcă însă cu brânza făcută din laptele din care s'a ales smântâna, care brânză presărată şi cu negruscă (sěmînţă de cernuşcă) are aspectul uneĭ bucăţĭ de var, fără ochiurĭ, fără grăsime, adese-orĭ prea sărată şi iute.

Telemea (brânză de putină, brânză bulgărésca) se face din laptele din care s'a scos untul.

Brânza de vacă póte avé un gust şi miros displăcut în casul când gospodina n'a sciut, saŭ a fost prea lenósă, să spele bine ólele de lapte (cu apă fértă şi cenuşă) şi să le usuce. Untul topit deasemenea se face iute, dacă nu sunt curate vasele prin carĭ a trecut.

Istoria ne spune că Geto-Daciĭ sciaŭ a scóte unt din lapte, prin urmare şi smântână şi brânză.

Se maĭ strică (râncedesce) untul-de-lemn ca şi slănina, când aduc turburărĭ consumatorilor carĭ din spirit de economie nu le evită. Românul dice: «i s'a întors» (aplecat) de vre-o mâncare şi-l trage pe mânĭ cu usturoiŭ şi pe corp, ca să-ĭ trécă derangiarea de stomac. Usturoiul este şi un mijloc preventiv pentru acest soiŭ de îmbolnăvire, de aceea îl mănîncă mulţĭ cu slănină.

Laptele este un aliment complet, maĭ cu sémă în primul an al vieţiĭ omuluĭ, şi ţěranul îl şi numesce «mâncare copilărescă»; la muncă grea niciĭ n'ar puté ţiné cu el, de óre ce nu dă în cantitate relativ mică destulă putere.

Pentru copiĭ însă este indispensabil, şi lipsind copiilor de înţărcat, îĭ expune pe aceştia în mare numěr la mortalitate. Vedĭ mame alăptându-şĭ copilul şi până preste etatea de doĭ anĭ, pentru că-ĭ lipseşte «hrana copilărescă» de la vacă; care o are şi îşĭ înţarcă copilul înainte de a-ĭe şi dinţiĭ, greşesce în sens contrariŭ (1). Cărticica igienistuluĭ nostru

(1) *Marian, Nascerea la Românĭ*, 1892, pag. 422, arată că în România se înţarcă copiiĭ la un an şi jumătate, iar când mama a pornit grósă, la 7—9 lunĭ;

amic al copiilor ar trebui cetită de mame ca o carte de rugăciune. Ele trebue să scie la ce vîrstă ce fel de grosime (densitate) de lapte se cere, ceea ce multe şi sciŭ, învĕţându-se una pe alta. Laptele e bine suportat şi de stomacurile slabe ale bolnavilor. Despre laptele amar, crede Românul că e causat de vre-o buruiană din păşune, în realitate însă e o putredire în lapte, care pricinuesce urdinărĭ (diaree) rele la copiĭ. Laptele vitelor bolnave de gură şi copite transmite un fel de stomatită aftósă şi la om.

In privinţa mistuiriĭ, brânza e contrară de la ce este laptele şi se socotesce între alimentele cele maĭ greŭ de mistuit, dar este fórte nutritóre, conţinênd materiĭ azotate, neazotate şi grase. Nu maĭ trebuie să laud caşcavalurile nóstre, brânza de burduf şi sburată, maĭ cu sémă când sunt şi curat făcute. Urda este maĭ puţin nutritóre, dar maĭ uşor de mistuit.

Laptele bătut (zara), perdênd untul, este încă nutritor prin brânza ce i-a maĭ rĕmas. Are gust plăcut şi se bea mult în Muntenia, d. e. în Vlaşca; ne spune acésta şi medicul de acolo. Iaurtul e maĭ nutritor şi bun pentru stomacurĭ leneşe la mistuit. Corasta (colostrum), ce se face la 2—3 dile după ce fată vaca, se dă fértă la copiĭ, iar în post o dă la porcĭ; conţinênd mult zer şi brânza din ea avênd puţină grăsime, este puţin nutritóre.

De cafea cu lapte ţĕranul nostru nicĭ nu viséză, cum vedem la alte popóre, d. e. în comuna Miroslava din judeţul Iaşĭ, o colonie de Italienĭ trăesc în condiţiunĭ fórte rele, dar cafea cu lapte totuşĭ sunt obicĭnuiţĭ a luà. Pe cea négră o aŭ şi soldaţiĭ românĭ în locul rachiuluĭ de diminéţă.

în Bucovina la 2 anĭ fără o lună; în Transilvania se crede că e bine ca copilul să sugă 2 păresimĭ; în fine în Banat: unele înţarcă copilul înainte de a se împlinì anul, altele la 1 an şi jumătate saŭ la 2 anĭ, iar din dragoste mare către copil la 2—5 anĭ (asemenea păcat igienic se afirmă că a comis şi autorul). Cele maĭ multe femeĭ dic, că nu trebue sugă copilul 2 anĭ încheiaţĭ

Ouĕle daŭ într'un volum mic o cantitate mare de nutriment. Pentru păsĕrĭ ele sunt un aliment complet, nu însă și pentru om. Se găsesc multe la țĕran, ca și găinĭ, însă le vinde în mare parte, precum ne spun și medicii de județe. Același lucru face și țĕranul frances cu ouĕle (*Layet*). Numaĭ la Pasce se consumă multe și ferte tare, ast-fel că sunt grele de mistuit și multora le strică stomacul.

Importantul aliment, *carnea*, pentru țĕranul nostru se póte socotì ca aliment de sĕrbătóre. Vor fi mulțĭ țĕranĭ și de aceia, carĭ numaĭ de 5—6 orĭ pe an mănâncă carne, cum arată medicul primar al județuluĭ Tecuciŭ, și acésta maĭ cu sémă ceĭ ce n'aŭ avut porc la casă.

Dejà la 1861 (*Analele economice*, pag. 50). *Dr. Felix* tractând despre nutrimentul țĕranuluĭ nostru, între altele scrià că frigurile intermitente este cea maĭ răspândită bólă în țéra nóstră, și jumătate din mortalitate i se póte atribuì acesteĭ bóle, trebue decĭ ca carnea să fie maĭ bine representată între alimentele țĕrănimiĭ. La 1890 (« *Voința Națională* », 17 Martie) economistul nostru *Aurelian* îșĭ exprimă părerea de rĕŭ că n'avem date statistice relativ la consumațiunea carneĭ; iar la 1875 calculà tot d-sa câte 18 ocale (23 kgr.) de carne de locuitor pe an, dar observà că în orașe consumațiunea prepondereză. *Layet* (op. cit., pag. 212) arată că în Francia consumă orășanul 64, țĕranul 7 kgr. de carne pe an. La noĭ țĕranul care taie un porc de Crăciun póte avea cam 10 kgr. de carne de suflet; maĭ mânâncă apoĭ și puĭ și carne de óie, de miel, în cât cred că întrece îndoit saŭ maĭ mult pe a țĕranuluĭ frances; ceĭ ce nu taie porc, natural că nu se apropie de acéstă cantitate.

Valórea carneĭ stă în aceea că se digeréză maĭ mult decât vegetalele și conține cantitățĭ marĭ de materiĭ azotóse, de grăsimĭ și sărurĭ importante; îĭ lipsesc numaĭ materiile amiloide. *Parkes* și încă uniĭ autorĭ nu sunt sigurĭ, dacă

carnea măresce maĭ mult puterea corporală și spirituală decât alte alimente azotóse. Carnea de vacă e cea maĭ nutritivă, urméză apoĭ cea de porc, de óie, de păsĕrĭ etc., dar digestibilă în grad maĭ mare este cea din urmă, apoĭ cea de vițel, de óie, de vacă, căprióră, etc. Carnea de cal nu o mănâncă Românul, cu tóte că uniĭ doctorĭ o recomandă (d. e. *Drăgescu*); și *Moleschott* ḑice că Papa Grigorie III în secolul VIII-lea a făcut rĕŭ de a interḑis consumarea acesteĭ cărnĭ. La noĭ vițelul se mânâncă numaĭ la oraș, dovadă și proverbul: «trăesce ca vițelul la oraș».

Carnea de bivol nu este așà de bună ca cea de boŭ; la noĭ bivoliĭ sunt maĭ numeroșĭ prin Teleorman, Vlașca, Ilfov, Romanațĭ, Dolj și Ialomița. Maĭ preferită este de Român carnea de porc, pentru că și crescerea acestuĭ animal este maĭ lesniciósă, dar și mielul și óia sunt maĭ accesibile Românuluĭ decât carnea vitelor marĭ. Și cel sărac, care n'a putut ține porc, îșĭ cumpĕră carne de Crăciun saŭ îĭ dă vecinul sĕŭ orĭ rudele sale de pomană.

Carnea grăsunuluĭ îngrășat cu jir și a celuĭ ținut pe câmp la erburĭ și rădăcinĭ, nu este așà de bună ca a celuĭ îngrășat acasă, dar slănina, fiind cu straturĭ de carne printre grăsime, este maĭ gustósă. Cârnațiĭ groșĭ, caltabоșiĭ (traista luĭ Crăciun) făcuțĭ cu sânge închegat, cu bojoc etc., se strică ușor și trebuesc consumațĭ în scurt după facerea lor, căcĭ altmintrelea consumatorul se póte îmbolnăvì.

Din fericire porciĭ la noĭ n'aŭ trichină, cum d. e. în Chicago la fie-care 40 de porcĭ unul e bolnav de trichină. Carne de porc cu cisticerc (măzĕrică) s'a confiscat în capitală în 1892 preste treĭ miĭ de kgr. cum ne spune raportul mediculuĭ șef al capitaleĭ. Țĕranul însă mânâncă carnea «cu linte». Se fac și cârnațĭ subțirĭ, carĭ pentru conservare se pot afumà ca și carnea de porc. Acest mod

de preparare e mult maĭ avantagios decât muratul cărneĭ în sare, care scóte unele părţĭ nutritóre din carne.

La facerea *pastrameĭ*, cu trecerea eĭ prin apă, de asemenea se perd multe substanţe din carne. Apoĭ, cum am observat în rîul Ialomiţa, bucăţile de carne destinate a deveni pastramă, eraŭ maĭ rĕŭ tractate decât nisce peĭ de óie, aruncate prin nisip şi noroiŭ. Ar fi de dorit ca să se facă îmbunătăţirĭ în acéstă privinţă, fie din partea statuluĭ, fie din a particularilor, până a nu ajunge America şi alte ţĕrĭ a ne concură chiar şi în principalele nóstre producte. Odată se exportaŭ multe producte cărnóse de ale nóstre, adĭ însă se exportéză maĭ mult vite. Facerea de pastramă îşĭ trage originea din Orient şi numaĭ în acéstă parte de lume vom maĭ puté exportà pastrama, căcĭ în cele-lalte gusturile sunt maĭ rafinate şi trebue să ne conformăm lor. Maĭ sus am vĕdut că în Transilvania nu se mănâncă pastramă. În Dobrogea (*Călĕtoria* de *Burada*, 1880, pag. 255) Românul cântă: «De-aş trăi până la tómnă să beaŭ vin, să fac pastramă.»

După calculul *Druluĭ Felix* (*Anale economice*, 1861, pag. 50) cumpĕrătorul de pastramă e înşelat în privinţa valoriĭ eĭ nutritive în raport cu a cărneĭ próspete, căcĭ ocaua pe preţul de 2 leĭ abià valoréză cât carne próspétă de un leŭ. Maĭ are apoĭ şi vegetaţiunĭ nu tocmaĭ prielnice sănătăţiĭ. Fabrica de conserve din Câmpulung a produs conserve de carne pentru armată de o bunătate însemnată, în cât începutul bun ne póte încuragià pentru continuarea în acéstă direcţiune. Este costul mărişor, care împedecă pe ţĕranĭ de a-şĭ procurà asemenea preparat alimentar, de alt-fel maĭ accesibil decât carnea de vită mare. Cel puţin de s'ar înlesnì pentru bolnavĭ consumaţiunea de asemenea carne conservată. Alăturĭ de gramul de chinină să fie şi cutia de carne bine conservată. Cele neînchise ermetic se strică şi nu se pot consumà. Pe la sate am vĕdut

cutiĭ cu sardele tóte sfărâmate. Ce bune ar fi în loc de acestea conservele de carne, căcĭ ţĕranul nu prea consumă sardele.

In loc de a-şĭ asvîrlì ţĕranul paraua sa greŭ câştigată pe tutun şi rachiŭ, maĭ bine ar luà asemenea preparat, fórte compensator pentru munca ce a desfăşurat la câştigarea banuluĭ sĕŭ. Prevĕd însă greutatea cu care primesce ţĕranul orĭ-ce inovaţiune. Să căutăm a-l luminà asupra tuturor cestiunilor de igienă şi cu timpul, convingêndu-se că-ĭ sunt de folos, le va adoptà.

Păsĕrile de casă (hórele, orăteniĭ), cum vĕḑurăm, le vinde ţĕranul; ar trebuì însă ca să consume şi el dintr'însele, pentru care scop să le prăséscă în numĕr şi maĭ mare, să-şĭ îngrădéscă curtea, ca să le îngrijéscă maĭ sigur; vitele marĭ de asemenea să le îngrijéscă maĭ bine, să le facă grajd igienic, o păşune bună să le fie asigurată, reproducţiunea să fie alésă etc. Românul are proverbul: «găina bĕtrână face zéma bună», dar igiena nu dă atâta importanţă zemeĭ cât dă cărneĭ.

Vitele tăiate prea tinere daŭ carne uşor de mistuit, dar maĭ puţin nutritóre; a celor maĭ bĕtrâne presintă condiţiunĭ inverse. Proverbul ḑice: «Carne tînără şi pesce bătrîn.» Fiind unele vite bolnave de vermĭ (parasiţĭ) aşezaţĭ în musculatură şi în alte organe, saŭ de oftică, de aceea este bine ca productele şi carnea lor să nu se mănânce crudă.

Greutatea de a se tăià la ţéră vite maĭ marĭ este lipsa de consumatorĭ suficienţĭ. Şi în acéstă privinţă ar fi bine ca cătunele să fie concentrate în comune marĭ. Se taie vite marĭ numaĭ când şi-aŭ rupt vre-un picior, ceea ce nu alteréză valórea cărneĭ, dar e rĕŭ când se taie de cele bolnave, cum s'a arătat d. ex. că în Moldova se mănâncă oile cu gălbéză.

Alte păsĕrĭ decât cele domestice se consumă puţin de

ţĕranul român, iar unele de fel nu le mănâncă; chiar un proverb ḑice: «Nu tot ce sbóră se mănâncă» (1).

Felurile de prepararea bucatelor obicĭnuite sunt puţine la ţĕranul român, de regulă numaĭ un fel la o mâncare, anume orĭ un borş saŭ ciorbă (zémă acră), orĭ altă fertură (udătură); în sĕrbătorĭ şi friptură, rar şi prăjitură. In părţile unde nu e borşul obicĭnuit, îl înlocuesce oţetul, mórea de varză saŭ fructe verḑĭ acre. Mâncările şi numirile turcescĭ ca: ghiudem, ciulamà, pilaf, iachnie, ghiveciŭ naţional, nu se prea află la ţĕran.

Relativ la succederea bucatelor, proverbul ḑice:

Dacă aducĭ întâiŭ terciul,
Pe urmă aducĭ de surdă
Óspeteluĭ caş şi urdă.

Dacă *recupitulăm opiniunile medicilor* primarĭ de judeţe din rapórtele lor de maĭ sus, vedem, cu privire la hrană, că d. ex. în judeţele Buzĕŭ, Prahova, Putna şi Rîmnicul-Sărat, se consumă pesce şi pastramă alterate; productele vitelor şi pasĕrilor, precum şi pe acestea le vînd în judeţul Botoşanĭ, unde iarna nu prea este lapte, pentru că vacile sunt rĕŭ ţinute; în judeţul Brăila, cumpĕră pesce şi alte legume pe baniĭ din vînḑare şi în judeţul Vasluiŭ, unde trăesc rĕŭ din causa sărăcieĭ şi a bigotismuluĭ. Tot din causa neaveriĭ se nutresc rĕŭ şi în judeţul Némţul pe când în judeţele Ilfov, Ialomiţa şi Tutova se ḑice că e hrană bună, suficientă. In Dolj şi Teleorman se hrănesc ómeniĭ mult cu pesce din bălţĭ şi din Dunăre. De cartofĭ se vorbesce la judeţele Iaşĭ şi Sucéva că se cultivă, pentru judeţul Vîlcea maĭ cu sémă

(1) Iată lista unora: vrabie (deşi în puţine locurĭ), prepeliţă (pitpalac), potîrniche, raţă sĕlbatică, găină s., gâscă s., curcan s., dropiĭ (dropică), porumbel (golumb), mierlă, sturz, grangure (coţofenesc şi românesc), cîrsteiŭ, bibilică (pichire), cocor, lebĕdă, leşiţă, lostun, pescar, sitar (becaţ) şi turturea. Intre animale de vînat: iepure, căprióră, porcĭ sĕlbaticĭ etc. Nu se mănâncă: ciocârlie, şérpe, brósce, pe carĭ alte popóre le mănâncă.

la munte și pentru județul Constanța, se cere cultura lor. Vilcenii, ca să combată neajunsurile, s'aŭ apucat de meșteșugurĭ și de comerciŭ. In județul Brăila oțetul este ceea ce e pentru Moldovén borșul. In județul Roman fructele causéză o mulțime de enterite, iar mămăliga cu drojdiĭ de vin dă intoxicațiunĭ alimentare la copiĭ până la etatea de 10 anĭ *(Dr. Teodori)*. Carnea se consumă rar în județul Tecuciŭ, iar în județul Tutova sunt căsăpiĭ prin multe comune rurale, cum se propune a se înființà și în județul Iașĭ. In Dolj carnea e eftină.

Intre *propunerile* ce s'aŭ făcut pentru ameliorarea hraneĭ țĕranuluĭ, vedem că din județul Argeș se cere o lege care să oprescă consumarea porumbuluĭ stricat, ceeace se și face la 1893; iar în județul Rîmnicul-Sărat se cere a se înființà brutăriĭ în fie-care comună, carĭ să fie subvenționate de comună orĭ de județ; pe când în județul Ilfov se exprimă dorința de a se ține Dumineca predicĭ instructive pentru poporenĭ. Mĕ asociez la acéstă propunere, ca ast-fel să se dea igieneĭ o desvoltare însemnată nu numaĭ prin școle, ci și pentru adulțĭ. Un om de stat celebru, Lordul *Derby*, ḍice: «Invĕțămîntul igieneĭ este maĭ important și decât legislațiunea de igienă».

Trebue însă pe tóte căile să căutăm a ridicà posițiunea materială a țĕranuluĭ nostru, pentru că se póte observà că unde ceva ceva câștigul sĕŭ e maĭ lesnicios, acolo se și nutresce maĭ bine.

Pe lângă îmbunătățirile necesare, ce le-am arătat maĭ sus, maĭ numesc și cultivarea albinelor în dimensiunĭ maĭ marĭ, că de unde exportam odinióră miere și céră, aḍĭ importăm. Schimbarea relațiunilor economice ne explică de alt-fel acest regres într'o specie óre-care de industrie. Astăḍĭ locul lumînărilor l'a luat petroleul, locul miereĭ, zahărul de fabrică. Va trebuì decĭ să ne acomodăm spirituluĭ timpuluĭ, să cultivăm productele ce se

cautâ astâdĭ. Sfeclele şi napiĭ, întrebuinţaţĭ şi la fabricarea de zahăr şi la cea de alcool, s'ar puté cultivà în cantităţĭ marĭ şi la noĭ. Rapiţa, care dă primul ban ţĕranuluĭ din recolta anuală, ar trebuì apreciată în destul şi la noĭ; hameiul, cânepa, inul, mĕtasea, brânza, păsĕrĭ domestice, fructe din pomĭ roditorĭ altoiţĭ, oĭ, porcĭ şi alte vite, să le cultive ţĕranul nu numaĭ pentru mărginitul sĕŭ usufruct, ci să fie înmulţite, spre a puté fi exportate, căcĭ dejà avem în căile ferate mijloc maĭ lesnicios de transport.

Nu cerem ca ţĕranul să-şĭ iea de la gură ceea ce are şi să vîndă, să exporteze, ci maĭ nainte să cultive aceste producte în mod raţional şi abundent şi apoĭ să beneficieze de ele în mod folositor. Sciinţa de economie şi cea de igienă îşĭ tind acì mâna una alteia spre a luminà pe ţĕran şi a-l ridicà la un nivel de bună stare maĭ înalt.

Să vedem acum şi cum judecă Românul însuşĭ despre hrana sa:

— Uită-te la faţă, şi mĕ'ntrébă de viéţă.
— Imbucătura mare strică stomacul.
— Lângă cuhnia cea bogată, sărăcia gata.
— Gura omuluĭ e iad, cât să-ĭ daĭ tot dice 'ad.

Saŭ:

— Burta n'are feréstră, să se vadă ce e în ea.
— Omul trăesce cu ce bagă 'n gură.
— Omul, de ce-ĭ place, de aceea se îngraşă.
— Cel înţelept îşĭ gătesce încă pân' nu flămândesce.

De *mălaiŭ:*

— Umblă pe drum cu alaiŭ, ş'acasă n'are mălaiŭ.
— Şi cu păsat la masă omul se 'nveselesce.
— Când fertură 'n ólă, şi când mămăligă gólă.
— Bună e mămăliga, când ne lipsesce pânea.

De *chisĕliţă:*

— Pe uliţă Chiriţă, ş'acasă chisĕliţă.

De *terciŭ:*

— Cine are piper mult, bagă şi în terciŭ.

De *carne:*

— După ce e carnea grasă, maĭ pune şi sĕŭ.
— Găina bĕtrână face zéma bună.
— Carnea tînĕră şi pescele bĕtrân.
— Uşurelu's uşurel,
C'am mâncat carne de miel
Şi costiţă de purcel.

— Dragostea de Unguróie
Ca şi carnea cea de óie,
Cum o puĭ la foc, se móie;
Iar dragostea de Româncă
Ca carnea cea de junincă,
Că şi domniĭ o mănâncă.

De *pâne:*

— Tot din grâŭ se face şi sĕcara.
— Cel flămând nu maĭ cunósce dulcéţa pâniĭ calde.
— Pâne cu sare e gata mâncare.
— Pânea uscată sgîrîe la gât.
— Mălura din grâŭ se alege la rîŭ.
— Câte pite rele, tóte ale nuroriĭ mele.

De *ridiche:*

— Dintr'o ridiche patru felurĭ de mâncare face: rasă şi nerasă, cute şi feliĭ.

De *fasole:*

— Dragostea de fată mare, ca fasolea în căldare, când îĭ puĭ un pumn de sare.

Despre *şofran:*

— Scie mocanul ce e şofranul? când îl vede pe tavă, gândesce că e otravă.

Despre *iepure:*

— Iepuraşu-ĭ bun de zémă, iepuróica de friptură.

De *pesce:*

— Frunḑă verde clocoticĭ, bun îĭ borşul cu chiticĭ.

De *miere:*

— Mierea 'n gură e plăcere, dar la inimă durere.
— Când daĭ preste miere, nu mâncà preste mĕsură, că şi ce n'aĭ mâncat îţĭ scóte din gură.

De *chişlég:*

— Că nimica nu-ĭ sub sóre ca chişlégul cu mălaiŭ.

Despre *sare:*

— Nu e meşteşug a găti o mâncare, ci e meşteşug a o potrivì din sare.

— Copiliţa ne'nvěţată face pita nesărată, şi-o mănâncă cum o face, şi tot ḑice că îĭ place.

— Sarea e bună la fertură, însă nu preste měsură.

In fine:

Fac un prasnic şi pomană
Cu friptură şi cu zémă.

Şi:

Pe pîrîŭ cu lemne verḑĭ
Vine mîndra cu scoverḑĭ,
Pe pîrîul cu răchite
Vine mîndra cu plăcinte.

* * *

In câte-va cuvinte voiŭ analisà însemnătatea din punct de vedere igienic a *vaselor şi uneltelor* de bucătărie şi gospodărie, ce servesc pentru conservarea, prepararea şi introducerea în organism a diferitelor alimente şi běuturĭ necesare pentru întreţinerea vieţiĭ. La locuinţă şi în special la bucătărie, a maĭ fost vorba de unele dintr'însele. Le ieaŭ în considerare după materialul din care se compun, şi în general maĭ observ că ţěranul nu posedă multe, pentru că nicĭ nu gătesce de odată multe soiurĭ de bucate.

Pétra, după descrierile anteriôre, numaĭ în Transilvania se întrebuinţézǎ la facerea unor prăjiturĭ; apoĭ petre grele se maĭ pun şi preste fundurile ce acoper şi apasă în putine varza acră saŭ murăturile. Rar se găsesc în acest scop putine cu şuruburĭ, cum aŭ uniĭ, în dimensiune mare, şi pentru storsul vinuluĭ. Igiena n'are nimic de obiectat dacă numitele petre sunt curate. Petrele moriĭ, numaĭ când se ferecă móra, lasă din ele fărîmăturĭ, carĭ amestecân-

du-se cu făina, o fac neconsumabilă pentru om și se și dă la animale. Cu *cărămida* vine pânea saŭ mălaiul în contact, când acestea se coc în spuză saŭ în țest, ceea ce însă e maĭ bine decât la tavă.

Porțelana este fórte bună pentru vasele de gospodărie, ca și *sticla*. Nu tot așà e *lutul*, căcĭ nesmălțuit și poros, permite lichiduluĭ a străbate afară, deși de altmintrelea vasele nesmălțuite sunt maĭ bune decât cele rĕŭ smălțuite, în casul din urmă putênd fi smalțul vătĕmător sănătațiĭ. In «*Buletinul Direcțiuniĭ serviciuluĭ sanitar*», V, pag. 163, sunt ordine în acéstă privință; în Germania prevede legea, ca glazura să fie fără plumb, dar pentru olarĭ este greŭ a face smalțurĭ fără amestec de plumb trebuind a consumà mult material de ars. Ce însă technica n'a isbutit a face adĭ, va isbutì mâne, și igiena tot progreséză.

In părțile cu isvóre saŭ șipote, sunt ulcióre închise la gură, avênd numaĭ 3 găurele pentru umplut și bĕut, apoĭ la tórtă, cu saŭ fără țîță, prin care le place copiilor a bea apă. Acestea sunt făcute așà, pentru ca să nu intre în ele frunze, lipitorĭ și alte asemenea și țin apa rĕcorósă, dar la spĕlatul lor întîmpină omul dificultate și reușesce numaĭ cu apă caldă saŭ leșie, adecă apă ferbinte cu cenușă. Gospodăria cu lapte mult are trebuință și de óle multe, pe carĭ le spală tot ca pe ulcióre, dar uscatul lor se face la aer, sóre și vînt, adecă rĕsturnate pe pariĭ garduluĭ saŭ pe spițele unuĭ cuer propriŭ de lemn.

Lemnul este mult întrebuințat la uneltele de bucate și este fórte bun. Lingurile de lemn, maĭ cu sémă cele de teiŭ, sunt fórte bune de a mâncà cu ele, dar când sunt de lemn așchios, marginele lor pot rănì buzele copiilor saŭ chiar ale ómenilor marĭ.

Aserțiunea că o fleică este maĭ bună pe un fund de lemn decât pe o farfurie mi-o explic ast-fel, că lem-

nul este maĭ rĕŭ conducĕtor de căldură decât materiile de pămînt, porțelană saŭ metale.

Vasele de bĕut făcute din lemn, precum și butóele saŭ putinele de varză, de borș și de castraveți, maĭ cu sémă când sunt nouĕ, pot colorà lichidele dintr'însele, cele de gorun le transmit tanin.

Spĕlatul vaselor de lemn înfundate, cum sunt buriul, plosca și butóele, întîmpină greutățĭ și reușesce maĭ bine numaĭ cu apă clocotită. Butóele se tractéză de către mulțĭ cârciumarĭ cu puciósă aprinsă, după povața mareluĭ Pasteur, ceea ce nu póte vătĕmà dacă butoiul se spală bine după acéstă manoperă. Donițele (cofele) de apă aŭ un miros fórte neplăcut, dacă rĕmân nespĕlate timp îndelungat. Așà rețin acestea și mirosul unor lichide ce aŭ fost într'însele, din care causă butoiul saŭ plosca de vin remâne pentru vin, cea de rachiŭ pentru acesta și așà maĭ departe. Trăgacea cu care se scóte bĕutură, precum și canaua, mĕsurile, etc., sunt maĭ bune cele de lemn decât cele de metal.

La puțurĭ (fântânĭ) vadra legată de prăjina cumpeneĭ se întrebuințéză și la adăpatul vitelor, afară dacă nu e cu gratiĭ de fer pe de-asupra, și în casul prim se pot transmite unele bóle de la animale la om, deși numaĭ în casurĭ rarĭ; dar și de la om la om se pot transmite unele bóle pe acéstă cale. Caucul mic, prins de o nuia maĭ lungă, cum am vĕḑut pe lângă maĭ multe fântânĭ maĭ superficiale din Moldova, nu permite cel puțin adăpatul vitelor dintr'însul, căcĭ numaĭ omul îșĭ póte scóte apă de ajuns cu acesta.

Vasele de *metal* pot fi stricătóre sănătățiĭ în grad maĭ mare decât cele discutate până aci. Atât ferul cât și arama, dacă nu sunt smălțuite, trec în cantitățĭ micĭ în bucate, le coclesc, și maĭ cu sémă arama face, în atingere cu acrimĭ, composițiunĭ vătĕmătóre sănătățiĭ.

Țiganiĭ spoitorĭ ĭșĭ fac meseria destul de bine, dar viéța lor nomadă nu permite a fi găsițĭ orĭ de câte-orĭ necesitatea i-ar cere.

Farfuriĭ de cositor, precum s'a ḑis în descriere. se maĭ întrebuințéză numaĭ în Transilvania, pe care, întrebuințarea la mâncare a furculițelor și cuțitelor, cred că le va face să dispară de tot (1).

Sulzer (op. cit.) spune, că la finele secululuĭ trecut și Domnul țĕriĭ nóstre mâncă bucatele fără furculițe, și atuncĭ puteaŭ să-șĭ aibă rostul lor farfuriile de cositor saŭ chiar și de plumb. In timpul actual a început a se introduce vase de aluminiŭ și nichel, carĭ sunt igienice. Caféua négră fértă, stând mult timp în vase de tinichea, se face amară, coclită, și tinichéua, ca și ferul, dacă nu se șterge bine de umeḑélă, ruginesce. Plumbul saŭ cositorul întrebuințat la mĕsurĭ stă puțin timp în contact cu lichidul mĕsurat și nu póte fi stricător, dar se afirmă acésta despre sifónele de plumb de la apa gazósă, pe care însă industria le înlocuesce tot maĭ mult cu metal nesupĕrător. Spĕlarea sticlelor cu alice de plumb încă ar fi stricăciósă sănătățiĭ, dar de obiceiŭ, după scóterea alicelor, se maĭ clătesc încă sticlele spĕlate cu apă curată.

Românul scie de altmintrelea destul de bine să se păzéscă de asemenea otrăvirĭ, și literatura nóstră de medicină nicĭ nu prea are înregistrate asemenea casurĭ (2).

* * *

Munca stă în legătură strînsă cu alimentațiunea. Corpul omenesc este ca o mașină, la care alimentele represintă combustibilele. Se scie, că cu cât alimentezĭ maĭ mult

---

(1) *Scherr* (op. cit.) arată că în Germania țĕraniĭ aŭ început a se servì de furculițe pe la finele seculuĭ XVII-lea.

(2) Despre modul cum să se ferescă omul de otrăvirĭ, am scris înainte de 7 anĭ în fóia luĭ Eminescu «*Fântâna Blanduziei*».

mașina cu cele necesare, bine înțeles în limitele capacității sale, cu atât desvoltă mai multă forță, muncă. Același lucru se întîmplă și cu omul și alimentele sale, rĕmâindu-ĭ organele în stare de a munci, pe cât timp i se resstituesc materiile perdute.

Frumósele cercetări mai noue în acéstă privință, calculând munca omului în kilogrammetri și în calorii (1), ne permit a face bilanțul aproximativ asupra puterii omului, care se mai taxéză la omul sănătos ca fiind egală cu a șéptea parte din puterea calului (și acésta este 75 kgr. ridicate la 1 m. în o secundă), și a deduce câte alimente trebuesc pentru o anumită cantitate de muncă. Acestea ne lasă a face conclusiunea că forța desvoltată în mașina omului prin alimente se preface numai în a cincea parte în muncă, restul se consumă de mașină. Tot aceste studiĭ arată, că hrana de întreținere a omului în repaus trebuesce mărită încă cu jumătate din cantitatea eĭ, pentru ca muncitorul să pótă desvoltà o muncă moderată (de 270 calorii), fără ca să consume părticele înmagasinate în corpul sĕŭ, cu alte cuvinte fără a slăbi. La o muncă încordată (adecă alte 270 calorii), hrana de întreținere a corpuluĭ trebuesce aprópe dublată pentru ca organismul să nu sufere scăderi. Dacă nu facem acésta, atunci nici munca nu póte fi desfășurată în gradul de la început, ceea ce s'a și observat la lucrătorii noștri.

Un exemplu clar în acéstă privință ne dă *Dr. Obedenaru* (*La Roumanie,* pag. 385), când arată observațiunea unui distins mare proprietar, că la lucrări grele Românul face de trei ori mai multă trébă decât lucrătorul bulgar ori maghiar, dar după trei ḑile de asemenea muncă, Românul se móie pentru restul sĕptĕmâneĭ. De altmintrelea și stră-

---

(1) O calorie este cantitatea de căldură necesară pentru a ridicà la 1° centigrad de temperatură 1 kilogram de apă și este egală cu 425 kilogrammetri, adecă cu forța care ridică 425 kilograme de apă la un metru.

inii aŭ constatat că Românii se pot aplicà fórte bine la orĭ-ce soiŭ de muncă.

Dr. Meinert (*Armée-und Volks-Ernährung*, 1880, II, pag. 361) ḑice: «Posiţiunea economică a unuĭ muncitor nu se amelioréză pe departe aşà de bine prin mărirea plăţiĭ de muncă, ca prin procurarea de alimente eftine şi bune, carĭ să-ĭ maĭ măréscă puterea de a munci, etc.»

Puţine gospodine române ţin socotélă de aceea, ca pentru muncă greà să-şĭ păstreze din bună vreme hrană puternică, nutritóre. Rĕŭ de tot este şi aceea, când proprietarul saŭ arendaşul nesocotesce asemenea sentinţe date de sciinţă. Este un calcul de neguţitoraş, când se ḑice că fie-care 5 banĭ economisiţĭ la hrana argaţilor scade câte 50 de banĭ din munca stăpânuluĭ, dar bine judecate lucrurile şi luate în dimensiunĭ marĭ, daŭ cifre impunĕtóre. La taxarea hraneĭ ţĕranuluĭ român, am vĕḑut că obicĭnuit îl costă 20 de banĭ pe ḑi; pentru ca să desvolte o muncă moderată, trebue să maĭ adaoge jumătate din acéstă porţiune, face decĭ 30 de banĭ; dar de vreĭ să desfăşure o muncă grea, trebue aprópe îndoită hrana, adică 35—40 banĭ, cum prevede şi *Notice sur la Roumanie.* Cred decĭ că o muncă voinicéscă valoréză mult în agricultură.

Din tarifa de rechisiţionare pentru armată pe 1890, vĕd pentru judeţul Dorohoiŭ, că hrana unuĭ muncitor se socotesce cu 80 de banĭ, adecă cam îndoit cât este alocaţiunea soldatuluĭ. Tot în acéstă tarifă comparată şi cu cea din 1894, vĕd că preţul munceĭ este în vre-o 13 judeţe, maĭ cu sémă de munte, câte un leŭ şi 50 banĭ pe ḑi, în alte 13 este câte 2 leĭ în judeţele Brăila, Covurluĭ, Rîmnicul-Sărat, Tulcea şi Vlaşca, câte 2 leĭ şi 50 banĭ, iar în judeţul Putna 3 saŭ 4 leĭ pe ḑi.

Pot însă varià aceste preţurĭ chiar în acelaşĭ judeţ după împrejurărĭ; de e. în judeţul Dîmboviţa (*Monitorul Oficial*,

7 și 12 Martie 1886) la câmpie 1.20—2, în podgorie 1—1.50, la munte 0.80—1 leŭ pe ḑi; în județul Vîlcea 1.50—2, iar în plasa Olt 3 leĭ. Apoĭ când muncitorul are 1.20, femeia primesce 0.90 și copilul 40 banĭ și hrană, la seceriș însă 2.50—3.40 (*Notice sur la Roumanie*, pag. 55). Felul munceĭ încă hotăresce prețul eĭ, ast-fel în județul Prahova, la vie, se plătesc 60 banĭ, iar cósa 2 leĭ.

Din prețul munciĭ putem face conclusiune *a posteriori*, că în părțile unde țĕranul îșĭ vinde brațele scump, trebue să stea maĭ bine economicesce și să se hrănéscă maĭ bine, de ex. în județul Putna, meseriașiĭ sunt mult maĭ bine plătițĭ, chiar și ceĭ ce nu desvoltă multă putere fisică: de aceea trebue să îndemnăm pe țĕranĭ a-șĭ da copiiĭ să învețe meseriĭ. La munte, fiind rodul câmpuluĭ maĭ precar, uniĭ dintre țĕranĭ s'aŭ apucat de meseriĭ. Pentru timpul ierneĭ ar trebui maĭ toțĭ să facă acésta.

Cu cât maĭ mult concuréză puterea intelectuală a muncitoruluĭ pe lângă cea fisică, cu atât câștigul sĕŭ e maĭ ușor și maĭ bănos; tot din acest punct de vedere trebue să considerăm de mare progres al omeniriĭ, când se iea din spinarea omuluĭ acțiunĭ mecanice, spre a le transmite vre-uneĭ mașinĭ și a-ĭ lăsà numaĭ ocupațiunĭ de ființă liberă și rațională. De la plugul primitiv de lemn și până la cel sistematic de fer nu este mare săritură, și totușĭ trebue să ne bucurăm și de asemenea micĭ progrese, cum erà d. ex. în județul Tecuciŭ la 1883: plugurĭ de fer 1.837 și de lemn 5.553, iar la 1884: de fer 2.122 și de lemn 5.793 (*Monitorul Oficial*, 31 Iulie 1884 și 10 Octobre 1885), saŭ și maĭ mult ne-am bucurà de plugurĭ cu aburĭ.

Am fost de față la un concurs de plugurĭ ce s'a arangiat cu ocasiunea uneĭ exposițiunĭ a județuluĭ Iașĭ și, ca toțĭ ceĭ presențĭ, m'am convins că plugul de fer este incomparabil maĭ îndemânatic la lucrarea câmpuluĭ; însușĭ

ţěranii cu pluguri de lemn se uitaŭ cu invidie la vecinul lor cu plugul de fer şi la brasdele adîncĭ făcute cu maĭ mare repeḑiciune decât cu plugul de lemn. Asemenea exposițiunĭ şi concursurĭ, fórte instructive şi stimulante spre perfecţionare, ar trebuì să se repete maĭ des şi în tóte judeţele.

Când veḑĭ pe marginele şoseleĭ unele câmpiĭ ca marea de întinse, semĕnate d. ex. cu porumb, te întrebĭ de unde s'aŭ luat atâtea braţe ca să semene, să prăşéscă, să îngrópe, apoĭ să culégă atâta loc imens. Tóte acęste manopere trec prin mânile ţĕranuluĭ român şi puţin prin ale muncitorilor străinĭ. Cifre esacte în acéstă privinţă aflăm în citata statistică de *Alexandrini* şi în acì menţionatele locurĭ din *Monitorul Oficial*. La 1883 aŭ lucrat în judeţul Iaşĭ 44.600 de ómenĭ localnicĭ şi 1.650 din Bucovina; iar în judeţul Tecuciŭ în numitul an 53.493 din judeţ şi 1.344 din Bucovina şi Galiţia; în anul 1884 localnicĭ 56.855 şi de preste frontieră 988. Din cele 56 miĭ, 15.265 aŭ lucrat la proprietarĭ şi arendaşĭ, ast-fel că şi din recolta acestuĭ judeţ maĭ bine de a patra parte este a proprietarilor şi arendaşilor.

Din câte-va judeţe sunt scirĭ de muncă prea excesivă şi hrană insuficientă, precum Némţul, Rîmnicul-Sărat, Putna, Muscel, etc., în judeţul Vîlcea e şi necalculată; în judeţul Constanţa plugarul român muncesce într'un mod îngrozitor, câte 30—100 hectare pe an; bărbatul, femeia şi copilul sunt la muncă (*Monitorul Oficial*, 17 Iunie 1887). Pentru judeţul Iaşĭ, *Alexandrini*, în studiul sĕŭ statistic asupra agriculturiĭ, constată că de fie-care douĕ hectare cultivate la 1883, vine câte o putere omenéscă (de om sănătos şi bine făcut), ceea ce ne-ar lăsà în nedumerire faţă de munca colosală din judeţul Constanţa, dacă n'am luà în considerare că, pe lângă acéstă putere omenéscă, maĭ sunt şi ale vitelor (calculate $2^1/_2$ de boŭ şi 7 de cal;

veḍĭ și maĭ sus), pe când la Constanța maĭ este și femeia și vre-un copil și vitele. Am alcătuit și o chartă pentru arătarea pe județe a numěruluĭ de hectare, ce vine de fie-care cultivator, servindu-mě de datele din *Studiul statistic asupra argiculturiĭ* de *Krupenski*, 1895, pag. 141.

In Rusia de sud munca excesivă a țěranuluĭ consistă din cositul în douě lunĭ a 20—30 hectare fîn saŭ grâŭ (*Layet*, op. cit., pag. 377).

Munca prea încordată póte produce crampe, amorțire și chiar bóle grele. Adese-orĭ mi s'aŭ plâns femeĭ de țěrani de durerĭ la încheeturile mânilor, de amorțelĭ prin mânĭ și picióre, maĭ cu sémă după ce aŭ isprăvit săpăturile grele. Din asudărĭ marĭ la lucru pot să se nască rěcelĭ, de aceea este bine ca lucrătorul să aibă cu sine și vara o haină maĭ căldurósă, ca în timp de repaus să și-o pótă aruncà în spinare. Rěcéla póte provocà reumatism, iar sórele arḍětor insolațiune. La muncă silnică se activéză și plămâniĭ și inima, ceea ce pentru ómeniĭ suferinḍĭ de aceste organe nu este indiferent. S'aŭ věḍut casurĭ când ceĭ obosițĭ preste měsură aveaŭ pulsul fórte neregulat, acì prea frecuent, acì iarășĭ rar, și dacă aceștĭ ómenĭ se forțaŭ din noŭ a lucrà, îșĭ perdeaŭ cumpětul, ba și muriaŭ.

Un alt soiŭ de muncă încordată, așà ḍicênd instantanee, este *opintéla*, care se observă la ridicarea sacilor prea greĭ, a caruluĭ încărcat, a petrelor marĭ, a lemnelor din pădure și alte asemenea. Urmările pot fi rele; herniĭ (surpătură, boșorogélă, vătěmătură), varice (nodurĭ în vine); la ceĭ cu vasele sângeluĭ slabe: vărsărĭ de sânge, apoplexiĭ, saŭ cum ḍice poporul «i se rupe băerile inimeĭ». Chimirul lat de curea feresce întru cât-va asemenĭ vătěmărĭ, nu însă d. e. herniile inguinale, sucirile la mânĭ, strivirile etc.

Intre bólele frecuente la țéră se maĭ amintesce și chi-

fosa (gheboșia), causată de muncă în posițiune aplecată, la ochĭ cherarite prin loviturĭ cu spice și cocenĭ (tuleĭ), cataracte etc. Mașinele agricole îșĭ aŭ cele maĭ multe victime între copiĭ, carĭ se jócă cu pericolul, și între femeĭ cu haine nestrînse pe corp; tot copiiĭ și femeile sunt și maĭ expușĭ la aprindere de foc.

La noĭ nefiind, ca în streinătate, fabrice pe la țéră, nicĭ lipsa uneĭ legĭ de a ferì pe copiĭ de muncă prea încordată nu se resimte; rĕul este numaĭ că nu se aplică, dar adesea nicĭ se póte aplicà legea pentru frecuentarea regulată a școleĭ, prin care omul se înalță de la mecanism (mașină) la ființă intelectuală cu activitate de muncă maĭ rațională decât cum este a uneĭ simple mașinĭ.

Copiiĭ să se supravegheze însă și să se povățuiască a nu se supune eĭ de la sine la sforțărĭ marĭ, la ridicărĭ saŭ săriturĭ, ce ar întrece capacitatea puterilor lor. Fetele prea tinere merită o cruțare și maĭ mare. Fisiologia ne spune, că bărbatul póte purtà maĭ mult decât duplu al greutățiĭ sale, femeia numaĭ jumătate din acésta, iar copiiĭ pot purtà o treime maĭ mult decât fetele (1). Se scie și aceea, că exercițiul măresce capacitatea de lucru a mușchilor.

Femeile de la țéră nu se cruță maĭ de fel după nascere, apucându-se îndată de lucrărĭ grele, de unde resultă varice și ulcere la picióre, herniĭ etc.

In genere însă, le putem considerà de bune născĕtóre, pentru că vedem cum civilisațiunea îngreunézā tot maĭ mult acest important act fisiologic al femeeĭ, iar la popórele necivilisate vedem contrariul. Despre femeia indiană se povestesce, că venindu-ĭ a nasce, se furișéză din trupă ca pentru altă trébă, nasce și alérgă cu copilul în brațe

(1) După cercetările de *Henry*, expuse Academieĭ francese de sciințe la 18 Novembre 1895, femeia este capabilă de o muncă de 4 orĭ maĭ puțină decât bărbatul.

ca să-şĭ ajungă tovarăşiĭ. In satul meŭ natal cunosceam o femee bĕtrână ce născuse 18 copiĭ şi se lăudà că maĭ uşor nasce un copil decât să bage un mălaiŭ în ţest, că acì o dogoresce focul.

In privinţa munciĭ, repet că este de dorit ca să fie raţională, proporţionată hraneĭ şi cât se póte maĭ cruţătóre pentru om.

Cum că lipseĭ de hrană în timpul munciĭ trebue atribuită lenea de care l'aŭ acusat pe ţĕranul român mulţĭ autorĭ străinĭ; acésta s'a relevat dejà de uniĭ scriitorĭ de aĭ noştri (între medicĭ *Dr. Obedenaru* şi în urmă *Dr. Urechiă*), ceea ce reese însă evident şi din faptele arătate până acì.

Acum să vedem cum judecă Românul însuşĭ despre muncă şi lene.

Munca :

— Munca când ţi-o cauţĭ bine,
Şi Dumnezeŭ e cu tine.
— Ară, macină, mănâncă.
— Mergĭ, muncesce ca să aĭ
Şi la un sărac să daĭ.
— Munca e comóră.
— Cine şade códa îĭ cade, cine mişcă tot maĭ pişcă.

Apoĭ:

— Munca e blagoslovită, când te ţiĭ de ea aĭ pită.

Şi:

— Dintr'o muncă cât de mică, dacă nu curge, tot pică.
— Omul care este harnic, tot-deauna are prasnic;
Iar nevoiaşul şi prostul şi în ḑiua de Pascĭ postul.
— O *meserie* plătesce cât o moşie.
— Orĭ-ce fel de meserie,
Nu e rĕŭ omul să scie.
— Dacă nu sciĭ să văpsescĭ,
Nu te pune să mînjescĭ.
— După muncă şi odihnă.

— Femeia care iubesce
Spală nóptea și cârpesce,
Iar ḍiua se primenesce.

Lenea:

— Care nu lucră, să nu mănânce.
— Bun de gură și rĕŭ de lucru.
— Numaĭ cu vorba nu se face ciorba.
— Mamă, ḍi să vie nenea,
Să-mĭ maĭ scuture lenea.
— Vara întins la umbră dórme,
Și iarna móre de fóme.
— La plăcinte înainte,
Și la răsboiŭ înapoĭ.
— La mâncare lup,
Dar la lucru codaciŭ (vulpe).
— Lenea jupânésă mare.
— E lenos de pute pămîntul sub el.
— Nu plătesce apa ce o beà.
— De-aĭ fi mîndro lucrătóre,
Precum eștĭ de bĕutóre,
Nu te-aĭ maĭ băgà datóre
Pe sare și pe fuióre.
— Iia nu țĭ-o sciĭ cóse,
Că țĭ-o cóse făina,
Și țĭ-o cóse slănina.
Iia de la brîŭ în sus
Cusută-ĭ pe cucuruz;
Iia de la brîŭ în jos,
Cusută-ĭ pe grâŭ frumos.

Și apoĭ:

— De cât să nu sciŭ jucà,
Maĭ binĭ să nu sciŭ lucrà,
Că cu jocul mĕ cinstesc,
Cu lucrul mĕ ostenesc.
Mărita-m'așĭ, mărità. . . .
Cu suveica nu sciŭ da,
Cu badea nu sciŭ jucà,
Pita n'o sciŭ frămîntà,

Pe lopată n'o pociŭ pune,
De n'oĭ legà-o cu fune!

In fine:

— Eŭ jucaiŭ pe cea maĭ hîdă,
Că aveà cămaşa mîndră,
Necusută de-a eĭ mână,
Ci cusută de-o vecină
Pentr'un căuş de făină.
I-a dat brânză şi cârnaţĭ,
I-a 'ncreţit-o la grumaz;
I-a dat brânză şi slănină,
I-a 'ncreţit-o şi la mână.

In legătură cu aceste sentinţe poporale despre muncă, şi ca să nu maĭ revenim la proverbe, iată şi unele despre căştigul munceĭ şi spiritul de economie:

— Buna economie a caseĭ, temelia caseĭ.
— Cine cheltuesce preste ceea ce câştigă, n'are în casă mămăligă.
— Cine nu e dator, e destul de bogat.
— Strînge mişină de cu vreme.
— Avere din munca ta, iar nu de la altul de-agata.
— Banul muncit nu se prăpădesce.
— Strînge banĭ albĭ pentru ḑile negre.
— Când îţĭ intră paraua în mână, légă-o în nouĕ nodurĭ.
— Sacul de la gură se păstréză.
— Sacul sgîrcituluĭ gură n'are,
Şi al risipitoruluĭ fund n'are.
— Lăcomia sparge sacul.
— Sărăcia învaţă pe om
Ca să fie econom.
— Casa săracul o are
Tótă ca melcu 'n spinare.
— Săracul n'are nicĭ haină
Nicĭ la inimă vr'o taină.
— Omul *risipitor* nicĭ odată stare are.
— Bărbatul să aducă cu sacul, muierea să scóţă cu acul, tot se isprăvesce.

— Risipitorul, până ce tot nu istovesce, nu se odihnesce.
— Risipitoruluĭ tótă marea de-ĭ veĭ da-o, tótă o scurge.
— Risipitorul în urmă cunósce și se căesce.

Câștigul anual din muncă al uneĭ familiĭ de cincĭ membri · fi după *I. Ghica* (*Convorbirĭ economice,* 1871) de 500 ꞔ leĭ; după *Aurelian* (*Ţéra nóstră*, 1875, pag. 84) de 875 ĭ, ceea ce *Dr. Obedenaru* crede că este cam exagerat p. cit., pag. 232).

Din «*Românul*» (24 Februarie 1890) văd că în Moldova între iiĭ 1832—1864 se socotià 313 acest câștig; în județul acăŭ la 1890 venitul brut anual s'a calculat 984 leĭ, iar în ɔmuna Otopenĭ (Ilfov) 1.058 leĭ, pe când suma de 200 leĭ ce ꞉ fi numit'o *G. Maior* de la Școla de agricultură Heresĕŭ, se taxéză de ridiculă. Personal mi-a spus d-l Maior ı venitul țĕranuluĭ nostru în multe părțĭ se póte urcà , 1.000 de leĭ. *Mendonidi* (*Tesă*, pag. 13) crede de optimistă ıma de 400 leĭ câștig anual al unuĭ țĕran, din care să ıtrețină femeia și vre-o patru copiĭ.

Millo (op. cit., 1881) arată că țĕranul fruntaș cu familia ı póte avé 617 leĭ, cel mijlocaș cu doĭ boĭ 297 leĭ, pălıașul 194 leĭ, și dacă la câmpie rĕmân în deficit față ı dările ce li se cere, cu atâta maĭ mult la munte. Un lministrator din județul Putna mi-a calculat câte 500 leĭ e an venitul țĕranuluĭ.

Din aceste câte-va date, se vede că este greŭ a precisà semenea cifre, de óre-ce puținĭ Românĭ de la țéră pórtă ɔmptabilitate despre veniturile și cheltuelile lor. Din ıpórtele economice ale Legațiunilor și Consulatelor pe 388, am calculat pe județe prețul productelor cereale, miereĭ, cereĭ, vinuluĭ, rachiuluĭ și vitelor tăiate prin ɔmunele urbane, și am găsit de familie (5 membri): émțul și Sucéva câte 325 leĭ anual, Argeș 335, Baıŭ 395, Prahova 440, Dorohoiŭ 430, Roman 455, Gorj 90, Muscel 525, Mehedințĭ 535, Covurluiŭ 645, Dîm-

bovița 665, Ilfov 735, Putna 785, Vîlcea 695, Vasluiŭ 780, Botoșanĭ 840, Fălciŭ 855, Buzĕŭ 860, Iașĭ 880, Tecuciŭ 900, Constanța 915, Tulcea 945, Teleorman 950, Tutova 970, Rîmnicul-Sărat 1.065, Ialomița 1.100, Romanațĭ 1.130, Vlașca 1.200, Brăila 1.225 și Dolj 2.180 de leĭ anual. Din județul Olt lipsesc datele despre cereale, îl putem însă pune cu venit cam de 1.000 leĭ anual de familie. In județul Dolj este vinul, maĭ tot negru, care contribue mult la venitul maĭ însemnat.

Socotit în termin mediŭ pentru tótă țéra, venitul anual de familie este cam 800 de leĭ, va să ḑică aprópe de cel calculat de economistul nostru *Aurelian*. O parte bunicică însă din recolte, — maĭ sus într'un județ vĕḑurăm ca a patra parte, — trece în posesiunea proprietarilor și exploatatorilor de moșiĭ, dar se compenséză cu venitul maĭ mic al săracilor și al pruncilor, pe care țĕraniĭ îĭ aŭ în numĕr maĭ mărișor. Ast-fel sumele arătate maĭ sus corespund ómenilor cu o avere mijlocie.

Ar trebui din diferența acestor câștigurĭ să deducem în care județ muncesce țĕranul maĭ excesiv, pentru ca să pótă avé un venit maĭ mare; dar la venit jócă un rol important și cantitatea roduluĭ. Un pămînt, tot atât de greŭ de lucrat ca altul, póte da mult maĭ mult rod și de maĭ bună calitate de cât cel-lalt, ceea ce variază după multe împrejurărĭ, maĭ cu sémă cele climatice; dar în general staŭ lucrurile ast-fel, că unde este mult rod, acolo s'a desfășurat și multă muncă, fiind-că Românul își sleesce și ultimele puterĭ muncind, numaĭ să nu-șĭ lase pânea să se risipéscă pe câmp. Excepțiune fac bolnaviĭ, ceĭ împedecațĭ de forță majoră, bețiviĭ și ómeniĭ cu alte defecte.

Ast-fel putem conchide, că în județele cu recolte însemnate se și lucréză maĭ mult; de altă parte iarășĭ, luând în considerare aceste veniturĭ, nu putem admite aserțiunĭ exagerate despre muncă excesivă, cum e bunióră cea cu

privire la județul Constanța de 100 de hectare muncite pe an ; o asemenea muncă ar trebui să dea și venituri maĭ însemnate, și maĭ sus vĕdurăm și alte județe ce întrec pe acesta în venituri. In recensĕmîntul copiilor în vîrstă de școlă de *Fr. Damé,* 1895, găsind notat venitul fie-căreĭ comune rurale, l'am repartisat pe locuitorĭ și am alcătuit charta acì alăturată.

Spiritul de economie la țĕranul român nu este atât de desvoltat ca la alțĭ locuitorĭ din țéră de naționalitățĭ străine. Nobil a fost scopul legiuitoruluĭ cu cassele de economiĭ, dar după cât sciŭ de ocamdată țĕraniĭ noștri nu le prea frecuentéză în numĕr mare. De casa centrală de economiĭ din Bucurescĭ nicĭ nu maĭ vorbesc, acì nu se duce maĭ nicĭ un țĕran, dar și în provincie, d. e. la Botoșanĭ, prea rar depun țĕraniĭ banĭ spre păstrare Evreiĭ depun câte puțin, și cum aŭ o sumuliță maĭ mărișóră o bagă în comerț. Numaĭ economiile de prin școle maĭ valoréză ceva, și mie îmĭ place a sperà că acestea vor desvoltà maĭ mult în țĕran spiritul de economie. Astădĭ nu maĭ este silit a-șĭ ascunde micile economiĭ în óle sub pămînt, astădĭ avem o instituțiune căreia-ĭ putem încredințà mult puțin ce avem fără temere de vre-o perdere, ba din contra ne și produce, și nu e capital mort ca cel îngropat prin perețĭ, pămînt, saltele etc.

Deșì, cum diseiŭ, țĕranul participă puțin la cassele de economiĭ, totușĭ sperând că o va face de acì înainte și spre a cunósce diferența între depunerile fie-căruĭ județ, să aruncăm o privire asupra fondurilor din cestiune.

La 1880 se înființéză aceste casse de economiĭ, la 1883 aŭ sume de două milióne și jumĕtate, în Iulie 1885 se îndoesce acéstă sumă, la 1889 sunt 10 milióne, și la August 1893 două-decĭ de milióne, iar la 1 Iulie 1895 sunt 21.446.361 pe 92,816 livrete. Din acestea sunt în cassa centrală Bucurescĭ șépte milióne și jumătate; în Brăila și

Dolj preste un milion: în Covurluiŭ preste 8 sute de miĭ; Prahova și Ialomița preste 6 sute de miĭ; Mehedințĭ, Muscel și Vîlcea preste 5; Dîmbovița, Buzĕŭ, Ilfov, Iașĭ și Tutova preste 4; Argeș, Vlașca, Botoșanĭ, Bacăŭ și Roman preste 3; Teleorman, Putna, Olt, Gorj, Romanațĭ, Tecucĭ și Sucéva preste 2; Némțul, Constanța, Tulcea, Fălciŭ, Dorohoiŭ și Vasluiŭ preste 1 și Rîmnicul-Sărat sub una sută de miĭ (*Monitorul Oficial*, 30 Septembre 1893.) Repartisate sumele depuse pe livrete, vedem că maĭ marĭ, preste treĭ sute, sunt sumele la cassa centrală din Bucurescĭ, și maĭ micĭ, sub una sută, sunt la aceea a județuluĭ Ilfov; puțin preste sută este la cea din județele Tulcea, Constanța, Dorohoiŭ, Rîmnicul-Sărat, Némțul, Iașĭ, Sucéva și încă câte-va județe, iar restul aŭ sume de la 2—300 de leĭ de livret. Din sumele micĭ depuse în unele județe, putem conchide că resursele de câștig sunt maĭ puține, saŭ că stimulul pentru asemenea economiĭ nu este mare.

In Basarabia s'aŭ înființat așà numite «bancurĭ», câte una de fie-care 10 — 15 sate, d. e. în ținutul Orheiuluĭ sunt vre-o 15 bancurĭ. In Transilvania încă sunt multe institute de credit, înființate în aniĭ din urmă. La 1891 numĕrasem vre-o 20, carĭ daŭ bun ajutor țĕranuluĭ prin înlesnirea de împrumuturĭ, dar nicĭ acolo țĕraniĭ nu sunt deprinșĭ de a-șĭ depune și eĭ micile lor economiĭ spre fructificare (1). Tot în școlă ar trebuì să fie îndemnațĭ la acésta.

---

(1) Dacă țĕranul bĕutor de spirtóse și de tutun s'ar moderà în acestea, adecă n'ar bé rachiŭ de 25 banĭ pe ḑi în familia sa și n'ar fumà câte 10 banĭ pe ḑi, în ḑece anĭ ar puté avé o economie de vre-o mie de francĭ (*Dr. Vasiliu*, Roman).

BĔUTURI ŞI APE.

Istoric. Sórta omuluĭ, precum s'a accentuat şi la punctul despre aşezarea satelor, este strîns legată de apă şi idealul omuluĭ a fost, de cănd se pomenesce, «livedĭ verdĭ şi isvóre recĭ», cum des se amintesce prin basmele nóstre. Aceste cuvinte indică tendenţa omuluĭ de a locuì pe locurĭ sănătóse şi numaĭ lipsa de asemenea locurĭ, resultând din înmulţirea poporaţiuniĭ, l'a silit a se aşezà şi pe locurĭ maĭ puţin corespundĕtóre dorinţelor sale şi instinctuluĭ sĕŭ de a alege ce-ĭ priesce sănătăţiĭ sale.

Istoria critică de *Hasdeŭ* (pag. 232) arată că bĕutura la Geto-Dacĭ erà vinul, cu care făceaŭ şi beţie, dar Decenus (vedĭ *Istoria* de *Xenopol*, I, pag. 94) a ordonat stîrpirea viilor în Dacia. *Dr. Obedenaru* (*La Roumanie* etc., pag. 379), crede că climatul Dacieĭ a omorît mulţĭ Goţĭ.

In privinţa *apelor*, se găsesc ruine de apeducte făcute de coloniile romane; nu maĭ avem apoĭ urme decât tocmaĭ când Domniĭ Ţĕriĭ-Românescĭ îşĭ aveaŭ reşedinţa în Tîrgovişte şi construise apeducte, pe carĭ aduceaŭ apa de bĕut de la învecinatul sat Teiş, prin tuburĭ lungĭ de lemn, carĭ s'aŭ găsit la săpăturile din aniĭ din urmă.

La Bucurescĭ, Iaşĭ, Craiova, se face reparaţiune de apeducte şi cişmele şi se instalézâ la 1741, 1784, 1785 etc., precum vedem în *Memoriile Secţiuniĭ istorice* a Academieĭ de *V. A. Urechiă* (1889, II, 12, pag. 627 şi 637) şi în *Uricarul* de *Codrescu* (V, pag. 33 şi 38). *Magasinul isto-*

ric (IV, pag. 266) ne spune că la mănăstirea Argeş erà povarnă de *olovină*, de care şi adĭ se maĭ consumă prin Transilvania, precum vom vedé maĭ jos.

Spirtul de vin servià în primiĭ secolĭ aĭ ereĭ creştine de doctorie.

Rachiul se obicĭnuià mult în Rusia dejà pe la începutul secoluluĭ XVI-lea, iar la finele luĭ se bea ca şi adĭ. Rachiŭ de grâne se făceà în Germania la 1590, iar de cartofĭ se făceà de pe la 1747.

Broşura «*Infricoşatele stricăciunĭ ale bĕuturiĭ de vin ars*» (Braşov 1868, pag. 22) scrie ca în suta XVI-a se beà acesta şi în Ardél, dar numaĭ de o sută de anĭ poporul nostru românesc a început a crede că fără vin ars nu póte trăì. O altă istorie din Ardél de *Teutsch* (op. cit., pag. 802) spune că la mijlocul secoluluĭ XVI-lea se cunosceà rachiul în cercurile nobile de acolo; dar Universitatea săséscă a interdis la 1697 prepararea rachiuluĭ din grâŭ orĭ prune. Până la acel timp bĕutura preferită erà vinul, berea şi methul.

In partea istorică despre alimente vĕdurăm cum locuitoriĭ din Banat aveaŭ ca bĕutură mied. Şi adĭ maĭ aduc acolo neguţătoriĭ de turte dulcĭ meth de miere pe la hramurĭ şi bâlciurĭ. Şi despre horilcă fu vorba maĭ sus.

La 1640 un călĕtor spune (*Revista nouă*, III, pag. 448) că *vinul* în România e bun, dar se maĭ face acì şi altă bĕutură din mere şi alta din meiŭ, adecă braga. De rachiŭ nu pomenesce.

Cum că rachiul s'a bĕut şi înainte de acest timp, vedem din povăţuirile date de Négoe Basarab fiuluĭ sĕŭ pe la 1512—1521 (*Archiva istorică*, I, p. 112), unde dice că beţia e fórte reà şi că prorocul (?) vestià că diminéţa să bea rachiŭ şi séra vin (pag. 115).

De bragă scrie *Dr. Tavernier* (*Cholera morbus*, Bucurescĭ

1831, pag. 15) că este ca cvasul la Ruşĭ, rĕcoritóre, bună, sănătósă.

Dr. Wolf (op. cit., pag. 22) scrie că *berea* nu se cunosceà pe timpurile luĭ în Moldova şi s'a întrodus întâiŭ de cea englezéscă, iar la 1793 s'a făcut lângă Iaşĭ o fabrică de bere. Ţĕranul român şi după un secol nu vrea să scie de ea; în puţine locurĭ vom vedé că o consumă şi el.

Bĕuturĭ şi ape în diferite judeţe.

In judeţul Argeş mulţĭ sătenĭ aŭ livedĭ de prunĭ, din carĭ fac *ţuică* în cazan spre vîndare şi pentru casa lor; de aceea acéstă bĕutură nu se falsifică acì, cel mult dacă i se maĭ adaoge ceva apă.

Vinul la ţéră e slab şi maĭ puţin întrebuinţat decât ţuica, iar *rachiul de bucate* nu se pomenesce. De bĕuturile ce le aŭ, ţĕraniĭ fac abus înspăimântător.

Unele comune aŭ bălţĭ pentru vite, dar şi ómeniĭ beaŭ din ele fără a le păsà mult, d. e. Cuca, Măcăĭ, Udile, etc., carĭ aŭ aprópe pentru fie-care locuinţă câte una şi chiar două bălţĭ alăturĭ de casă. Aşà comunele din plasa Olt-Topolog posed în raḑa lor peste 608 lacurĭ, bălţĭ şi mocirle infecţióse (*Monitorul Oficial,* 27 Iulie 1888).

Judeţul Bacăŭ are apă bună de bĕut în partea muntósă, dar către câmp e de calitate inferióră, pentru că fântânile nu se îngrijesc, sunt neîmprejmuite etc. (*Monitorul Oficial,* 7 Aprilie 1894).

Judeţul Botoşanĭ (*Monitorul Oficial,* 1 Iulie şi 8 August 1886, 2 Novembre 1893 şi 20 Iulie 1894). *Apa* potabilă din fântânĭ şi isvóre curgĕtóre e de bună calitate, igienică; sunt însă fântânĭ defectuos construite, în care cas apa este rea şi causéză bóle de tub digestiv. Trebue să li se impună facerea fântânilor în condiţiunĭ bune şi să nu se lase a face numaĭ din caritate publică (pomană).

Lacurile mlăștinóse de asemenea trebuesc secate. La 1886 *paludismul* erà rar în comunele acestuĭ județ, cu excepțiune de treĭ comune situate la malul Prutuluĭ. La 1894 (*Monitorul Oficial*, 20 Iulie și 3 Iunie 1895) se arată că, pe lângă revărsările periodice ale Jijieĭ, Prutuluĭ, Siretuluĭ și altor rîurĭ, maĭ sunt și numeróse bălțĭ, iazurĭ și gropĭ de lângă calea ferată saŭ din carĭ s'a scos lut și nisip pentru facerea cărămidiĭ. Casurĭ destul de frecuente de paludism s'aŭ observat și în localitățĭ depărtate de ape băltóse.

Pelagră, aŭ fost la 1886, 100 de casurĭ; la 1890, 90; la 1891, 106; la 1892, 282; iar la 1893, 1.006.

Se fabrică *alcoolurĭ* și rachiŭ din cereale inferióre și din porumb stricat, deci este de próstă calitate, nerafinat. La 1886 se ovservà alcoolismul icĭ colea, maĭ cu sémă unde cârciumariĭ încuragiază cumpĕrarea rachiuluĭ pe datoriĭ.

La 1893 se arată că țĕraniĭ beaŭ rachiul în mare cantitate, e unde resultă bóle și crime. Intre causele pelagreĭ se numĕră și alcoolismul, nutrițiunea rea, conservarea defectuósă a porumbuluĭ. Bĕuturile alcoolice suspecte se supun analiseĭ chimice. Ar trebui însă ca fabricațiunea rachiuluĭ să fie maĭ riguros controlată, un regulament să prescrie calitățile rachiuluĭ, să se introducă monopol pe alcoolice și să se opréscă consumarea lor prin cârciume (*Monitorul Oficial*, 20 Iulie 1894 și 3 Iunie 1895).

Trebue însă ridicat și gradul de cultură al țĕranuluĭ și îmbunătățită starea luĭ materială.

Județul Brăila. Săténul dă o parte largă în alimentațiunea sa alcooluluĭ. Consumă rachiŭ, țuică și vin. Rachiul se fabrică din spirt rafinat, din fabricele Bragadiru și Predinger. Nu s'a putut constatà amestecarea rachiuluĭ cu eter. Țuica, fórte rĕspândită, se aduce de la podgoriĭ, dar

de la un timp încóce se prepară maĭ ales în Ploescĭ, pe cale rece, prin amestecătură de esenţă, apă şi spirt.

Vinurile se aduc din podgoriile judeţelor Putna şi Rîmnicul-Sărat (*Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1895).

Prin comune se vînd cele maĭ denaturate *bĕuturĭ* (*Monitorul Oficial*, 22 Septembre 1890). Deşi în judeţ este o fabrică de alcool (Predinger) de cereale, dar nu se vinde alcool brut; acesta sosesce la gările drumuluĭ de fer din Moldova şi se cumpĕră de debitanţĭ chiar din gară fără a se maĭ examinà.

La Lipovenĭ există mult alcoolism. Ţĕraniĭ noştrĭ beaŭ alcoolul maĭ cu osebire ca spirt diluat, $^1/_3$ când este bine rafinat şi $^1/_1$ nerafinat. Cârciumariĭ întrebuinţéză diferite esenţe pentru a da rachiuluĭ gust după cerere, de anason, de ţuică, de rom, ismă şi altele. Rarĭ casurĭ aŭ fost găsite de alcoolism propriŭ ḑise. In timpul ierneĭ locuitoriĭ beaŭ maĭ mult şi maĭ adesea, din causa lipseĭ de ocupaţiune; casurile de beţie sunt maĭ dese pentru locuitoriĭ carĭ vin în timpul tîrgurilor periodice şi după vînḑarea productelor la portul Brăila.

In general *apa* din majoritatea comunelor nu este bună; în comuna Ianca, Viziru, Silistraru, Osman, Urlésca, etc., are un gust pronunţat de sărătură şi amărăciune; comuna Scorţaru-Noŭ, Gurgueţĭ şi parte din Latinu beaŭ apă din Buzĕŭ, iar Vădenĭ, Cotu Lung şi câte-va cătune, din rîul Siret; Chiscanĭ, Tichilescĭ, Gropenĭ şi cătunul Gura-Gârluţiĭ pendinte de comuna Stăncuţa, ieaŭ apă din Dunăre pentru trebuinţele casnice, maĭ aŭ şi puţurĭ. Puţurile aşezate pe marginea bălţilor sunt în comunele Găisénca, Lacu-Rezi şi Filiu. Apa gârleĭ Călmaţuiŭ nu servesce decât pentru adăpatul vitelor. Fântânĭ propriŭ ḑise nu există în judeţ. In *Monitorul Oficial* din 3 Iunie 1895 se scrie: «In comunele limitrofe apeĭ Buzĕuluĭ, Siretuluĭ şi Dunăriĭ locuitoriĭ fac us de apa acestor rîurĭ pentru trebuinţele casnice. Săteniĭ

nu limpezesc apa cu pétră acră. In alte comune locuitorii consumă apă din puțurĭ de o adîncime de la 2 — 16 metri. Apa din fântână, în mare parte este de rea calitate, de un gust sărat și sălciŭ. Rare sunt puțurile carĭ să aibă o bună apă de bĕut.

Din *puțurĭ* beaŭ apă în comunele: Viziru, Ianca, Tătaru, Jugurénu, Surdila-Greciĭ, Filipescĭ (pe malul Buzĕuluĭ), Dedulescĭ, Cazasu, Tudor-Vladimirescu, Scorțaru-vechiŭ, Suțescĭ, Bordeiul-vechiŭ, Filiu, Slujitorĭ-Albotescĭ, Dudescĭ, Flésca, Ulmu, Batog, situat în câmpie, are în apropiere un lac, numit Lacul sărat de la Batog, cu apă ca și a Laculuĭ-Sărat. Gropeniĭ și Viziru aŭ ape stagnante, decĭ este *paludism*. Lipsa de plantațiunĭ prin comune este fórte simțită, ca și lipsa de șosele. Se sapă gropĭ pentru păstrarea bucatelor în mijlocul drumuluĭ. Terenurĭ mlăștinóse sunt numaĭ unde inundă Buzĕul, Siretul și Dunărea. Terenul e șes, nestrăbătut de rîurĭ însemnate, fără pădurĭ cu pămînt argilo-nisipos și cu un strat vegetal fórte subțire (*Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1895). In genere *febrele paludeene* sunt rarĭ; sănătatea locuitorilor pare a nu suferi mult din causa apeĭ, căcĭ și în aceste comune se observă maĭ numaĭ aceleașĭ maladiĭ sporadice ca și în restul comunelor din județ. S'a făcut o greșélă cu plasarea comuneĭ Michaiŭ-Bravul pe marginea unuĭ déл lângă care sunt bălțĭ și ape stagnante provenite din inundațiunile Dunăriĭ (*Monitorul Oficial*, 11 Iunie 1887, 13 Februarie 1888).

Județul Buzĕŭ. Se vînd *bĕuturĭ spirtóse* alterate, de calitate fórte próstă, care degradéză o parte însemnată din locuitorĭ. Ar fi de dorit să se controleze maĭ des debitanțiĭ. Se bea mult rachiŭ de prune, dar și de cel fabricat din porumb necopt bine.

Plășile de munte și podgorie aŭ apă de bĕut bună (isvóre) excepțiune de comuna Mereĭ și Valea-Ténculuĭ, carĭ nu

aŭ puţurĭ de ajuns, decĭ se alimentéză cu apă din Buzĕŭ la distanţă de 10 km. (*Monitorul Oficial*, 18 Maiŭ 1895); majoritatea comunelor câmpene însă se alimentéză cu ape din puţurĭ carĭ conţin maĭ tóte sărurĭ şi var (sălciĭ) sunt primitiv construite şi ar trebuì să fie împrejmuite; în comunele de pre lângă bălţĭ puţurile dispun la paludism. Mizilul tot din puţurĭ se alimentéză cu apă. Bălţĭ aŭ comunele Cotu-Cióreĭ cu cătunul Balhac, Tăbărescĭ cu cătunele Gălbinaşĭ şi Bĕutu; Cioranca cu cătunele Mărginénu, Michăilescĭ, Glodénu-Sărat, Amaru şi Boldescĭ cu cătunele Grădiştea. Tóte aceste cad în zona plăşilor de câmp Călmăţuiul şi parte din Tohanĭ, majoritatea însă aŭ posiţiunĭ igienice de podgorie şi munte (*Monitorul Oficial*, 18 Maiŭ 1895).

Comunele de câmp maĭ cu sémă aŭ *bălţĭ* d. e. Stâlpu, Michăilenĭ şi în cătunele lor Glodénu-Sărat şi Boldescĭ; apoĭ băltócele cu lacurĭ stagnante şi mlaştine daŭ nascere la paludism; ar trebuì decĭ să se scurgă şi stîrpéscă acestea.

Judeţul Constanţa. Viĭ numeróse cu vinurĭ bune sunt la oraşele şi satele creştine din Dobrogea, vinurile sunt însă puţin alcoolice. In unele locurĭ, în comuna Sara-Chitoiŭ, găsescĭ un vin identic cu cel de Bordeaux, şi legenda spune că viţa se trage de acolo. Aceste vinurĭ nu se falsifică; cârciumariĭ sunt Românĭ, Armenĭ, Bulgarĭ, Albanezĭ orĭ Grecĭ; Evreul n'a isbutit a se stabilì acì. In cârciumĭ maĭ că nu lipsesce caféua pentru Musulmanĭ, carĭ nu consumă alcoolice; în schimb însă Lipoveniĭ, maĭ mult pescarĭ, beaŭ mult rachiŭ. In general se consumă maĭ puţine alcoolice ca în alte judeţe (*Monitorul Oficial*, 13 Februarie 1888).

La 1887 (*Monitorul Oficial*, 29 Septembre) medicul primar ḑice: «Dacă Românul ar scădé numĕrul cinḑecilor de rachiŭ şi ar mărì pe al cescilor de cafea şi de céiŭ,

ar fi un câştig şi pentru sănătate şi pentru muncă». Acéstă părere se exprimă dejà la 1870 în *Igiena* de *Dr. Felix* (pag. 194) şi *Analele economice* din 1861 (pag. 50).

Apă bună de bĕut este numaĭ în comunele de alăturĭ de Dunăre, iar în unele comune se bea apă de baltă (*Monitorul Oficial*, 12 August 1886). Ar trebuì ca în comunele Grópa-Ciobanuluĭ, Dăenĭ, Gârliciŭ şi Ostrov, aĭ căror locuitorĭ se alimentéză cu apă de baltă insalubră. să se facă cel puţin câte 3 puţurĭ în fie-care comună. Mangalia are apă bună de bĕut. Ghelengeĭ are în jurul puţurilor băltóce, carĭ trebuesc astupate. Musuratu are apă sălcie. In Medgidie apa din puţurile despre Cernavodă este bună de bĕut. In comuna Caranlîcu, fiind numaĭ treĭ puţurĭ pentru 200 familiĭ şi 1000 de vite, s'aŭ ivit frigurĭ tifoide.

Judeţul are multe *bălţĭ*, atât pe malul Dunăriĭ cât şi pe litoral, dintre care unele s'ar puté secà.

In oraşul Cernavoda este o baltă îngustă în apropierea şcóleĭ. Intre satele Palazu, Canara şi cătunele Cogélì şi Mamaia, e lac mare; în mijlocul luĭ e insula luĭ Ovidiŭ La 1891 (*Monitorul Oficial*, Septembre 11) eraŭ în 23 de comune frigurĭ palustre, fiind-că malul dunărén este insalubru din pricina bălţilor. Valea Medgidieĭ e mocirlósă şi se simte lipsa de plantaţiunĭ; spre Dunăre sunt bălţile Medgidieĭ. La 1887 (*Monitorul Oficial*, Novembre 27), fosta baltă a Medgidieĭ începe a se arà şi drumul de la Cernavodă este aprópe tot mărginit de alee de sălciĭ orĭ salcâmĭ. Se exprimă dorinţa de a se cedà satelor bălţile de lângă ele şi să se oblige a le secà şi plantà cu arborĭ saŭ a le face cultivabile.

Comune cu bălţĭ: Gargalîcu-mic, Tatlagéc, Medvenli-Punar, Techiv-Ghiol, Cochirlenĭ, Beilic, Oltina, Satu-noŭ, Cilibichioĭ, Smeeniĭ-micĭ, Aliman-Vlahchioĭ, Ghisdărescĭ, Ciperĭ, (Gârliţa), Gârliciŭ. Este apoĭ Balta-Bugéculuĭ, Lip-

nița, Mârlénu, Cernavoda; *bălți litorale*: Anadolchioĭ, Sudghiol, Cicricĭ, Caraharman; comune litorale cu lacurĭ maĭ sunt: Mangalia, Agigea și Tusla.

In Ghisdărescĭ plantațiunea în comună este fórte abundentă, deși paludismul domnesce în unele localitățĭ, clima, care odinióră erà de tristă reputațiune, este fórte sănătósă.

Județul Covurluiŭ. Alcoolurile cum se debitéză adĭ sunt o adevĕrată otrăvire pentru consumatorĭ. Ar fi de dorit ca monopolul cârciumelor și al alcoolurilor resultate din cereale să se iea de către Stat și să se încredințeze în mâna unor persóne morale, să se pună taxe marĭ asupra consumațiunilor acestor producte, rafinarea și dosagiul destilațiuniĭ lor să se facă de către Stat în momentul puneriĭ în consumațiune; să se micșoreze taxele pentru productele din fructe (țuică, alcoolul de vin, tescovină etc.). Alcoolismul resultă și din consumarea de alcoolurĭ próste extrase din cereale stricate și nerafinate. (*Monitorul Oficial*, 1886, pag. 2393 și 1888 August 2).

Unele comune sunt lipsite de *apa* necesară; în genere însă este .apă bună de fântânĭ saŭ puțurĭ, deși fântânele sunt cam la suprafața terenuluĭ; iar în comunele Pechea, Slobodia, Conachi etc. apele sunt selenitóse. S'aŭ luat mĕsurĭ de a procurà poporațiuniĭ apă bună (*Monitorul Oficial*, 24 Iunie 1894). In *Monitorul Oficial* din 3 Iunie 1895 se scrie: «Exposițiunea este destul de favorabilă cu o înclinațiune către Sud, dar nefiind îndestul de adăpost spre Nord, este expus adesea la vînturĭ recĭ.

«Solul argilos saŭ argiloso-nisipos e favorabil pentru stagnarea apelor din văĭ, carĭ vin din puhóe de pe coline, pe carĭ în genere sunt situate satele. Paralel Prutuluĭ, în partea sud-estică a județuluĭ, este marele lac Brateș, bogat în pescărit și papură. Sunt și multe băltóce, decĭ poporațiunea sudică mărginașă sufere de paludism, pe

când cea nordică are pante, coline şi vegetaţiune maĭ bogată, iar partea sudică este cu totul despădurită. Este necesară stîrpirea apelor micĭ şi transformarea lor în bălţĭ maĭ marĭ cu terenurile regulate, ca să dispară causele paludismuluĭ».

Judeţul Dîmboviţa. Afară de agricultură, se maĭ face şi vin şi rachiŭ de prune. Mulţĭ *alcoolicĭ* sunt în Şotânga, Bogaţĭ, Moţăenĭ şi Ţîţa. Ţĕranul bea câte o jumătate de basamac, spirt brut cu apă, care îĭ iea minţile. Nu e mirare apoĭ că progenitura este prăpădită, debilă. Basamacul abrutiséză inteligenţa română. Dejà la 1883 (*Monitorul Oficial*, 22 Septembre) se propune oprirea debituluĭ de spirt brut ca bĕutură în orĭ-ce stabiliment şi înlocuirea luĭ cu spirt rafinat, din care să se pótă face basamac, cum e şi în alte state. Să se dea premiĭ şi încuragiărĭ fabricanţilor de rachiurĭ din *mere, pere, gherghine* şi tóte fructele zaharate, asemenea şi fabricanţilor de *bere,* acestea fiind compuse din alcool inofensiv. In comuna Şotânga se face rachiŭ de prune.

Apă din puţurĭ se bea în: Găescĭ, Uluescĭ, Potlogĭ, Titu, Comişanĭ şi Viforîta; din puţurĭ, isvóre şi din Ialomiţa în Podurile şi Şotânga; tot asemenea, afară de cea de isvor, în Bălenii-Românĭ, iar în Cucutenĭ din puţurĭ şi isvor. In zona câmpénă sunt *lacurĭ stătătóre* artificiale pentru muiarea cânepeĭ şi adăparea vitelor.

Paludism mult are Braniscea, cu lacurĭ şi ape stagnante în centrul comuneĭ, şi Cojésca, ale căreĭ strade sunt pe alocurea plantate, dar în comună sunt treĭ lacurĭ marĭ; paludism maĭ puţin are Petroşiţa, Viforîta şi Cucutenĭ.

Judeţul Dolj. Vinul se scóte din viile lor, *rachiul* e de tescovină şi de prune. Alcoolismul nu este rĕspândit şi poporaţiunea judeţuluĭ este în genere fórte sobră (*Monitorul Oficial,* 26 Septembre 1889). Plaiurĭ de viĭ sunt multe, dar pometurile aŭ maĭ dispărut. *Apa de bĕut* lasă

de dorit în părţile câmpuluĭ şi multe fântânĭ sunt încunjurate de lacurĭ formate din apa din ele, în carĭ zac porciĭ şi bivoliĭ; parte din aceste bălţĭ se scurg chiar în fântânĭ, de unde locuitoriĭ ieaŭ apă de bĕut. Apa e de rea calitate şi insuficientă. *Galenţiĭ* aŭ apă bună.

Traversat de rîul Jiul, are pe ambele laturĭ ale acestuia, comune cu *paludism*, pentru că şi sunt luncĭ mlăştinóse; în schimb mărginaşiĭ Dunăriĭ aŭ, în pesce, o bună hrană. La 1889 (*Monitorul Oficial*, 12 Septembre şi 12 Novembre) se lucréză de serviciul technic la stîrpirea bălţilor, cum prevede legea comunală, dar uniĭ aŭ bălţĭ şi prin curţile lor. La 1891 (*Monitorul Oficial*, 17 Septembre) s'aŭ desfiinţat multe bălţĭ şi eleştae, unele prin astupare, altele prin canalisare, şi la 1893 (*Monitorul Oficial*, 7 Novembre) Consiliul de igienă decide a se scurge apa de lângă comuna Căprenĭ în rîul Amaradia.

Raportul de igienă al regatuluĭ pe 1892 (p. 59) arată secarea bălţiĭ Listéva de pe domeniul Sadova, întinsă peste 500 pogóne, care a costat pe Stat 27.000 leĭ.

Judeţul Dorohoiŭ. *Alcoolurile* debitate în comunele rurale sunt vătĕmătóre, conţinênd fermentol, şi se face exces de ele. Maĭ cu sémă când se întorc de la tîrg, bărbaţiĭ cu soţiile lor sunt beţĭ. Preotul şi primarul din comune spun că e rară beţia, fiind câte 2—6 inşĭ carĭ se ţin numaĭ de tréba acésta (*Monitorul Oficial*, 3 Martie şi 10 Novembre 1888). Este abus de bĕuturĭ spirtuóse, maĭ cu sémă alcool (*Monitorul Oficial*, 11 Iunie 1895).

Apa fântânelor de prin comunele rurale este orĭ sărată, orĭ sălcie, orĭ calcarósă. Aceste fântânĭ (puţurĭ) sunt rĕŭ construite, nu aŭ găleţĭ, în general cu pereţĭ de lemn carĭ putrezesc şi prea la suprafaţa soluluĭ, decĭ sunt suspecte in privinţa purităţiĭ lor, avênd microorganisme vegetale şi animale; icĭ coleà sunt şi isvóre, însă negligiate.

S'a cerut îndreptarea lor şi se observă dejà ameliorărî (*Monitorul Oficial*, 20 Iulie 1894).

Paludism este prin comunele din apropierea Jijieĭ, Prutuluĭ și Siretuluĭ. In *Monitorul Oficial* din 20 Iulie 1894 se spune: «Sunt numeróse iazurĭ şi mlaştinĭ formate și de pîrae, dar maĭ mult de numitele rîurĭ marĭ».

Județul Fălciŭ. Principala bĕutură este ***vinul***, care se produce în mare cantitate, e de bună calitate şi eftin; ar fi încă şi maĭ bun dacă s'ar reglementà modul și timpul culesuluĭ. În schimb, ***rachiŭ*** se consumă maĭ puțin și nicĭ nu este în judeţ decât o singură povarnă (la 1888) de spirt de cereale, de óre-ce chiar aceĭ ce iubesc a bé maĭ mult rachiŭ, preferă pe cel de drojde, tescovină și prune, pe care îl fabrică în judeţ micele poverne de prin sate, urme ale industrieĭ casnice a răzeșilor.

Rachiul din Moldova, maĭ cu sémă de nord, se fabrică din cereale, iar în unele părțĭ ale Moldoveĭ şi din cartofĭ şi sfecle; în genere se cumpĕră la poverne, pentru fermentare, cereale de próstă calitate, și aceste stabilimente industriale sunt primitive ca mecanism, fără aparate de rafinagiŭ; decĭ productele lor conțin alcool amilic, metilic etc. și uleiurĭ esențiale, carĭ exercită asupra centrelor nervóse o acțiune excesiv de funestă, delir furios, etc. (*Monitorul Oficial,* 3 August 1888). Efectele rele în stomac ale acestor bĕuturĭ se observă din când în când și în județul Fălciŭ, căcĭ nicĭ aci nu e prea de laudă sobrietatea poporuluĭ sub acest raport.

Se maĭ consumă licorĭ străine ca și indigene, din fabricele de la Buhotin, Chițoc și Ghidigenĭ, precum și *bere* de la douĕ fabrice din localitate.

Reprimarea vițiuluĭ bețieĭ se impune ca mĕsură importantă de ordin moral.

La câmp se bea *apă stagnantă*, iar cea care curge printre straturĭ văróse conține în ea maĭ pronunțat să-

rurile calcare ce afectă tubul digestiv și predispun la concrețiunĭ. Se iea apă de rîurĭ, rîulețe și pîrae, isvóre și fântânĭ.

Acest județ, format pe de o parte din o porțiune a mareluĭ basin al Prutuluĭ, cu afluențiĭ Jijia, Buhotin, Elan, etc.; iar pe de alta, din basinul Bîrladuluĭ cu afluențiĭ Crasna și Lohanul, e *mlăștinos și băltos*, decĭ expune la paludism; maĭ cu sémă pe lângă Jijia și Prut sunt mlaștine, căcĭ pe tótă valea Prutuluĭ debordéză apa. Trebue să se sece bălțile și să se reguleze cursul apelor.

Ómeniĭ întrețin bălțĭ, unde cresce șovar și trestie care se întrebuințéză ca combustibil și la învelișul zidirilor (*Monitorul Oficial*, 2 Aprilie 1894).

Raportul de igienă al regatuluĭ pe 1892 (pag. 59) arată că s'aŭ secat bălțile din plășile Mijlocul și Podolenĭ. *Monitorul Oficial*, 21 Aprilie 1895, arată că iazurile și bălțile ocupă o suprafață de 2.300 h. a. și multe din ele se fac din ape meteorice.

Județul Gorj. Se bea multă *țuică*, ca să nu se maĭ plătéscă taxa vîndăriĭ; de aceea se și observă alcoolismul. Când e rĕcit, țĕranul bea țuică încăldită.

Fiind *bălțĭ* în județ, sunt și intoxicațiunĭ palustre. Regiunile muntóse și câmpene sunt străbătute de la N spre S de coline de diferite înălțimĭ și lărgimĭ, între carĭ sunt văile scăldate de rîurĭ.

In *județul Ialomița* se vede rare-orĭ câte un cas de *alcoolism* (*Monitorul Oficial*, 13 Februarie 1888). La 1889 s'a trimes laboratoriuluĭ de chimie din Bucurescĭ șése sticle cu bĕuturĭ spirtóse din orașul Călărașĭ, douĕ de la comerciantul A. Savopol și patru de la Mendel Abramovicĭ, și tóte s'aŭ găsit alterate, prin urmare prohibite din consumațiune. Pentru examinaraa bĕuturilor alcoolice, ar fi bine să se facă instrucțiunĭ scurte, ca fie-care medic să pótă face o analisă sumară. In *Monitorul Oficial* din 8

Martie 1895 se scrie: «Nu se póte conchide că poporaţiunea ar suferì mult după urma alcoolismuluĭ. Nu se póte admite că *pelagra,* ce a început a se ivì în primăvara anuluĭ 1885, s'ar desvoltà prin usul bĕuturilor alcoolice extrase din porumburĭ alterate, căcĭ copiiĭ de 5 — 9 anĭ pelagroşĭ nu usézǎ de alcoolice; s'a observat însă că ceĭ debilitaţĭ de paludism devin pelagroşĭ».

In comuna Iazul *apa de bĕut* se iea din puţurĭ şi are un gust sălciŭ ca al apelor gipsóse; tot din puţurĭ se alimentéză Smirna, Miloşescĭ, Lehliu, Lupşanĭ, Grindu şi Bărbulescĭ; din puţ şi din Ialomiţa: Urzicenĭ, Malu şi Slobodia; din puţ şi baltă: Verescĭ şi Ulmul. In *Monitorul Oficial* din 8 Martie 1895 se scrie: «Apa de bĕut din puţurĭ s'a îmbunătăţit, astupându-se gropile din jurul puţurilor, sleindu-le de 1—3 orĭ pe an şi punêndu-li-se cumpene. Ceĭ ce beaŭ apă de Borcea şi Ialomiţa aŭ fost îndemnaţĭ a o bate cu pétră acră. In unele comune însă, d. e. Ceganĭ şi Vlădenĭ, puţurile sunt la suprafaţă, fiind locul jos, în albia rîuluĭ Borcea».

O parte din comune sunt aşezate pe malul Borceĭ şi al mareluĭ lac «Ezer», apoĭ pe malurile Ialomiţeĭ şi în zona nordică pe Baragan; debordările Borceĭ şi ale Ialomiţeĭ inundéză comunele, şi numaĭ regiunea nordică e maĭ salubră, deşì acì sunt curenţĭ violenţì aĭ vîntuluĭ de Nord.

Este necesară însănătoşarea *bălţilor,* iar nu secarea lor, prin ceea ce am ridicà plugaruluĭ nostru unul din alimentele luĭ cele maĭ usitate şi destul de hrănitor (pescele) în raport cu legumele de carĭ usézǎ maĭ cu sémă în post.

Numĕrul mare de bălţĭ şi zăgazurĭ făcute în băligar întreţin paludismul; decĭ trebuesc create puţurĭ în locul zăgazurilor, şi puţurile să nu fie făcute în marginea bălţilor, iar acestea trebuesc plantate primprejur, spre care

scop s'ar puté întrebuinţă ḑile de prestaţiune. Bălţĭ marĭ sunt pe malurile Ialomiţeĭ, Borceĭ şi Dunăriĭ. Bălţĭ permanente sunt în comunele: Michaiŭ-Bravul, Lupşanĭ, Jegălia, Lehliu, Jilavele, Urzicenĭ, Gârbovu, Reviga, Crunţiĭ, Slobodia, Mărgineniĭ, Verescĭ, Ulmu şi Marsilienĭ; inundate sunt: Cosâmbesciĭ, Mărculesciĭ, Alexienĭ, Copuzu şi Moldoveniĭ, care sat din urmă s'ar puté regenerà mutându-l pe cel-lalt mal al Ialomiţeĭ. In aceste comune şi paludismul se găsesce în numĕr considerabil. Vara ţĕraniĭ es la muncă în câmp şi staŭ acolo tótă sĕptĕmâna, câmpul fiind sus (Bărăganul), efluviile nu pot avé acţiunea lor rĕŭ făcĕtóre, decĭ nu este mult paludism (*Monitorul Oficial*, 6 August 1888).

In *judeţul Iaşĭ*, ca în tótă Moldova, se găsesce mult *rachiŭ* impur, chiar în capitala judeţuluĭ găsescĭ anevoe alcool rafinat (*Monitorul Oficial*, 15 Iulie 1884 şi 28 Maiŭ 1887). Se abuséză de bĕuturĭ spirtóse, anume de rachiŭ, de aceea ar trebuì să se facă un regulament în contra beţieĭ, care să lovéscă atât pe consumator cât şi pe vînḑător, cum există în Francia (v. şi *Monitorul Oficial*, 3 Iunie 1895). *Mlaştine* multe sunt pe şesurile Prutuluĭ, Jijieĭ şi Bahluiuluĭ, afară de iazurĭ şi adăpătorĭ.

Judeţul Ilfov. Avênd traiŭ maĭ bun, puţinĭ beaŭ în exces, ca să putem ḑice că alcoolismul predomină; totuşĭ s'a observat că în ceĭ 14 anĭ din urmă numĕrul cârciumelor a crescut într'atâta, că avem câte 8 la mia de locuitorĭ, şi autorităţile comunale sunt fórte îngăduitóre faţă de ele. S'aŭ făcut însă numeróse controlărĭ în privinţa calităţiĭ bĕuturilor; unele s'aŭ găsit rele şi prohibite din causa impurităţilor şi a pigmentelor sintetice, altele admisibile (raportul *Doctoruluĭ Ştefănescu* şi *Monitorul Oficial*, 22 Iulie 1894)

La 1891 şi 1893 (*Monitorul Oficial,* 25 Septembre şi 18 Martie) se ḑice că *apa potabilă,* bună prin compoziţiu-

nea eĭ chimică, devine fórte neigienică prin alterațiunile ce sufere din causa releĭ întreținerĭ a puțurilor. La 1894 (*Monitorul Oficial*, 22 Iulie) numĕrătórea puțurilor a dat acest resultat: 567 particulare, 4.654 publice, 39 isvóre și 18 cișmele; câte un puț vine la 8 case de locuitorĭ. Țĕranul are puțin scrupul la alegerea apeĭ de bĕut, decĭ se expune la infecțiunea tuturor bólelor transmisibile prin apa de bĕut. O mare parte a locuitorilor din județ, precum și vitele lor, se alimentéză cu apă de puț; iar restul, pe lângă apă de puț, bea apă din rîurile Argeș, Ialomița și diferite gârle.

Puțurile daŭ apă de la o adîncime variabilă între 5—20 m., unele sunt aprópe de locuințe, altele de gârle. Apa lor conține carbonate de calce, alocurea și sulfate teróse etc., cele din gârle sunt dure în cât întrec puțin limita maximă admisă. Maĭ tóte puțurile sunt descoperite, puține aŭ capace saŭ șopron. Numaĭ o fracțiune de 10% daŭ apă potabilă, restul apă calcarósă saŭ sălcie, prea încărcate cu substanțe organice, cu produse de descompunere și microorganisme.

S'a întreprins propagandă energică printre locuitorĭ, arătându-li-se pericolul la care se expun prin neîngrijirea puțurilor, și s'a obținut resultate satisfăcĕtóre; întrebarea este însă, de ce durată vor fi aceste îndreptărĭ? Ar fi necesară instituirea uneĭ polițiĭ sanitare pentru apĕrarea puțurilor.

Terenurile sunt în genere băltóse și puțin permeabile. In anul 1894 s'aŭ făcut prea puține lucrărĭ de asanare a locurilor băltóse și anume în câte-va comune din plășile Argeș, Ilfov, Snagov și Obilescĭ. De îndată ar trebui desecate și scurse lacurile și băltócele din cătunul Pipera, Satul-noŭ (com. Colentina), satul Dudescĭ, cătunul Măriuța și în fine lacul dintre satul Manolache și Dîmbovița.

Satele sunt înșirate de-alungul apelor și aprópe o ju-

mătate din ele pe locurĭ jóse și chiar pe ape cam stătătóre, dar unele aŭ ape maĭ curate, în care locuitoriĭ se rĕcoresc vara (*Monitorul Oficial*, 27 Maiŭ 1895).

Prin comune se formézä *băltóce*, maĭ cu sémă unde șanțurile de pe lângă case sunt rĕŭ nivelate. La 1894 (*Monitorul Oficial*, 22 Iulie) numĕrul bălților și lacurilor: 56 bălțĭ și 177 eleștae, decĭ solul e mlăștinos. Cele 446 sate divisate în 122 comune sunt înșirate pe malurile apelor curgĕtóre (Argeș, Ialomița, Sabarul, Dîmbovița, Ciorogârla, Răstóca, Colentina, etc.) saŭ pe lângă iazurĭ și eleștae. Sunt 203.632 Românĭ, 19.486 Bulgarĭ și 21.555 Țiganĭ.

Județul Mehedinți. Alcoolismul iea proporțiunĭ îngrijitóre, fiind și o producțiune abundentă de prune și de strugurĭ; maĭ cu sémă în părțile muntóse este maĭ des abusul de rachiŭ, și de acì provin multe rănirĭ și omorurĭ ce se observă anualmente în Mehedințĭ. In anul 1894 (*Monitorul Oficial*, 17 Septembre) nerodind pruniĭ, țĕranul bea alcool de cârciumă, adecă spirt nerectificat amestecat cu apă. In general, întrebuințarea alcooluluĭ nu a luat proporțiunĭ prea întinse; totușĭ ar trebuì fixate orele când cârciumele să se deschidă și să se închidă.

In multe părțĭ *apa de bĕut* este rea.

La câmp maĭ cu sémă există numaĭ puțurĭ săpate în pămînt, rĕŭ ghisduite, neîmprejmuite cu petriș, carĭ se alimentézä din apele stătătóre. Adese-orĭ aceste puțurĭ sunt și însuficiente, în cât poporațiunea de multe-orĭ bea apă îndoită cu noroiŭ. Cum comunele urbane fac sacrificiĭ de milióne pentru captarea apelor, ast-fel și cele rurale ar trebuì să sacrifice maĭ mult pentru apă bună. In părțile muntóse apa e de bună calitate.

In multe localitățĭ există *ape stătătóre*, d. e. Rogova, Bucura; în mare parte terenul județuluĭ este muntos și fórte accidentat, iar spre Dunăre mlăștinos; ape stagnante

sunt maĭ ales în plășile Câmpu și Blahnița, și tot acì este și paludism mult, în comunele de pe malul Dunăriĭ. Trebue să se scurgă saŭ să se canaliseze aceste bălțĭ (*Monitorul Oficial*, 17 Iunie 1887, 26 Septembre 1890, 25 Septembre 1891, 19 Martie și 16 Novembre 1893 și 17 Septembre 1894).

Județul Muscel. O mare parte din comune sunt așezate pe văile rîurilor cu curente, dar unele cătune sunt situate pe nisce înfundăturĭ de vălcele, lipsite de curente, de lumină și pline de umiditate. Asemenea comune sunt: Gorganĭ, Vlădescĭ, Glâmbocel, Schitu-Golescĭ, Aninósa, Bădeniĭ-Pămîntenĭ, Botenĭ, Coșescĭ, Vălenĭ, Puchenĭ, Valea-Popiĭ, Vulturescĭ, Micloșanĭ, Bârzescĭ, Lăicăĭ, Davidescĭ, etc. Terenul din podgoriĭ se constitue parte din pămînt vegetal și argilos propriŭ agriculturiĭ, parte din pămînt nisipos propriŭ cultureĭ viilor; cel muntos este fórte calcaros, pe când zona intermediară, adecă dintre cea muntósă și cea delósă-plană, conține un teren argilos și nisipos și este aprópe neprinciósă culturiĭ.

Bălțĭ saŭ ape stagnante sunt doue: în cătunul Ciocănescĭ din comuna Vălenĭ și în comuna Leordenĭ, ambele din plasa Podgoria (*Monitorul Oficial*, 23 Iunie 1895).

Se consumă *alcoolurĭ* într'o cantitate exagerată, preferind țuica vinuluĭ; pe acésta o fabrică eĭ înșișĭ, dar neavênd aparate sistematice pentru fabricat, nu o pot destilă bine și o scot în comerciŭ amestecată cu substanțe iritante (*Monitorul Oficial*, 27 Septembre 1891). Țuică se fabrică în tot județul, dar maĭ cu sémă în zona intermediară, adecă dintre cea delósă și cea muntósă. Țuica o beaŭ și când sunt bolnavĭ, drept medicament. Se consumă anual peste 100.000 de decalitri de diferite bĕuturĭ, ca spirt cu apă, vin, țuică și rom. In plasa Podgoria se maĭ consumă și *drojdie* și *bere*.

Paludism a fost maĭ mult de jumătate din consultaţiunile date (*Monitorul Oficial*, 24 Iunie 1894).

In *Monitorul Oficial* din 23 Iunie 1895 se scrie: «Bĕuturile spirtóse fabricate cu esenţe aŭ înlocuit în mod absolut pe cele naturale. Analisele arată că unele conţineaŭ alcoolurĭ superióre şi altele nu. Esenţele, furnisate în majoritate de către droghiştiĭ din Bucurescĭ, ar trebuì analisate înainte de a se admite în comerciŭ.»

Din norocire poporaţiunea nóstră tinde a se obicĭnuì şi cu alte bĕuturĭ maĭ puţin vătĕmătóre, ca berea, apoĭ ape şi limonade gazóse, ce s'aŭ introdus mult în judeţ.

In *judeţul Némţul* este mult *alcoolism* (*Monitorul Oficial*, 31 Maiŭ 1887); iar *mlaştine* şi mocirle sunt alăturĭ de locuinţele ţĕranilor (*Monitorul Oficial*, 3 Iulie 1888).

Judeţul Olt. Bĕuturile alcoolice nu s'aŭ găsit vătĕmătóre la analisa chimică. Alcoolism este, căcĭ şi femeile consumă alcoolice aprópe cât bărbaţiĭ. In comuna Drăgănescĭ d. e. se vinde vin şi rachiŭ, dar basamac nu.

Apa în genere e de bună calitate şi se iea din isvóre şi fântânĭ, în mare parte igienice; numaĭ cele de lângă case se infectéză, şi pe lângă unele din ele sunt băltacurĭ. In plasa Mijlocu, apa de bĕut este bună, în altele însă e rea. Trebuesc înfiinţate puţurĭ în plăşile Vedea-de-sus, Vedea-de-jos şi Oltu-de-sus. La 1894 (*Monitorul Oficial*, Martie 27) numĕrul puţurilor şi fântânelor în 101 comune rurale este: 1.488 de puţurĭ şi 366 de fântânĭ; din acestea, în 11 comune apa este sălcie, iar în 26 de calitate rea. In multe comune din plăşile Oltu-de-sus, Vedea-de-sus şi de-jos, sunt fórte puţine puţurĭ, iar în unele comune lipsesc cu totul. Şi cele existente trebuesc curăţite şi bine întreţinute.

Bălţile şi *lacurile* din judeţ, cum în plasa Şerbănescĭ se găsesc în majoritatea comunelor, trebuesc secate de urgenţă. Raportul igieneĭ regatuluĭ pe 1892 (pag. 59) arată

că s'aŭ secat mlaştinele Jiuluĭ din Drăgănescĭ şi se vor secà şi cele-lalte din Vălenĭ şi Dobrotinet.

Județul Prahova. Alcoolism mult se observă în comuna Sângeru şi Crivina; maĭ puțin în Bucova, Ciupelnița, Drăgănescĭ şi Gorgota. Poverne de țuică sunt în comuna urbană Slănic 25, în Câmpina 2, în Filipescii-de-Tîrg maĭ multe, iar în Albescĭ-Paleologu, cu cârciumele împreună, 585.

Apa, în genere, este de bună calitate (*Monitorul Oficial*, 20 Novembre 1890) şi se iea d. e. în Haimanalele, Cornu şi Bréza-de-sus din puțurĭ şi isvor. Cea maĭ mare parte sunt localitățĭ muntóse cu inclinațiune suficientă pentru ca apele să nu stagneze, totuşĭ febre intermitente sunt fórte multe, căcĭ filoxera stricând viile, muncitoriĭ se duc până în Ialomița şi Brăila, venind de acolo impaludațĭ (*Monitorul Oficial*, 29 Iunie 1894).

Paludismul bântue în Ciupelnița, care se află pe rîulețul Vîtnăul, şi maĭ puțin în Colcég şi Poenariĭ-Apostol. Pelagra şi sifilisul bântue în Bucov. In *Monitorul Oficial* din 4 Iunie 1895 se scrie: «Localitățile sunt jumătate de munte, o pătrime podgorie şi restul câmp. De la Nord spre Sud curge Cricovul-Dulce, Provița, Prahova, Vărbilăul, Teléjenul, Cricovul-Sărat şi Ialomița, în carĭ se varsă numeroşĭ afluențĭ, a căror albie este potmolită, şi ast-fel paludismul este maĭ comun decât ar puté cine-va să se aştepte la nisce localitățĭ muntóse. S'aŭ făcut lucrărĭ de asanare pe cursul apeĭ Vîtnăul şi s'a umplut cu pămînt sănătos un lac din centrul comuneĭ Slănic».

Județul Putna. Bĕuturile *alcoolice* se întrebuințéză mult, atât vinul cât şi rachiul, carĭ nu sunt falsificate saŭ impure, şi fiind în abundență, se face abus de ele maĭ în tóte plăşile. Miseria fisiologică îĭ aduce țĕranuluĭ pofta de bĕutură, îl slăbesce, el are decĭ trebuință de mult repaos,

și de aceea se ḑice că e trândav. Ar trebuì ca fabricațiunea alcoolurilor să fie monopolisată de Stat.

Apa, în general, este de bună calitate.

Bălți nu sunt atât de numeróse, ci le fac țěraniĭ pentru putreḑirea inuluĭ și a cânepeĭ, și maĭ aŭ și trebuință de asemenea apă în casă, dar unii și beaŭ de acésta. Este necesar să se sece aceste bălțĭ, iar cele de pescuit să se planteze primprejur. Raportul igieneĭ regatuluĭ pe 1892 (pag. 59) scrie, că în comuna Pădurenĭ s'aŭ astupat cu pămînt sănătos băltócele, ceea ce s'a proiectat și pentru comuna Palténu.

Județul Roman. Alcoolism există, și maĭ cu sémă la poporațiunea ungurés că, care are predilecțiune pentru rachiul cel maĭ alcoolic (numit *rum*, care însă este alcool ordinar cu o substanță aromatică); mulțĭ tórnă alcool și în vin. Alcoolul din care se prepară rachiul este nerectificat, conținênd cantitățĭ marĭ de aldehidă, furfurol și alcoolurĭ superióre. Ar fi de dorit monopolisarea bĕuturilor spirtóse și reducerea cârciumelor și a timpuluĭ cât staŭ deschise (Rapórtele de *Dr. Oncescu* pe 1892 și 1893, pag. 20 și 21.) Tot aci se arată că apa de bĕut e de fântânĭ (isvóre), carĭ s'aŭ pus în condițiunĭ maĭ bune.

Bălțĭ sunt la: Băcescĭ, Hălăucescĭ, Pildescĭ, Bozienĭ, Galbenĭ, Poenile-de-jos, Oniscanĭ, Porcescĭ și Negri, apoĭ în comunele ce se inundéză de rîurile Siret și Moldova, pe traectul linieĭ ferate, pe lângă șosele și în alte locurĭ accidentate. Veḑĭ și *Raportul D-ruluĭ Oncescu* pe 1893, p. 20. In *Monitorul Oficial* din 15 Aprilie 1895 se scrie: «Starea igienică a comunelor rurale s'a îmbunătățit în mod simțitor, curățindu-se curțile, ulițele și secându-se băltócele, drenându-se terenurile mlăștinóse și astupându-se gropile din interiorul multor comune.»

In *județul Romanațĭ* sunt, afară de Caracal, 41 hanurĭ,

564 cârciume, 65 fabricĭ (?) de spirt și 648 cazane de făcu rachiŭ (*Locustênu, Dicționar geografic*).

Aprópe tóte *fântânele* din comunele rurale s'aŭ adus în o stare bună, ne maĭ fiind mocirle în jurul lor. Satele Fălcoiŭ și Cioroiŭ, în multe rîndurĭ înecate, se vor mută (*Monitorul Oficial*, 10 Iunie 1894). Gastrite și gastralgiĭ se produc din réua nutrițiune și maĭ ales din usul alcoolicelor, decĭ monopolul alcooluluĭ și al cârciumelor ar avé o înrîurire bună (*Monitorul Oficial*, 20 Maiŭ 1895).

La 1887 autoritățile pun mult zel pentru scurgerea băltacelor și apelor mlăștinóse de pe lângă fântânĭ, și la 1888 se și constată că acestea aŭ maĭ dispărut de prin comune prin șoseluirea a multor strade. La 1893 (*Monitorul Oficial*, 20 Novembre) se arată că sunt multe *băltóce* pe marginele rîurilor Olt și Olteț, unde sunt și frigurĭ, decĭ să se stirpéscă. La 1895 (*Monitorul Oficial*, 20 Maiŭ) se arată că igiena publică s'a ameliorat prin astuparea băltacelor, facerea de șosele și scurgerea de ape stagnante.

Județul Rîmnicul-Sărat. Maĭ s'ar puté ḑice, că în acest județ *bĕuturile alcoolice* dispută rangul apeĭ de bĕut, maĭ ales în comunele podgorene. Bogăția județuluĭ în viĭ și liveḑĭ de prunĭ face ca vinul și țuica să se producă în abundență și să fie eftine; decĭ nicĭ necesitate de a le falsifică nu este. Probele aŭ arătat că nu sunt falsificate, ci rĕŭ fabricate, nerafinate și rĕŭ conservate, decĭ sunt cu diferite acide organice (acetic, butiric, etc.), și se cunosc pe mirosul greŭ că sunt suspecte.

Țuica se consumă în mod excesiv, prin ceea ce poporațiunea rurală decade moralicesce și fisicesce. Rachiul maĭ trece în fața țĕranuluĭ de o panacee aprópe contra tuturor bólelor; fie-care oră de repaus și bucurie se petrece în beție, și alcoolul se ofere în cantitățĭ enorme până și copiilor purtațĭ pe brațe. Ar trebuì o lege în contra bețieĭ.

Apa de bĕut este fórte rea, maĭ ales la câmp, fiind sălcie saŭ sărată, pe când la munte este bună (*Monitorul Oficial*, 26 Iulie 1884). După *Monitorul Oficial* din 20 Maiŭ 1895 există 3.094 puţurĭ cu apă bună, 465 cu apă rea şi numeróse isvóre, carĭ la munte se maĭ numesc ciuciure, altele budue, ce sunt la suprafaţa soluluĭ. In unele comune din plasa Grădiştea maĭ ales, nu se găsesce apă limpede pentru bĕut, în altele locuitoriĭ beaŭ apă de Buzĕŭ, ceĭ din Corbu din rîul Siret. In Jidenĭ, Putreda, Dănulescĭ şi parte din comunele podgorene, în aniĭ de secetă, este lipsă de apă.

Partea câmpénă este bogată în *bălţĭ* (*Monitorul Oficial*, 3 Novembre 1887) şi în comunele de lângă bălţĭ este şi paludism (*Monitorul Oficial*, 6 Aprilie 1894). Impaludism există maĭ cu sémă în comunele din Rîmnicu-de-jos şi plăşile Marginea-de-sus, Grădiştea, Oraşul şi Marginea-de-jos. Ca focar, citâm între altele cătunul Caiata (comuna Bogza), comunele Bălescĭ, Malurile, Măcrina, Ştiubeĭ, Amara, Drogu, Gherghésa, Jirlăŭ şi altele, ce aŭ bălţĭ în raḑa lor, lipsă de apă potabilă, de plantaţiunĭ, etc. (*Monitorul Oficial*, 20 Maiŭ 1895).

Tot acì vedem că s'a constatat în maĭ multe comune şi din acest judeţ că se bea *eter*, pe care îl vînd băcaniĭ din Rîmnicul-Sărat, din Focşanĭ, etc. Trist e şi faptul că în multe comune preoţiĭ ţin cârciume. In comunele rurale există 467 cârciume, iar în plăşile muntene sunt puţine cârciume, căcĭ mulţĭ aŭ ţuică. In 4 comune de munte nu există de loc cârciume.

Judeţul Sucéva. Alcoolicele, spirtul şi rachiul, se găsesc în starea cea maĭ rea, nefiind bine destilate; la tóte velniţele din judeţ este necesară rafinătoria. Rachiul conţine alcool etilic şi amilic, furfurol şi alte substanţe otrăvitóre. Dincolo de Milcov numaĭ patru fabrice de alcool aŭ aparate de rafinare, cele-lalte produc numaĭ alcool brut.

Apa [illegible]

Băl[illegible] Vălea-[illegible] *Monitorul Oficial*, 2? Mai 18??.

Judeţul T[illegible] Se [illegible] exces [illegible] *băuturi* [illegible]. La câmp se întrebuinţează la fabricarea de mălaiŭ porumb stricat, pe care nu-l mai pot vinde, [illegible] multe [illegible]

Apa în genere, este de bună calitate. In unele locuri apa se află la suprafaţa pământului. *Monitorul Oficial*, 3 septembre 1886, 23 Novembre 188? şi 19 Martie 1893.

Partea nordică e muntosă şi delosă, acoperită cu păduri, livedĭ şi udată de piraele Zeletin şi Berheciŭ; maĭ tóte comunele de aci sunt pe locurĭ înalte, pe pante saŭ delurĭ; iar partea din spre mézăi-di e maĭ şésă saŭ plană, maĭ mlăştinósă, şi comunele sunt în apropiere de rîurĭ. *Monitorul Oficial*, 23 Novembre 1890.

Bălţile trebuesc secate, ca să dispară frigurile.

In *judeţul Teleorman* se găsesc, printre diferite *băuturĭ spirtóse*, şi multe falsificărĭ.

Unele comune, d. e. Segarcea-din-vale, posede bună *apă* de béut. Alexandria, Roşiorii-de-Vede, Măgurele, Zimnicea useză în cea maĭ mare parte de ape de puţurĭ, şi în oraşele Roşiorii şi Alexandria aceste surse sunt prea superficiale, în cât la plóie şi topire de zăpedĭ se scurg uşor diferite materiĭ în putrefacţiune, ce există pe deasupra terenuluĭ, iar apa din Alexandria n'are nicĭ gust plăcut.

Ar trebui să se facă fântânĭ pe la locurile de muncă. Pe alocurea sunt *bălţĭ* din Dunăre. Statul, judeţul şi co-

ıunele în rada şoselelor lor să desfiinţeze şanţurile, ca i cele dimprejurul locuinţelor, lacurile infecţióse să se tîrpéscă, iar lacurile mlăştinóse să se planteze.

Judeţul Tulcea. Bĕuturile alcoolice sunt nefalsificate, 'asele în carĭ se păstréză şi mĕsurile nu sunt de natură le a otrăvi bĕuturile (*Monitorul Oficial,* 15 Aprilie 1895), lar rachiul se face din alcool în genere nerectificat. Ruşiĭ şi Lipoveniĭ beaŭ maĭ mult decât Româniĭ, iar Bulgariĭ iubesc rachiurĭ tarĭ (spirtóse). Ar fi de dorit monopolisarea bĕuturilor alcoolice; iarna să se vîndă numaĭ până la 5 ore séra, iar vara până la 8 ore.

Casapchioĭ se alimentéză cu *apă* din un pîrîŭ din mijlocul comuneĭ, format de cişmele. In unele comune ieaŭ ómeniĭ apă din bălţĭ şi este necesar să se facă puţurĭ. Nicoliţel, Luncaviţa, Văcărenĭ şi fie-care comună din plasa Măcin are gheţărie.

Majoritatea comunelor sunt situate pe marginea şi în apropierea *bălţilor*, de unde se şi alimentéză cu apă; dar la câte-va comune judeţul a venit în ajutor, construind fântânĭ cu apă bună. Intoxicaţiune palustră este. Sunt bălţĭ din Dunăre, iar pe terenurile maĭ ridicate aflate între aceste bălţĭ şi numite grindurĭ sunt sate poporate. Comunele situate în părţile muntóse sunt maĭ puţin expuse la intoxicaţiunĭ palustre (*Monitorul Oficial,* 15 Aprilie 1895).

Judeţul Vasluiŭ. Se constată abus de bĕuturĭ spirtóse (*Monitorul Oficial,* 13 Novembre 1887), deşi afecţiunĭ datorite alcoolismuluĭ s'aŭ întîlnit în numĕr relativ mic. Se bea rachiŭ prefăcut din spirt brut (*Monitorul Oficial,* 15 Aprilie 1895). *Apa* ce alimentéză locuitoriĭ este destul de potabilă, afară de câte-va isvóre, precum Valea Telejneĭ, Valea Muntenilor-de-jos şi parte din Vasluiŭ, a căror ape sunt feruginóse (*Monitorul Oficial,* 28 August 1888). Maĭ tóte comunele sunt situate pe costişe şi dé-

lurĭ, multe însă aŭ în apropierea lor bălţĭ şi rîpe cu gunóie. Apa e de fântână şi isvóre, în general bună, deşi starea multor fântânĭ lasă de dorit (*Monitorul Oficial*, 15 Aprilie 1895).

Judeţul Vîlcea. Vinul şi *ţuica* în vremurĭ bune sunt aşà de abundente, în cât se vînd pe nimic, de aceea şi sunt fórte mult în us şi se daŭ şi copiilor de bĕut *Basamacul* făcut din bucate nu se consumă în acest judeţ decât în două comune, şi acì fórte moderat, la Oteteliş şi la Bălcescĭ (1886). In părţile de jos ale judeţuluĭ s'aŭ observat multe contusiunĭ şi plăgĭ contuse, produse prin bătaie. Dacă presupunem că majoritatea acestor bătăĭ aŭ avut loc sub influenţa surescitaţiunilor provocate de bĕuturile spirtóse, am puté conchide că abusul vinuluĭ, de care se face us maĭ mult la vale, irită şi predispune maĭ mult la certurĭ şi bătăĭ, decât beţia ţuiceĭ de la munte, care móie şi abrutiséză pe consumator.

Apă de bĕut prin fântânĭ şi puţurĭ e de rea calitate, maĭ ales vara, căcĭ aŭ împregiurul lor bălţĭ formate de vĕrsarea apeĭ, în carĭ se scaldă porcĭ şi gâsce. In comunele situate pe şesurĭ, puţurile aŭ ghisdurĭ înalte în cât nu se scurge apa de plóie în ele (*Monitorul Oficial,* 10 Novembre 1887); sunt însă multe puţurĭ şi fântânĭ nesleite, neîmprejmuite (*Monitorul Oficial,* 30 Aprilie 1894).

Bălţĭ se găsesc presărate în întregul judeţ, decĭ şi paludism.

Judeţul Vlaşca. Bĕuturile alcoolice, ca rachiŭ de cereale, tescovină, ţuică şi vin, sunt nefalsificate (*Monitorul Oficial,* 12 Novembre 1887). In *Monitorul Oficial* din 21 Aprilie 1895 se scrie: «In general, ţĕranul bea basamac, rachiŭ, ţuică, vin şi din acesta prăştină, dar el nu e un alcoolisat, nu se observă afecţiunĭ resultate din alcoolism şi din fericire excepţiunile, de este câte un beţiv, sunt rarĭ».

Puţurile pentru *ape* aŭ bălţĭ primprejur. Paludism este, parte fiind-că prin comune se află eleştae saŭ adăpătorĭ de vite (unele cu apă stătătóre înverdită şi cu lintiţă), parte pentru că sunt mlaştine şi ape stagnante, precum pe malul Dunăriĭ: Balta-Lată, Balta-Mahăru, lacul Grădiştea, lacul Durţiĭ; afluenţĭ aĭ Dunăriĭ: Mórta (cu multe lacurĭ micĭ), Comasca, Cama, Rîul-Vedea; rîurĭ: Câlniscea, Néjlov, Glavaciocul, Dîmbovnicul, carĭ tóte întreţin ape stagnante (*Monitorul Oficial,* 21 Aprilie 1895).

* * *

In sus citata lucrare *Raporturĭ economice* etc. din 1888, s'aŭ socotit cele patru soiurĭ de alcoolice ce se produc în ţéră la noĭ. Incepênd cu cele maĭ marĭ cantităţĭ, găsim *rachiŭ de prune*: Vîlcea 188.478 de hectolitri, Gorj 161.292, Dîmboviţa 157.885, Prahova 144.260, Muscel 106.159, iar cele-lalte sub 100.000, cu excepţiune de judeţele Brăila, Covurluiŭ, Dorohoiŭ, Roman şi Tulcea, carĭ nu produc nicĭ măcar un hectolitru de rachiŭ de prune; în schimb însă *spirt de bucate* produce: Dorohoiŭ 37.809, Brăila 24.591, Prahova 23.114, Ilfov 21.243 hectolitri şi cele-lalte sub 10.000 hectolitri, iar douĕ-spre-dece judeţe nu produc spirt de bucate.

Rachiŭ de vin produc 21 de judeţe, dintre carĭ: Buzĕŭ 4.150 de hectolitri, Dolj 3.082, Mehedinţĭ 2.872, Tecuciŭ 2.641, Rîmnicul-Sărat 2.527 şi Teleorman 1.134, iar cele-lalte judeţe sub 1.000 de hectolitri.

Rachiŭ de tescovină şi drojdiĭ produc tóte judeţele, dar d. e. Dorohoiŭ şi Roman numaĭ câte un hectolitru, Botoşanĭ 14, Sucéva 26, Argeş 50 şi cele-lalte preste 1.000, apoĭ Rîmnicul-Sărat 10.000, Romanaţĭ 11.000, Teleorman 13.000, Mehedinţĭ 32.896 şi Dolj 70.964.

Raportând aceste alcoolice pe locuitorĭ, vine în: Vîlcea 122 litri de spirtóse pe individ, Muscel 115, Gorj 109,

Dîmbovița 94, Prahova 69, Olt 66, Dolj 54, Buzĕŭ 37, Mehedințĭ 35, Argeș 33, Dorohoiŭ 28, Rîmnicul-Sărat 26, Brăila 21, Romanațĭ 12, Teleorman 8.3, Putna și Tutova câte 7.7, Ilfov 7.6, Vlașca 7.4, Ialomița și Sucéva câte 6.4, Vasluiŭ 5.7, Botoșanĭ 5, Némțul 4.9, Tecuciŭ 4.6, Bacăŭ 4, Iașĭ 3.7, Fălciŭ 1.8, Constanța 1.6, Tulcea 1.1, Covurluiŭ 0.3 și Roman 0.0001 litru de locuitor. Cum că locuitorul din Vîlcea nu bea pe tóte 122 de litri și nicĭ cel din Roman nu se mulțumesce cu acéstă repartițiune, este ușor de ghicit și negreșit că vinde și cumpĕră unul dela altul; dar cel ce are mult este și maĭ mult tentat de a bé, decât cel ce se duce să bea de cincĭ orĭ ḑece parale, cum se obicĭnuesce diminéța în Moldova.

Vin s'a produs în Dolj 2.700.000 hectolitri negru, afară de 100.000 alb; cel maĭ puțin s'a făcut în județul Némțul: 80 hectolitri negru și 480 alb. Repartisând productul de vin pe locuitorĭ vine în: Dolj 965 de litri, Rîmnicul-Sărat 405, Putna 391, Romanațĭ 336, Olt 281, Vlașca 238, Tulcea 240, Teleorman 223, Buzĕŭ 221, Vîlcea 212, Fălciŭ 204, Covurluiŭ 198, Bacăŭ 180, Tecuciŭ 150, Vasluiŭ 120, Tutova 115, Mehedințĭ 104, Botoșanĭ 100, Iașĭ 96, Ilfov 62, Gorj 80, Muscel 78, Constanța 52, Prahova 59, Dîmbovița 39, Roman 11, Ialomița 10, Sucéva 6, Brăila 5, Argeș 4, Dorohoiŭ 2, Némțul $^1/_2$ litru de individ. In «*Țéra nóstră*» de *Aurelian* se calculéză productul de rachiŭ 8 milióne, cel de vin 4 milióne de vedre în tótă țéra. In anĭ bunĭ se face și preste 10 milióne hectolitri de vin. Veḑĭ și *Drutzu, Untersuchungen über den Weinbau Rumäniens*, Halle 1889.

Diferența în felul de consumarea bĕuturilor spirtóse de către diferite națiunĭ din Ungaria ne-o arată următórele cifre după *Keleti* (op. cit.):

Comitate	Fie-care individ consumă vin	Rachiŭ
1 cu majoritate absolută de Germanĭ .	40,97 litri	14,53 litri
26 » » » » Maghiarĭ	31,57 »	21,44 »
11 » » » » Românĭ .	13,98 »	26,48
9 » » » » Slovacĭ .	6.40 »	28,12 »
Media țĕriĭ	26,15 »	23,09 »

Tot *Keleti* ne spune că în comitatul Făgăraș, nutrindu-se Româniĭ maĭ bine, consumă atât de mult vin și puțin rachiŭ, în cât par a nu fi frațĭ cu Româniĭ din alte părțĭ.

La noĭ s'a ocupat cu cestiunea cârciumelor directorul Statisticeĭ *Krupenski* în *Buletinul statistic*, II, 1893, No. 4, de unde se vede că cele maĭ dese cârciumĭ sunt 104 de locuitor și cele maĭ rarĭ 386 de locuitor; pe când de exemplu în Francia este câte un debit la câte 25 de locuitorĭ.

* * *

Aprecierĭ igienice. Din arătările de prin județe vedem că unde se fac alcoolice multe, acolo se observă și abus de ele, precum în Mehedințĭ, Gorj, Vîlcea, Olt, Argeș, Muscel, Prahova, Rîmnicul-Sărat și Putna, carĭ fac multă țuică, apoĭ și în Dorohoiŭ, Roman, Némțul, Vasluiŭ și Tecuciŭ, unde se consumă mult rachiŭ de fructe, din porumb alterat, fără a se rafinà. Țuica este maĭ puțin vătĕmătóre decât rachiul de bucate. In Muscel, comparând cantitatea de alcoolurĭ consumate cu numĕrul locuitorilor, vedem că se consumă pe an un decalitru de locuitor In Mehedințĭ se întîmplă chiar omorurĭ din causa bețieĭ, iar bătăile din Vîlcea se atribuesc maĭ mult vinuluĭ, care înflacăréză, pe când țuica móie pe consumator.

Bĕuturĭ nefalsificate, afară de Vîlcea, Argeș și Olt, unde basamac nu se bea, maĭ sunt și în Vlașca, Tulcea

și Constanța; aci Evreiĭ nu aŭ cârciumĭ, deci nicĭ bĕuturile nu se falsifică. Buzĕul are rachiŭ de prune, dar și de porumb alterat, ca și Tecuciul.

Și în județele de câmp din Muntenia se aduce «rachiŭ de Moldova», cum s'a arătat la județul Brăila. Avem decĭ în categoria consumatorilor de basamac și județele Covurluiŭ, Tecuciŭ, Fâlciŭ, Iașĭ, Botoșanĭ, Dorohoiŭ, Sucéva, Ialomița, Teleorman (aci sunt și falsificate), Dîmbovița și Tulcea.

Alcoolism nu se prea observă în județele Brăila, Dolj, Ilfov și Ialomița.

Se acusă că se daŭ alcoolice și copiilor micĭ în județul Vîlcea și Rîmnicul-Sărat.

In județul Botoșanĭ se crede a contribuì la îmbolnăvirea de pelagră și alcoolicele din porumb stricat, pe când în județul Ialomița se tăgăduesce acésta.

In genere, rĕul *spirtóselor din bucate* este că nu sunt rafinate și conțin, după cercetările unuĭ distins chimist de aĭ noștri (*Poni*, *Monitorul Oficial*, 25 Februarie 1888): «flegme, aŭ gust rĕŭ și miros respingĕtor, de aceea se pune anison ca să neutraliseze mirosul; prin cantitățile marĭ de alcoolurĭ superióre, prin aldehida și furfurolul cuprinse într'însele, constituesc o adevĕrată otravă.»

Țuica (rachiŭ) de drojdiĭ este mult maĭ tare decât țuica de bóscă (rachiŭ de tescovină), precum se arată acésta în tesa inaugurală de *Drutzu* (op. cit., pag. 61).

Țuica de prune o fac slabă țĕraniĭ noștri și rar care o face «prefriptă», un fel de concentrare prin ferberea eĭ de al doilea. Spargerea sîmburilor, cum scrie *Păunescu* (*Igiena*, pag. 138), devine vătĕmătóre în fabricarea țuiceĭ.

Vinul este eftin în județul Fălciŭ, unde se consumă maĭ puțin rachiŭ; eftin este și în Rîmnicul-Sărat și Vîlcea, iar în județul Argeș e slab, în Constanța e bun.

Bere se consumă puțină în județul Fălciŭ, ceea ce se

doresce și pentru județul Dîmbovița, unde se cere și încuragiarea fabricăriĭ rachiuluĭ de mere, etc.

* * *

Rolul și însemnătatea fisiologică a alcoolicelor în organism se interpretéză de diferițĭ autorĭ în diferite sensurĭ. Acéstă deosebire o vedem maĭ marcantă în privința acțiuniĭ alcoolicelor în sfera hrăniriĭ omuluĭ care le consumă. Vederile maĭ numeróse spun, că alcoolul nu împedecă în mod simțitor disolvarea albumineĭ și a grăsimiĭ din corpul omenesc, nu se póte considerà decĭ ca aliment; pe când *Moleschott, Bouchardat, Dujardin-Beaumetz* (*L'hygiène alimentaire,* pag. 111) etc., îl consideră ca aliment de păstrare, micșorând arderea în corp.

Moleschott, în cartea sa despre nutrire, scrisă pentru popor, maĭ dice, în privința alcoolicelor, că ar fi crud să frustrăm pe cel ce cu sudórea fețeĭ abià îșĭ câștigă un prând frugal încă și de un articol, alăturĭ de care hrana sa miseră îĭ ține maĭ mult (*Lehre der Nahrungsmittel,* 1853, pag. 162). Eŭ unul pare că tot n'aș pune asemenea pasagiĭ într'o eventuală igienă destinată direct țěranuluĭ român, care carte, maĭ timpuriŭ orĭ maĭ târdiŭ, suntem datorĭ a o da țěranuluĭ sciutor de carte.

Voit asémĕnă stimulul produs de alcool cu un biciŭ aplicat animaluluĭ purtător de povară. Alt fisiologist, *Landois,* atribue un rol însemnat cantităților micĭ de alcool la lipsă și neajuns de hrană, la drumurĭ întinse și muncă neobicĭnuită.

Să vedem acum pentru ce dice Românul că bea țuică? După *Obedenaru,* țěranul bea ca să-șĭ stimuleze digestiunea. Am audit și eŭ câte-o mamă îmbiând pe copilul sěŭ, care se sfià să bea țuică, cu cuvintele: «bea, să-țĭ facă fóme», și acésta în case bine chibzuite când se aduc bucatele la masă. *Dr. Mureșanu* (*Fóia diecesană,* 1888, No. 39)

scrie, ca omul sărac ḑice: «rachiul îmĭ taie fómea și mĕ încălḑesce, de pot lucrà», dar în Moldova ḑice că «e rupt de muncă și să se maĭ întremeze cu rachiŭ» (*Dr. Vasiliu*, Roman).

In genere, se póte ḑice că lipsa de hrană duce la beție, căcĭ în dosă maĭ mare alcoolul amorțesce fómea, ca și alte ingrediente saŭ medicamente vechĭ și nouĕ, d. e. caféua, cocaina, kola. Usuluĭ de cafea i se atribue însușirea de a moderà alcoolismul. In privința căldureĭ, ce ar produce bĕuturile spirtóse în organismul omuluĭ, acésta se credeà până de curînd. Și în «*Apĕrătorul sănătățiĭ*» (I, pag. 114) se ḑice că săteniĭ încălḑesc rachiul și pun în el piper. făcêndu-l prin acésta maĭ mișcător, maĭ încălḑitor. Eŭ sciŭ că la nunțĭ și prasnice se încălḑesce rachiul, ba chiar îl ferbe până se aprind vaporiĭ de-asupra luĭ și ĭĭ adaoge zahar, și acésta și în mieḑul veriĭ. Prin urmare, o îmbunătățire, un fel de «prefrigere», este acéstă manoperă a Românuluĭ cu rachiul. Sciŭ și acésta, că asemenea rachiŭ cald se suie maĭ repede la cap decât cel rece, și în asemenea ocasiunĭ nu se bea numaĭ cantitățĭ de «a face fóme». La pomenĭ maĭ rare-orĭ se face rachiŭ cald.

Se scie aḑĭ că rachiul nu încălḑesce, ci dilatând vasele sângeluĭ de pe sub pele, produce un simț care s'a identificat cu căldura. Circulând ast-fel maĭ mult sânge prin vasele sângeluĭ, în casurĭ de inflamațiunĭ se produce maĭ mult puroiŭ. Țĕranul și ómeniĭ maĭ de sémă se tem de vin la rănĭ ḑicênd că «obrintesce», ca și acritura, ceea ce nu póte avé altă causă decât agitarea circulațiuniĭ sângeluĭ, și în acest cas ar trebuì să se obțină și de cele-lalte bĕuturĭ spirtóse, pe când eĭ tocmaĭ țuica, cum vĕḑurăm și maĭ sus, o întrebuințéză copios chiar drept doctorie.

In tot casul vinul este maĭ recomandabil omuluĭ decât țuica. Dar și hrana trebue în general îmbunătățită. După

mămăligă cu cépă saŭ și cu lapte, nu-ĭ vine omuluĭ a bé vin, chiar și de l'ar avé; dar alte popóre, nutrindu-se bine și bênd vin saŭ bere, le vedĭ rumene și pline la fată și la corp, pe când Românul e fără vlagă și slăbănog. Nu e rasa luĭ așà, ci l'a făcut așà traiul rĕŭ material și moral.

Iar mĕ împedec de post. Las că, după măncările de post nicĭ nu-ĭ vine omuluĭ a bé vin, dar nicĭ nu i se permite pe post. Maĭ bine erà dacă poruncile de post ar fi oprit consumarea spirtuluĭ, care pe timpul când s'aŭ decretat posturile se întrebuințà ca doctorie. Spirtul brut este oprit din comerciŭ și ar trebuì oprit și cel destilat pe anison, căcĭ în cârciumele din Moldova de departe îșĭ atrage victimele prin miros. Falsificărĭ de vin avem prin orașe, pe când pe la țéră se bea repede, fără să maĭ ajungă a se învechì și pritocì cu doctoriĭ (1). Cum că și Româniĭ aŭ întrebuințat la început țuica maĭ mult ca medicament, pare a indicà numirea sa de *holercă*, ce probabil se potrivià bine în contra vre-uneĭ epidemiĭ de choleră.

*
* *

Mĕsurile preventive contra bețieĭ ar fi, după rapórtele de prin județe, monopolul de către stat pe bĕuturile spirtóse (Botoșanĭ, Covurluiŭ, Putna și *Dr. Urechiă* în *Igiena* sa), o lege contra bețieĭ (Iașĭ și Rîmnicul-Sărat), taxe pe spirtóse (Covurluiŭ), premiĭ fabricanților de rachiŭ de mere saŭ de bere (Dîmbovița), instrucțiunĭ pentru medicĭ ca să controleze ușor aceste bĕuturĭ (Ialomița), controlul lor des (Ilfov) etc.

Academia francesă de Medicină de asemenea cere monopolul spirtóselor, tot așà și Camera nóstră și maĭ mulțĭ

(1) Direcțiunea serviciuluĭ sanitar (*Buletin*, VI, pag. 188) a interḑis intrarea în țéră a colorilor de colorat vin și a esențelor pentru țuică, etc.

autorĭ, ca: *Chrisokefale*, *Alcoolismul*, Slatina, 1892; *Niculescu*, *Alcoolismul în România*, lucrare premiată de Universitatea din Bucurescĭ, etc.

Rafinarea rachiurilor din Moldova o cer maĭ toțĭ autoriĭ noștri, câțĭ s'aŭ ocupat de acéstă cestiune. «Singura mĕsură, ḑice *Poni*, de îndreptare este a se interḑice cu totul saŭ eșirea din fabrică, saŭ importațiunea alcoolurilor carĭ n'aŭ fost perfect purificate de substanțele toxice ce provin din fabricațiunea lor.» *Dr. Felix* a relevat de repețite orĭ acest fapt și la 1890 încă maĭ este silit a scrie (*Igiena la Exposițiunea de la Paris*, pag. 12), că «exportăm un alcool de puritate perfectă, dar în interiorul țĕriĭ maĭ permitem, cu excepțiunea capitaleĭ, consumațiunea bĕuturilor celor maĭ îmbătătóre. Vom fi, sper, destul de energicĭ a ridicà și fabricațiunea din țéră la demnitatea celeĭ din capitală».

Afară de mijlócele arătate până acì de a combate beția, s'aŭ maĭ combinat și altele, d. e. societățĭ de temperanță, asile pentru bețivĭ și sistemul ideal Gotenburgian (*Analele Academieĭ române*, Sect., II, Tom. IX, *Al VI-lea Congres de igienă*, etc.)

De ocamdată nu ne putem aruncà la asemenea expediente, avênd încă alte rele de desrădăcinat. Am vĕḑut că sunt preoțĭ cârciumarĭ; de altă parte vedem și direcțiunĭ bune, anume predicĭ în contra bețieĭ (veḑĭ «*Candela*»), carĭ duc la resultate mulțumitóre, de óre-ce dejà în multe comune din Transilvania și Bucovina, unde alcoolismul a făcut invasiunĭ marĭ, s'aŭ lepĕdat ómeniĭ cu desăvîrșire de bĕutura holerceĭ saŭ cum îĭ maĭ ḑice «bulerceĭ» (*Deșteptarea*, 1894 Iunie 27).

Va trebuì să înlesnim țĕranuluĭ producțiunea de alte bĕuturĭ maĭ bune decât spirtósele acestea tarĭ, cele de mere, pere, etc., cum vom vedé maĭ jos.

Hrana negreșit că trebue îmbunătățită.

In Moldova este obiceiul de a petrece séra de lăsatul

seculuĭ în cârciumă, unde vine și mic și mare cu mâncare de acasă; maĭ jos vom maĭ vedé asemenea adunărĭ și prin Transilvania; în Muntenia «furcăriile», carĭ maĭ cu sémă pentru tinerimea fragedă nu sunt exemple bune și vom fi silițĭ a le restrînge, nu dic «desființă de tot» ca să nu jignesc pe iubitoriĭ de obiceiurĭ strămoșescĭ.

Sciŭ sate, în carĭ uniĭ din locuitorĭ în viéța lor n'aŭ trecut pragul cârciumeĭ. Asemenea virtuțĭ strămoșescĭ aș dorì să nu disparā nicĭ odată, ba așĭ dorì să se generaliseze.

Dintre tóte mijlócele de combaterea bețieĭ, cel maĭ eficace se consideră instrucțiunea. De aceea să avem preot și învĕțător moral: acela să predice Duminicele la ceĭ vîrstnicĭ, iar acesta să formeze mlădiósele inimĭ ale tineretuluĭ.

Capul bisericeĭ să fie fără crutare față de preoțiĭ vițioșĭ. Maĭ bine credincioșĭ fără păstor decât cu păstor vițios.

In fine vreaŭ sĕ maĭ desărcinez pe poporul nostru de o invinuire prea aspră. Se dice că este atât de supus bĕuturiĭ de rachiŭ în cât dă și copiilor de țîță, și nu numaĭ autorĭ străinĭ în piese teatrale, ci și câte un autor român (*Dr. Vuia, Igiena poporală*) dice, că «plosca cu rachiŭ merge din mână în mână, de la tată la mamă, apoĭ la fata mare, copiĭ și chiar la ceĭ sugĕtorĭ».

Românul are credința, că copilul mic descresce dacă nu-ĭ daĭ din tóte. Așà se întîmplă că mama îșĭ udă degetul în țuică și-l pune pe limba copiluluĭ. Despre fata mare se scie, că nu sunt pe de parte așà de îndrăsnețe ca la alte popóre; se și dice «se îmbie ca o mirésă», când se feresce de bĕuturĭ, pentru că se scie că mirésa abià dacă iea ceva în gură de mâncare.

Acestea le-am dis în general, dar cunosc și eŭ multe localitățĭ unde fetele cinstesc în cârciumĭ pe feciorĭ cu

bĕuturĭ, și asemenea obiceiurĭ trebuesc desrădăcinate prin autoritățile numitelor comune.

Sărăcia de hrană ducênd la beție, cum se observă maĭ des la ómeniĭ băjenarĭ, trebue să se dea de lucrat la asemenea ómenĭ, și cel dătător de lucru își face o pomană îndoită, pentru că întâiŭ scóte pe cel scăpătat din miserie, iar al doilea îl răpesce din ghiarele bețieĭ, de la cârciumă. Pe asemenea fapte bune se póte cunósce proprietarul saŭ arendașul care iubesce pe țĕran, îngrijind de dînsul ca un adevĕrat părinte.

Familiile bune de țĕranĭ se feresc cât maĭ mult de a-șĭ mărită fata după un tînĕr sciut de bețiv, și este de dorit ca nicĭ averea, ce póte moștenesce asemenea tînĕr de la părințĭ, să nu înduplece pe părințiĭ feteĭ de a o legà de un bețiv, pentru că la acesta și averea se prăpădesce curînd. Nenorocită este o familie, când capul eĭ este bețiv, căcĭ dela dînsul se molipsesc și ceĭ-alțĭ membri aĭ familieĭ.

Despre progenitura demnă de tânguit a bețivilor, despre bólele resultând din beție, ca damblà, bóle de rinichĭ și ficat, de inimă, umflăturĭ de membre și pântece (dropică), mĕ cred dispensat de a tractà aicĭ maĭ amănunțit.

Cum judecă poporul însușĭ despre bețivĭ, cum își bate joc chiar despre femeile carĭ, cât aŭ fost nemăritate se feriaŭ de cârciumă, iar după ce s'a «îmbrobodit» (măritat), cad în acest pĕcat, vom vedé după ce vom cercetà și alte bĕturĭ.

Mustul de mere și pere se face și la noĭ în câte-va părțĭ muntóse. *Dr. Păunescu* (*Igiena,* pag. 136) spune, că la noĭ se face și din mere pădurețe. Trebue încuragiată acéstă bĕutură igienică, precum vedem că și în alte state se încuragiază. Așà d. e. de curînd în Ardél s'aŭ dat ordine și instrucțiunĭ cum să se prepare vinul de

mere și cum să se instaleze morĭ de fructe în acest scop («*Rundschau*», 1893, pag. 763).

Mustul de mere ce se distribue pe la Penteleŭ saŭ pe la băile Puciósa are un gust intermediar între o limonadă și între un vin. Prin părțile cu multe fructe, pometurĭ și pere, din Stiria și Tirol, se consumă de asemenea cidru în cantitățĭ marĭ, în cât substitue óre-cum lipsa de vin. Te dóre inima când vedĭ în anĭ roditorĭ cum se daŭ asemenea fructe la porcĭ și vite cornute și nu se folosesc maĭ rațional. Fac mulțĭ și póme uscate la sóre din ele, dar mulțĭ le risipesc fără socotélă.

Și în Rusia se face «kvas», nu numaĭ la fel cu braga nóstră, ci și din mere și alte asemene fructe, numit kvas din Bavaria N'ar strică să imităm și noĭ asemenea esemplu într'o mĕsură maĭ mare.

Cred însă că și în Rusia se consumă maĭ mult de poporul de jos de prin orașe, iar nu la țéră. Mustul, fie și de vin, ca bĕutură în fermentațiune, face rĕŭ stomaculuĭ, dacă se consumă în cantitate prea mare, făcênd colice, etc.

Braga la noĭ de asemenea nu se consumă de țeran, luĭ i se pare un lux de a da cincĭ banĭ pentru un pahar de asemenea beutură recoritóre, care dacă se face în condițiunĭ bune cu apă curată și fără ghéță pusă direct în ea, în asemenea cas este destul de igienică.

Sunt persóne carĭ, nedeprinse de micĭ cu braga, aŭ oróre de dînsa. *Carmen Sylva* o numesce în descrierea Bucurescilòr (*L'Indépendance Roumaine*, 16 (28) Maiŭ 1892) o bĕutură oribilă. Uniĭ afurisesc pe bragagiĭ și dic că ar trebui desființațĭ, nu atâta pentru bragă, cât pentru acadelele lor, cu carĭ se strică dințiĭ copiilor de prin școle.

Nicĭ controlul bragagiilor și vîndătorilor de limonade nu este destul de sever. Ghéță, chiar și necurată, pun

de-adreptul în cana cu bĕutură. Chiar la facerea eĭ trebue să ne convingem că apa întrebuinţată este curată, pentru că odată făcută este turbure de la sine, în cât nu se maĭ póte controlà şi în acéstă privinţă. Prin ferberea apeĭ cu meiul măcinat, apa se maĭ curăţă în cât-va de microorganisme. *Dr. Felix* (*Igiena*, 1870, pag. 217) exprimă dorinţa, ca în loc de a pune ghéţă direct în bragă, să se facă rĕcirea eĭ prin vase duple concentrice, umplut unul cu ghéţă, cel-lalt cu bragă.

Meyer (*Lexicon*, 1889, III, pag. 303) ḑice că e beutură căzăcéscă şi tătăréscă.

Brockhaus (*Lexicon*, 1892, III, pag. 400) arată că braga este o bĕutură preparată de Cazacĭ din făină de ovĕz saŭ meiŭ, cu malt şi hameiŭ; iar din partea ruséscă (în sus citata «*Niva*») se numesce bĕutură naţională a Moldovenilor. *Ubicini* (loc cit.) ḑice că Albanesiĭ aŭ întrodus'o şi o vînd în ţéra nóstră.

După *Obedenaru* se numesce braga în Turcia «bouzan» saŭ «bozan».

In Transilvania, în general, nicĭ măcar pe la oraşe nu cunosc Româniĭ braga. In Moldova la ţéră, sub numirea *bragă*, se înţeleg remăşiţele de la velniţe, pe carĭ le mănâncă vitele. Nicĭ măcar în judeţele dunărene nu este bragă la ţéră, deşi sunt vecinĭ cu Bulgariĭ, pe carĭ *Eminescu* îĭ numesc bragagiĭ.

Mi se spune de d-l farmacist Jaja, că în Ardél, în ţéra Bârsiĭ, se bea *olăghină*, pe care o fac ţĕraniĭ, dar şi în case bune, din tărîţe de grâŭ, cójă de pâne arsă, apă, douĕ lămâĭ, lăsând'o să fermenteze într'o casă caldă saŭ pe cuptor; iar după ce a fermentat, se strecóră, şi ast-fel se bea vara ca bĕutură rĕcoritóre. Saşiĭ încă fac un asemenea fel de bĕutură.

De *apa gazósă* avem şi maĭ puţin motiv de a vorbi,

de óre-ce ţĕranul nu o întrebuinţéză, saŭ abià acum începe a o cunósce.

Berea de asemenea prea excepţional se consumă de ţĕraniĭ noştri, fiind şi fórte scumpă. In Banat, unde se fabrică berea în unele comune şi unde unor lucrătorĭ Românĭ şi ţĕranuluĭ îĭ jócă maĭ mult banul în mână, îĭ vedĭ urmând exemplul altor conlocuitorĭ ne-Românĭ şi bĕnd bere. Pe aceştia îĭ consideră ceĭ carĭ nu o consumă maĭ fudulĭ, ca uniĭ ce vreaŭ să se ridice în ochiĭ celor-lalţĭ.

Toţĭ autoriĭ carĭ aŭ meditat asupra combateriĭ alcoolismuluĭ, aŭ propus să se scadă taxa de pe bĕuturile maĭ inofensive, ca vinul şi berea, şi să se urce pe ţuică şi alcoolicele tarĭ. La noĭ cel puţin pentru fabricele de bere de la ţéră, ar trebuì reduse taxele cele marĭ saŭ să intre şi aceste fabrice în monopolul statuluĭ.

Un soiŭ de *bere* fac flăcăiĭ în Ardél în părţile Năsĕuduluĭ din orz; de la a doua ḑi de Crăciun până la Sft. Ioan închiriază o casă, aŭ chelar, şi în fie-care séră merg mamele cu fetele contribuind şi ele cu puĭ şi colacĭ. Acésta e un fel de borş semĕnând maĭ mult cu braga decât cu berea (Mama profesoruluĭ *Vîntu*).

S'a semnalat abusul cu *eter* din partea ţĕranilor şi Direcţiunea serviciuluĭ sanitar a şi luat mĕsurĭ pentru împedecarea acestuĭ viciŭ (*Buletinul sanitar*, 15 Iulie 1894). Rĕmâne la puterea administrativă a stîrpì rĕul de la nascerea sa.

Bĕutura cafeleĭ diminuă alcoolismul, şi cine póte, ar face bine dacă ar renunţà la alcoolice pentru cafea; dar ca nutriment cu lapte se indică şi maĭ mult caféua. De ocamdată, ţĕranul nostru nu i-a prins gustul.

Céiul nicĭ măcar în Basarabia, unde Româniĭ aŭ destule exemple de la Ruşĭ, nu s'a putut împămînteni la ţĕraniĭ basarabenĭ, carĭ ḑic: «Nu stăm la céiŭ, că perdem vara cu el».

Tutunul, despre care poporul chiar ḑice că se «bea», din norocire nu se consumă la noĭ în grad aşà de mare ca în alte ţĕrĭ. Lulea numaĭ la Ţiganĭ şi Ţigance veḑĭ. Fumatul cocónelor din Moldova se pare că e un viciŭ adus aci de alte némurĭ vecine.

* * *

Acum să vedem cum judecă poporuĭ însuşĭ despre beţie, după *Proverbe* de *A. Pann* şi *Poesiĭ populare* de *Bibicescu* şi de *Jarník-Bârsan,* etc.

— Vinul e toiagul bĕtrâneţilor şi nebunia tinereţilor.
— Cu vinul şi cu somnul, uită grijile omul.
— Vinul, ţuica cuĭ îĭ place, n'are cu ce să se 'mbrace.
— Cine bea pân' la 'mbĕtare, nume bun în lume n'are.
— Cine bea vin, îşĭ bea punga şi mintea, ba şi sănătatea.
— Beţia o vindecă sapa şi lopata.
— Piciórele nu-l maĭ ţin, şi tot strigă adu vin.

— Mult 'mĭ place vinarsu,
Şi departe-ĭ Reghinu!
Mult 'mĭ place palinca,
Şi departe-ĭ Bistriţa!

* * *

De treĭ ḑile beaŭ la bere,
Las' să beaŭ că n'am muere;
De treĭ ḑile beaŭ la vin,
Mîndreĭ mele îl închin.

* * *

Du-mĕ, Dómne, şi mĕ lasă
Unde-ĭ rachiul pe masă;
Du-mĕ, Dómne, şi mĕ pune,
Unde-ĭ rachiul de prune.

* * *

Of! rachiŭ, rachiŭ, rachiŭ,
Am pus gând ca să-mĭ fac casă,
Pălincuţa nu mĕ lasă, etc.

* * *

Caféua-ĭ gata în masă.
Rozoliş roşu 'n feréstră, etc.

* * *

Cu bărbatul bĕutor
Nu maĭ facĭ pită'n cuptor;
Când aĭ face câte-odată,
Nu-ĭ făină nicĭ lopată!

* * *

Bate Dómne şi-l usucă
Pe cine-o pus pomi'n luncă,
De fac toţĭ rachiŭ mult,
De-şĭ uită feciorĭ de muncă
Şi nevestele de furcă.

* * *

Ticălos bărbatul meŭ,
El muncesce şi eŭ beŭ.

* * *

Astădĭ bată, mâne bată,
Casa mi-ĭ nemăturată;
Dar dacă m'oiŭ desbĕtà,
De treĭ orĭ oiŭ măturà.

* * *

Eŭ mĕ duc la crîşmă-a bea
Furca vine în urma mea;
Eŭ m'ascund după părete,
Cânele de fus mĕ vede.

* * *

Mîndra, bat-o sórele
Şi-a bĕut fuiórele,
Şi îs rele pólele,
De se vĕd piciórele.

* * *

Că mi-a spus vecină-ta,
Că ţi-aĭ bĕut cânepa.

Doue sta și melițà,
Una mergeà și 'ntrebà,
Câtă holercă i-a da?
Jidăncuța-ĭ rĕspundeà:
Aduceți o chitișóră,
Și voiŭ da o litrișóră
Și va fi până de sară,
Mâne trebuesce iară!

* * *

Crâșmăriță lată 'n șele,
Mi-aĭ mâncat vacile mele
Și vițeiĭ de sub ele!

* * *

Până sunt fetele fete.
Nu le vedĭ în crâșmă bete;
Dacă pun conciul pe cap,
La crâșmă nu maĭ încap.

* * *

Când mĕ gat de făgădăŭ,
Furca e în drumul meŭ,
Mĕ opresce caerul,
Și nu-mĭ dă pace fusul!

* * *

A bĕut pân' i-a eșit pĕrul prin căciulă.
Și cămașa prin ismene.

* * *

Apa nu e bună nicĭ în cismă.

* * *

Apa rĕcoresce, vinul înveselesce, pânea te întăresce

* * *

Până ce-ĭ apa curată,
Bea și tu cât maĭ îndată,
Că de se va turburà,
Cu greŭ alta veĭ aflà.

* * *

Dintr'un isvor puturos
Apă nu-ĭ de scos.

* * *

Dîmboviță apă dulce,
Cine bea nu se maĭ duce.

* * *

Poesia poporală maĭ numesce:

— Jijóră, apă amară.
— Dunăre, apă turbure.
— Timiș, apă rece.
— Mureș, apă bună, etc.

* * *

După distinsul nostru bacteriolog *Dr. Babeș*, criteriul cel maĭ bun pentru judecarea uneĭ ape de bĕut este cantitatea și calitatea bacteriilor conținute în acéstă apă, saŭ maĭ bine ḑis absența lor. Pentru *apa de bĕut* a luat Direcțiunea serviciuluĭ sanitar superior mĕsurĭ de a se cercetà starea sorginților eĭ, și prin acésta a dat un impuls puternic la ameliorărĭ și în acéstă direcțiune a serviciuluĭ sanitar rural. Dejà sunt rapórte din județe despre ameliorărĭ introduse în acéstă privință.

Din relațiunile de maĭ sus vedem, că în unele județe se consumă apă și din bălțĭ, precum în Argeș, Constanța, Ialomița, Putna și Tulcea. Fântânĭ neîngrijite se vĕd prin: Bacăŭ, Covurluiŭ, Dolj, Mehedințĭ, Olt, Sucéva, Vîlcea, Vlașca; făcute primitiv, ca de pomană, în județul Botoșanĭ, unde apa rea provócă bóle ale căilor digestive; puțurĭ puține s'aŭ constatat în județul Constanța; producênd frigurĭ tifoide, în județul Dolj, în unele comune din Olt și în Mehedințĭ, unde se iea apă îndoită cu noroiŭ. Apă sărată și sălcie în județele Brăila, Dorohoiŭ și Rîmnicul-Sărat, unde ómeniĭ par a nu suferi din causa apeĭ, apoĭ în Ialomița,

Buzĕŭ și Covurluiŭ; feruginósă în câte-va locurĭ din județul Vasluiŭ; rea în județele Ilfov și Mehedințĭ la câmp.

La munte este apă de isvor în județele Sucéva, Putna, Prahova, Dîmbovița și în parte și Olt; bună este și în județele Tecuciŭ, Vasluiŭ și Teleorman, deși e la suprafață, și unde se cer fântânĭ și la locurile de muncă.

In județul Ilfov se propune supraveghiarea puțurilor prin o poliție sanitară.

Aprecierĭ igienice. Este frumos când împrejurimea puțurilor este curată, dar cum în multe locurĭ este greŭ a se evità vĕrsarea apeĭ la scótere și formarea de bălțĭ, cred că acestora nu putem să le atribuim stricăciunĭ însemnate, în cas când apa din ele nu curge direct înnapoĭ, ci pătrunde filtrată prin pămînt.

Fisiologia ne spune că omul trebue se consume dilnic cam treĭ kilograme de lichid, ast-fel în părțile cu apă rea, sunt și din acest punct de vedere la locul lor ferturile apóse, ca borșul, de óre-ce ferberea curăță apa.

La munte pretutindenĭ apa e bună, iar în téra nóstră maĭ cu sémă în Prahova; dar îșĭ are și defectele eĭ, provocând gușa și cretinismul. Causele nu ne sunt destul de învederate (*Felix, Al VI-lea Congres de igienă* etc., pag. 8), în cât nicĭ nu suntem sigurĭ dacă apa este adevĕrata causă a gușeĭ. Vedĭ câte o vale nu tocmaĭ adîncă fără gușațĭ (locul meŭ natal), paralelă cu alta de adîncime în forma cazanuluĭ și în acésta din urmă sunt endemicĭ gușațĭ (un tîrg alăturĭ cu gușațĭ românĭ). Apa vine din acelașĭ munte și probabil că mare deosebire nu este de la aceea de pe o vale, la cea de pe cea-laltă vale. Statistica din 1860 ne arată numĕrul lor în Muntenia. O nouă statistică ne-ar puté arătà stadiul cresceriĭ saŭ descresceriĭ lor. Mutarea pătimașilor în locurĭ maĭ favorabile este grea de exoperat; împedecarea tinerilor gușațĭ de a se însurà și maĭ grea.

Românul, pe cât póte, ţine să aibă apă bună; vedem judeţul Brăila că nu se mulţumesce cu ape de rîurĭ arĭ ca Buzĕul şi Siretul, ci îşĭ sapă şi puţurĭ. In Mol-›va de asemenea, numaĭ la nevoe, la lucru fiind, iea ›ă de pe aprópe şi maĭ rea, alt-fel se duce departe, nu-ıaĭ să fie bună. Năzuinţele Ministeriuluĭ Domenielor de a ızestrà Bărăganul cu apă merită tótă lauda şi din partea ;ieneĭ; în cas de reuşită, ar scăpà bieţiĭ muncitorĭ de pa clocită de prin butóe de câte o sĕptĕmână, ce sunt ıliţĭ a şi-o luà la munca câmpuluĭ.

Proverbul «nevoia învaţă pe om» se potrivesce de mi-ıune la empirismul Românuluĭ de a-şĭ însănătoşà apa ›rin baterea eĭ cu pétră acră. Astăḑĭ sciinţa vine să ıancţioneze de bună metoda sa. Igienistul engles *Parkes* ırată că pétra acră are proprietatea de a se acăţà de nateriele organice ce înnótă prin apă şi a se aşezà cu ele jos la fund, nu se scie însă dacă are vre un efect şi asupra materielor organice disolvate în apă. *Dr. Babeş* completéză aceste observărĭ, găsind că pétra acră depune la fund şi necurăţeniile cele maĭ micĭ, împreună cu microbiĭ. După bacteriologul nostru, apa cu 300 de microbĭ la centimetru cub e suspectă, cu 1.000 rea, şi cu 10.000 periculósă (*Analele institutuluĭ de patologie şi bacteriologie*, I, 1889, pag. 25). Filtre nu putem pretinde a-şĭ procurà ţĕranul Pentru bolnavĭ ar puté să o férbă şi apoĭ, ca să-ĭ dea aer, să o bată cu o vărguţă şi, dacă trebue, să-ĭ adaoge şi ceva sare, manopere la carĭ cu greŭ se dedă. Cum că Românul ţine mult la apa curată de isvor, este dovadă şi aducerea de apă de isvor timp de 6 sĕptămânĭ «de pomană» pentru óre-care mort din familie, iar după 6 sĕptămânĭ «slobóde isvorul».

Bălţĭ naturale saŭ artificiale sunt în tóte judeţele, chiar şi de munte, în cât maĭ sus la descrierea de prin judeţe relativ la acest punct neamintirea de bălţĭ saŭ ape stă-

tătóre în vre-un judeţ se póte considerà ca o omitere din partea autorilor.

Pe lângă Dunăre şi rîurî marî, sunt acestea carî alimentéză bălţile necontenit saŭ în anumite timpurî, iar unde nu sunt asemenea ape marî, le fac ţĕraniî pentru adăparea vitelor, topirea cânepeĭ, inuluĭ saŭ teiuluĭ şi pentru a bé înşişĭ, dacă n'aŭ altă apă maĭ bună.

Ast-fel se explică numĕrul considerabil de febre palustre. Chiar într'un judeţ de munte, cum este Muscelul, se arată că numĕrul de impaludaţĭ constitue jumătate din consultaţiunile ce s'aŭ dat în judeţ de către medicĭ. Aĭ crede că în judeţe cu bălţĭ enorme să fie şi paludismul ucigătór, cu tóte acestea, deşi se semnaléză mult paludism, dar despre climă în genere se arată că este sănătósă în tóte judeţele.

De remarcat este, că se observă paludism şi în comunele unde nu sunt bălţĭ (Botoşanĭ şi Dîmboviţa), dar probabil suferindiĭ aŭ fost un anumit timp, d. e. vara la muncă, în locurĭ desvoltătóre de paludism. *Dr. Felix* arată dejà la 1861 (*Analele economice*, III, pag. 50) că frigurile băltóse sunt cea maĭ respândită bólă din ţéră, şi tot d-sale i-a fost dat a constatà pentru ţéra nóstră (prin rapórtele de igienă ale capitaleĭ) că însănătoşarea terenuluĭ, cum este canalisarea Dîmboviţeĭ, are de resultat nimicirea acesteĭ bóle lăţite, putem ḑice prea lăţite, căcĭ numeróse sunt casurile de carĭ doctoriĭ nicĭ nu daŭ cu ochiĭ, bolnaviĭ curarisindu-se din auḑite cu chinină, pelin şi alte lucrurĭ amare, iar alţiĭ suferind până ce schimbările atmosferice maĭ însănătoşéză ţinuturile pe unde trăesc.

Ne aştéptă o muncă titanică în acéstă privinţă şi îndemnul putem să-l luăm de la Ţĕrile-de-jos, carĭ, luptând cu valurile măriĭ, aŭ isbutit a-şĭ fertilisà şi însănătoşà posesiunea. Oraşul de unde ni se trage numele, cu îm-

prejurimile sale, încă are de furcă în acéstă privință și nu vom pregetà a ne luptà ca și frații noștri (împregiurimea Romeĭ).

Consiliile de igienă și salubritate publică vor trebuì, în armonie cu administrațiunea, să chibzuiască înscenarea unor asemenea lucrărĭ, căcĭ țĕranul, chiar de ar sci, d. e. din igienă, că-ĭ sunt vătĕmătóre acele bălțĭ, el singur tot nu póte întreprinde nimica.

Unde se pot întrebuință ḑile de prestațiune, se va recurge la acestea; unde bălțile aŭ pesce, se va face însănătoșarea lor prin plantare împregiur; unde trebuesc desființate cu totul, trebue a ne îngrijì de puțurĭ îndestulătóre.

Am arătat și la alt loc, că hrana trebue neapĕrat îmbunătățită, dacă voim ca bólele să nu se lege așà de ușor de capul omuluĭ și să-l părăsescă maĭ ușor.

Locuința rea, cu un aer mucegăit într'însa, de asemenea favoriséză bólele. Pămîntul cel nepardosit din casa țĕranuluĭ póte conținé câteva soiurĭ de microorganisme saŭ bacteriĭ pricinuitóre de bóle și, pe locurĭ mocirlóse, putênd concurà și la desvoltarea frigurilor băltóse.

Chinina ce se distribue la farmaciile comunale, după cum se semnaléză în unele părțĭ, este rĕŭ întrebuințată; decĭ mediciĭ de plase să céră maĭ esact socotélă despre modul cum s'a întrebuințat. Este de altmintrelea și timpul de a mărì numĕrul medicilor de la țéră. Sciŭ că și acum sunt locurĭ vacante de medicĭ de plasă, însă odată trebuesc introduse îmbunătățirĭ și acì; apoĭ cu timpul, fiind căutarea maĭ mare de doctorĭ, se vor înmulțì și eĭ, cum s'a întîmplat acésta și în alte ocasiunĭ, bunióră la înființarea medicilor de județ. Inmulțițĭ mediciĭ, vor puté împinge maĭ ușor igiena spre idealurile eĭ, între carĭ este și acela ca ómeniĭ să aibă maĭ puțin trebuință de

doctorĭ. Aci încă se potrivesce proverbul străvechiŭ: «Si vis pacem para bellum».

* * *

Resultatele de căpetenie ale igieneĭ se arată în vigórea şi în sporul unuĭ popor. Vigórea iarăşĭ are de urmare sporirea unuĭ popor, în tesă generală, deşì reciprocitatea acésta stă în legatura cu o mulţime de factorĭ de diferite ordine.

Suntem săracĭ în poporaţiune, trebue, ca şi gospodarul care începe de la mic spre a ajunge mare, să strîngem tot grăuntele de pe câmp, să nu lăsăm nimic să se risipéscă.

La *crescerea* orĭ *descrescerea poporaţiuniĭ* concurg doĭ factorĭ principalĭ: nascerile numeróse saŭ puţine şi mortalitatea mare saŭ mică.

Cu privire la *nascerĭ* este bunióră poporul săsesc, care posede drept sistem nascerea numaĭ a doĭ copiĭ, şi este la Francesĭ împărţirea bunuluĭ dintre fraţĭ, dintre carĭ unul, pe care sorţul îl hotăresce, trebue să renunţe la facerea de copiĭ (1). Este acésta a lucrà în contra meniriĭ omuluĭ pe pămînt. Şi Sfinta scriptură ḑice: «taie pomul care nu rodesce.» Şi ómeniĭ luminaţĭ aĭ acestor popóre deplâng sórtea ce şi-o creéză singurĭ. Se întîmplă ca şi din ceĭ doĭ copiĭ să-ĭ móră unul saŭ amîndoĭ, saŭ fiind de gen feminin să se ducă la altă casă şi părintele gârbovit remâne singur «cuc» în casă, iar după mórte-ĭ «se pune parul la uşă.»

Regret că şi la noĭ a început să se observe şi pe la ţéră casurĭ de *aborturĭ* ilicite. Legea ar trebuì să urmăréscă cu cea maĭ mare severitate pe femeile vinovate.

Pentru familiile în lipsă şi cu maĭ mult de 6 copiĭ, s'ar

(1) *Cornil*, *Journal des connaissances*, 1890, saŭ *Rochard*, op. cit., IV, p. 357.

puté înființă societăți sprijinitóre, și sunt sigur că mai cu sémă cei fără copii vor contribui bucuros cu obolul lor. Celibatarii să fie obligați la acésta. Mi s'a spus în Basarabia că pe familiile împovărate cu copii preste 10 le ajută Statul.

Avênd móșe mai pricepute prin comune, s'ar veni mai de grabă în ajutorul facerilor grele, scăpându-se des și viéța mamei și a copilului. In acest scop, medicii primari, și până la înființarea móșelor comunale, ar trebui să supună în anumite rĕstimpuri pe móșele netitrate, saŭ pe femeile ce sunt cunoscute prin comune de pricepute în ale moșitului, la o mică examinare, ca să se convingă cum că cel puțin nu pricinuesc rĕŭ prin asistare la faceri.

Causele marei *mortalități a copiilor* mici sunt variate. Despre insuficiența și nepotrivirea hranei lor, s'a mai vorbit. Săténca română înfruntă prea fără socotință timpul lehuziei, se apucă prea timpuriŭ de muncă, fie cât de grea, se îmbolnăvesce, și ast-fel își lăptéză copilul. Când are frigurĭ băltóse nu alérgă imediat după ajutor, sufere (tânjesce) și își alăptéză copilul, care ast-fel tânjesce și mai mult decât mamă-sa. Ingrijirea lor, ferirea de intemperiile exterióre de asemenea e precară și la nisce ființe așà de gingașe bólele își fac repede cursul. Iarna convulsiunile și multe alte bóle causate din rĕceli îi deciméză; mor cum dic la țéră «de sĕptĕmână, de apucatele». Aducerea copiilor noŭ născuți iarna pe la primării s'a dovedit adesea de funestă pentru aceste vieți fragede și este de dorit a nu se practicà; dacă nu cerem să fie omul adus la primărie când părăsesce viéța, să nu cerem nici când intră în viéță.

Imbrăcămintea rea și hrana nepotrivită omóră pe mulți și dintre copiii mai mărișori. Fructele necópte, cari produc atâtea enterite, se mănâncă în mod grozav la țéră și pe-

catul vine de la ceĭ marĭ, carĭ premerg cu asemenea exemple rele.

Prin apropiere de orașe intră multe femeĭ sărmane cu copil de țîță ca doică (mancă) la stăpân părăsindu-șĭ copilul propriŭ, care nu primesce decât hrană de tot neigienică.

Dr. Babeș atribue de-adreptul crescerea mică a poporațiuniĭ nóstre mareĭ mortalitățĭ a copiilor. De n'ar fi acésta, ne-am înmulți nu cu 10 la mie, ca în present, ci aprópe îndoit. Microbiĭ primejdioșĭ sănătățiĭ copiilor le trec în corp nu numaĭ prin biberon (neobicĭnuit la săténcă, care face cel mult un fel de petec în care légă bucate și dă copiluluĭ să sugă), ci și prin sfîrcul necurat al peptuluĭ mameĭ. Ferirea de isbiturĭ la legănat, de înfășatul rĕŭ, și tóte povețele necesare la buna îngrijire a copiilor, le daŭ în mĕsură potrivită instrucțiunile de carĭ am vorbit maĭ sus.

Fórte mult seceră poporațiunea epidemiile de diferite bóle, pe carĭ nu e locul aicĭ de a le discutà.

Cu o satisfacțiune deosebită constat transformarea ce a luat mersul poporațiuniĭ de la 1881 încóce. Poporațiunea urbană până aci aveà maĭ tot-deauna deficit în nascerĭ față de morțĭ. Se vede că la 1879 scuturând Românul jugul secular de pe umeriĭ sĕĭ, cu un oftat adînc a produs ceea ce se vede la 1881. Sper că acest progres se va menține saŭ se va maĭ și îmbunătăți, căcĭ scutura-vom încă jugurĭ!

După *Quetelet*, un popor, care nu se înmulțesce prin nascerĭ cu cel puțin 10 la mie pe an, se află în decadență. Precum a demonstrat statisticianul nostru *Dr. Felix* pe periodul de 10 anĭ, 1867—1876, se nasc pe an câte 30,1 copiĭ la mia de locuitorĭ și mor câte 26,5; poporațiunea întrégă a Românieĭ cresce dar prin nascerĭ cu 3,6 la mie.

In periodul următor am calculat și găsit, că crescerea

este de 10,6 la mia de locuitorĭ pe an; putem decĭ comptà pe un viitor maĭ senin.

* * *

Cum că crescerea poporaţiuniĭ urbane de la 1881 încóce se maĭ póte atribuì şi însănătoşăriĭ oraşelor, este uşor de credut. Administraţiunea de prin comunele rurale să facă de asemenea îmbunătăţirile ce le cer igiena şi legile sanitare de la dînsele, iar noĭ mediciĭ, incuragiaţĭ prin acésta, vom ajunge la resultate şi maĭ îmbucurătóre în privinţa cresceriĭ poporaţiuniĭ şi a vigóreĭ eĭ.

Va trebuì însă ca şi de-adreptul poporaţiuniĭ să-ĭ dăm învĕţătura şi crescerea potrivită pentru frumosul scop al conservăriĭ némuluĭ sĕŭ. Aḑĭ când Românul e liber, când nu se maĭ teme de pustiirĭ răsboinice carĭ îl siliaŭ să stea cu un picior în casă şi cu altul afară, ca să observe din bună vreme pe duşmanul năvălitor asupra sa, aḑĭ n'are să se témă de altele decât de întrecerea în cultură şi în spiritul speculaţiuniĭ ce-l posedă alte némurĭ, carĭ prin aceste însuşirĭ ne fac tributariĭ lor.

Poporul român posede, precum aŭ observat şi mulţĭ scriitorĭ străinĭ, deşteptăciune naturală, isteţime la lucru, docil fiind pentru tóte, dacă staĭ să-l înveţĭ. De ce să nu-şĭ câştige şi el, cu maĭ puţină sudóre, hrana de tóte ḑilele? de ce n'ar ajunge şi el la acea bună stare, pe care o invidiăm la unele popóre?

Îĭ trebue cultură! Preotul şi învĕţătorul într'un sat sunt, în privinţa culturiĭ, ca un punct de verdéţă saŭ ca oasele pe o câmpie de nisip, pe lângă carĭ din an în an se întinde primprejur tot maĭ multă verdéţă, iar în casul nostru cultură.

Legiuitorule, nu întârḑià nicĭ un moment de a da poporuluĭ nostru cierul şi corpul didactic în o stare demnă de posiţiunea lor şi bine educat.

Rostesc aceste cuvinte în o lucrare destinată celeĭ maĭ înalte instituţiunĭ culturale ce posedăm, Academieĭ Române, care este menită a trimite lumină pe tóte rĕspântiile ţĕriĭ; deci glasul meŭ nu va suna în pustiŭ nicĭ cu privire la acest punct cardinal al vieţiĭ nóstre sociale.

Se vor da poporuluĭ nostru conducĕtorĭ cu prestigiŭ înalt şi luminaţĭ, prin acésta i se va da viéţă maĭ fericită şi trăinicie.

REGISTRUL AUTORILOR ŞI AL UNOR FOI PERIODICE.

INDICE ALFABETIC DE MATERII.

TABLA DE MATERIĬ

PARTEA I

I. Locuința. II. Incălțămintea. III. Imbrăcămintea.

PARTEA II

Alimentaţiunea în diferite regiunĭ ale ţĕriĭ şi diferite timpurĭ ale anuluĭ.

